

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

2021/1

ORSZÁGOS
SZÉCHÉNYI
KÖNYVTÁR

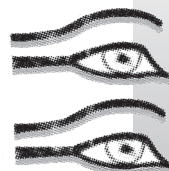
KÖNYVTÁRI INTÉZET

A TARTALOMBÓL:

0 „MERT ÉPÍTENI KELL...” – A KÖNYVTÁRI INTÉZET MINŐSGMENEDZSMENT PROJEKTJÉNEK FEJLESZTÉSEI ÉS EREDMÉNYEI (2017–2020) 0 „404 NOT FOUND – KI ŐRZI MEG AZ INTERNETET?” – MÚLT, JELEN, JÖVŐ A DIGITÁLIS TÉRBEN 0 AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR WEBARCHÍVUMÁNAK 2020-AS ÚJDONSÁGAI 0 EGYÜTTMŰKÖDÉSI LEHETŐSÉGEK A WEBARCHIVÁLÁS TERÜLETÉN 0 A WIKIDATA ÉS A NEMZETI NÉVTÉR KAPCSOLÓDÁSI LEHETŐSÉGEI 0 BESZÁMOLÓ A KÖNYVTÁRI SZABVÁNYOSÍTÁSI TEVÉKENYSÉGEKRŐL 0 „EX LIBRIS LAND” – A MAGYAR EX LIBRIS MÚLTJÁNAK MEGHATÁROZÓ ESEMÉNYE, A XIII. NEMZETKÖZI EX LIBRIS KONGRESSZUS 0 75 ÉVES AZ ENSZ – A DAG HAMMARSKJÖLD KÖNYVTÁR AZ INFORMÁCIÓHOZ VALÓ SZABAD HOZZÁFÉRÉS SZOLGÁLATÁBAN 0 NEKROLÓG 0 KÖNYVSZEMLE 0 REFERÁTUMOK 0

FROM THE CONTENTS:

- 👁 "BECAUSE YOU HAVE TO BUILD..." – DEVELOPMENTS AND RESULTS OF THE QUALITY MANAGEMENT SERVICE OF THE HUNGARIAN LIBRARY INSTITUTE (2017–2020)
- 👁 "404 NOT FOUND – WHO IS TO PRESERVE THE INTERNET?" PAST, PRESENT AND FUTURE IN DIGITAL SPACE
- 👁 NEW FEATURES OF THE NATIONAL SZÉCHÉNYI LIBRARY'S WEB ARCHIVE IN 2020
- 👁 OPPORTUNITIES FOR COLLABORATION IN THE FIELD OF WEB ARCHIVING
- 👁 THE RELATIONSHIP BETWEEN WIKIDATA AND THE NATIONAL NAMESPACE
- 👁 NATIONAL COMMITTEE FOR LIBRARY STANDARDIZATION – REPORT AND WORK PLAN
- 👁 "EX-LIBRIS LAND". A KEY EVENT IN THE PAST OF HUNGARIAN EX-LIBRIS, THE 13TH INTERNATIONAL EX-LIBRIS CONGRESS
- 👁 75 YEARS OF THE UNITED NATIONS. THE DAG HAMMARSKJÖLD LIBRARY IN THE SERVICE OF FREE ACCESS TO INFORMATION
- 👁 OBITUARY
- 👁 BOOK REVIEWS
- 👁 FROM LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE JOURNALS (ABSTRACTS)

2021/1

31. (67.) ÉVFOLYAM, 2021. 1.

FELELŐS SZERKESZTŐ: Ságghi Ilona

SZERKESZTŐK: Ságghi Ilona (Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle),
Szabó Piroska (Külföldi folyóirat-figyelő)

✂ **Szerkesztőbizottság elnöke:** Hegyközi Ilona

✂ **Szerkesztőbizottság:** dr. Dippold Péter, dr. Hajnal-Ward Judit, dr. Hangodi Ágnes, dr. Koltay Tibor, dr. Murányi Lajos, Orbán Éva, Pogány György, Rácz Ágnes, dr. Sipos Anna Magdolna, dr. Tóth Máté, Villám Judit.

✂ **Borítóterv:** Gerő Éva ✂ **Műszaki szerkesztő:** Nagy László ✂ **Szerkesztőség:** OSZK Könyvtári Intézet, 1014 Budapest, Szent György tér 4-6. (Budavári Palota F. épület) ✂ **Telefon:** + 36-1-224-3892 ✂ **E-mail:** saghi.ilona@oszk.hu, szabo.piroska@oszk.hu ✂ **Megjelenik:** negyedévente. ✂ **Egy szám ára:** 1500.-Ft + 5% áfa. ✂ **Éves előfizetés:** 6000.-Ft + 5% áfa + postaköltség ✂ **Külföldi előfizetés:** 100 euró ✂ **Terjeszti:** az OSZK Könyvtári Intézet, Könyvtártudományi Szakkönyvtár ✂ **Előfizethető:** a szerkesztőség címén. ✂ **Kiadja:** az Országos Széchényi Könyvtár ✂ **Felelős kiadó:** az OSZK főigazgatója ✂ **Nyomda:** Nalors Grafika Kft., Vác ✂ **Felelős vezető:** Szabó Gábor ✂ HU ISSN 0023-3773 Index 26408 (Nyomtatott) HU ISSN 1586-5193 (Online)

KÖNYVTÁRI INTÉZET

BIBLIOTHECA
NATIONALIS
HUNGARIAE

Lapunkat az alábbi referáló lapok és adatbázisok dokumentálják:

HUMANUS (Humántudományi Tanulmányok és Cikkek Adatbázisa),

Library Literature and Information Science Full Text (EBSCO),

LISA (Library and Information Science Abstracts),

LISTA (Library Information Science and Technology Abstracts, EBSCO)

*A folyóirat megjelenését az Emberi Erőforrások Minisztériuma és
a Nemzeti Kulturális Alap támogatja.*

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

<http://www.kormany.hu/hu/emberi-eroforrasok-miniszteriuma>

Nemzeti Kulturális Alap

www.nka.hu

A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ online változata a

<http://ojs.elte.hu/kf> címen érhető el.

A folyóiratban olvasható írások a szerzők véleményét tükrözik, nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.

A szerkesztőség nem őrzi meg és nem küldi vissza a kéziratokat.

E számunk szerzői, közreműködői:

BÉKÉSZINÉ BOGNÁR Noémi Erika (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), BÓDOG András (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), DANCs Szabolcs (a Könyvtári Intézet osztályvezetője, Bp.), DRÓTOS László (OSZK Webarchiválási Osztály, könyvtáros – témafelelős, Bp.), FAZOKAS Eszter (a Könyvtári Intézet osztályvezetője, Bp.), HANGODI Ágnes (a Könyvtári Intézet osztályvezetője, Bp.), HEGYKÖZI Ilona (a Könyvtári Intézet ny. osztályvezetője, Bp.), HOLL András (MTA KIK, informatikai főigazgató-helyettes, Bp.), HORVÁTH Adrienn (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), ILÁCSA Szabina (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), KÁDÁR Krisztina (az OSZK munkatársa, Bp.), KARDOS Helga (az Országgyűlési Könyvtár ENSZ Letéti Gyűjteményének volt szakreferense, Bp.), KOLTAY Tibor (Eszterházy Károly Egyetem, Tudástechnológiai Intézet, ny. intézetigazgató, Jászberény), LATORCAI Csaba (Emberi Erőforrások Minisztériuma, közigazgatási államtitkár, Bp.), LENGYEL Szilvia (az OSZK munkatársa, Bp.), MOLNÁR Bence (informatikus könyvtáros hallgató, PTE BTK, Pécs), MURÁNYI Lajos (az MTA Könyvtárának ny. osztályvezetője, Bp.), NÉMETH Márton (az OSZK munkatársa, Bp.), PATAKI Fruzsina (az ELTE Egyetemi Könyvtár munkatársa, Bp.), PRÓKAI Margit (a II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár igazgatója, Miskolc), SZABÓ Piroska (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), SZEPESI Judit (az OSZK volt munkatársa, Bp.), SZŐNYEGI Zsannett (az OSZK munkatársa, Bp.), VASNÉ TÓTH Kornélia (OSZK Térkép-, Plakát- és Kisnyomtatványtár, tudományos kutató, Bp.), VASTAGH Zoltán (a Könyvtári Intézet osztályvezetője, Bp.), VIRÁGOS Márta (a DEENK ny. főigazgatója, a Debreceni Egyetem Informatikai Karának óraadó tanára, Debrecen), VISKY Ákos László (OSZK Webarchiválási Osztály, webkurátor, Bp.), VISZOCSEKNÉ Péteri Éva (a BME OMIKK ny. osztályvezetője, Bp.).

Köszönjük szerzőink e számhoz adott önzetlen munkáját!

Abstracts	5
-----------------	---

TANULMÁNYOK

HORVÁTH Adrienn: „Mert építeni kell...” – A Könyvtári Intézet minőségmenedzsment projektjének fejlesztései és eredményei (2017–2020)	9
--	---

MŰHELY

LATORCZAI Csaba: „404 Not Found – Ki őrzi meg az internetet?” – Múlt, jelen, jövő a digitális térben	28
DRÓTOS László: Az Országos Széchényi Könyvtár Webarchívumának 2020-as újdonságai	31
VISKY Ákos: Együttműködési lehetőségek a webarchiválás területén	39
MOLNÁR Bence: A Wikidata és a Nemzeti Névtér kapcsolódási lehetőségei	46
DANCS Szabolcs: Beszámoló a könyvtári szabványosítási tevékenységekről, az Országos Könyvtári Szabványosítási Bizottság munkatervének teljesüléséről 2015–2020 között, valamint a Bizottság új munkatervéről a 2021–2025-ös időszakra	56

MŰLTUNKBÓL

VASNÉ TÓTH Kornélia: „Ex libris Land” – A magyar ex libris múltjának meghatározó eseménye, a XIII. Nemzetközi Ex Libris Kongresszus	63
---	----

NEKROLÓG

DANCS Szabolcs: Bánhegyi Zsolt (1949–2021) emlékére	76
--	----

KITEKINTÉS

KARDOS Helga: 75 éves az ENSZ – a Dag Hammarskjöld Könyvtár az információhoz való szabad hozzáférés szolgálatában	79
---	----

KÖNYVSZEMLE

Szakmai ismeretek és készségek – átalakuló hivatás: Válogatott könyvtártudományi tanulmányok. Szerk. Barátné Hajdu Ágnes. Budapest, Magyar Könyvtárosok Egyesülete, 2020.

(Ism. Virágos Márta) 87

Információközvetítés és közösségépítés – multifunkciós könyvtári hálózatok. Szerk. Kiszl Péter és Németh Katalin. Budapest, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet, 2020. (Ism. Prókai Margit) 96

Polémia két könyv kapcsán a könyvtárak jövőjéről – Rendhagyó recenzió (Ism. Holl András) 100

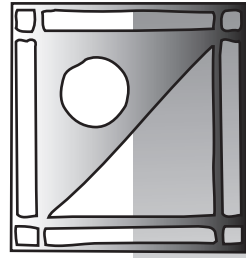
Monok István: Könyvtári(?) problémák. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei, Új sorozat, 41., 2020.

Kokas Károly: Kalauz a modern könyvtárak világába: A könyvtárak új feladatai és megváltozott szerepük a XXI. század elején. Akadémiai Kiadó, MeRSZ., 2020.

KÜLFÖLDI FOLYÓIRAT-FIGYELŐ (REFERÁTUMOK)

Könyvtár- és információtudomány	103
Könyvtár- és tájékoztatásügy	108
Könyvtárak és tájékoztatási intézmények	119
Munkafolyamatok és szolgáltatások	127
Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek	146
Vezetés, irányítás	149
Felhasználók és használat	158
Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés	164
Könyvtárgépesítés, könyvtárápület	168
Kapcsolódó területek	173

A számot szerkesztette: Ságbi Ilona, Szabó Piroska
Közreműködött: Kovács Katalin, Murányi Lajos

STUDIES

“Because you have to build...” – Developments and results of the quality management service of the Hungarian Library Institute (2017–2020)

HORVÁTH Adrienn

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 31. (67.) 2021. no. 1. 9–27.

It is a service of the Hungarian Library Institute (HLI) to manage quality development in the Hungarian library system. In 2017, the Ministry of Human Capacities issued a decree (33/2017.(XII.12.)) that opened a new chapter in the history of quality management in libraries in Hungary. HLI has inherited a system that had been consciously built for decades, and was placed on a solid foundation. It became, however, necessary and inevitable for HLI to approach its tasks from a new point of view, with a new attitude. In the course of work, the goal was never to destroy, but to build – on an understanding of changing needs and using librarians' growing expertise. The article covers the developments and results in the period December 2017 to September 2020, from the emergence of this task to the establishment of a responsible department at HLI. The issues discussed are: partnerships, elaboration of KMÉR (Quality Assessment System for Libraries), self-evaluation, the Hungarian Libraries Database, invitations for grant proposals, background processes, training days and the changes in these fields.

Keywords: *Efficiency; Grant for libraries; Hungarian Library Institute; KMÉR; National library; Quality management; Work organization*

WORKSHOP

“404 Not Found – Who is to preserve the internet?” Past, present and future in digital space

LATORCAI Csaba

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 31. (67.)
2021. no. 1. 28–30.

The ever-growing amount of digital content and the widespread use of the internet require that the long-term and secure preservation of the data content created in digital space, i.e. of the digital past, be accomplished for scientific processing, for transmission to future generations and social use – as the author of this study, Dr. Csaba Latorcai, Minister of State for Public Administration of the Ministry of Human Capacities pointed out in his address at an online workshop entitled “404 Not Found – Who is to preserve the internet?” Past, present and future in digital space held on December 2, 2020.

The proficient and secure preservation and utilization of the data generated in digital space requires an appropriate professional background, which is provided by the National Széchényi Library (NSZL), the library of the Hungarian nation. The government passed a resolution on the provision of resources necessary for the IT development of the NSZL. The pilot preparatory work for web archiving has been completed, and NSZL is prepared to continuously perform its web archiving tasks. The relevant government resolution and act amendment determine the legal and financial frameworks of web archiving from January 1, 2021. As a result, by involving the widest possible range of Hungarian libraries, by following and shaping international tendencies in the field, NSZL implements long-term preservation and the use of web content classified as a Hungaricum, as well as it ensures scientific processing.

Keywords: Electronic documents; Internet; National library; Preservation; Web archiving; Hungary

New features of the National Széchényi Library's web archive in 2020

DRÓTOS László

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 31. (67.)
2021. no. 1. 31–38.

The paper describes the latest developments of the web archiving project launched in 2017 in the National Széchényi Library (NSZL) and the organiza-

tional, legal and infrastructural changes affecting the project. It also covers the results achieved in preserving different types of websites, archiving problems, and the software used. It summarizes the efforts to promote the topic, presents the international contact points, and finally lists the goals set for 2021 by the staff of the newly established Web Archiving Department in the NSZL.

Keywords: Development plan; International co-operation; Internet; National library; Preservation; Web archiving; Hungary

Opportunities for collaboration in the field of web archiving

VISKY Ákos

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 31. (67.)
2021. no. 1. 39–45.

This is the published version of a presentation at the online workshop “404 Not Found – Who is to preserve the internet?”. It describes a collaboration model established within the framework of the *Public Collection Digitization Strategy* (KDS) between the Web Archive of the National Széchényi Library (NSZL) and some main county libraries. The advantages of collaboration and the co-ordination of workflows among the partners in the field of web archiving are presented. Some further professional discussions and presentations are also mentioned along with proposals for further research and training activities related to NSZL's Web Archive.

Keywords: Co-operation; Development plan; Internet; National library; Public libraries; Preservation; Web archiving; Hungary

The relationship between Wikidata and the National Namespace

MOLNÁR Bence

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 31. (67.)
2021. no. 1. 46–55.

The study examines the possibilities and benefits of the National Namespace–Wikidata integration based on examples from Hungary and other countries. Through the existing integration of Wikidata–Virtual International Authority File and Wikidata–Petőfi Literary Museum, the author approaches the issues of growth of visitor numbers, information exchange and voluntary human resource potential, exploring the possible ways of implementation and pointing out

expected gains. It is shown that linking to Wikidata allows National Namespace identifiers to appear in Wikipedia entries, thus generating significant reader access for the project. For public databases, Wikidata offers access to a wide range of valuable international identifiers (VIAF, ISNI, Library of Congress, etc.) and entities, while they can contribute authoritative data to Wikidata's expansion and the internet services that rely on it (e.g. Google search, virtual assistants). The structure and operation of Wikidata is described, highlighting the similarities with and differences to the National Namespace. In his summary, the author emphasizes the importance of exploiting the potentials of these two projects in co-operation.

Keywords: Authority control; Authority data; Co-operation; International co-operation; Linked data; Names of persons; National Namespace; National library; Semantic web; Wikidata; Wikipedia

National Committee for Library Standardization – report and work plan

DANCS Szabolcs

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 31. (67.) 2021. no. 1. 56–62.

The National Committee for Library Standardization was established at the end of 2015 by the Director-General of the National Széchényi Library. The article summarizes the Committee's activities and achievements in the period between 2016 and 2020. It also gives an insight into its work plan for 2021–2025.

Keywords: Library standards; National Committee for Library Standardization; National library; Report; Work plan; Hungary

FROM OUR PAST

“Ex-libris land”. A key event in the past of Hungarian ex-libris, the 13th International Ex-libris Congress

VASNÉ TÓTH Kornélia

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 31. (67.) 2021. no. 1. 63–75.

The original function of ex-libris (bookplates) was linked with books. The meaning of the expression

also reflects on that: 'from the library of'. At the turn of the 20th century, with the international appearance of Art Nouveau, a significant change happened: bookplates were gradually separated from books and became independent objects to collect. Associations of collectors were founded abroad and in Hungary; from 1953, international ex-libris congresses have been held as well. Hungary had the opportunity to organise the 13th International Ex-libris Congress in 1970: "November 5, 1970 will always remain a memorable date in the history of Hungarian ex-libris: graphic artists, ex-libris collectors and friends of small graphic from all over the world are going to meet in Hungary for the first time," declared Andor Semsey, lawyer and ex-libris collector, president of the congress in Budapest.

The study gives a detailed insight into the programmes, exhibitions and publications of the congress. The artist generation and the ex-libris collecting intellectuals (lawyers, teachers, librarians, doctors, scientists, priests, etc.) of the time took part in the event in large numbers. Museums and libraries in Budapest and in the country (including the Ernst Museum, the Museum of Hungarian Agriculture and the Lake Balaton Museum in Keszthely, the National Széchényi Library – as part of the Hungarian National Museum – and the County Library in Eger) played an important role in the arrangement of the programmes and exhibitions. The National Széchényi Library opened an exhibition of old Hungarian bookplates from previous centuries. In Eger, an exhibition of Hungarian ex-libris art between the two world wars was on display. In connection with the congress, an international competition was organized. The participating graphic artists could choose from the following topics: *Budapest, the city of the 13th Ex-libris Congress; Memorial graphic on the occasion of the 25th anniversary of the death of Béla Bartók; Wine and grapes on bookplates*. A significant number of the works of Hungarian graphic artists were featured in the international exhibitions, too.

The Hungarian journal on small graphic *Kisgrafika* gave a detailed report on the events and the Hungarian press of the time covered the main programme as well. The congress was favourably received and highly appreciated internationally. It is no coincidence that the French professor and renowned ex-libris collector, Paul Pfister – who also took part in the event – called Hungary “Ex-libris land”.

Keywords: Art collectors and collecting; Bookplates; Catalogue; Congress; Ernst Museum; Exhibition; Ex-libris; Graphic artist; Internationality; Museum of Hungarian Agriculture; National Széchényi Library; Possessors; Small graphic

OBITUARY

In memory of Zsolt Bánhegyi (1949–2021)

DANCS Szabolcs

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 31. (67.)
2021. no. 1. 76–77.

Zsolt Bánhegyi's name was well known in contemporary Hungarian librarianship. His great expertise can be judged based on the articles he published and the projects he was involved in throughout his forty years' career as a librarian. This short commemoration draws a personal picture of him, mentioning some significant events in his professional life.

Keywords: *Library of the Hungarian Academy of Sciences; Library profession; Obituary*

OUTLOOK

75 years of the United Nations. The Dag Hammarskjöld Library in the service of free access to information

KARDOS Helga

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 31. (67.)
2021. no. 1. 79–86.

United Nations celebrated its 75th anniversary in 2020. Since 1947 the UN Depository Library Programme has arranged for the distribution of United Nations documents and publications for users. This is a worldwide network in which the Dag Hammarskjöld Library (DAG) is now providing UN documents online, thanks to its large-scale digitization programme. In the article, DAG's activities, the depository programme, and the UN Digital Library's features are described in detail.

Keywords: *Collection; Dag Hammarskjöld Library; Digitization; Electronic library; International organization; Library history; United Nations*

BOOK REVIEWS

Professional knowledge and skills – a transforming profession. Selected studies on library science

Szakmai ismeretek és készségek – átalakuló hivatás. Válogatott könyvtártudományi tanulmányok. Ed. Barátné Hajdu Ágnes. Budapest, Magyar Könyv-

tárosok Egyesülete, 2020.

(Reviewed by Márta Virágos)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 31. (67.)
2021. no. 1. 87–95.

Keywords: *Conference proceedings; Library association; Library profession; LIS education; Skills; Book review*

Information transmission and community building – multifunctional library networks

Információközvetítés és közösségépítés – multifunkciós könyvtári hálózatok. Ed. Kíszl Péter, Németh Katalin. Budapest, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet, 2020.

(Reviewed by Margit Prókai)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 31. (67.)
2021. no. 1. 96–99.

Keywords: *Festschrift; IFLA; Librarianship; Library network; Library profession; LIS education; Social requirements; Book review*

Polemic about two books on the future of libraries. An unconventional book review

Monok István: Könyvtári(?) problémák. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei, Új sorozat, 41., 2020.

Kokas Károly: Kalauz a modern könyvtárak világába. A könyvtárak új feladatai és megváltozott szerepük a XXI. század elején. Akadémiai Kiadó, MeRSZ., 2020.

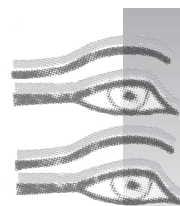
(Reviewed by András Holl)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 31. (67.)
2021. no. 1. 100–102.

Keywords: *Cultural heritage; Information technology; Librarianship; Library of the future; Library profession; National library; Prognosis; Social requirements; Book review*

FROM LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE JOURNALS (Abstracts)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 31. (67.)
2021. no. 1. 103–175.

„Mert építeni kell...”¹ – A Könyvtári Intézet minőségmenedzsment szolgáltatásának fejlesztései és eredményei (2017–2020)

HORVÁTH Adrienn

Kedves Olvasó,

a *Könyvtári Figyelő* az alábbi tanulmánnyal tematikus sorozatot indít, terveink szerint ebben az évben a lap minden számában közreadunk minőségmenedzsmenttel kapcsolatos írást. Célunk, hogy olyan híreket, átfogó információkat, esettanulmányokat, konkrét eredményeket mutassunk be a folyóirat hasábjain, amelyek segítséget nyújthatnak a könyvtárak számára ahhoz, hogy szolgáltatásaikat a könyvtári minőségirányítás szempontjai szerint működtethessék. Szerzőink a téma szakértői és oktatói, valamint olyan könyvtáros szakemberek, akik hosszú idő óta a gyakorlatban is sikerrel alkalmazzák a teljeskörű minőségirányítás (TQM) elemeit, módszereit és filozófiáját.

*„A minőség, mint alapvető üzleti stratégia, alkalmazásával született termékek és szolgáltatások teljességgel kielégítik mind a belső, mind a külső vevőket azáltal, hogy megfelelnek kimondott és kimondatlan elvárásaiknak.”**

A fenti idézet egy mondatba sűrítve foglalja össze a minőség kvintesszenciáját. A minőség alapvető stratégiaként jelenik meg a szolgáltatások fejlesztésében és működtetésében, melynek segítségével egyaránt teljesíthetőek lehetnek munkatársaink és külső partnereink felmért és látens igényei. Számos könyvtár már évek óta alkalmazza ezt a szemléletet, de bízunk benne, hogy tovább szélesíthetjük a tudatos minőségfejlesztésben résztvevő bibliotékák körét és egyúttal növelhetjük a *Minősített Könyvtár* cím és *Könyvtári Minőségi Díj* pályázatokon résztvevő intézmények számát.

(Bajnok Tamara osztályvezető, Könyvtári Intézet, Könyvtári Minőségfejlesztési Osztály)

* Az idézet forrása: TENNER, Arthur R. – De TORO Irving J. TQM: Teljes körű minőségmenedzsment. Budapest: Műszaki Könyvkiadó, 1997. 40. p. ISBN 963161283x

Bevezető

A könyvtári rendszer minőségfejlesztésének menedzselése a Könyvtári Intézet (továbbiakban Intézet) szolgáltatása, működési kereteit törvény szabályozza, célcsoportja a magyarországi könyvtárak.

Az Intézet feladatellátási kötelezettsé-

gét először a 2017. évi kulturálistörvény-módosítás szabályozta², ezt egészítette ki a 2017. év végén megjelent 33/2017. (XII. 12.) EMMI rendelet³, majd a szerepkört 2020. június 1-től tovább erősítette a kulturális törvény

módosulása⁴. Ezek értelmében az Intézetnek kell:

- meghatározni a szakmai szempontrendszert, amelynek alapján kiírásra kerül a *Minősített Könyvtár cím és Könyvtári Minőségi Díj* pályázat⁵;
- szakmailag előkészíteni a *Minősített Könyvtár cím és Könyvtári Minőségi Díj* pályázati felhívásokat és azok adományozását;
- szöveges szakmai értékelést adni a beküldött pályázatokról;
- szervezni a helyszíni látogatásokat;
- menedzselni az országos minőségirányítást;
- képzéseket szervezni a témában.

A 33/2017-es rendeletben foglalt kötelezettségek teljesítésén túl az Intézetnek célja volt, hogy a korábbi feladatellátás folyamatát, szempontrendszerét és disszeminációját megújítsa, a folyamatok egyszerűsödjének, és nagy hangsúlyt fektetett arra, hogy azok nyilvánosak, átláthatók legyenek; a szempontrendszert a TQM-filozófia (Total Quality Management)⁶ hassa át, a disszemináció országos legyen, és könyvtártypustól függetlenül érje el a legkisebb és a legnagyobb könyvtárat is.

Az Intézetben e feladatot az EMMI (Emberi Erőforrások Minisztériuma) rendelet megjelenését követően a Kutatási és Szervezetfejlesztési Osztály (továbbiakban KSZO) látta el, ahol a szakterület referenseként dolgoztam. 2020. június 11-től a feladatellátás az Intézetben belül létrejött Könyvtári Minőségfejlesztési Osztályhoz (továbbiakban KMO) került, amely szeptember 15-től, Bajnok Tamara vezetésével végzi munkáját.

A könyvtári minőségmenedzsment feladatellátást évről évre az EMMI finanszírozta, a beszámolók elkészültek az elvégzett munkáról, de ezek nem nyilvánosak. Az Intézet a lehetőségeihez mérten törekedett arra, hogy tájékoztassa a könyvtárakat, könyvtárosokat a minőségmenedzsment történésekről, változásokról, de eddig nem született olyan összefoglaló írás, ami az adott időszakra vonatkozik.

Ez az írás alapvetően (egy kis kitekintéssel, lásd a következő fejezetet) a 2017 decembere és 2020 szeptembere közötti időszakot fogja át – a feladat megjelenésétől az osztállyá alakulásig – a partnerkapcsolatok, a *Könyvtárak Minőségi Működésének Értékelési Rendszere* (továbbiakban KMÉR)⁷ és az önértékelés, a Magyarországi Könyvtárak Adatbázisa, a pályázatok, a háttérfolyamatok, a szakmai napok, illetve az ezeket érintő változások bemutatásával.

A Könyvtári Intézet és a minőségfejlesztés 2017 decembere előtt

Az Intézet 2017 decemberétől látja el a rendeletek szabta, a könyvtári rendszert érintő minőségmenedzsment feladatokat, de a kép árnyalásához érdemes felidézni – még ha csak áttekintő jelleggel is –, hogy milyen, a minőségirányítással összefüggő tevékenység folyt az Intézetben ezt megelőzően.

A *Minősített Könyvtár cím és Könyvtári Minőségi Díj* pályázati folyamatban való részvételen túl már korábban is kapcsolatba került az Intézet a minőségirányítási feladatkörrel, jóllehet más szerepekben és más szinten foglalkozott ezzel, mint a Könyvtári Minőségügyi Bizottság (továbbiakban KMB) tagjai, akik 2018 előtt a pályázatokkal kapcsolatos szakmai feladatokat végezték.⁸ A KMB titkári teendőit azonban az Intézet egyik munkatársa, *Marosán Ágnes*⁹ látta el: a helyszíni látogatások kapcsán intézte a szakértői szerződéseket, elkészítette és tárolta a pályázatok és a KMB-ülések jegyzőkönyveit, megszervezte az elismerések beszerzését és eljuttatta azokat az EMMI-be. Áttekintve az Intézet éves beszámolóit – ezek 2006-tól kezdődően elérhetők az Intézet honlapján a Dokumentumtárban¹⁰ – láthatjuk, hogy a munkatársak koordinátorként vettek részt a *Könyvtári Minőségfejlesztés 21* projektben.¹¹ Aki nem az Intézetben élte meg a fenti projektet, egyéb, az Intézet által készített beszámolók alapján is tud tájékozódni, hála a webarchivátorok munkájának. A *Vidra Szabó Ferenc* által jegyzett *Könyvtári Minőségfejlesztés 21 projekt. Projektleírás, eredmények, javaslatok*¹² című 2006-os dokumentum tevékeny évekről tanúskodik. A projektnek négy szakasza volt: partnerközpontú szervezeti kultúra kialakítása; partnerközpontúság kialakítása; a könyvtári szolgáltatási folyamatok azonosítása és javítása; kiterjesztése. A többéves munka ellátására az NKÖM (Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma) Könyvtári Főosztálya munkacsoportot kért fel, amelynek tagja volt az Intézet; sőt, a kiválasztott könyvtárakban végzett munkát külső szakértőként az Intézet képviselőjében Vidra Szabó Ferenc is segítette. Nem véletlen, hiszen Vidra korábban minőségmenedzszeri végzettséget is szerzett a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar minőségmenedzser szakán.¹³ Folytatva a beszámolók áttekintését, az olvasható, hogy az Intézet munkatársai saját és az Országos Széchényi Könyvtár tevékenységének fejlesztése érdekében használói és partnerségi elégedettségvizsgálatot¹⁴, a szolgáltatások megítéléséről pedig

omnibusz vizsgálatot végeztek és ki is értékelték; SWOT-analízist állítottak össze, és egy külső cég segítségével elemezték; folyamatábrákat készítettek, és felülvizsgálták a munkaköri leírásokat.¹⁵

Kiemelném az Intézet mindenkor kutatói osztályának feladatkörébe tartozó, a minőségfejlesztést megalapozó nemzetközi kitekintéseket. Az Intézet munkatársai szakirodalmi szemlét készítettek a minőségi díjakról, bedolgoztak az OSZK számára készített teljesítménymutatók kialakításába.¹⁶

2010-ben a Skaliczki Judit által vezetett KMB tagjai kidolgozták a Könyvtári Közös Értékelési Keretrendszert (KKÉK).¹⁷ A 2010. évről szóló beszámolóban a minőség-pályázatok kapcsán koordinációs tevékenység szerepel. A 12/2010. (III. 11.) OKM rendelet¹⁸ megjelenését követően a beszámolóban jegyzett egyéb tevékenységek ritkultak, de 2011-ben még készült egy esettanulmány a teljesítménymutatókról. Ennek fényében a korábban tett lépések a minőségbiztosítás bevezetése felé projektszerű munkává váltak. Ez a folyamat részben összefügghet azzal, hogy az intézeti minőségirányítási munkáért oly sokat tevő Vidra Szabó Ferenc nyugdíjba ment 2011-ben. Tudjuk, hogy a korábban könyvtári stratégiákkal, projektekkel és forrással támogatott minőségirányítási tevékenység, valamint a *Minősített Könyvtár cím* és *Könyvtári Minőségi Díj* pályázatok nem szüntek meg, a folyamat tovább haladt, de immár az Intézet szakmailag tevékeny közreműködése nélkül.¹⁹ Részben ugyanaz történt, mint amivel gyakorta találkozhatunk: ha egy feladat egyetlen személyhez kötődik, és ő elhagyja az intézményt, ritkán valósul meg az utódlás előkészítése, a tudás átadása és a folyamat zökkenőmentes továbbvitele.

Az Intézet egy részének munkájába azonban, így például a Könyvtári Szak- és Továbbképzési Osztály mindennapi gyakorlatába, és a Kutatási és Elemző Osztály K2 programsorozatának szervezési módszertanába is beépült a rendszeres elégedettség- és igényfelmérés készítése, és az eredmények alapján történő továbblépés.²⁰ Utolsó pillérként nem szabad elfelejtenünk a kiadói tevékenységről, hiszen 2007-ben látott napvilágot *A jó gyakorlat a könyvtári minőségirányítás bevezetéséhez* című öt kötetes sorozat első darabja, és ezt követően 2017-ig újabb és újabb kötetek jelentek meg az Intézet kiadásában, a KMB tagjainak tollából.²¹

A Könyvtári Intézet és a minőségfejlesztés 2017 decembere után

Rendkívül izgalmas feladat volt a *Minősített Könyvtár cím* és a *Könyvtári Minőségi Díj* pályázati rendszerének átalakítása: a szabályzat és ügyrend létrehozása, mellette a szakértők felkutatása, a *KMÉR* kidolgozása. Ehhez előbb behatóan meg kellett ismerni a közös értékelési keretrendszert (*Common Assessment Framework* – CAF)²², illetve menedzselni kellett számos szakmai egyeztetést, versenyt futva az idővel. (Időközben tanulmányozva a múzeumi téren kialakuló minőségirányítási rendszert²³ – ami inkubátor, illetve kísérleti intézményekkel operál és egyenfolyamatokat térképez fel, tesztel, mindemellett felkészítő tanfolyamok tartásával fogadtatja el, viszi át a rendszeren a minőség dinamikáját –, megfontoltabb, tervezettebb, folytonos önmonitorozással élő folyamatot látunk kívülről. Ennek tekintetében akár mondhatnánk azt is, hogy elkapkodtuk, de nekünk más utat kellett járni.) 2018 tavaszára elkészült a *KMÉR*, így lehetőség nyílt egy év kihagyás²⁴ után a *Minősített Könyvtár cím* és *Könyvtári Minőségi Díj* pályázatok meghirdetésére. Számos dicséret, de kritika is érte a *KMÉR*-t és a pályázati folyamatot, de még mindig jobb, ha kritika éri, mintha újabb egy év kimaradt volna²⁵, és nem lett volna mit minősíteni.²⁶ Az évkihagyás és az ezzel járó bizonytalanság óhatatlanul törést jelentett a pályázat megítélésében. Talán ennek a törésnek a „begyógyítása” volt és lesz az egyik legnagyobb és egyszersmind legmegfoghatatlanabb feladat, ami az Intézethez került a jogszabályi változások nyomán.

Természetesen voltak kezdeti nehézségek, de ezekből előnyt tudtunk kovácsolni. Ez *Fehér Miklósnak*, az Intézet igazgatójának köszönhető, aki kezdeményezte külső szakemberek megkeresését és bevonását a munkába. 2017 decemberében ugyanis nem volt olyan megfelelően szakképzett munkatárs, aki a 33/2017-es rendelet szabta feladatok közül a szakmai szempontrendszer megújítását szakmailag irányítani tudta volna,²⁷ így az Intézet külső segítséget vett igénybe. Ez együttműködések, partnerkapcsolatok kialakításához vezetett, ami az Intézet feladatkörébe került *Minősített Könyvtár cím* és *Könyvtári Minőségi Díj* pályázatok és a keretrendszer megújításával kapcsolatos munka eredménye, és egyben a megvalósításhoz vezető út is volt.

Az a szemlélet, amit a külső szakértők hoztak az Intézet munkájába és az új szolgáltatás kialakításába, inspirálóan hatott. A pályázati koordináció megva-

lósítása kapcsán is igyekeztünk úgy eljárni, hogy az megfelelően azoknak a szempontoknak – itt a TQM-szemléletre és a PDCA-elvet követő fejlesztésekre gondolhatunk –, amelyeknek a pályázó könyvtáraknak is eleget kell tenniük.²⁸

A továbbiakban a 33/2017-es rendelet diktálta feladatokat és a kapcsolódó fejlesztéseket, a szolgáltatási szemléletet szeretném tematikusan körbejárni a 2017 decembere és 2020 szeptembere közötti időszak tekintetében.

A feladatellátás motorja: az együttműködések

A könyvtárakkal való kapcsolattartáson túl az együttműködések öt kört érintettek és érintenek a feladatellátás során. Az Országos Széchényi Könyvtár anyaintézményként biztosítja a személyi, a gazdasági, az adminisztratív és a szakmai támogatást. Az Emberi Erőforrások Minisztériuma Kultúráért Felelős Államtitkárságának Könyvtári és Levéltári Főosztálya a megvalósításhoz szükséges anyagi és könyvtár szakterületi támogatást nyújtja.²⁹ A fenntartói körön kívül együttműködünk még minőségmenedzsment és könyvtáros szakértőkkel, a pályázó, és a minőségmenedzsmentben egyéb módon érdekelt és érdeklődő könyvtárakkal, valamint a folyamataink működtetését támogató beszállítókkal is.³⁰

Időrendben felidézve a kezdeti időszak eseményeit, 2018 elején az Intézet szakmai segítséget kért és kapott az új minőségmenedzsment keretrendszer, a *KMÉR* kidolgozásához a Budapesti Műszaki Egyetem Mérnöktovábbképző Intézetétől (továbbiakban BME). A jó kapcsolat tartós maradt, hiszen a BME oktatói nemcsak a *KMÉR*³¹ kidolgozásában és későbbi átdolgozásában működtek közre, hanem a pályázók helyszíni látogatásán, szakértői konzultációkon, valamint további szakmai rendezvényeinken is aktív résztvevő, támogató szerepet töltek be.³² A *KMÉR* kidolgozását követően *Kováts Gergely*³³, a Budapesti Corvinus Egyetem Gazdaság- és Közpolitikai Intézet Nemzetközi Felsőoktatási Kutatások Központjának igazgatója olyannyira érdekesnek találta a könyvtári terület megújítását célzó törekvések kapcsán létrejött eredményeket, hogy felkérte *Tóth Mátét*, az Intézet Kutatási és Szervezetfejlesztési Osztályának akkori vezetőjét³⁴, tartson a Corvinus Egyetem hallgatói számára előadást arról, hogy a kulturális területhez hogyan illeszkedik a minőségmenedzsment.³⁵

Az Intézet a *KMÉR* kidolgozásához felsőoktatásban tanító, illetve gyakorló könyvtáros kollégákat kért fel (*Bognárné Lovász Katalin*³⁶, *Bajnok Tamara*³⁷), így

nívós szakmai háttérbázissal gazdagodott az Intézet csapata. A könyvtáros és minőségmenedzser szakértők közreműködésével 2018. március 30-ra elkészült a *KMÉR* első változata.³⁸ A külső segítséget a könyvtárak felé közvetítve belső segítségnyújtással alakítottuk át, hiszen igyekeztünk minél szélesebb körben szakmai napokon bemutatni a 2018. évi pályázatok alapjául szolgáló *KMÉR*-t.³⁹

Az együttműködések erősítik a feladat magas színvonalú elvégzésére irányuló törekvéseinket, így az Intézet tudatosan beépítette a munkába azt a bevált eljárást, hogy egyszerre kér fel minőségmenedzsment, valamint a minőségmenedzsment területén jártas könyvtáros szakértőket a helyszíni látogatások lebonyolításához. Ők azok, akik a látogatásokat megelőző és követő egyeztetéseken segítik a pályázati folyamat és a kiírások további fejlesztését.

Az Intézet képviselte újítás nemcsak a könyvtárosokhoz ért el, de a Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Múzeumi Oktatási és Módszertani Központ is, akik azt kérték, hogy osszuk meg ismereteinket a 2019-es képzésükön részt vevő, múzeumokban dolgozó kollégákkal.⁴⁰ Azzal, hogy az Intézet a könyvtáros szakmán túl is széles körű kapcsolatrendszert épített ki, számos tapasztalattal gazdagodott. Mindezt arra használja fel, hogy a könyvtárosoknak nyújtott szolgáltatásait hatékonyabbá tegye.

Visszatérve a külső szakértőkkel történő együttműködéshez, az Intézet által irányított pályázati ciklus során felmerült, hogy miért kell a könyvtárakhoz nem értő, külső személyeket bevonni az értékelésbe; hogyan tudják ők megítélni a könyvtárakat, ha nem jártasak azok folyamataiban. Ennek a döntésnek szakmai oka van: a *Minősített Könyvtár cím* pályázat alapvetően szervezetfejlesztési pályázat, a könyvtáraknak azt kell megmutatniuk, hogyan működtetik a szervezetet a folyamatos fejlesztés elve alapján. A szervezeti működés talpköveit kell bemutatni (vezetés, stratégia, munkatársak, együttműködések, folyamatok), valamint az ezek kapcsán felmutatható eredményeknek a külső és belső mutatókban való tükröződését. Ahhoz, hogy valaki fel tudja mérni egy szervezet állapotát, nem szükséges, hogy rendelkezzen könyvtáros végzettséggel, mivel nem azt kell megítélnie, hogy a könyvtár szakmai előírások szempontjából helyesen működik-e, hanem azt, hogy hogyan működik mint szervezet. Természetesen jó, ha valaki jártas a könyvtárak világában, de nem előfeltétel.⁴¹ Ebben a tekintetben az Intézet által lebonyolított helyszíni látogatások megegyeznek azon minőségirányítási auditokkal, amelyeket külső, független szakemberek

végeznek.⁴² Minden pályázatiíró maga dönti el, hogy milyen ellenőrzési pontokat alkalmaz. Az, hogy egy minőségmenedzsment és könyvtári szakértő páros végzi a helyszíni látogatást, a szakértők és a pályázó könyvtárak többsége szerint előny.⁴³

Koczor Zoltán minőségirányítási menedzser ezt írja: „Minőségpartneri viszony kialakítása során a szervezet célja valóságosan segíteni a beszállítót, mert így megfelelő bizalom alakul ki a két fél között. Ekkor a minőségre kockázatot jelentő tényezők a kialakult bizalomból következő átláthatóság miatt ismertté válnak és csökkenthetők.”⁴⁴ Az Intézetben ezekből a minőségpartneri viszonyokból alakult ki az eljárásrend, a keretrendszer, a pályázati kiírás, és maga a minőségorientált szemlélet alkalmazása saját tevékenységeinkre. Ezek a jól működő partnerségek a fő (nem anyagi) erőforrásai a feladatellátásnak.

Az új keretrendszer és az önértékelés

2017-ig a *Common Assessment Framework* európai keretrendszer alapján kidolgozott, önértékelésre alapozott *KKÉK* segítségével értékelték magukat a könyvtárak.⁴⁵ Többek között azért került sor egy újabb keretrendszer, a *KMÉR* kidolgozására, mert az előző nem volt alkalmas arra, hogy teljes mértékben megfeleljen a könyvtárak változatosságának, mivel egy szempontrendszer volt érvényes az összes könyvtárra, függetlenül a típustól és a munkatársi létszámtól. Elvégezve néhány szűrést a könyvtárak statisztikai nyilvántartásában,⁴⁶ arra a megdöbbentő eredményre jutunk, hogy a könyvtárak körülbelül 85%-ában 10 fő alatti a munkatársak létszáma, de ennél is meglepőbb, hogy ezen könyvtárak 75%-a 1–5 munkatárssal működik. Az adatokat mérlegelve fel kell tenni a kérdést: hogyan lehetne egy 20–30 fős és egy 1–5 fős könyvtárat azonos szempontrendszer alapján értékelni, miközben tudjuk, hogy mennyire mások a kommunikációs platformjaik. Mindezt végiggondolva három kategóriában került kidolgozásra a *KMÉR* első, majd második kiadása. Az első, 2018-as kiadásban az alábbiak szerint alakultak a kategóriák, és ezek alapján készült a *Minősített Könyvtár cím* pályázati kiírás is⁴⁷:

- 1. kategória: 20 fő feletti szakmai létszámmal rendelkező könyvtárak;
- 2. kategória: 6–20 fő közötti szakmai létszámmal rendelkező könyvtárak;
- 3. kategória: 1–5 fő közötti szakmai létszámmal rendelkező könyvtárak.

Miután a gyakorlatban is volt alkalom kipróbálni a

KMÉR-t, valamint értékelni a pályázó könyvtárak elégedettségméréseit, szakmai napok alkalmával meghallgatni a véleményüket, az Intézet felkérte *Topár Józsefet*, *Kovácsné Koreny Ágnes* és *Eszenyiné Borbély Máriát*, hogy tapasztalataik, a visszajelzések és szakmai munkásságuk alapján dolgozzák át a *KMÉR*-t. Az átdolgozók felkérése tudatos választás eredménye volt: Topár József, a BME címzetes egyetemi docense vezette a *KMÉR*-t kidolgozó csapatot, a felkértek közül ő rendelkezik a minőségmenedzsment terén a legátfogóbb ismeretekkel, és a helyszíni látogatásokon is részt vett mint szakértő; Kovácsné Koreny Ágnes a 2018-ban pályázó és címet nyert Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár főigazgató-helyetteseként menedzselt a könyvtár pályázati folyamatát, így a gyakorlat szempontjából tudta megítélni a *KMÉR* értelmezhetőségét; Eszenyiné Borbély Mária, a Debreceni Egyetem Informatikai Kar adjunktusa maga is foglalkozott önértékelési rendszerekkel⁴⁸ és a felsőoktatási könyvtárak, valamint a mutatók és mérések terén rendelkezik tapasztalattal.⁴⁹ Az átdolgozott, 2019-ben megjelent *KMÉR* a kategóriák árnyaltabb felosztását vezette be, ami megjelent a *Minősített Könyvtár* cím pályázati kiírásban is:⁵⁰

- 1. kategória: 20 fő feletti szakmai létszámmal dolgozó könyvtárak, a megyei hatókörű városi könyvtárak és az országos szakkönyvtárak;
- 2. kategória: 5–25 fő közötti szakmai létszámmal dolgozó könyvtárak, a szakkönyvtárak és a felsőoktatási nyilvános könyvtárak;
- 3. kategória: 1–6 fő közötti szakmai létszámmal dolgozó könyvtárak.

A *KMÉR* átdolgozott kiadása a korábbinál jóval nagyobb önállóságot ad, és egyben tudatos működésre buzdítja a könyvtárakat *egymásba fonódó kategóriáival*. Felhatalmazza a szervezetet, hogy maga döntse el, működése, stratégiai szempontjai szerint melyik a számára legjobban értelmezhető kategória.⁵¹

Fontos különbség az előző értékelési rendszer (*KKÉK*) és az azt leváltó *KMÉR* között, hogy a *KKÉK* a kritériumokat és az alkritériumokat magyarázó szöveggel, majd azt követő példákkal operál. A *KMÉR*-ben is vannak magyarázó szövegek, de nem példákat hoz, hanem felsorolja a végiggondolandó *értékelési szempontokat*. Ez azért fontos eltérés, mert ezeket az értékelési szempontokat kell az önértékelés során 0 és 5 közötti számmal pontozni, megjelenítve ezáltal azt, hogy az adott könyvtár hol tart a folyamatos fejlesztésben.⁵² Áttekintve a *KMÉR*-t, akkor láthatjuk, hogy bizonyos szempontok más és más alkritériumhoz kapcsolódóan visszatérnek. Ez nem

véletlen ismétlődést jelent, hanem azt, hogy az egyes alkritériumok és értékelési szempontok között összefüggés van: ha ténylegesen változtatni tudunk az egyikben, akkor változnia kell a másinak is.⁵³ Ezen összefüggések ismeretében egy szakértő fel tudja mérni a szervezeten belüli kérdéses pontokat. A korábbi önértékelési rendszerben minden alkritérium egy pontszámot kapott – és bár a *KKÉK* rögtön ki is tért az erősségek, fejlesztendő területek, valamint az intézkedések megnevezésére –, a szempontok szerinti összefüggéseket nem lehetett általuk feltárni, így az önértékelés eredményeinek mélyebb megértését sem segítette.

Az önértékeléssel mind a *KKÉK*-ben, mind a *KMÉR*-ben összesen 1000 pontot lehet elérni. Mégis lényeges különbség van a két szemléletmód között, ugyanis a *KKÉK* az 1000 pontot elérendő célként, a tökéletes megfelelőjeként, míg a *KMÉR* egy elvi, a valóságban elérhetetlen álomhatárként jeleníti meg. Azért elérhetetlen, mert a szervezet a külső környezeti és a belső változások miatt folyamatos mozgásban van, működése nem steril, laboratóriumi körülmények között valósul meg. A *KMÉR* szerinti szemlélet elsajátításában az a kihívás, hogy a szervezet sosem jut nyugvópontra, el kell fogadni, hogy a szervezet

és ökoszisztémája folyamatosan változik, és így magának a szervezetnek is folyamatosan változnia és változtatnia kell. Könyvtáros példával élve: naponta jelennek meg újabb és újabb dokumentumok, amiket a könyvtárak megvásárolnak, hogy azokat ajánlani tudják az olvasóknak. Nem mondhatjuk azt, hogy már 75 000 dokumentum elérhető a gyűjteményünkben, ennyi már elég lesz. Egyébként, ha egyik napról a másikra megszűnne a gyarapítás, annak hatása lenne a használatra és a használókra is.

Az 1000 pont a keretrendszert alkotó 9 kritérium között mind a *KKÉK*-ben, mind a *KMÉR*-ben egyenletlenül oszlik meg. Alapvetően egy kritérium 100 pontot ér, azaz a 9 kritériummal 900 pontot lehet elérni. A hiányzó 100 pontot a keretrendszerek kidolgozói arra használták, hogy priorizáljanak egyes területeket, kritériumokat. A *KKÉK*-ben súlyozva volt a *Vezetés* (120 pont), a *Partnerkapcsolatok* (110 pont), a *Folyamatok* (110 pont) és a *Munkatársakkal kapcsolatos eredmények* (160 pont). 2010 és 2017 között ez a súlyozás nem változott. Az új keretrendszerben, a *KMÉR*-ben már nem ezek a kritériumok az elsődlegesek, hanem az *Ügyfélközpontú eredmények* (150 pont) és a *Kulcsfontosságú eredmények* (150 pont). A *KKÉK* egy más hangsúlyú önértékelési rendszert

1. ábra

*A keretrendszerek összehasonlítása
A szerző saját szerkesztése*

mutat, amiben a munkatársak bevonásával, vezetői iránymutatással és döntésekkel – amik a küldetésben, a jövőképben és a stratégiában nyilvánulnak meg –, valamint a folyamatok rendbetételével veszi kezdetét a munka. A *KMÉR* olyan súlypontokkal dolgozik, amelyek nemcsak belülről, hanem kívülről – a használókra és azon fő, támogató vagy vezetési folyamatok eredményeire, amelyek meghatározzák a szervezet hatékony működését – is mutatnak.⁵⁴

A *KMÉR* lehetőséget ad a szervezetnek arra, hogy megválassza: konszenzusos önértékelést szeretne végezni egy csoport felállításával, vagy akár a szervezet összes tagjával értékeltet, biztosítva akár mindenki számára az anonimitást. Az önértékelési rendszer a TQM-filozófia adta szabadság közepette szigorodott is, hiszen megköveteli a könyvtáraktól az indokolt, tudatos, tényekből, felmérésekből és adatokból következtetett működést.

Magyarországi Könyvtárak Adatbázisa – az önértékelés és a pályázatokra való jelentkezés online felületei

2020-ban két, a *Magyarországi Könyvtárak Adatbázisát* (továbbiakban MKA) érintő fejlesztést kezdtünk el tervezni, amivel szeretnénk megkönnyíteni a pályázók és a szervezetfejlesztés iránt érdeklődők munkáját, valamint a folyamatot kísérő ügymenetet. Az egyik tervezet egy online önértékelési felület, amit 2022-ben szeretnénk a könyvtárosok számára bemutatni. A másik fejlesztés egy online pályázati felület, amit a 2021-es pályázati folyamat során fogunk először alkalmazni mind a *Minősített Könyvtár cím*, mind a *Könyvtári Minőségi Díj* esetében.

A MKA-t a Könyvtári Intézet gondolja és teszi elérhetővé a honlapján is.⁵⁵ Az adatbázis nyilvános, bárki számára elérhető felülete a magyarországi könyvtárak főbb adatait tartalmazza, így nevüket, címüket, nyitvatartásukat, gyűjtőkörüket, statisztikai adataikat, adatbázisaikat, kiadványaikat, katalógusaikat, szakfelügyeleti adataikat stb. Az MKA jelenleg adattárolásra (beszámolók és munkatervek feltöltése) és kommunikációra alkalmas. Az adatbázisnak azonban van egy belső felülete is, ahová felhasználónév és jelszó birtokában léphetnek be a könyvtárak. Itt több funkció érhető el, mint a nyilvános felületen, így azon túl, hogy a könyvtárak maguk tudják a nyilvános oldalon levő adataikat módosítani, a megyei hatókörű városi könyvtárak ide töltik fel saját intézményi és KSZR beszámolóikat és a munkaterveiket, valamint

a megyékben levő települési könyvtárak beszámolóit és munkaterveit. 2020-ban ide kellett feltölteni a *Minősített Könyvtár címre* és *Könyvtári Minőségi Díjra* pályázóknak a pályázati dokumentumaikat is. Ennek a belső felületnek lesz az új funkciója az online önértékelés. Amit eddig a könyvtárak Excel-tábla segítségével készítettek el, az átkerül az MKA-ba, ahol így számos, az önértékelési eredmények megértését, kiértékelését célzó fejlesztés valósulhat meg. A felület optimális kialakítása érdekében tanulmányoztuk más rendszerek önértékelési felületeit, és előzetes igényfelmérést végeztünk az önértékelésben jártas könyvtárak körében.⁵⁶ Az igényfelmérésben megkülönböztettük az egyszeri és a többszöri alkalommal értékelőket; rákérdeztünk az önértékelés személyi vonatkozásaira, időtartamára, eredményeire és az önértékelési folyamat megvalósítására. Az önértékelés tízlépéses folyamatába a könyvtárak főként a *munkatársak felkészítése során* avatkoztak be.⁵⁷ Ezek alapján egy olyan online felület létrehozása a célunk, amely felhasználóbarát, szervezetre szabható, tudja kezelni az eltérő szervezeti létszámot és a szervezeten belül az eltérő felkészültséget, tájékozottságot. Az önértékelési felület szándékaink szerint nemcsak a pályázók támogatását szolgálja, hanem mindazok számára is elérhetővé szeretnénk tenni, akik érdeklődnek a szervezetfejlesztés iránt.⁵⁸ A használati hajlandóságot az önértékelési folyamat időtartamának jelentős csökkentésével szeretnénk elérni. A kérdőívben feltett kérdésekre adott válaszok szerint a folyamat lezárását és egyben kulcsmomentumát jelentő részre, az intézkedési terv elkészítésére már nincsen idejük, energiájuk a könyvtáraknak: a válaszadók 63%-a jelölte meg, hogy készítettek részletes intézkedési tervet. A kitöltők 33%-a összehasonlítja önértékelési eredményeit a korábbival, 28% nem teszi meg ezt, pedig szeretné ismerni az adatokat, 33% viszont nem is látja az összehasonlítás értelmét. A tendenciák vizsgálata azonban fontos elem, s úgy véljük, e munka elvégzését nagymértékben támogatná egy olyan rendszer, ami az önértékelési adatok betáplálása után azonnal diagramokat hoz létre, összehasonlításokat végez, és figyelmeztet az anomáliákra.

2020-ban még papír alapon is be kellett nyújtani a pályázati adatlapokat, de a szakmai beszámolókat és az önértékeléseket már csak az MKA *felhő tárhelyébe* kellett feltölteniük a pályázóknak. A technikai újítás a korábbi évek tapasztalataiból, valamint a működésből és az elégedettségmérésekből levont következtetésekből született meg. Ez volt az első lépés ahhoz, hogy az MKA-ban az önértékelési felület

mellett egy online pályázati felületet is létrehozzunk. Az így létrejövő szolgáltatás 2021-től online keretek között teszi lehetővé a pályázatokra való jelentkezést, és alkalmas lesz a pályázatokkal kapcsolatos mindenfajta kommunikációra.

Az online pályázati felület fejlesztésével a célunk egy modern, felhasználóbarát, egykapus online felület létrehozása, amely megkönnyíti a pályázatok benyújtását, kezelését, valamint a folyamat átláthatóságát, nyomon követését a minisztériumi, intézeti felhasználók, a szakértők és a pályázók számára egyaránt. Így tehát két jelentős, az MKA-t és a pályázati folyamatot érintő fejlesztés valósulhat meg.⁵⁹

adott pontszám mellé a könyvtár.⁶⁰ A szakmai beszámoló jobban segíti a helyszíni látogatást végzők munkáját, alaposabb és érvekkel alátámasztott betekintést ad a benchlearning gyakorlatával élő könyvtárak számára is. Célunk az átláthatóság biztosítása és az intézményi gyakorlatok megosztása, ezért 2018-tól kezdve az Intézet weboldalán mindenki számára elérhetővé tettük a sikeresen pályázó könyvtárak anyagait.⁶¹ Az önértékeléseket és a szakértői véleményeket azonban – mivel ezek a könyvtárra vonatkozó bizalmas dokumentumok – nem tesszük közzé. A helyszíni látogatáson részt vevő szakértők véleménye, javaslatai hasznosak lehetnek a könyvtárak számára, éppen ezért 2018 óta a pályázó könyvtárak megkapják

KATEGÓRIÁK	TERJEDELEM
I. kategória: 20 fő feletti szakmai létszámmal dolgozó könyvtárak, a megyei hatókörű városi könyvtárak és az országos szakkönyvtárak	150 000 karakter szóközökkel
II. kategória: 5–25 fő közötti szakmai létszámmal dolgozó könyvtárak, a szakkönyvtárak és a felsőoktatási nyilvános könyvtárak	112 500 karakter szóközökkel
III. kategória: 1–6 fő közötti szakmai létszámmal dolgozó könyvtárak	75 000 karakter szóközökkel

1. táblázat

A Minősített Könyvtár cím pályázathoz bevezetett kategóriák és terjedelmi korlátok
A szerző saját szerkesztése

A Minősített Könyvtár cím pályázat

A KMÉR-ben bevezetett *kategóriák* 2018-tól a pályázati felhívásban is megjelentek. Újítás volt, hogy mindegyik kategória szakmai beszámolójához *terjedelmi korlátot* szabtuk, könnyítve ezzel a szakértők munkáját, és arra sarkallva a pályázókat, hogy a lényegre fókuszáljanak a szakmai beszámoló elkészítésénél. A pályázók körében történő utómérések azt mutatják, hogy jellemzően ez az egyik kritikus pont a könyvtárak számára. A hiba ott szokott lenni, hogy az adottságkritériumok bemutatásához hasonlóan oldják meg az eredménykritériumok ismertetését. Holott utóbbit számokkal, diagramokkal és minimális magyarázattal kellene prezentálniuk, kiemelve a többszöri mérések, vagy épp az önértékelések közti változásokat, és azok indoklását.

A 2017 előtti pályázatokhoz képest változást jelent, hogy egy egybefüggő *szakmai beszámolót* kell benyújtani, és nem csupán alkritériumonkénti összefoglalását annak, hogy milyen fejlesztendő területeket, erősségeket és intézkedéseket jelöl ki magának az

ezeket a dokumentumokat.

2020-tól azzal is segítjük a pályázókat, hogy a *pályázati felhívásban olyan pontokat szerepeltettünk*, amelyek a lényegi kérdésekre, összefüggésekre összpontosítanak.⁶² E szempontokat követve be kell mutatni a pályázóknak az adottságkritériumokat és az azokban történt fejlesztéseket, viszont azok okait és céljait már az eredménykritériumok tekintetében kell elemezni a PDCA-ciklus alapján. Az adottságkritériumok utalnak a szervezet fő működési összetevőire: a vezetésre és a munkatársakra, a stratégiára és a folyamatokra, valamint az együttműködésekre. Az adottságok valójában eszközök ahhoz, hogy megváltoztassuk az eredményeket, ehhez azonban számba kell venni azokat.⁶³ Az eredménykritériumok kapcsán meg kell nézni, milyen mérések, mutatók, adatok, visszajelzések állnak a könyvtár rendelkezésére. Ezeket kell összevetni a stratégiai célokkal, hogy megtudjuk, milyen mértékben tudta megvalósítani céljait a könyvtár, és ez megjelenik-e a gyűjtött adatokban. A kulcsmutatók azok, amelyek a stratégiai célok elérésében a legfontosabbak. Az utolsó szempont az önértékelésre való reflektálás: a fejlesztési célok meghatározása a

kapott eredmények alapján. Ez is olyan kérdés, amit a könyvtárnak meg kell válaszolni ahhoz, hogy jól tudja használni a kapott eredményeket. A fejlesztések száma pedig azért van behatárolva, hogy a pályázók fontossági sorrendet állítsanak fel a fejlesztések között, ki tudják jelölni az irányvonalakat, és ne vállalják túl magukat.

A pályázók támogatása céljából az Intézet 2018-ban és 2020-ban is tartott pályázatismertető szakmai napokat,⁶⁴ amelyeken – tanulva az első ciklus tapasztalataiból – 2020-ban már jobban koncentráltak előadók arra, hogy mit várunk el a szakmai beszámolók tartalmát illetően.⁶⁵

2018-ban kényszerű újítás volt a pályázati szakasz kettébontása a pályázati adatlapok, valamint a szakmai beszámolók és önértékelések beadására, ugyanis a 33/2017-es rendelet megszabja, hogy a pályázat megjelenését követő 45 napon belül a könyvtárnak be kell adnia a pályázatát. Ennek a feloldására szolgál a *pályázati adatlap*,⁶⁶ ami eleget tesz a rendeletben foglaltaknak, továbbá segítség az Intézetnek is, hiszen időt nyer: biztos képet kap a pályázni szándékozó könyvtárak köréről, és ennek ismeretében tudja a szakértői felkéréseket tervezni. A pályázati adatlap azért is hasznos, mert ezen kell a *pályázónak nyilatkozni* arról, hogy vállalja az elégedettségmérések kitöltését, a szakmai beszámoló nyilvánossá tételét, valamint a helyszíni látogatást végző szakértőknek betekintést enged a könyvtár dokumentumaiba.

Elvi alapja van annak, hogy 2018 óta a pályázathoz nem kell csatolni a működést alátámasztó dokumentumokat. A pályázó szervezet maga határozza meg, hogy működéséhez milyen dokumentációt készít, minőségi működését milyen dokumentumok segítik leginkább. A *KMÉR 5. számú melléklete* tartalmazza az *értékelést támogató lehetséges dokumentumok* megnevezését, ami azok munkáját segítheti, akik a minőségfejlesztési munkafolyamat elején tartanak. A gyakorlat azt mutatja, hogy a szakértők tüzetesen átnézik a könyvtár honlapját és a kapcsolódó információkat, statisztikai adatokat. Volt olyan pályázó intézmény, amely előzetesen megosztotta a szakértővel a saját felhőjében tárolt dokumentumait, ezzel könnyítve meg a szakértő munkáját.

A TQM-filozófiából fakad, hogy a *pályázati küszöb*, ami korábban azt az *önértékelési minimum pontszámot (750 pont)* határozta meg, amellyel a pályázat beadható volt, kikerült a pályázati kiírásból. A döntéssel megerősítettük elkötelezettségünket a folyamatos fejlesztés elve mellett, tudván, hogy egy szervezet nem lehet mindig mindenben tökéletes,

mert az élete – főleg egy szolgáltatásokat létrehozó, emberekkel foglalkozó szervezeté – folytonos változás. A szervezetnek önmagához képest kell fejlődést elérni, mint *Máté Jánosnak A zöld sárkány gyermekei* című filmben, ahol János először csak 12 km/h óras sebességgel tud futni, de kitartó, és így viszi még többre is. „Az, hogy a 750-es ponthatárt kivettük a pályázási feltételek közül, egyfajta bizalmat és érettséget mutat. Ez is a pályázókra ruházott felelősség, mint annak eldöntése, hogy melyik kategóriában pályázzon, vagy milyen dokumentumot készítsen el. A KMÉR és a hozzá kapcsolódó pályázati rendszer kompetensnek tartja a könyvtárost a saját szervezeti működésével kapcsolatos kérdések megválaszolására, döntések meghozatalára. A pontozásban mindig lehetnek szubjektív elemek (pl. eltérő pontozási szigor) az egyes értékelést végzők és az egyes könyvtárak között. Az elért ponttól függetlenül a szervezetnek a valós eredmények alapján tudnia kell megítélni, hogy erősségeinek és gyengeségeinek számbavétele után alkalmasnak találja-e magát a minősítéssel járó megmérettetésre, a cím elnyerésére.”⁶⁷ A ponthatár eltörlése tehát nem azt jelenti, hogy a pályázók körében alacsonyabb lenne a színvonal.

2018-tól pályázati feltétel lett, hogy a pályázónak szerepelnie kell a *Nyilvános Könyvtárak Jegyzékében*, három évre visszamenőleg évente eleget kell tennie a statisztikai adatszolgáltatási kötelezettségnek, valamint szervezeti és működési szabályzatának tartalmaznia kell, hogy szolgáltatásait a minőségirányítás szempontjait figyelembe véve szervezi. Egységesen megszűnt a nevezési díj, ellenben a *Könyvtári Minőségi Díj* mellett a *Minősített Könyvtár* cím esetében is jár pénzjutalom a sikeresen pályázóknak.

A Könyvtári Minőségi Díj pályázat

A *Könyvtári Minőségi Díj* pályázat előfeltétele, hogy a könyvtár rendelkezzen érvényes⁶⁸ *Minősített Könyvtár* címmel. A 2018 előtti pályázatokhoz képest háromról kettőre csökkent a bemutatandó *innovációk* száma, és 2018-tól már nem egy, hanem akár két könyvtár is elnyerheti a két innovációért járó elismerést. Eltérés a címhez képest, hogy itt nincsenek szakmai létszám vagy könyvtártípus szerinti kategóriák, de szintén van *terjedelmi korlát*: 125 000 karakterben kell összefoglalni a két innovációt az adott szempontok alapján.

A 2018-as pályázatban még szerepeltek *könyvtár-szakmai szempontok* is: a könyvtárhasználat és az olvasáskultúra fejlesztése, a *Család Évéhez* köthető

könyvtári programok megvalósítása – ha ezeknek megfeleltek az innovációk, az plusz pontot jelentett. A pályázók visszajelzései alapján ezek a szempontok nem jelentek meg a későbbi pályázati kiírásokban.

A *Könyvtári Minőségi Díj* pályázathoz készült egy *Segédlet*, amely tartalmazza a pályázat szakmai beszámolójának szempontrendszerét.⁶⁹ A szakmai beszámolóban be kell mutatni az innováció tartalmát, céljait, várt és elért eredményeit, a bevezetésével kapcsolatos használói, partneri véleményeket; kapcsolódását a könyvtár stratégiájához és a szervezet működéséhez; hatását a könyvtár egészére nézve; bevezetése és alkalmazása során a PDCA-elv érvényesülését és fenntarthatóságát. A *Segédletet* a 2020-as pályázati felhívások megjelenése előtt a korábbi pályázók visszajelzései alapján átdolgoztuk, az anyagot nemcsak online terjesztettük, hanem nyomtatott formában is megjelent a *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros* folyóiratban.⁷⁰ Így szeretnénk volna elérni, hogy a szolgáltatásfejlesztés e szempontrendszere ne csak a pályázókhoz, és ennél fogva az érdekeltekhez jusson el, hanem szélesebb körben is ismertté váljon.

Az innovációk bemutatásán túl 2020-tól a szakmai beszámoló mellett a legutolsó *önértékelést* is be kell nyújtani. Ismertetni kell továbbá a *beszámolóban* az *önértékelés* főbb megállapításait, be kell mutatni az ennek alapján végrehajtott fejlesztéseket és annak eredményeit. A *Minősített Könyvtár* címhez hasonlóan erre azért volt szükség, hogy a *Segédleten* túl támpontot adjon a pályázóknak a beszámolók megírásához, és szorosan kapcsolja az innovációkat a működési eredményekhez. A szakértők számára pedig bizonyítsa, hogy a szervezetben a minőségirányítási munkák folyamatosan jelen vannak. A *Könyvtári Minőségi Díj* esetében is van *pályázati adatlap*⁷¹, amelynek alapján az Intézet a könyvtári szakértőt úgy választja ki, hogy jártas legyen az adott innováció témájában. Az innovációs pályázatok szakmai beszámolóit nyilvánosak, elérhetők az Intézet oldalán.⁷²

Háttérfolyamatok

Az Intézet fontosnak tartja a pályázatok koordinálása kapcsán a *nyilvánosságot* és az *átláthatóságot*, így érdemes bepillantani a szakértők felkérése, a pályázati folyamatban való részvételük, illetve a helyszíni látogatások részleteibe. A pályázatok meghirdetése minden év tavaszán várható. Miután a pályázók beadják a pályázati adatlapjukat, az Intézet felméri, hogy milyen típusú könyvtárak pályáztak, s részben ennek alapján kéri fel a könyvtáros szakértőket. A

felkérések során figyelembe vesszük azt is, hogy a bevonás segítse disszeminációs céljaink elérését. Az a könyvtáros kolléga, aki részt vesz egy pályázat elbírálási folyamatában, másképp fog a minőségmenedzsment felé közelíteni, objektívebb nézőpontból láthatja az értékelést, és ez majd a saját intézményi gyakorlatának megújításakor is segítségére lehet. Ahogy arról már volt szó, a helyszíni látogatásokra nemcsak *könyvtáros szakembereket* kér fel az Intézet, hanem *minőségmenedzsment szakértőket* is, akik már több auditon is részt vettek más és más környezetben – ők a minőségmenedzsment szakértői, míg a könyvtárosok a könyvtári területen azok. A kollégák tudnak egymástól tanulni, tapasztalatot cserélnek a folyamat során; megismernek egy külső és egy belső véleményt, így kiegészítik egymást.

Az Intézet arra törekszik, hogy *minél több információt* bocsásson a *szakértők rendelkezésére*. Így, ha egy könyvtár pályázott már a *Minősített Könyvtár* címre vagy a *Könyvtári Minőségi Díjra*, úgy azt jelezzük a szakértőknek, akik átnézhetik a *könyvtár korábbi pályázatait*. A szakértők a helyszíni látogatások előtt megkapják az adott *könyvtárak statisztikai adatait* öt évre visszamenőleg, továbbá kérjük őket, hogy minél szélesebb körben informálódjanak az adott intézményről. A helyszíni látogatások előtt szakmai találkozóra hívjuk őket, egyeztetjük a helyszíni látogatások folyamatát, rögzítjük a látogatások adatlapjának tartalmát, a szakmai beszámolók tanulmányozásának szempontjait, és megállapodunk a közös alapelvekben, amelyek alapján lezajlanak a látogatások. A közös alapelvekről a megállapodás egy korábban elfogadott belső használatú *Ajánlásban* megfogalmazottak mentén történik. E dokumentum kitér a pályázatok formai ellenőrzésének ismertetésére, a szakértői értékelések alapelveire, az értékelés során alkalmazandó szempontokra, az értékelési folyamat elemeihez kapcsolódó módszertan ismertetésére, a helyszíni látogatások körülményeire, az adottságok és eredmények értékelési szempontjaira, valamint további szempontokat fogalmaz meg a pályázatok átfogó értékeléséhez.

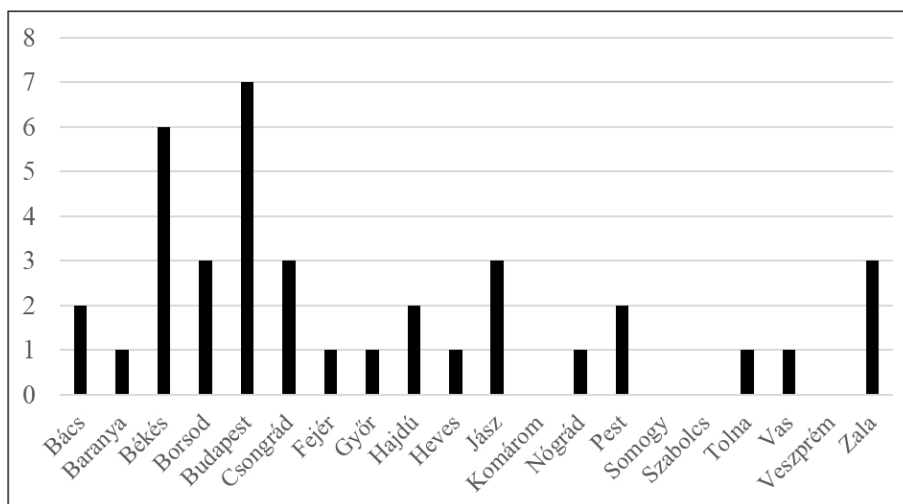
Arról már esett szó, hogy a pályázók szakmai beszámolóit 2018 óta nyilvánosak, és hogy az Intézet megkapja a helyszíni látogatást végző szakértők véleményét, javaslatait, de a korábbi gyakorlatról nem. 2018 előtt a pályázók csupán arról értesültek, hogy elnyerték-e a minősítést vagy sem, de annak leírását, hogy miben tudnának fejlődni, nem kapták meg. Nem azért, mert nem voltak ilyen anyagok, hiszen minden esetben készültek rövidebb-hosszabb

szakértői beszámolók, vélemények. A KMB tagjai ezeket megismerték, majd szavaztak arról, hogy az adott pályázó megkapja-e a minősítést. 2018-tól arra kértük a felkért könyvtári és minőségmenedzsment szakértőket, hogy a szakmai beszámoló és a felkészülés során átnézett dokumentumok alapján, de még a helyszíni látogatás előtt készítsenek külön-külön egy értékelést; majd a helyszíni látogatás után is készítsenek egyet közösen, amelyben konszenzusra jutnak a pályázó eredményeit illetően. A *Minősített Könyvtár cím* helyszíni látogatásának adatlapját úgy állítottuk össze, hogy logikus felépítésű, könnyen összevethető és elemezhető legyen. A szakértők és a pályázó formális adatai után mind a könyvtári, mind a minőségmenedzsment szakértőnek ki kell töltenie előzetesen, még a helyszíni látogatás előtt egy, a *KMÉR* kritériumaira épülő értékelő lapot a könyvtár szakmai beszámolója alapján. Az egyes adottság- és eredménykritériumokat pontozni kell, a pontozáshoz pedig indoklást kell fűzni, és meg kell határozni a kritériumon belül az erősségeket és a fejlesztendő területeket. A következő pontban azokat a kérdéseket kell előzetesen megfogalmazniuk a szakértőknek, amiket a látogatás során szándékoznak feltenni. A helyszíni látogatás után ugyanezek a szempontok ismétlődnek meg, de itt már a két szakértőnek konszenzusra kell jutnia az adandó pontszámok, az indoklás, az erősségek és a fejlesztendő területek tekintetében. A táblázatot rövidebb és hosszabb kifejtős kérdések követik. Le kell írniuk a helyszíni látogatás körü-

ményeit, általános megállapításokat kell megfogalmazniuk a pályázó intézményről, az értékelésben való együttműködéséről. Részletesen ki kell fejteni észrevételeiket a pályázati anyaggal és a helyszínen tapasztaltakkal kapcsolatban, kitérve arra is, ha a két szakértő másképp ítélte meg valamit. Az adatlap végén a szakértőknek nyilatkoznuk kell, javasolják-e a könyvtárat a *Minősített Könyvtár* címre. A *Könyvtári Minőségi Díj* értékelőlapja azokra a pontokra reflektál a helyszíni látogatás alapján, amelyek a *Segédlet*-ben szerepelnek.

A teljes szakértői dokumentáció visszajuttatása az értékelt könyvtár számára azért is fontos, mert a könyvtár ezzel egy olyan értékes szakmai anyagot kap a kezébe, amely – a pályázat elnyerésétől függetlenül – alapot képezhet szervezetfejlesztési tevékenységének újabb ciklusához vagy egy eredményesebb pályázati tevékenységhez.

Szakértőknek szóló szakmai napot nemcsak a látogatások előtt szerveztünk, hanem a látogatások után és a pályázati ciklus végén is. Ezzel az Intézet a szakértők közti kapcsolat szorosabbá fűzéséhez járult hozzá. Ezeken a napokon mindenki megfogalmazta véleményét, tapasztalatait, fejlesztési ötleteit a pályázatokkal, a pályázati folyamattal és a könyvtári rendszer lehetséges minőségfejlesztési útjaival kapcsolatban. A diskurzus hasznos volt, a tapasztalatokat, a visszajelzéseket az Intézet beépíti munkájába, így például az új engedélyt elnyert képzés felépítésébe⁷³, vagy a pályázati felhívásban szereplő, a szakmai beszámoló

2. ábra

*Az érvényes Minősített Könyvtár címmel rendelkező könyvtárak megyénkénti eloszlása
A szerző saját szerkesztése*

megírását segítő kérdések megfogalmazásába. A háttérben zajló folyamatok mellett megtörtént a könyvtári minőségmenedzsment arculati elemeinek tervezése. 2020-ban új logót kapott mind a *Minősített Könyvtár* cím, mind a *Könyvtári Minőségi Díj*, új megjelenést kaptak a győzteseknek szánt oklevelek és táblák, gazdagodtunk a szakmai napokon használható roll-uppal, PPT-sablonnal és a jövőbe tekintő, inspiratív szlogennel: „A minőség legyél te magad!”⁷⁴

A szakmai napok megújítása

Az Intézet célja évente két budapesti konferencia és legalább öt vidéki szakmai nap megrendezése. A fővárosi konferenciákat a pályázat megjelenésével és lezárultával kötjük össze. A vidéki szakmai napok esetében megnéztük, hogy az ország mely területeiről voltak már pályázók, és törekedtünk arra, hogy a fehér foltokat is kitöltsük. Ez a folyamat 2020-ban a járvány miatt némileg megtorpant. 2018-ban egy szakmai napot tartottunk és hat mások által rendezett szakmai napon vettünk részt, 2019-ben három. Jelenleg négy olyan megye van, ahol nincsen érvényes *Minősített Könyvtár* címmel rendelkező könyvtár. A szakmai napok eleinte a *KMÉR*-ről és a pályázatokról szóltak, majd a 2018-as pályázatok eredményhirdetése után már arra voltunk kíváncsiak, hogy milyen tapasztalatokat gyűjtöttek a résztvevők, illetve a győzteseknek milyen megoldásaik, folyamataik, módszereik, gyakorlataik vannak, amelyek érdemesek a megosztásra. A szakmai napok alkalmával arra ösztönöztük a házigazda kollégákat, hogy olyan címet nyert könyvtárakat hívjanak meg, amelyek vagy szakmai létszámban, vagy könyvtártípusban hasonlítanak hozzájuk, vagy esetleg a pályázatban bemutatott valamely gyakorlatukat szeretnék jobban megismerni. Erre azért is volt lehetőség, mert a nyertes könyvtárak pályázati anyagai szabadon elérhetőek a könyvtárak és az Intézet weboldalán. A könyvtárak szívesen megismerik egymás munkáját, érdeklődnek a jó gyakorlatok iránt, így az anyagok nyilvánossá tétele erősítette a könyvtárak közti benchlearninget.⁷⁵ A 2020. évi járványügyi intézkedések miatt a pályázattámogató szakmai napot két részre bontva, online tudtuk csak megtartani. A technikai újítást a kényszer szülte, de mindkét nap eredményes volt, ami a résztvevők számára is megnyilvánult. Az első alkalommal 52, a másodikban 100 gépről csatlakoztak az eseményhez a kollégák a Zoom webinarium-szoftver segítségével. A kameraképekből, chat-hozzászólásokból, valamint az elégedettségmérésből is kiderült,

hogy több olyan hely volt, ahol ketten-hárman, de volt, ahol heten hallgatták az előadókat. A részvételi arányok miatt megfontolandó, hogy ha a jövőben hasonló szakmai napokat rendezünk, akkor azokat is közvetítsük.⁷⁶ Ezt erősíti, hogy az elégedettségmérésben a válaszadók 75%-a jelölte meg, hogy „Jó volna, ha a rendezvényeket online is közvetítenék hasonló formában.” Hozzá kell tenni, hogy a válaszadók 26%-a először vett részt online szemináriumon. A kitöltő könyvtárosok többsége korábban nem mozgott otthonosan az online közvetítésre alkalmas programok használatában, ez azonban nem jelentett akadályt számukra, szívesen ismertek meg új feladatokat, és jól alkalmazkodnak a megváltozott körülményekhez. Összességében a kitöltők pozitívan fogadták az online rendezvényt, és csupán 1% érezte úgy, hogy jobb lett volna azt a tervezettek szerint megtartani. A szabadszavas válaszokból kiderül, hogy ugyan kissé személytelen volt az online környezet, és a rendezőknek is szokniuk kell még ezt a platformot, de maga a kezdeményezés, hogy online tartsuk meg a *Minőség és innováció, pályázatra felkészítő szakmai napot*, kiváló volt, és a kivitelezésben sem akadtak nagyobb, zavaró tényezők.

A második, 2020. április 23-án tartott pályázatra felkészítő szakmai napunk – melyre 58 könyvtárból 127 fő regisztrált – az önértékelést járta körbe Bajnok Tamara segítségével.⁷⁷ Az eseményhez 100 helyről tudtak csak csatlakozni, mert a Zoom-hozzáférésünknek ez volt a maximuma. Az elégedettség- és igényfelmérésünket 75 kolléga töltötte ki. Megkérdeztük a kitöltőket, hogy milyen, az Intézet által biztosítható ismeretekre lenne szükségük a minőségmenedzsment területén. A 75 választ két szempontból néztük meg: egyrészt aszerint, hogy a kitöltők szeretnének-e pályázni, s ha igen, mikor; másrészt, hogy könyvtártípus szerint milyen az igények megoszlása.

A válaszokból az derült ki, hogy akik 2020 után szeretnének pályázni, azok számára a szakmai napokon fontos lenne a jó gyakorlatok bemutatása, a problémafeltáró és ötletgyűjtő módszerek alkalmazásának ismertetése, a más könyvtáráktól való tanulás és együttműködés szervezett keretek közti biztosítása, és hogy a pályázni kívánók és érdeklődők számára készüljenek módszertani videók. Akik most szeretnének belekezdeni a szervezetfejlesztésbe, azok számára jó gyakorlatokat, gyakorlati foglalkozásokat, a más könyvtáráktól való tanulás és együttműködés szervezett lehetőségét, valamint online fórumokat célszerű biztosítanunk.

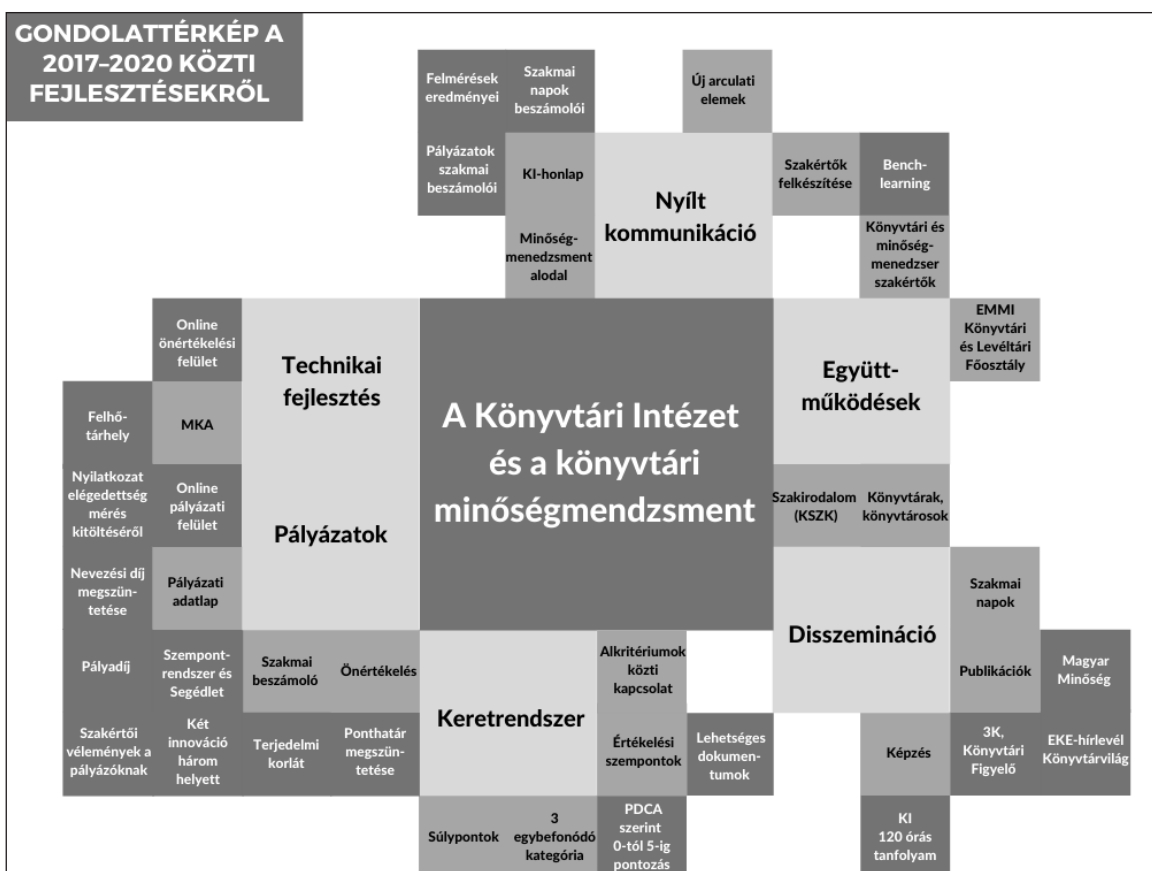
Könyvtártípus szerinti bontásban mindez eltérő ké-

pet mutat. A települési könyvtárak jó gyakorlatokat, problémafeltáró eszközöket, együttműködések, és videókat szeretnének leginkább. A szakkönyvtárak problémafeltáró eszközöket és hibaelemző módszerek alkalmazásának bemutatását, valamint együttműködések és jó gyakorlatokat. A felsőoktatási könyvtáraknak elsősorban jó gyakorlatokra, együttműködésekre és problémafeltáró eszközökre lenne igényük. A szakmai napok megújítását egyrészt a körülmények, másrészt az a szándék szülte, hogy minél több könyvtárat meggyőzzünk arról: érdemes belevágni a minőségfejlesztésbe, még akkor is, ha nem szeretne pályázni; a pályázó könyvtárak számára pedig segítséget szeretnénk volna nyújtani a pályázat megírásához. Le kell dönteni azokat a misztikus falakat, amelyek a minőségmenedzsmentet övezik, hiszen akár egy háromfős könyvtár is elkezdhet a TQM-alapelvek szerint gondolkodni önmagáról, ennek megfelelően szervezheti szolgáltatásait. Beszéljünk minél többet a szervezeti nehézségekről, és ne féljünk

más intézményektől tanácsot kérni.

Záró gondolatok

A könyvtári rendszer minőségfejlesztésének menedzselése során az Intézet maga is a PDCA-elvet alkalmazza: ennek egyik eleme, hogy a szakmai napok és a pályázatok kapcsán folyamatosan visszajelzéseket kérünk a résztvevőktől. Ezeknek egy része az előadásokra és az előadókra, az Intézet kommunikációjára és arra irányul, hogy az Intézet miben tudná a jövőben segíteni a válaszadók különböző csoportjainak a munkáját. Másik részük a pályázati folyamatra, a szakértőkre és a keretrendszerre vonatkozik. Az első csoport eredményei közül többet is megosztottunk a Könyvtári Intézet weboldalán.⁷⁸ Ezeken túlmenően rendszeresen közzétesszük a szakmai napjainkról készített beszámolókat is. Mind a két típusú elégedettségmérés eredményeit elemezzük és felhasználjuk a további fejlesztésekhez. Bemutatásra került, hogy a Könyvtári Intézet a rendelet szabta feladatokat ho-

3. ábra

Gondolattérkép a 2017–2020 közötti fejlesztésekről
A szerző saját szerkesztése

gyan, mi módon kezdte el megvalósítani, és azt *miért* így kezdte el. Hogy mennyiben új ez a szolgáltatás, az megítélés kérdése. Tény, hogy nem tudott volna mit átvenni, új szempontból megközelíteni az Intézet, ha nem léteztek volna a korábbi erős alapok. Az pedig, hogy az Intézet nem úgy valósította meg a feladatot, ahogy az elődök, egyenes következménye a megváltozott körülményeknek és céloknak. Külső szakértőket, ezzel új megközelítéseket kapcsoltunk

be a folyamatba, hozzáadtuk a lendületünket, információ- és tudásvágyunkat és egyfajta, a kutatásokra alapozott, átgondolt, kiértelt szakmai álláspontot. A 2020. évben olyan informatikai fejlesztéseken dolgoztunk, amelyek több célcsoportunk munkáját fogják segíteni. Az, hogy 2020-ban megalakult a Könyvtári Minőségfejlesztési Osztály, minden bizonnyal újabb lendületet fog adni a szakma és az Intézet ügyének.

Jegyzetek és irodalmi hivatkozások

1. Részlet a Magyar Borlovagok Etikai Kódexéből. Hozzáférhető: <http://balatonvinborlovagrend.hu/a-magyar-borlovagok-etikai-kodexe> [Megtekintve: 2021. 03.11.]
2. A 2017. évi LXVII. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény és egyes kapcsolódó törvények módosításáról. = Magyar Közlöny, 75. (2017) 85., p. 8400–8410. Hozzáférhető: <http://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/MK17085.pdf> [Megtekintve: 2021. 03.11.]
3. 33/2017. (XII. 12.) EMMI rendelet a Minősített Könyvtár cím és a Könyvtári Minőségi Díj adományozásáról. = Nemzeti Jogszabálytár [online] Budapest: Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium, 2010. Hozzáférhető: http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=205792.347794 [Megtekintve: 2021. 03.11.]
4. A minőségmenedzsment feladatellátást annyiban érintette a változás, hogy olyan feladatok jelentek meg a kulturális törvény 60.§ (3) h pontjában, amelyeket az Intézet már végzett a gyakorlatban, azaz a minőségirányítási tevékenység koordinálása, képzések szervezése, keretrendszer kidolgozása és gondozása, a cím és díj adományozás szakmai előkészítése. A törvénybe iktatással megerősödött a feladatellátás fenntartói, pénzügyi támogatása is, lásd a kulturális törvény 71.§ (1) i pontját. 2020. évi XXXII. törvény a kulturális intézményekben foglalkoztatottak közalkalmazotti jogviszonyának átalakulásáról, valamint egyes kulturális tárgyú törvények módosításáról. = Magyar Közlöny, 125. (2020) 218., p. 2965–2975. Hozzáférhető: <https://magyarkozlony.hu/dokumentumok/2473fb7525bcb68f41e2b0d2a1bb60e718fa4eff/megtekintes> [Megtekintve: 2021. 03.11.]
5. A pályázati kiírások szövege, bennük a Minősített Könyvtár cím és Könyvtári Minőségi Díj pályázatok célkitűzéseivel. Hozzáférhető: <https://drive.google.com/drive/folders/1gFGW6EOYsvlfD-DYYY9Y4c1bR9aW2Iu8O> [Megtekintve: 2021.02.25.]
6. Lásd a KMÉR 6. számú mellékletében: teljes körű minőségirányítás. BAJNOK Tamara [et al.]. Könyvtárak Minőségi Működésének Értékelési Rendszere [elektronikus dok.]. Átdolg. kiadás. Átdolgozta ESZENYINÉ BORBÉLY Mária, KOVÁCSNÉ KORENY Ágnes, TOPÁR József. Budapest: Könyvtári Intézet, 2019. [118] p. ISBN (PDF): 978-963-201-648-1 Hozzáférhető: <https://www.ki.oszk.hu/dokumentumtar/kmer> [Megtekintve: 2021. 03.11.]
7. BAJNOK Tamara [et al.]. Könyvtárak Minőségi Működésének Értékelési Rendszere [elektronikus dok.]. Átdolg. kiadás. Átdolgozta ESZENYINÉ BORBÉLY Mária, KOVÁCSNÉ KORENY Ágnes, TOPÁR József. Budapest: Könyvtári Intézet, 2019. [118] p. ISBN (PDF): 978-963-201-648-1 Hozzáférhető: <https://www.ki.oszk.hu/dokumentumtar/kmer> [Megtekintve: 2021. 03.11.]
8. A könyvtári minőségügy irányítását a Könyvtári Minőségügyi Bizottság (KMB) látta el, amely csoport 2010 és 2017 között működött. A KMB és kiemelten Vidra Szabó Ferenc készítette el az első, könyvtárak számára kialakított keretrendszert, a Könyvtári Közös Értékelési Keretrendszert (KKÉK), amely az önértékelésekhez szolgált útmutatóként. A könyvtári minőségmenedzsment megújítása nem jöhetett volna létre, ha a kitartó könyvtárosok sokéves munkával nem teremtettk volna meg ennek az alapjait. A cikkben leírt változások, fejlesztések a csoport által végzetekhez mérve értékelendők. Munkájukról, működésükről lásd bővebben: SKALICZKI Judit. A teljes körű minőségirányítás (TQM) könyvtári kialakítása és fejlesztése Magyarországon (1993–2017). = Könyvtári Figyelő, Ú.f. 28. = 64. (2018) 2., p. 201–218. ISSN 0023-3773. Hozzáférhető: https://epa.oszk.hu/00100/00143/00351/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2018_2_201-218.pdf [Megtekintve: 2021. 03.11.]
9. A 2017 szeptemberében nyugdíjba vonuló Marosán Ágnes feladatait a cikk szerzője vette át.
10. A Könyvtári Intézet Dokumentumtárának elérhetősége: <https://ki.oszk.hu/dokumentumtar> [Megtekintve: 2021.02.02.]
11. „A könyvtári minőségügy szolgáltatásban kétirányú tevékenységet folytatott az Intézet: közreműködött a „Könyvtári Minőségfejlesztés 21” projekt koordinátoraként, ugyanakkor tovább építette belső minőségfej-

- lesztési rendszerét is.” A Könyvtári Intézet beszámolója a 2006. évi tevékenységéről [elektronikus dok.] [Budapest]: Könyvtári Intézet [2008]. [7] p. Hozzáférhető: <https://ki.oszk.hu/sites/default/files/dokumentumtar/kibeszamolo2006.pdf> [Megtekintve: 2021.02.02.]
12. A Könyvtári Intézet 2018 előtti honlapjának elérése a webadmin felületén keresztül. <http://webadmin.oszk.hu/pywb/20170623101920/http://www.ki.oszk.hu/content/k-nyvt-ri-min-s-gfejleszt-s-21-projekt> [Megtekintve: 2021.02.02.]
13. Vidra Szabó Ferenc a BME-s záró dolgozatát 2002-ben védte meg. A dolgozat megtalálható a Könyvtártudományi Szakkönyvtár állományában. VIDRA SZABÓ Ferenc. Minőségmenedzsment a hazai könyvtárakban. Záródolgozat; Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar. Budapest, 2002. 35 p.
14. A Könyvtári Intézet beszámolója a 2007. évi tevékenységéről [elektronikus dok.] [Budapest]: Könyvtári Intézet [2008]. [7] p. Hozzáférhető: <https://ki.oszk.hu/dokumentumtar/konyvtari-intezet-2007-evi-be-szamoloja> [Megtekintve: 2021. 03.11.]
- Az OSZK-t érintő elégedettségmérésről lásd bővebben: VIDRA Szabó Ferenc. A használók elégedettségének vizsgálata az Országos Széchényi Könyvtárban. == Könyvtári Figyelő, 53. (2007) 661–683. Hozzáférhető: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00065/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2007_4_661-683.pdf [Megtekintve: 2021. 03.11.]
15. A Könyvtári Intézet beszámolója a 2008. évi tevékenységéről [elektronikus dok.] == Az Országos Széchényi Könyvtár szakmai beszámolója a 2008. évről. [Budapest]: OSZK, 2009. p. 42–50. Hozzáférhető: <https://ki.oszk.hu/dokumentumtar/konyvtari-intezet-2008-evi-beszamoloja> [Megtekintve: 2021. 03.11.]
16. A Könyvtári Intézet beszámolója a 2007. évi tevékenységéről [elektronikus dok.] [Budapest]: Könyvtári Intézet [2008]. [7] p. Hozzáférhető: <https://ki.oszk.hu/dokumentumtar/konyvtari-intezet-2007-evi-be-szamoloja> [Megtekintve: 2021. 03.11.]
17. Könyvtári Intézet. Beszámoló a 2009-es évről [elektronikus dok.] [Budapest] Könyvtári Intézet, [2010]. [17] p. Hozzáférhető: <https://ki.oszk.hu/dokumentumtar/konyvtari-intezet-2009-evi-beszamoloja-0> [Megtekintve: 2021. 03.11.]
- VIDRA SZABÓ Ferenc. Könyvtári közös értékelési keretrendszer: a könyvtári önértékelés szakmai szempontjai. Budapest: KI, 2010. 70 p. ISBN 978-963-201-637-5
18. 12/2010. (III. 11.) OKM rendelet a Minősített Könyvtár cím és a Könyvtári Minőségi Díj adományozásáról. == Nemzeti Jogszabálytár [online] Budapest: Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium, 2010. Hozzáférhető: http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=130643.261019#foot1 [Megtekintve: 2021. 03.11.]
19. SKALICZKI Judit. A teljes körű minőségirányítás (TQM) könyvtári kialakítása és fejlesztése Magyarországon (1993–2017). == Könyvtári Figyelő, Ú.f. 28. = 64. (2018) 2., p. 201–218. ISSN 0023-3773. Hozzáférhető: https://epa.oszk.hu/00100/00143/00351/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2018_2_201-218.pdf [Megtekintve: 2021. 03.11.]
20. BÉKÉSINÉ Bognár Noémi Erika – HORVÁTH Adrienn – NAGY Andor. Digitális tartalom, digitális szolgáltatás : beszámoló a 2018–2019-ben megrendezett K2 továbbképzési sorozatról. == Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 28. (2019), 6., p. 4–9. ISSN 1216–6804. Hozzáférhető: https://epa.oszk.hu/01300/01367/00316/pdf/EPA01367_3K_2019_06_004-009.pdf [Megtekintve: 2021. 03.11.]
21. A jó gyakorlat a könyvtári minőségirányítás bevezetéséhez. Sorozatszerk. Zalainé Kovács Éva. Budapest : KI, 2007–. ISSN 1789-1280. A leírás hozzáférhető: <http://nektar.oszk.hu/hu/manifestation/2668310> [Megtekintve: 2021. 03.11.]
22. Mi a CAF? [online]. == A Magyar Minőség Társaság honlapja. Hozzáférhető: <https://quality-mmt.hu/ufaq/s/mi-a-caf/> [Megtekintve: 2021.02.02.]
23. A múzeumi keretrendszer a könyvtári után került kidolgozásra. GÖNDÖR Vera – GREGÁSZ Tibor – KERTÉSZ Zoltán. Úton a minőségmenedzsment felé: a múzeumi minőségmenedzsment-keretrendszer. Szentendre: Szabadtéri Néprajzi Múzeum Múzeumi Oktatási és Módszertani Központ, 2020. ISBN 978-615-6044-69-3/ISSN 2060-9957
24. SKALICZKI Judit. A teljes körű minőségirányítás (TQM) könyvtári kialakítása és fejlesztése Magyarországon (1993–2017). == Könyvtári Figyelő, Ú.f. 28. = 64. (2018) 2., p. 201–218. ISSN 0023-3773. Hozzáférhető: https://epa.oszk.hu/00100/00143/00351/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2018_2_201-218.pdf [Megtekintve: 2021. 03.11.]
25. 2017-ben nem volt Minősített Könyvtár cím és Könyvtári Minőségi Díj pályázat.
26. A támogató és jobbtó célzatú visszajelzésekre kiváló alkalmat kínáltak szakmai napjaink. Minőségmenedzsment műhelynap Szentendrén és Orosházán. [online] == A Könyvtári Intézet honlapja. Hozzáférhető: <https://ki.oszk.hu/hir/kutatasi-es-szervezettefejlesztési-osztaly/minosegmenedzsment-muhelynap-szentendren-es-oroshazan> [Megtekintve: 2021.02.02.]
27. 2017-ben Marosán Ágnes utódként a munkaköröm tartalmazta többek között a KMB titkári teendőinek ellátását, de nem volt elég tapasztalatom és minőségmenedzszer végzettségem. Ez 2020-ra megváltozott, mára a KMO minden munkatársa rendelkezik minőségme-

- nedzser képzéssel, amit a BME Mérnöktoábbképző Intézetének felsőszintű tanfolyamán szerzett.
28. A PDCA-elvről lásd bővebben: BAJNOK Tamara [et al.] Könyvtárak Minőségi Működésének Értékelési Rendszere [elektronikus dok.]. Átdolg. kiadás. Átdolgozta ESZENYINÉ BORBÉLY Mária, KOVÁCSNÉ KORENY Ágnes, TOPÁR József. Budapest: Könyvtári Intézet, 2019. [118] p. ISBN (PDF): 978-963-201-648-1 Hozzáférhető: <https://www.ki.oszk.hu/dokumentumtar/kmer> [Megtekintve: 2021. 03.11.]
 29. A feladatellátás támogatásának biztosítására lásd 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről 71. § (1) i) == Nemzeti Jogszabálytár [online] Budapest: Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium, 2010. Hozzáférhető: http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=30818.383677 [Megtekintve: 2021.02.08.]
 30. Egyéb érdekelt könyvtárak azok, amelyek ugyan nem akarnak pályázni a Minősített Könyvtár címre vagy a Könyvtári Minőségi Díjra, de szerepelnek a nyilvános könyvtárak jegyzékén, így törvényi kötelezettségük, hogy szolgáltatásaikat a minőségirányítás szempontjait figyelembe véve szervezzék. Érdeklődők alatt azokat az intézményeket és munkatársait értem, akiknek nem törvényi kötelezettségük a minőségmenedzsment szemléletű szolgáltatásfejlesztés, de érdeklődnek az önértékelés-alapú szervezetfejlesztés iránt.
 31. BAJNOK Tamara [et al.] Könyvtárak Minőségi Működésének Értékelési Rendszere [elektronikus dok.]. Átdolg. kiadás. Átdolgozta ESZENYINÉ BORBÉLY Mária, KOVÁCSNÉ KORENY Ágnes, TOPÁR József. Budapest: Könyvtári Intézet, 2019. [118] p. ISBN (PDF): 978-963-201-648-1 Hozzáférhető: <https://www.ki.oszk.hu/dokumentumtar/kmer> [Megtekintve: 2021. 03.11.]
 32. Online videokonferencia keretében került megrendezésre a Minőség és innováció című szakmai nap [elektronikus dok.] == A Könyvtári Intézet honlapja. A Kutatási és Szervezetfejlesztési Osztály aloldala. Feltöltve: 2020.03.19. Hozzáférhető: <https://ki.oszk.hu/hir/kutatasi-es-szervezetfejlesztesi-osztaly/online-videokonferencia-kereteben-kerult-megrendezesre> [Megtekintve: 2021. 03.11.]
Dr. Topár József szakmai adatlapja [online] == A Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem honlapja. A Menedzsment és Vállalkozásgazdaságtan Tanszék aloldala. Hozzáférhető: <http://mvt.bme.hu/munkatarsak/Top%C3%A1r%20J%C3%B3zsef> [Megtekintve: 2021. 03.11.]
Dr. Mészárosné Merbler Éva adatlapja [online] == A Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Mérnöktoábbképző Intézetének honlapja. A Menedzsment és Vállalkozásgazdaságtan Tanszék aloldala. Hozzáférhető: <http://www.mti.bme.hu/munkatars/dr-meszarosne-merbler-eva/> [Megtekintve: 2021. 03.11.]
 - Erdei János szakmai adatlapja [online] == A Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem honlapja. A Menedzsment és Vállalkozásgazdaságtan Tanszék aloldala. Hozzáférhető: <http://mvt.bme.hu/munkatarsak/Erdei%20J%C3%A1nos> [Megtekintve: 2021.02.08.]
 33. Kovács Gergely adatlapja [online] == Budapesti Corvinus Egyetem Gazdaság- és Közpolitikai Intézetének Nemzetközi Felsőoktatási Kutatások Központjának aloldala. Hozzáférhető: https://www.uni-corvinus.hu/elerhetosegek/kovacs-gergely_2/# [Megtekintve: 2021.02.08.]
 34. Dr. Tóth Máté szakmai adatlapja [online] == A Könyvtári Intézet honlapja. A Kutatási és Szervezetfejlesztési Osztály aloldala. Hozzáférhető: <https://ki.oszk.hu/munkatarsak/dr-toth-mate> [Megtekintve: 2021.01.15.]
 35. Minőségmenedzsment előadások [elektronikus dok.] == A Könyvtári Intézet honlapja. A Kutatási és Szervezetfejlesztési Osztály aloldala. Hozzáférhető: <https://www.ki.oszk.hu/hir/kutatasi-es-szervezetfejlesztesi-osztaly/minosegmenedzsment-eloadasok> [Megtekintve: 2021. 03.11.]
 36. Bognárné dr. Lovász Katalin adatlapja [online] == Az ELTE Savaria Egyetemi Központ honlapja. Hozzáférhető: <https://sek.elte.hu/content/bognarne-dr-lovasz-katalin.t.3259> [Megtekintve: 2021. 03.11.]
 37. Bajnok Tamara [elektronikus dok.] == Könyvtárvilág, 7. (2019) 5., Mentor rovat. ISSN 2064-1443. Hozzáférhető: <https://mke.info.hu/konyvtarvilag/2019/10/bajnok-tamara/6154/> [Megtekintve: 2021. 03.11.]
 38. BAJNOK Tamara [et al.] Könyvtárak Minőségi Működésének Értékelési Rendszere [elektronikus dok.]. Budapest: Könyvtári Intézet, 2018. <https://drive.google.com/drive/folders/1HBfivK6kOseyq2dDPz92R7fU1wSwN1L?usp=sharing> [Megtekintve: 2021. 03.11.]
 39. 2018-ban hét alkalommal tartott az Intézet előadásokat a könyvtárosoknak a KMÉR-ről és a TQM-alapú minőségmenedzsmentről: Országos Idegennyelvű Könyvtár, a KMÉR bemutatása; (Kaposvár), Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár; Szentes, Szolnok, Baja, Nyíregyháza.
 40. Félelmek és lehetőségek a múzeumi minőségmenedzsmentben [elektronikus dok.]: Kerekasztal-beszélgetés Nyíregyházán. == A Könyvtári Intézet honlapja. A Kutatási és Szervezetfejlesztési Osztály aloldala. Feltöltve: 2019.09.11. Hozzáférhető: <https://ki.oszk.hu/hir/kutatasi-es-szervezetfejlesztesi-osztaly/felelmek-es-lehetosegek-muzeumi-minosegmenedzsmentben> [Megtekintve: 2021. 03.11.]
 41. A MSZ EN ISO 9000:2015 Minőségirányítási rendszerek. Alapok és szótár, 3.13.1 pont. szerint az audit meghatározása: „Módszeres, független és dokumentált folyamat, objektív bizonyíték megszerzésére és objektív értékelésére annak meghatározására, hogy az audit-

- kritériumok milyen mértékben teljesülnek.” Mi az az audit? [online] = Magyar Minőség Társaság honlapja. Hozzáférhető: <https://quality-mmt.hu/ufoqs/mi-az-audit/> [Megtekintve: 2021.02.08.]
42. KOCZOR Zoltán szerk. Minőségirányítási rendszerek fejlesztése: módszertani segédlet. Budapest, TÜV Rheinland Akadémia Kft., 2001. 347 p. ISBN 963-00-7486-9
 43. A könyvtárosoknak álmodniuk kell – a győztesek konferenciáján elhangzott előadások összefoglalója = A Könyvtári Intézet honlapja. Feltöltve: 2021.02.05. Hozzáférhető: <https://ki.oszk.hu/node/10118> [Megtekintve: 2021.02.08.]
 44. KOCZOR Zoltán szerk. Minőségirányítási rendszerek fejlesztése: módszertani segédlet. Budapest: TÜV Rheinland Akadémia Kft., 2001. 347 p. ISBN 963-00-7486-9
 45. VIDRA SZABÓ Ferenc. Könyvtári közös értékelési keretrendszer: a könyvtári önértékelés szakmai szempontjai. Budapest: Könyvtári Intézet, 2010. 70 p. ISBN 978-963-201-637-5
Könyvtári közös értékelési keretrendszer, 2017. Kiadta a Könyvtári Minőségügyi Bizottság; [kiad. a Könyvtári Intézet]. Budapest: Könyvtári Intézet, 2018. A leírás hozzáférhető: <http://nektar.oszk.hu/hu/manifestation/3730087> [Megtekintve: 2021.02.08.]
 46. Minden könyvtár minden adata 2019. [online] = A Könyvtári Intézet honlapja. Hozzáférhető: <https://ki.oszk.hu/dokumentumtar/minden-konyvtar-minden-adata-2019> [Megtekintve: 2021.02.08.] Ha leszűrjük az ellátott szolgáltatóhelyeket, nem működő, nem nyilvános könyvtárakat és az Egyéb összesen oszlop értékeit nézzük.
 47. 2018 pályázati kiírás szövegének elérhetősége [elektronikus dok.]. Hozzáférhető: https://drive.google.com/drive/folders/1yU0Zy0GOGoxXg_5lglUtQnqjVRsqxjTg?usp=sharing [Megtekintve: 2021.03.03.]
 48. ESZENYINÉ BORBÉLY Mária. EFQM-alapú szervezeti önértékelés: a könyvtári önértékelés egy lehetséges útja: [elektronikus dokumentum] = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 56. évf. 9. sz. Hozzáférhető: <https://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/8255/10738> [Megtekintve: 2021.02.08.]
 49. Eszenyiné dr. Borbély Mária MTMT honlapja. [elektronikus dokumentum] Hozzáférhető: <https://m2.mtmt.hu/gui2/?type=authors&mode=browse&sel=10011986> [Megtekintve: 2021.02.08.]
 50. A 2019-es pályázati kiírás szövegének elérhetősége. Hozzáférhető: <https://drive.google.com/drive/folders/1Q3aOMLrC711bj7JTz0cscHJ2AAduD7r?usp=sharing> [Megtekintve: 2021.03.03.]
 51. A kategóriákra lásd: BAJNOK Tamara [et al.] Könyvtárak Minőségi Működésének Értékelési Rendszere [elektronikus dok.]. Átdolg. kiadás. p.12. Átdolgozta ESZENYINÉ BORBÉLY Mária, KOVÁCSNÉ KORENY Ágnes, TOPÁR József. Budapest: Könyvtári Intézet, 2019. [118] p. ISBN (PDF): 978-963-201-648-1 Hozzáférhető: <https://www.ki.oszk.hu/dokumentumtar/kmer> [Megtekintve: 2021. 03.11.]
 52. A folyamatos fejlesztés elve alatt a PDCA fejlesztést értem. Az adottságkritériumok alapján e szerint
 - 0 pontot kell adni az értékelési szempontra, ha a könyvtár nem foglalkozott a területtel.
 - 1 pontot, ha a tervezés elindult – ez jelenen a PDCA kezdetét (P).
 - 2 pontot, ha az értékelési szempont szerinti területet a könyvtár a tervek szerint működteti – ez jelenen a PDCA második állomását (D).
 - 3 pontot, ha az értékelési szempont szerinti területen méréseket folytat – ez jelenen a PDCA harmadik állomását (C).
 - 4 pontot, ha a méréseket kiértékelve beavatkozik a folyamatba, döntést hoz a folytatás további menetről és ennek megfelelően elindul egy irányba – ez jelenen a PDCA negyedik állomását (D).
 - 5 pontot, ha az egész folyamatot többször elvégzi, ismétli.
 A KKÉK-ben a pontozás részben e szerint az elv szerint működött. A különbség két dologban volt. Egyrészt a KKÉK-ben 0–100 pont között lehetett az egyes alkritériumokat pontozni; másrészt 0–10 pont volt adható akkor, ha a könyvtár nem végzett semmilyen tevékenységet.
 53. Az alkritériumok kapcsolata megtalálható a KMÉR 2. sz. mellékletében. BAJNOK Tamara [et al.] Könyvtárak Minőségi Működésének Értékelési Rendszere [elektronikus dok.]. Átdolg. kiadás. Átdolgozta ESZENYINÉ BORBÉLY Mária, KOVÁCSNÉ KORENY Ágnes, TOPÁR József. Budapest: Könyvtári Intézet, 2019. [118] p. ISBN (PDF): 978-963-201-648-1 Hozzáférhető: <https://www.ki.oszk.hu/dokumentumtar/kmer> [Megtekintve: 2021. 03.11.]
 54. A súlypontok mozgása megfigyelhető egyébként a minőség díjaknál is, máshová esik a hangsúly a Malcolm Baldrige-díj esetében, máshová a Deming-díjnál és az Európai Minőségi díjnál is. A témáról bővebben lásd: Az üzleti kiválóság elismerése = Cégvezetés [online], (1999) 21. ISSN 1588-0141. Hozzáférhető: <https://cegvezetes.hu/1999/12/a-minoseg-dijai/> [Megtekintve: 2021. 03.11.]
 55. A Magyarországi Könyvtárak Adatbázisának elérhetőségei. A Könyvtári Intézet honlapja. Hozzáférhető: <https://ki.oszk.hu/informacioszolgalattas/magyarorszagikonyvtarak-adatbazisa> [Megtekintve: 2021. 03.11.]
Az MKA saját oldala. Hozzáférhető: <https://konyvtar.akadatabazisa.oszk.hu/login.php> [Megtekintve: 2021. 03.11.]

56. A felmérést a Minősített Könyvtár címmel rendelkező és a 2020-ban pályázó könyvtáraknak küldtük el. A kérdőívet 18 könyvtár töltötte ki, ami a potenciális könyvtárak 42%-át jelenti.
57. Az igényfelmérésben arra voltunk kíváncsiak, hogy az önértékelés tízlépcsős folyamata során hol és mivel tudjuk a könyvtárak munkáját könnyíteni, gyorsítani. Lásd Az önértékelés folyamata. KMÉR p.12. BAJNOK Tamara [et al.] Könyvtárak Minőségi Működésének Értékelési Rendszere [elektronikus dok.]. Átdolg. kiadás. Átdolgozta ESZENYINÉ BORBÉLY Mária, KOVÁCSNÉ KORENY Ágnes, TOPÁR József. Budapest: Könyvtári Intézet, 2019. [118] p. ISBN (PDF): 978-963-201-648-1 Hozzáférhető: <https://www.ki.oszk.hu/dokumentumtar/kmer> [Megtekintve: 2021. 03.11.]
58. Ennek a szellemében készült a KMÉR is, ahogy erről annak fűlszövege is tanúskodik: „A kiadvány azon könyvtáraknak nyújt segítséget, akik tudatosan szeretnék intézményüket fejleszteni, akik szeretnének megfelelni törvényi kötelezettségüknek (1997. évi CXL törvény 55. § 1. k.), tehát szolgáltatásaikat a könyvtári minőségirányítás szempontjait figyelembe véve szervezik; továbbá akik fel szeretnének készülni a Minősített Könyvtár cím és Könyvtári Minőségi Díj pályázatokra.”
59. Az MKA fejlesztője Garamvölgyi László.
60. Kivételt képezett a 2019. év, amikor ismét a 2017. előtti szempontoknak megfelelően kellett benyújtani a pályázatokat.
61. A Könyvtári Intézet honlapja. Minőségmenedzsment aloldal [online]. Budapest: Könyvtári Intézet, cop. 2018. Hozzáférhető: <https://ki.oszk.hu/informacioszolgalattas/minosegmenedzsment> [Megtekintve: 2021. 03.11.]
62. A 2020-as szakmai szempontrendszer a következő volt:
 - 62.1. Mutassa be az egyes adottságkritériumok fontosabb elemeit az intézmény működésében. Térjen ki az egyes adottságkritériumok elemeiben az elmúlt években történt fejlesztésekre, amelyeket az eredménykritériumok elemzése alapján a PDCA-ciklus logikájának megfelelően hajtottak végre!
 - 62.2. Az előző pontban megfogalmazott szempont szerint térjen ki arra, hogy a mérések, elemzések és a partneri visszajelzések eredményei hogyan tükröződnek a célokban és azok megvalósításában!
 - 62.3. Az eredménykritériumok bemutatása tartalmazza a méréseken alapuló eredményeket, mutatószámokat, trendeket és ezek rövid szöveges értékelését! Fordítson kiemelt figyelmet a kulcsfolyamatok teljesítményének mutatószámaira és ezek tendenciáinak elemzésére!
 - 62.4. Foglalja össze és indokolja a pályázathoz benyújtott önértékelési eredmények alapján milyen fejlesztési irányokat határoznak meg (max. 4!) az elkövetkező 1–2 évre!
- A teljes pályázati és egyéb archív anyagok elérhetők a Könyvtári Intézet oldaláról. Budapest: Könyvtári Intézet, cop. 2018. Hozzáférhető: <https://drive.google.com/drive/u/3/folders/1gFGW6EOYsvlfd-DYY9Y4c1bR9aW2Iu8O> [Megtekintve: 2021.02.08]
63. A CAF eredeti, angol szövegében *enablers* és *results* szerepel, amit mi adottságnak és eredménynek fordítunk. Az enabler meghatározása a Cambridge dictionary online oldalán *something or someone that makes it possible for a particular thing to happen or be done*. Ennek alapján talán célszerű eszközként tekinteni adottságainkra, amik hathatós segítségével eredményeket érhetünk el. Enabler == Cambridge dictionary [online]. Cambridge University Press, cop. 2020. Hozzáférhető: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/enabler> [Megtekintve: 2021. 03.11.]
64. 2019-es évről lásd a Könyvtári Intézet honlapja. Hozzáférhető: <https://ki.oszk.hu/informacioszolgalattas/minosegmenedzsment/elozmenyek>. [Megtekintve: 2021.02.08]
65. A Könyvtári Intézet honlapja, hírek. Online videokonferencia keretében került megrendezésre a Minőség és innováció című szakmai nap. [online]. Budapest: Könyvtári Intézet, cop. 2018. Hozzáférhető: <https://ki.oszk.hu/hir/kutatasi-es-szervezetfejlesztisiosztaly/online-videokonferencia-kereteben-kerult-megrendezésre> [Megtekintve: 2021.02.08]
66. A pályázati adatlapon a könyvtár adatain túl a könyvtár által megbízott kapcsolattartó elérhetőségei, a nyilatkozatok és olyan praktikus információk is szerepeltek, mint hogy mióta foglalkozik a könyvtár minőségmenedzsmenttel vagy pályázott-e már Minősített Könyvtár címre. Hozzáférhető: <https://drive.google.com/drive/folders/1gFGW6EOYsvlfd-DYY9Y4c1bR9aW2Iu8O> [Megtekintve: 2021.02.08]
67. A kifejtett gondolatmenet kerek megfogalmazása Juhász Rékától, a KMO munkatársától származik, akinek ezúton is hálás vagyok, mert töretlenül nyomon követte és tanácsaival segítette a cikk megjelenését.
68. A Könyvtári Minőségi Díjjal ellentétben a Minősített Könyvtár címet a könyvtárnak ötévente meg kell újítania. Viszont ahogy egy könyvtár többször elnyerheti a címet, úgy a díjra is pályázhat akár többször is.
69. BAJNOK Tamara [et al.]. Szakmai innováció a könyvtárban [elektronikus dok.]: Segédlet a Könyvtári Minőségi Díjra történő pályázáshoz. 2. átd. kiad. Budapest: Könyvtári Intézet, 2020. 7 p. Hozzáférhető: <https://ki.oszk.hu/dokumentumtar/szakmai-innovacio-konyvtarban-segedlet-konyvtari-minosegi-dijra-torteno-palyazashoz> [Megtekintve: 2021. 03.11.]
70. BAJNOK Tamara [et al.]. Szakmai innováció a könyvtárban [elektronikus dok.]: Segédlet a Könyvtári Minőségi Díjra történő pályázáshoz. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros [online] 29, (2020), 2. ISSN 1216-6804.

Hozzáférhető: https://epa.oszk.hu/01300/01367/00325/pdf/EPA01367_3K_2020_02_003-008.pdf [Megtekintve: 2021.02.08.]

71. A pályázati adatlapon a könyvtár adatain túl a könyvtár által megbízott kapcsolattartó elérhetőségei, a nyilatkozatok és olyan praktikus információk is szerepeltek, mint hogy mióta foglalkozik a könyvtár minőségmenedzsmenttel, mikor nyerte el a Minősített Könyvtár címet és milyen innovációkkal kíván pályázni a Könyvtári Minőségi Díjra. Hozzáférhető: <https://drive.google.com/drive/folders/1gFGW6EOYsvlfD-DYY9Y4c1bR9aW2lu8O> [Megtekintve: 2021.02.08]
72. A Könyvtári Intézet honlapja. Minőségmenedzsment aloldal [online]. Budapest: Könyvtári Intézet, cop. 2018. Hozzáférhető: <https://ki.oszk.hu/informacioszolgalatas/minosegmenedzsment> [Megtekintve: 2021. 03.11.]
73. A képzés címe Minőség és innováció a könyvtárban (VI/12-1/2020/KONYVLEV), a 120 órás tanfolyam 86 kontaktórából és 34 óra otthoni munkából tevődik össze. Ennek során a KMÉR struktúrája mentén haladva a résztvevők megismerkednek a minőségmenedzsment alapjaival és könyvtári alkalmazásuk lehetőségeivel. A képzés első tanfolyami alkalma 2021 áprilisában indul.
74. Az arculati megújulás szerepéről részletesen Juhász Réka számolt a Könyv, Könyvtár, Könyvtáros hasábjain. JUHÁSZ Réka. A minőség legyél te magad! Avagy milyen gondolatok mentén újult meg a könyvtári minőségmenedzsment arculata. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 30. (2021) 1., p. 3–8. ISSN 1216-6804
75. A benchlearning fogalmához lásd CAF-fogalomtár. CAF 2013 modell. Fejlesztési módszertan. Szervezeti önértékeléshez kapcsolódó. módszertani útmutató [elektronikus dok.] [2013]. Hozzáférhető: <https://drive.google.com/drive/folders/1gFGW6EOYsvlfD-DYY9Y4c1bR9aW2lu8O> [Megtekintve: 2021. 03.11.]
76. HORVÁTH Adrienn. Újratervezés indul! – néhány tapasztalat a Könyvtári Intézet online minőségmenedzsment szakmai napjairól [elektronikus dok.] = EKE Hírlevél [Az Egyházi Könyvtárak Egyesülésének Hírlevele] 17. (2020), 17. p. 64–70. ISSN 2416-0229 Hozzáférhető: https://eke.hu/sites/default/files/eke_hirlevel_2020_2_ujdesign_resz17.pdf [Megtekintve: 2021. 03.11.]
77. HORVÁTH Adrienn. Az önértékelés tézisei: Beszámoló Bajnok Tamara „Önértékelés a gyakorlatban” című előadásáról. = Könyvtárvilág [online], 8. (2020), 4. ISSN 2064-1443 Hozzáférhető: <https://mke.info.hu/konyvtarvilag/2020/04/az-onertekeles-tezisei-beszamolo-bajnok-tamara-onertekeles-a-gyakorlatban-cimu-eloadasrol/6443/> [Megtekintve: 2021. 03.11.]
78. HORVÁTH Adrienn – TÓTH-JÁVORKA Brigitta. Visszajelzések a könyvtári minőségmenedzsment pályázati rendszer megújításáról – kutatási adatok. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 28. (2019), 3., p. 10–19. ISSN 1216-6804. Hozzáférhető: <http://ki2.oszk.hu/3k/category/28-evfolyam/2019-3/> [Megtekintve: 2021. 03.11.]

5 éves a Gerő Éva Alap

Dr. Gerő Gyula 2015 őszén azzal a kéréssel és ajánlattal kereste meg a Pannonhalmi Főapátságot, hogy elhunyt lánya, Gerő Éva emlékére egy alapítványt szeretne létrehozni, mely alapítvány kezelőjének a Főapátságot kérte fel. A Főapátság vállalta a feladatot. Alapos előkészítés után 2016. március 17-én megszületett a Gerő Éva Alap, az erről szóló „Megállapodás” aláírásával.

Az Alaptól pályázattal elnyerhető támogatás kedvezményezettje egyik (páros) évben valamely magyarországi egyházi-felekezeti könyvtár, másik évben a Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár. Az Alap célja valamely magyarországi egyházi, felekezeti könyvtár számára forrás biztosítása egyedi és általános restaurálásra, állagmegóvásra, állományvédelmi és egyéb, az állagmegóvást elősegítő eszközök beszerzésére, cseréjére, felújítására, illetve hozzájárulás e célok megvalósításához. A Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár a fentiekén kívül a támogatást felhasználhatja a régi gyűjteménye gyarapítására, alapvető muzeális dokumentumok beszerzésére, a bencés rend feloszlatása (1786) előtt a könyvtár tulajdonában lévő könyvek visszavásárlására is.

A Megállapodás teljes szövege, az **Alap elmúlt öt évéről képes beszámoló** és további információk az alapítványról a Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár honlapján: <https://konyvtar.osb.hu/gero-eva-alap> és az Egyházi Könyvtárak Egyesülése honlapján itt olvasható: <https://www.eke.hu/gero-eva-alap>

Az Alap nyitott, hozzá természetes vagy jogi személyek egyaránt csatlakozhatnak, ennek feltételeiről is a csatolt dokumentumban tájékozódhatnak az érdeklődők.

(Forrás: KATALIST, 2021. február 15.)

Az Országos Széchényi Könyvtár Webarchívumának 2020-as újdonságai

DRÓTOS László

Ez az írás a „404 Not Found – Ki őrzi meg az internetet?” online workshopon 2020. december 2-án elhangzott előadás szerkesztett változata és a Könyvtári Figyelő 2020/1. számában megjelent Az OSZK webarchívumának újdonságai című cikk folytatása az azóta eltelt egy év eredményeiről.

Bevezetés

Ha a webarchívum egy termelő egység lenne, akkor jelenlegi fejlettségi szintjét, működési struktúráját egy olyan gyárhoz hasonlíthatnánk, ahol már zajlik a tömegtermelés, de az egyik sarokban még nagy erővel folyik a kutatás-fejlesztés is, a különböző gépek és technológiák tesztelése. Ebben a tanulmányban egy mezőgazdasági üzem metaforájaként jelenítem meg, amely most már (viszonylag) rendszeresen „aratja” a magyar webtér mind nagyobb részét. A projekt az elmúlt évben sokat haladt előre a járványhelyzet okozta nehézségek ellenére is, hiszen a munkafolyamatok többsége távmunkában is megfelelő színvonalon elvégezhető. Elsőként lássuk a környezeti változásokat!

„Vidékfejlesztés”

Az egyik fontos fejlemény, hogy az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) szervezeti megújulásának részeként az Információ- és Tartalomszolgáltatási Főosztályon belül létrejött egy önálló Webarchiválási Osztály, egyelőre ugyanazzal a három főállású munkatárssal, akik korábban az E-könyvtári Szolgáltatások Osztály keretében végezték ezt a munkát. A szoros kapcsolat természetesen továbbra is megmaradt az elektronikus könyvtári gyűjteményekkel, hiszen a webarchívum azokat az online forrásokat is menti, amelyekből részben a Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK), az Elektronikus Periodika Adatbázis (EPA) és a Digitális Képtár (DKA) is gyarapodik, csak mi egyedi dokumentumok helyett webhelyszinten archiválunk.

A másik nagy előrelépés, amely sokat jelent kultúránk digitálisan keletkező és terjedő szegmensének hosszú távú megőrzése szempontjából, hogy az elmúlt évben – az Emberi Erőforrások Minisztériumával (EMMI) történt számos egyeztetés után – megszülettek azok a jogszabályok, illetve törvénymódosítások, amelyek a nemzeti könyvtár feladataként határozzák meg a webarchiválást, és ehhez forrást is biztosítanak. Először a kulturális törvény 2020. május 19-én elfogadott módosításai között jelent meg ez a téma, majd ezt követően egy júliusi kormányhatározat költségvetést is rendelt hozzá. Végül a Kormány december 22-i dátummal kiadott rendeletében részletesebben is szabályozta a webarchiválási tevékenységet, az Országos Széchényi Könyvtár, illetve a tartalomszolgáltatók jogait és kötelezettségeit (<https://webarchivum.oszk.hu/a-webarchivalasra-vonatkozó-jogszabályok/>). Ezzel kialakult nálunk az a jogi keretrendszer, amelyre egyes országokban még mindig csak várnak az ottani kollégák, holott esetleg már évtizedek óta archiválnak webtartalmakat – például a kötelezpéldányokra vonatkozó szabályozás hatókörét kiterjesztve –, de egyértelmű jogszabály híján mind a begyűjtés, mind pedig a szolgáltatás terén sokkal nehezebb a dolguk. Ami az informatikai infrastruktúrát illeti, az év folyamán kétszer is költöztettük a gyűjteményt: tavasszal a Kormányzati Informatikai Fejlesztési Ügynökségtől (KIFÜ) az OSZK-ba, majd ősszel vissza az OSZK-ból a KIFÜ-be. Ennek az volt az oka, hogy a 2017

elején a KIFÜ-től az első tesztidőszakra kölcsönkapott szerver – az időközben történt tárhelybővítés ellenére is – 2020 elejére nagyrészt betelt, ezért az addig összegyűlt állományt áttelepítettük az OSZK egy saját, nagyobb tárhellyel rendelkező szerverére. Majd, miután beüzemelésre került az Országos Könyvtári Rendszer keretében beszerzett nagy kapacitású infrastruktúra, melyet a KIFÜ működtet, ebbe a „felhőbe” költöztünk be. Jelenleg három szervert használunk: a *webadmin* nevűn található a nyilvános gyűjtemény; a 150 terabájtos háttértárral ellátott *webharvest* gépen futnak a nagy méretű aratások és azon tároljuk a zárt állományt; a *webarchivum* szerver pedig a projekt honlapját szolgáltatja.

A *webarchivum.oszk.hu* címen 2020 februárjában indult új honlapon keresni és böngészni lehet a nyilvános archívum anyagában, metaadatszinten kereshetők a zárt gyűjteményben levő webhelyek, és itt érhetőek el a projekt hírei és dokumentumai is. Mivel az internetes tartalmak tömeges megőrzése hazánkban még újdonságnak számít, ezért az oldalt egyben tudásbázisnak is szánjuk, melyhez egy wiki is kapcsolódik (<https://webarchivum.oszk.hu/mia-wiki/>). A honlapon külön menüpontokat hoztunk létre az archívum felhasználói, a tartalomgazdák, a téma iránt érdeklődő közgyűjteményi és egyéb szakemberek, valamint a sajtó munkatársai számára. (1. ábra). A fontosabb információk angol nyelven is olvashatók.

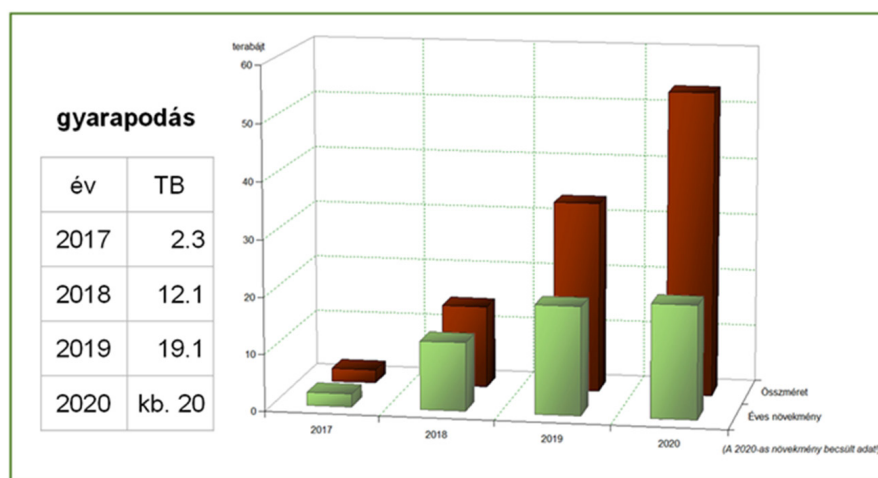
1. ábra
Az OSZK Webarchivumának
2020-ban indult honlapja

Ugyancsak ismeretterjesztési célokat szolgál az a mintaalkalmazás, amely szintén 2020. eleje óta érhető el a rakoczi2019.webarchivum.oszk.hu oldalon. A Közgyűjteményi Digitalizálási Stratégia (KDS) pályázat keretében megvalósított archívum apropóját a 2019-ben kezdődött *II. Rákóczi Ferenc Emlékév* adta. Amellett, hogy lementettünk az emlékévvvel kapcsolatos híreket, valamint a fejedelemmel, a Rákóczi családdal és a szabadságharcra foglalkozó egyéb weboldalakat, honlapokat és blogokat, a MEK, az EPA és a DKA állományából is kigyűjtöttük az ezekről a

témákról szóló, digitalizált vagy digitális formában született dokumentumokat: könyveket és könyvrészeket, cikkeket és tanulmányokat, fotókat és egyéb képeket. Ezek a digitális tartalmak együtt kereshetők és a böngészhetők a hatnyelvű honlapon.

„Terméseredmények”

Az aratógépeink által „betakarított” webtartalom növekedése a következő grafikonon látható (2. ábra).

2. ábra

A lementett és elírált tartalom éves növekedése, valamint az archívum összmérete

A táblázatban levő számok azt mutatják, hogy az első két év kísérletezése után, a már-már üzemszerűnek tekinthető működés során 20 terabájt körüli az éves gyarapodás. Ennek értelmezéséhez egyrészt tudni kell, hogy általában úgy futtatjuk a robotokat, hogy az előző mentéshez képest csak az új vagy megváltozott fájlokat tárolják el, vagyis 2020-ban is sok, korábban még nem aratott webhely került a gyűjtőkörünkbe, így sikerült közel ugyanannyival növelni az archivált anyag mennyiségét, mint az előző évben. Másrészt persze ezt a 20 terabájtot könnyen meg is lehetne többszörözni, ha másként paramétereznénk az aratószoftvert, vagy ha gyakrabban és hosszabb ideig futtatnánk, de mivel a teljességre törekvés reménytelen egy olyan folyamatosan változó és exponenciálisan növekvő médium esetében, mint a világháló, és a rendelkezésre álló erőforrások is korlátozottak, ezért igyekszünk optimalizálni az aratások mélységét és gyakoriságát.

A témák szerint válogatott webcímeket tartalmazó

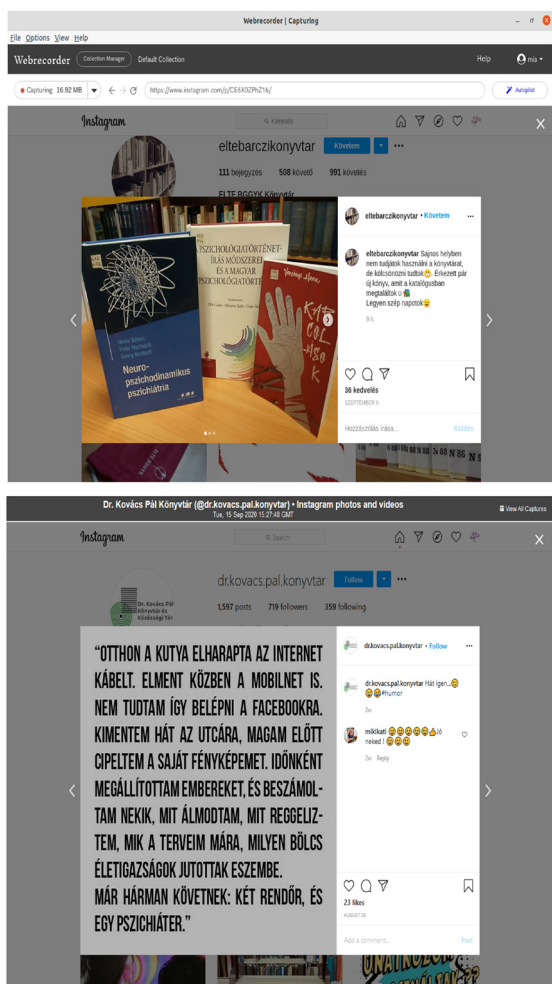
részgyűjtemények köre hárommal bővült a 2020-as évben: *média*, *oktatás* és *sport*, három korábbi résztémát (*könyvtárak*, *levéltárak*, *múzeumok/galériák*) pedig összevontunk *közgyűjtemények* néven, így végül 12-féle tematikus aratást futtattunk a hétvégékre elosztva, negyedéves ismétlődéssel. Az ezekben levő *seed* URL-ek, vagyis az aratórobot számára kiindulópontként megadott webcímek száma az év vége felé már meghaladta a 33 ezret. A járvány miatt otthonról végezhető távmunkában dolgozó OSZK-s kollégák segítségével sikerült ezeket a címeket az év folyamán legalább egyszer leellenőrizni. A webcímek időnkénti felülvizsgálata azért fontos, mert sok honlap vagy blog nem egyszerűen megszűnik, hanem vagy átköltözik egy másik szolgáltatóhoz és új URL-t kap, vagy a korábban előfizetett domén címét valaki más veszi meg, így az ott található tartalom témája megváltozik, esetleg már nem is tartozik többé a webarchívum gyűjtőkörébe. Szintén először fordult elő tavaly, hogy jelentős mennyiségben kaptunk archiválásra érdemes

címjavaslatokat más forrásokból, főként a KDS pályázatban nyertes könyvtáraktól. Ezért a jelenlegi 12 részgyűjtemény bővítése mellett 8 további témakört is megnyitottunk (pl. *történelem, hely- és családtörténet; turizmus és vendéglátás; ipar és mezőgazdaság*), amelyekhez mi is gyűjtünk még címeket, és ha eléri az ezres nagyságrendet, akkor ezek is bekerülnek majd a rendszeres negyedéves aratások közé. Az egyes részgyűjteményekről XML formátumú és abból HTML-re konvertált „katalóguscédulákat”, vagyis metaadatrekordokat is készítettünk, amelyek megtekinthetők a honlapon.

Az elektronikus periodikumok műfaja kiemelt gyűjtőkörnek számít, ezekről valamivel részletesebb adatokat tartunk nyilván, és a tematikus részgyűjteménynél használt 3 szintű mélység helyett a kezdőlaptól számítva 5 szintig követjük a linkeket az aratórobottal, hogy a többnyire hierarchikus szerkezetű e-folyóiratoknál biztosan eljussunk a cikkekig. Az időszaki kiadványokat tartalmazó webhelyekből vagy webhelyrészekből november végén 5284-et tartottunk nyilván, és ezekből 4996-ot arattunk le. A többi vagy már megszűnt időközben, vagy eleve egy digitális gyűjtemény része, így tárhely-takarékosságból mi nem archiváljuk. Az év során 585 tétellel bővült ez a részgyűjtemény, jelentős arányban települési vagy regionális hírlapokkal, valamint határon túli magyar szervezetek kiadványaival. Ezt a címlistát is negyedévente mentjük újra, de 2020-ban a szerverköltözések miatt két aratás sajnos kimaradt.

A periodikumokon belül külön kategóriát jelentenek az *online hírportálok*. Ezeknél nemcsak az jelent gondot, hogy akár percenként változhat a tartalmuk, tehát a negyedéves aratás messze nem elegendő, hanem az is, hogy sok szoftverkomponenst használó, dinamikusan generált weboldalakból állnak, amelyekkel a „buta” robotok nem boldogulnak. Ezért a fentiekben említett tömeges aratásokhoz használt *Heritrix* robot helyett elkezdtünk kísérletezni a *Brozzler* nevű szoftverrel, amely, mint a neve (*browser + crawler*) is mutatja, egy böngészőt kombinál egy, a weboldalakban és a javascriptekben talált linkeket követni képes robottal. Ezt az eszközt használja az amerikai Internet Archive *Save Page Now* nevű szolgáltatása is, mellyel bárki archiváltathat weboldalakat. Többhetes tesztelés után 2020 őszén elkezdtük egyelőre 18, többféle típusú magyar online hírforrás napi szintű mentését a Brozzlerrel oly módon, hogy csak a címodalt és az arról elérhető előző napi dátumú cikket töltjük le minden éjjel. Bár ez a fajta, böngészőn keresztül való archiválás lényegesen jobb eredményt

ad, de ez sem tökéletes. Az egyik nagy hátránya, hogy jóval lassabb, mint a *Heritrix*szel történő aratás, továbbá még így is akadnak megjelenítési gondok a lementett weboldalaknál. Minden próbálkozásunk ellenére a hírekbe beágyazott videókat – amelyek csak főlegesen foglalják a tárhelyet, mivel többnyire nem nézhetők vissza – nem sikerült teljesen kiszűrni. A hírportálokban is nagyobb kihívás a *közösségi média* mentése, amivel a webarchívumok világszerte küzdenek. Az ilyen típusú platformok maximálisan a felhasználó interaktivitására épülnek, és egyre inkább a mobil eszközökön futtatott alkalmazásokra optimalizálják őket, vagyis egyáltalán nem „archívumbarátok”. Többségük bejelentkezés nélkül nem, vagy csak korlátozottan jeleníti meg az amúgy nyilvános tartalmakat; csupán egy „buta” egysoros kereső van bennük, a találati lista pedig az adott felhasználó előzetes preferenciáitól is függ. A régebbi tartalmak csak az oldalak hosszas görgetésével érhetők el; fontos funkciókhoz (pl. egy képsorozat lapozása) pedig nincsenek gyorsgombok, így a mentés automatizálásához nem lehet billentyűmakrókat használni, vagyis valakinek ott kell ülni a gép mellett, hogy görgessen és kattintgasson. Ráadásul a lementett tartalom az ezeken a weboldalon használt bonyolult, folyamatos szerver–kliens kommunikációra épülő programkódok miatt sokszor egyáltalán nem nézhető meg, vagy legfeljebb csak töredékesen. 2020 elején a viszonylag egyszerűbb *Instagram* archiválásával kezdtünk el kísérletezni, majd nyár végén a *Facebook*-oldalakkal, decemberben pedig a *Twitter*-csatornákkal. A *Conifer* nevű online szolgáltatást, illetve a *Webrecorder Desktop* programot használtuk ezekhez, melyek korábban még egy rendszert alkottak *Webrecorder* néven. Mindkét eszköz úgy működik, mint egy videomagnó: a böngészőben általunk megnézett oldalakat menti folyamatosan a webarchívumoknál használt szabványos *warc* fájlokba. Bár mindkettőben van egy *autopilot* funkció, amely a felhasználó helyett próbálja végiggörgetni az oldalakat és az ismertebb webkettes platformokon a linkekre is rákattint, illetve elindítja a videókat, de ez a gyakorlatban nem igazán működik, vagy ha mégis, akkor is csak addig, amíg az adott platform felületén nem módosítanak valamit a fejlesztők, ami elég gyakori ezeknél a népszerű szolgáltatásoknál. Ahogy 2017-ben a honlapok és a blogok esetében is történt, 2020-ban is elsőként a közgyűjtemények közösségi oldalaival kezdtük el a kísérletezést. Tavasszal 717 *Instagram*-fiókból töltöttünk le 110 ezer posztot: fotókat és rövid videókat (3. ábra).

3. ábra

*Instagram oldalak mentése
a Webrecorder Desktop programmal, illetve
visszanézése a Pywb nevű megjelenítővel*

Szeptember-októberben pedig 850 Facebook-oldal nyilvános idővonalát mentettük, melyek közt 147 volt könyvtári témájú, és ezeknél az egyes bejegyzéseket is letöltöttük, összesen kb. 30 ezret. Az idővonalakat igyekszünk legalább egy évre visszamenőleg legörgetni, de az esetek felénél sikerült egészen az oldal létrehozási dátumáig visszamenni anélkül, hogy lefagyott volna a böngésző. A Twitter esetében még kevés tapasztalatunk gyűlt össze, de az Instagram és a Facebook mellett erre is igaz, hogy számos technikai probléma van mind a mentés, mind a lementett fájlok indexelése, mind pedig azok megjelenítése során, nem beszélve a magas élömunka-igényről, így ezeknek a tartalmaknak a tömeges mentése a jelenlegi lehetőségek mellett nem tűnik fenntarthatónak.

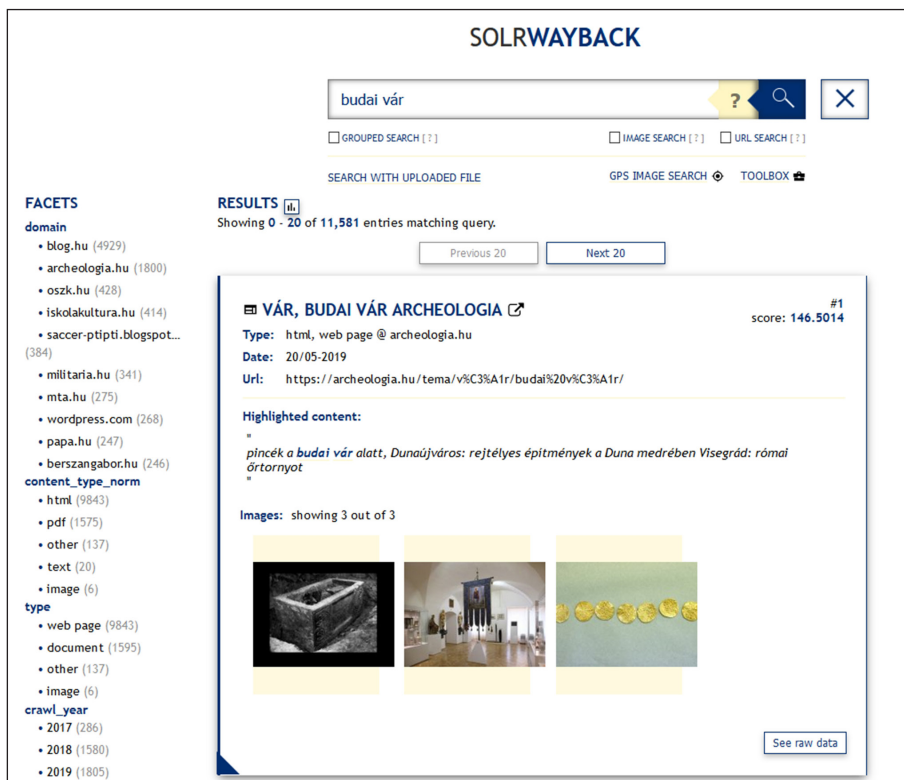
A tematikus és műfaji részgyűjteményeken túl négy új *eseményalapú archívumot* is létrehoztunk. Ezek az események a már említett Rákóczi Emlékév, a trianoni békeszerződés 100. évfordulója, a Tokióban tervezett nyári olimpia, valamint a koronavírus-járvány. Mindegyiknél mentettünk vagy még jelenleg is mentünk teljes webhelyeket, webhely-részleteket (pl. híroldalak specifikus rovatait), illetve egyedi weboldalakot (pl. egyesével beválogatott vagy releváns címkék alapján kiszűrt híreket), sőt, esetleg hang- vagy videófájlokat és közösségi médiatartalmakat is. Ezeket az aratásokat heti vagy havi rendszerességgel futtatjuk addig, amíg az adott esemény aktuális. Még egy speciális archiválási formát érdemes megemlíteni: a *webtér szintű aratást*. Ez azt jelenti, hogy körülbelül fél évente készítünk egy – csak két szint mélységű, de az általunk eddig felderített, illetve a partnerintézmények vagy magánemberek által javasolt valamennyi *seed* címre kiterjedő – „pillanatfelvételt” a magyar és magyar vonatkozású webről. A 2019 végén indított aratás 2020 januárjára is átnyúlt, a következő pedig nyár közepén zajlott le. Ez alkalommal 270 ezer URL-t adtunk a robotnak kiindulásként, amely azután öt nap alatt a linkeket követve további 46 milliót talált, melyekből 22 millió volt az új, korábban még nem letöltött fájl, 2,4 terabájt össz méretben. E cikk írásakor fut egy újabb webtér-aratás, ami ugyan csak 251 ezer URL-ről indult, de ezek között jóval kevesebb a már megszűnt vagy duplum cím, mert előtte automatikus módszerekkel és emberi munkával valamennyire kitisztítottuk a listát.

„Mezőgazdasági gépek”

Az elmúlt évben nemcsak a webarchívum, hanem az aratásokhoz és a begyűjtött „termés” szolgáltatásához, megjelenítéséhez használt szoftveres gépparkunk is jelentősen bővült, illetve továbbfejlődött. A már említett Webrecorder/Conifer páros és a Brozzler mellett szintén új eszközként kezdtük el tesztelni a *ReplayWeb.page* nevű, online szolgáltatásként és feltelepíthető programként is használható nézegetőt, amellyel egy warc fájl tartalmát lehet kilistázni és böngészni. Mivel ezzel egyszerre csak egyetlen ilyen archív állomány nyitható meg, a sok ezer warc fájlból álló teljes gyűjteményhez más megoldásra van szükség. A korábban elsődleges megjelenítő eszközként beállított *OpenWayback* helyett a *Python* nyelven írt *Pywb*-re tértünk át, mivel az *OWB*-t már nem fejlesztik tovább. A *Pywb* esetében a warc fájlok lassú indexelése volt a fő gond, de úgy tűnik, hogy sikerült

erre is megoldást találunk, az *OutbackCDX* nevű indexelőre való átállással. A nyilvános archívumban

a teljes szövegű keresésre szolgáló *SolrWayback* is sokat fejlődött az elmúlt hónapokban (4. ábra).

4. ábra

Keresés a nyilvános archívum teljes szövegében a SolrWayback programmal

Ezt a rendszert Dánia nemzeti könyvtárában fejlesztik, és a jó munkakapcsolatnak köszönhetően elsőként mi kapjuk meg a legújabb verziókat, nálunk zajlik az élesben történő tesztelés, az új funkciók demonstrálása. A SolrWayback újdonságai közül érdemes kiemelni a korábbinál részletesebb találati listát, a szebben megoldott linkgráfot és térképre vetítést, az új statisztikai, adatelemző és -vizualizáló funkciókat (pl. linkgráfok *Gephi* exportja, *Ngram* grafikonok rajzolása, szövefelhők generálása).

A saját fejlesztéseink részben a rendszeres munkafolyamatok automatizálására irányultak. Ilyen például a *Kaptafa* nevű webes felület, amivel az „egy kaptafára készülő” tömeges aratásokat paraméterezzük a *Heritrix* számára; valamint a *Puppeteer* programkönyvtárra épülő szkript, mellyel a webhelyek kezdőlapjairól készítünk jó minőségű oldalképeket, azok külalakjának megőrzése céljából. Ezeken kívül a szolgáltatófelületen is számottevő fejlesztéseket végeztünk 2020-ban: különböző kereső és böngésző funkciókat építettünk be a honlapunkba. Keresni

lehet az archívum nyilvános részét alkotó webhelyek részletes, XML formátumú metaadatai, valamint a zárt gyűjtemény egyelőre táblázatokban nyilvántartott alapadatai között is. Utóbbi esetben az adatok mellett csak a kis méretű oldalképek nézhetők meg, de az Internet Archive-ban levő, nyilvánosan elérhető mentésekre és természetesen az eredeti, „élő” webhelyekre mutató linkeket is megadtuk.

Szintén új eszköz az a virtuális gép, melyet tesztelési és oktatási célokra állítottunk össze az év második felében. Ezzel egy átlagos *Windows*-os PC-n is tudunk futtatni olyan linuxos programokat, mint a *Brozzer* és a *Pywb*, illetve a Linux alatt sokkal gyorsabb *Webrecorder Desktop*. A 2020-as „404 Not Found” workshop délutáni, tutoriál jellegű részében a személyes webarchiváláshoz ajánlott *HTTrack* és *WAIL* programok mellett bemutattuk ezt a virtuális gépet is, és a következő héten nagy örömünkre már jelentkezett is néhány könyvtár, hogy elkérje a letöltéshez szükséges linket és a rendszergazdai jelszót.

„Agrármarketing”

Az archiválás és a kutatás-fejlesztés mellett a téma „reklámozását” is fontosnak tartjuk, mert csak úgy lesz fenntartható a nemzeti könyvtár webarchívuma és majd minden további más, az internetes tartalmak megőrzésére indított hazai projekt, ha a memóriainstéményekben dolgozó szakemberek, az illetékes döntéshozók, a tartalomszolgáltatók és a szélesebb nagyközönség is megérti, hogy kultúránk digitálisan születő részének hosszú távú megőrzésére és kutathatóvá tételére érdemes erőforrásokat fordítani. Ezért indítottuk el a Könyvtári Intézet segítségével azt az akkreditált tanfolyamot, melyet legutóbb 2020 elején tartottunk meg. Az őszi alkalom a korlátozások miatt elmaradt ugyan, de 2021 februárjában és márciusában online formában hirdetik meg, a tananyag pedig e-learning változatban is elérhető. Emellett – szintén a KDS pályázat keretében – elkészítettük egy, elsősorban a középiskolás korosztálynak szánt ismeretterjesztő anyag kéziratát is, amely az internetes tartalmak személyes és az intézményi archiválásának fontosságáról és módszereiről szól.

Az elmúlt évben is sikerült több publikációt megjelentetnünk hazai és külföldi szaklapokban, illetve előadást tartani különféle rendezvényeken. Az őszire halasztott és videokonferencia formájában megrendezett Workshopon *Moldován István a Rákóczi Emlékév Archívumot* mutatta be, *Németh Márton* pedig az online dokumentumokba beágyazott mikrodatok felhasználási lehetőségeiről beszélt a webarchiválás különböző fázisaiban (letöltés, megjelenítés, megőrzés, kutatás), és egy tutoriált is tartott. A publikációink közül az OSZK saját kiadványában, a *Mercuriusban* megjelenés előtt álló cikket szeretném külön is kiemelni, mely az eddigi 404-es workshopokat ismerteti. Említést érdemel még az angol nyelvű, *A blended learning-based curriculum on web archiving in the National Széchényi Library* (<https://doi.org/10.1108/DLP-03-2019-0012>) című 2019-es tanulmányunk, mivel 2020-ban bekerült az *Emerald Kiadó* által kiemelten fontosnak ítélt publikációk közé és megkapta a *Literati Award* elismerést.

A szakmai kommunikáción túl tavaly több alkalommal sikerült a média érdeklődését is felkeltenünk az OSZK webarchívuma iránt; megjelentek rólunk sajtóhírek (hirado.hu, profitline.hu), szerepeltünk tévében és rádióban (M1, Kossuth Rádió), így szélesebb körben is fel tudtuk hívni a figyelmet erre a területre. Ez azért is fontos, mert az „internet lementése” korábban sokak részéről értetlenséget váltott ki.

„Külkapcsolatok”

A nemzetközi együttműködések fő katalizátora az International Internet Preservation Consortium (IIPC) nevű szervezet, melynek 2018 óta az Országos Széchényi Könyvtár is tagja. Az IIPC blogjában 2020 júniusában jelent meg az OSZK Webarchívumának és új honlapjának bemutatása (*From pilot to portal: a year of web archiving in Hungary* <https://netpreserveblog.wordpress.com/2020/06/>). Az internetes tartalmak megőrzésével foglalkozó intézményeket és projekteket összefogó konzorcium 2020-as közgyűlését szintén online formában tartotta meg, ami számunkra szerencsés volt, mert az eredetileg tervezett helyszínre, Montrealba nem lett volna lehetőségünk elutazni, így viszont mi is figyelemmel tudtuk kísérni az eseményt. Az IIPC munkacsoportjai közül az oktatási témájában veszünk részt, amely az év folyamán több angol nyelvű tananyagot és ismeretterjesztő prezentációt is közzétett. A tagintézményektől időről időre érkeznek hozzánk körlevelek, melyekben vagy egy felméréshez kérnek adatokat, vagy valamilyen speciális témájú archívumhoz helyi információforrások seed-listáit. Előbbire példaként a belga *BESOCIAL* kutatást emelem ki, amely azt mérte fel, hogy a nemzeti könyvtárak hogyan próbálják a közösségi média-tartalmakat megőrizni. Utóbbival kapcsolatban pedig a COVID-járvánnyal foglalkozó fontosabb online források összegyűjtésében segítettünk magyar részről. Az általunk gondozott koronavírus-témájú részgyűjteményről egy külön interjú is készült és jelent meg a *WARCnet Papers* sorozatban. A *WARCNet* a 2020 és 2022 közötti időszakra kiterjedő nemzetközi projekt, központja a dán Aarhus Universitet, a célja pedig a nemzeti és nemzetközi domének történetének kutatása a webarchívumokban megőrzött digitális tartalomra alapozva. Reményeink szerint mi is be tudunk majd kerülni az egyik munkacsoportba és publikálhatunk a kiadványaikban.

„Vetéstervek”

Végezetül csak felsorolásszerűen még néhány terv, melyek közül remélhetőleg minél több „szárba szökken” 2021-ben:

- Új munkatársak felvétele a megnövekedett webkurátori és -könyvtárosi feladatokhoz.
- Új részgyűjtemények összeállítása és rendszeres aratása.
- A gyűjtőkör pontosítása, belső szabályzat kidolgozása az egyes munkafázisokhoz és a szolgáltatáshoz.

- Az engedélyeztetések újraindítása a nyilvános szolgáltatáshoz szükséges szerződések megkötése céljából.
- A metaadat-nyilvántartás átköltöztetése egy adatbázis-kezelő rendszerbe.
- Kapcsolódás az Országos Könyvtári Platform különböző moduljaihoz.
- A zárt archívumhoz való hozzáférés lehetőségének megteremtése dedikált gépekről az OSZK-ban és később más intézményekben is.
- Előfizetés az Internet Archive-ban tárolt magyar anyag kereshető adatbázisára.
- Együttműködés kezdeményezése a közép-kelet-európai webarchívumok között.
- A hazai intézményekkel való munkakapcsolatok erősítése és kiszélesítése.

Felhasznált irodalom

„404 Not Found – Ki őrzi meg az internetet?” workshop, 2020. december 2. [online]. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 2020. Hozzáférhető: <https://webarchivum.oszk.hu/404-workshop-2020-december-2/> [Megtekintve: 2021.01.04.]

DRÓTOS László. Az OSZK Webarchívumának újdonságai. == Könyvtári Figyelő, Ú.f. 30. = 66. (2020) 1., p. 67–73. ISSN 0023-3773. Hozzáférhető: <http://ki2.oszk.hu/kf/2020/04/az-oszk-webarchivumanak-ujdonsagai/> [Megtekintve: 2021.01.04.]

DRÓTOS László – MOLDOVÁN István. Az OSZK web-archiváló kísérleti (pilot) projektjének eredményei és egy üzemszerűen működő magyar webarchívum terve. == Könyvtári Figyelő, Ú.f. 29. = 65. (2019) 1., p. 38–51. ISSN 0023-3773. Hozzáférhető: <http://ki2.oszk.hu/kf/2019/04/az-oszk-webarchivalo-kiserleti-pilot-projektjenek-eredmenyei-es-egy-uzemszerűen-mukodo-magyar-webarchivum-terve/> [Megtekintve: 2021.01.04.]

DRÓTOS László – NÉMETH Márton. Az OSZK-ban folyó kísérleti webarchiválási projekt első évének tapasztalatai. == Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 65. (2018) 7/8., p. 389–400. ISSN 1586-2984. Hozzáférhető: <https://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/7153> [Megtekintve: 2021.01.04.]

NÉMETH Márton. Az OSZK Webarchívum új honlapjának felépítése és szolgáltatásai. == Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 29. (2020) 6., p. 16–26. ISSN 1216-6804. Hozzáférhető: <http://ki2.oszk.hu/3k/2020/08/az-oszk-webarchivum-uj-honlapjanak-felepitesi-es-szolgaltatai/> [Megtekintve: 2021.01.04.]

VISKY Ákos László. Gyorsmérleg az OSZK Webarchívum és a KDS-K pályázat nyerteseinek együttműködéséről. == Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 29. (2020) 7/8., p. 24–38. ISSN 1216-6804. Hozzáférhető: <http://ki2.oszk.hu/3k/2020/10/gyorsmerleg-az-oszk-webarchivum-es-a-kds-k-palyazat-nyerteseinek-egyuttmu-kodeserol/> [Megtekintve: 2021.01.04.]

Beérkezett: 2021. január 5.

Hangtár – Hatvan évnyi gramofonlemez hallgathat meg online

Több mint 2600 digitalizált hangfelvétel vált szabadon hozzáférhetővé a nagyközönség és a kutatók számára a legújabb, Hangtár elnevezésű digitális adatbázisunkban. A 2021. január 22-én, A magyar kultúra napján elindult tartalomszolgáltatással több mint 150 órányi archív hanganyag vált közkinccsé a Színház- és Zeneműtár gramofonlemez-gyűjteményének anyagából.

Az összeállítás tartalma számos műfajt ölel fel: legnagyobb részben szórakoztató zenét (katonazenét, operettet, filmdalokat, tánczenét, korai dzsesszt), kisebb részben magyar nótát, népzenei vonatkozású felvételeket – köztük a Patria néprajzi gramofonfelvételek sorozatának néhány lemezét – és klasszikus zenei hanganyagokat tartalmaz, de prózai hangdokumentumok is helyet kaptak a válogatásban.

Az eddig csupán a könyvtárban kutatható dokumentumok hat évtized magyar vonatkozású hanglemez történetét ölelik fel: magyar szerzők műveit, illetve előadók felvételeit tartalmazzák, amelyek az 1904 és 1962 közötti időszakban jelentek meg hazai gyártású vagy külföldi lemezeken.

Maguk a felvételek 1902 és az 1950-es évek vége között készültek, de nem csak Magyarországon, hiszen a magyar előadóművészek régen is rendszeresen készítettek hanganyagokat külföldön, például a két világháború között Németországban vagy 1950 után Csehszlovákiában.

(Forrás: <http://www.oszk.hu/hirek/hangtar-uj-szolgaltatasunk> 2021. január 25.)

Együttműködési lehetőségek a webarchiválás területén

VISKY Ákos László

Az írás a 2020. december 2-i „404 Not Found – Ki őrzi meg az internetet?” című online workshopon¹ elhangzott előadás szerkesztett változata.

Bevezetés

Az előadás és e tanulmány alapját annak az együttműködésnek a bemutatása képezi, amelyet az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) Webarchívuma a *Közgyűjteményi Digitalizálási Stratégia megvalósítása a könyvtárakban (KDS-K)* projekt keretében 2019–2020 folyamán néhány megyei könyvtárral közösen megvalósított. Szorosan kapcsolódik *Maczelka Árpád*² (OSZK Projektiroda) és *Szécsényi Orsolya*³ (Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár, Eger) előadásaihoz, amelyek más-más szemszögből (projektkoordinátor vs. résztvevő) foglalkoznak a témával. Az alábbi írás azt a kérdést járja körül, miért fontos, hogy ne csak a nemzeti könyvtár ügye legyen a hazai webarchiválás; hogy más intézmények, szervezetek – és itt nemcsak könyvtárakra gondolunk – hogyan tudnának kapcsolódni a tevékenységhez; ez a kapcsolat milyen kölcsönös előnyökkel jár, és mivel

tudja erősíteni a nemzeti könyvtár a partnereit alapfeladataik ellátásában. Előtte azonban egy teljesen más területről hozott példával szeretném perspektívába helyezni a témát.

A terciók

A XVI. század eleji, Itália birtoklásáért folyó Habsburg–Valois háborúban jelentős változás történt a korábban, még a reconquista idején kialakult spanyol terciók harceljárásában: tömegesen alkalmazni kezdték a tűzfegyvereket, és ehhez igazodott a taktika is, mely az egész európai hadművészetre hatással volt. (A terciókon alapult az a korabeli spanyol szárazföldi hadsereg, amely több mint száz éven keresztül uralta Európa harcmezőit.) „Titkuk” abban állt, hogy a különböző fegyverzetrel ellátott egységek egymást támogatva tudtak harcolni, és ezzel előnyre szert tenni. Más országok hadseregei is használtak

muskétát, puskát, a francia tüzérség például ebben a korban (is) fejlettebb volt ellenfeleinél. Bár a korabeli tűzfegyverek elég kezdetlegesek voltak, a közelharcban védtelenül hagyták a katonákat, ám tömeges alkalmazásuk olyan előnyökkel járt, amiért érdemes volt a védelmükre a 4–6 méteres pikákkal felszerelt gyalogságot is hadrendben tartani. Külön-külön sebezhetőek voltak ezek a „tömbök”, együtt azonban nagyon hatékonyan tudták támogatni egymást, ehhez azonban az is kellett, hogy állandó hadsereggént működjenek, és szervezett keretek között azonos kiképzésben részesüljenek. Ez mind újdonság volt a korabeli Európában.⁴

Beszélgetés közgyűjteményi szakemberekkel

Azt nem állíthatjuk, hogy az Országos Széchényi Könyvtárban folyó webarchiválás újdonság lenne Európában.⁵ Azonban az a tény, hogy hosszú évek tervezése után 2017-ben elindulhatott egy kísérleti projekt az OSZK-ban, nagyon jelentős lépés kultúránk digitálisan keletkező és terjedő szegmensének hosszú távú megőrzése szempontjából.⁶ Az elmúlt években sok elméleti tudást és gyakorlati tapasztalatot összegyűjtöttünk kollégáinkkal, eközben mégis, minden lehetséges fórumon hangsúlyoztuk az együttműködés fontosságát.

2018-ban a workshopot⁷ egy kerekasztal-beszélgetés zárta az együttműködési lehetőségekről és a digitálisan születő kultúra megőrizhetőségéről, könyvtári, levéltári és múzeumi szakemberek részvételével. *Drótos László* (OSZK E-könyvtári Szolgáltatások Osztálya) felvezetőjében nemzetközi példákra hivatkozott, miszerint sok helyen nemcsak a nemzeti könyvtár feladata a webarchiválás, hanem különböző intézmények dolgoznak össze és próbálják szervezett keretek között megosztani és összehangolni a részfeladatokat, közös tudásbázist kialakítani. Ennek mentén két kérdést fogalmazott meg a beszélgetésben résztvevők számára: egyrészt, hogy intézményünk milyen módon, és milyen feladatok vállalásával tudna bekapcsolódni a közös munkába; másrészt, mit tesznek saját digitális tartalmaik – amelyek ugyanolyan intézménytörténeti dokumentumok, mint a más eljárásokkal létrehozott anyagok – archiválása érdekében.⁸ A webarchiválás és az együttműködés fontosságában egyetértettek a beszélgetés résztvevői: *Sz. Fejes Ildikó* (Országos Muzeológiai Módszertani és Információs Központ – OMMIK, Magyar Nemzeti Múzeum) és *Bánki Zsolt* (Petőfi Irodalmi Múzeum) képviselte a múzeumi szakmát, míg *Szatucsek*

Zoltán (Magyar Nemzeti Levéltár) és *Gerhard Péter* (Budapest Főváros Levéltára) a levéltárit. Teljes volt az egyetértés abban is, hogy elsődlegesen könyvtári feladat a webarchiválás, sőt a webtartalom hungarica jellege miatt kimondottan a nemzeti könyvtár feladata, amihez a résztvevők szakterületük specifitásával tudnának csatlakozni, ugyanakkor a munkát koordinálni lenne szükséges. Releváns kérdéseket is megfogalmaztak a beszélgetés során – mit, miért és hogyan archiváljunk –, és jól látták, hogy csak töredékességében ragadható meg a webes jelen: *Bánki Zsolt* találó kifejezésével, „*mintha egy élő organizmusról akarnánk egy fotóalbumot létrehozni*”.

A Szegedikum koncepciója

A 2019-es⁹ konferenciánkon *Kokas Károly* (SZTE Klebelsberg Könyvtár, Szegedi Tudományegyetem) előadásában ismertette a helyi, lokális jellegű webarchiválás lehetőségeit és kapcsolódását az OSZK projektjéhez.¹⁰ A *Szegedikum* koncepciója, kidolgozottsága gyakorlatilag lefedi az OSZK Webarchívumának elgondolását a lehetséges munkamegosztásról, a lokális jelenlét előnyeiről, és proaktívan kezeli a szükséges tudás elsajátítását, valamint egy önálló webarchívum távlati kialakítását.¹¹

A „szegedi gondolat” pontokba szedve, röviden:

1. a Szegedi Tudományegyetemhez tartozó webhelyek feltárása és kataszterének kialakítása;
2. a szegedi térség intézményeinek helyi vonatkozású, értékes oktatási, tudományos, kulturális honlapjainak feltárása;
3. kapcsolatfelvétel a webhelyek „gazdáival” (jogtulajdonosok kiderítése, elérhetőség), egyeztetés a hosszú távú archiválás kérdéseiről és engedélykérés (helyi, akár informális kapcsolatok kiaknázása);
4. előírásszerű metaadatok készítése (itt is van helyi előny);
5. archiválandó webhelyek válogatása, az archivált webhelyek minőségellenőrzése;
6. szoros együttműködés az OSZK-val, tanulási-konzultációs feladat, a saját webarchívum létrehozásához szükséges know-how elsajátítása;
7. együttműködés más helyi intézményekkel, jelleüknek megfelelő munkamegosztással.¹²

Ezek olyan tevékenységek, amelyekhez jóformán csak humán erőforrás szükséges, mert a fizikai mentéseket az OSZK végezné,¹³ tehát – fontos hangsúlyozni –, hogy nem konkurens webarchívum terve

készült. Ugyanakkor szakmailag az is helytálló lenne, ha idővel saját archívumot is kialakítanának Szegeden, mert a webarchiválás az a tevékenység, ahol a redundancia nem káros, hanem egyenesen kívánatos dolog (például másik időpontban, más beállításokkal vagy más szoftverrel készülnek a mentések a webhelyekről).¹⁴

Az érdeklődők, köztük a workshopok¹⁵ rendszeres látogatói számára már bizonyára világos, hogy a tömeges webarchiválás eszköz- és emberigényes feladat, és bár speciális tudást is igényel, de nem minden művelete szorul erős informatikai támogatásra. Ahogy igaz az, hogy Szeged gazdag kulturális öröksége megjelenik a helyi webtartalomban, úgy igaz az is, hogy ez így van az ország más régióiban is – ez előnyt jelent a feltárásban és a feldolgozásban is. Az OSZK Webarchívum munkatársainak speciális tudása pedig nem féltve őrzött alkímia, hanem mások által is elsajátítható és akár saját célok megvalósítására is felhasználható ismeret. Ezért a lehető legtöbb fórumon, legszélesebb körben igyekszünk megosztani – elég itt utalni a tanfolyamokra,¹⁶ rendezvényekre,¹⁷ ismeretterjesztő tevékenységekre.¹⁸ Ezért keressük folyamatosan a kapcsolatot külsős kollégákkal, egyetemekkel, más érdeklődőkkel annak érdekében is, hogy bővíthessük a támogatói kört, akik akár a munkafolyamatokba is be tudnak majd kapcsolódni. Erre remek példa az alábbi együttműködés-építési folyamat.

Vajdasági kapcsolat

A 2020-as év nem várt kihívások elé állította a könyvtárakat is, bár az év elején a munka még a terveknek megfelelően indult. Februárban a szokott módon megtartottuk *Az internet archiválása mint közgyűjteményi feladat* című tanfolyamunkat a Könyvtári Intézet szervezésében, amin részt vett két vajdasági könyvtáros kolléga is, *Bednárík Prokec Zita* (Juhász Erzsébet Könyvtár, Topolya) és *Hicsik Dóra* (Szabadkai Városi Múzeum, Szabadka). A Webarchívum akkor még nem gyűjtötte szisztematikusan a határon túli magyar vonatkozású tartalmakat – erre majd később, az év során kerül sor részben –, és a két kollégával beszélgetve merült fel az az ötlet, hogy lenne-e kedvük vajdasági webhelyek címeinek összegyűjtésében segíteni nekünk. Gondolkodás nélkül igent mondtak, és a következő néhány hét során körülbelül 150 webhely adatait töltötték fel egy erre a célra létrehozott táblázatba, amiket a Webarchívum besorolt a tematikus gyűjteményeibe – és ez a gyűjtés távla-

tilag akár egy regionális gyűjtemény alapja is lehet. Ez volt az első, igaz, egyelőre alkalmi együttműködés külsős kollégákkal, és markánsan igazolta azt a tételt, milyen előnyt jelent a helyismeret egy térség webes kultúrájának feltérképezésében. A határon túli magyar vonatkozású tartalmak esetében a releváns címek feltárása során némileg más jellegű problémákba ütközünk, mint a hazaiaknál. A webhelyek URL címeinek összegyűjtése az egyik alapfeladat a webarchiválásnál, hiszen először ismernünk kell azt, amit archiválni szeretnénk. Lehet egyesével is címeket gyűjtögetni vagy tematikusan haladni, ám ez nem túl hatékony, ezért igyekszünk felvenni a kapcsolatot olyan szervezetekkel, melyeknek lehet nyilvántartása a profiljukba tartozó webhelyekről, majd ezt a gyűjteményt feldolgozni és kiegészíteni a webarchiválás szempontjai szerint. Az oktatási webhelyek összegyűjtésénél például tudunk az Oktatási Hivatal nyilvántartására támaszkodni, de az csak az iskolákat tartalmazta, a tagintézmények és azok honlapjai nem szerepeltek listájukban, határon túli intézmény pedig egy sem, ahogy Facebook oldalak sem.¹⁹ Határon túli webhelyek esetében persze fordulhatunk helyi kulturális szervezetekhez is, ahogy az említett két könyvtáros kolléga segítségével végül eljutottunk a Vajdasági Magyar Művelődési Szövetséghez és a Vajdasági Magyar Művelődési Intézethez is, de ennek a kapcsolatnak a kibontása a közeljövő egyik feladata lesz.

Együttműködés a KDS keretében

A KDS könyvtári ága keretében megvalósult együttműködés már intézmények közötti, a projekt idejére kialakított kapcsolatot jelentett, és szándékaink szerint megalapozhatja a hosszú távú együttműködést is.²⁰

A KDS alapvetően a közgyűjtemények állományának digitalizálásáról szól, de újfajta tevékenységként megjelenik benne az interneten elérhető tartalmak megőrzésének és archívumba rendezésének az igénye, a webarchiválás is.²¹ Ezért került be a feladatkiírásba ennek támogatása: elsősorban a helyi vonatkozású oktatási, tudományos és kulturális online tartalmak gyűjtését írta elő, részfeladatoknak pedig archiválendő webhelyek válogatását, jogtulajdonosok elérhetőségének kiderítését, a mentett weboldalak minőségének ellenőrzését és metaadatok készítését fogalmazta meg.²² Az ezzel kapcsolatos munka 2019-ben kezdődött, majd az érdemi együttműködésre 2020 tavaszán került sor a nyertes megyei hatókörű

városi könyvtárakkal:

- Bács-Kiskun Megyei Katona József Könyvtár, Kecskemét,
- Balassi Bálint Megyei Könyvtár, Salgótarján,
- Békés Megyei Könyvtár, Békéscsaba,
- Berzsényi Dániel Megyei Hatókörű Városi Könyvtár, Szombathely,
- Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár, Eger,
- József Attila Megyei és Városi Könyvtár, Tatabánya,
- Méliusz Juhász Péter Könyvtár, Debrecen,
- MórícZ Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, Nyíregyháza,
- II. Rákóczi Ferenc Megyei és Városi Könyvtár, Miskolc,
- Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtár, Szeged,
- Vörösmarty Mihály Könyvtár, Székesfehérvár.

A pályázat keretében az OSZK webarchiváló munkacsoportja több célt is kitűzött:

1. Hosszú távú együttműködés megalapozása a pályázatban nyertes könyvtárakkal a webarchívum gyarapításában és egyéb munkafázisokban – erről részletesebben is lesz szó.
2. Módszertani segítség nyújtása a partner intézményeknek az online tartalmak archiválásával kapcsolatosan – ez online beszélgetések, levelezések és a Webarchívum munkatársai által összeállított feladatleírás formájában valósult meg, az anyagok átadására megosztott online táblázat szolgált.
3. Mintaalkalmazás készítése, amellyel illusztrálható, hogy a webarchívum anyaga hogyan tudja kiegészíteni a könyvtárak „hagyományos” digitális gyűjteményeit – ez lett a Rákóczi Emlékév Archivum.
4. A középiskolás korosztálynak szánt elektronikus tananyag összeállítása az intézményi és a személyes webarchiválásról, a digitális kultúránk megőrzésének fontosságáról és lehetséges módszereiről – ez még folyamatban van.

Partnereink a KDS-ben megfogalmazott alapfeladatot, a helyi vonatkozású online tartalmak gyűjtését lényegében teljesítették, összesen 3400 címet kaptunk tőlük. Ez a Webarchívumban nyilvántartott webhelyeknek kb. 10%-a. Az összegyűjtött címek számában és összetételében is voltak különbségek, és a számokat elemezve az is látszik, maradtak még tartalékok további gyűjtésekhez is. Az is érdekes tanulság, hogy olyan területekről is kaptunk új címeteket, amelyeket korábban már gyűjtött a Webarchívum.

Összességében sikeresnek értékelhetjük az együttműködést, mert sok kolléga kapott webarchiválási ismereteket, és sok helyen gondolkoztak el saját szerepvállalási lehetőségeiken, az új ismereteik saját célú hasznosításán, leginkább a helytörténeti és helyi vonatkozású gyűjtemények kapcsán. Legjobban annak örültünk, hogy bár szóban több könyvtár is jelezte érdeklődését a további együttműködéssel kapcsolatban, hárommal közülük (a kecskeméti Bács-Kiskun Megyei Katona József Könyvtárral, a tatabányai József Attila Megyei és Városi Könyvtárral és az egri Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtárral) már konkrét megbeszélést is tudtunk folytatni a hogyan továbbról, amit reményeink szerint más jelentkezőkkel is meg tudunk ejteni. Bízva abban, hogy lehetőség is nyílik a tervek megvalósulásra – mert tudjuk, sokszor nem a szándék hiányzik –, elkezdtünk kidolgozni egy megállapodás tervezetet is a további együttműködés kereteiről, amit idővel egyeztetni szeretnénk partnereinkkel is, és, amihez reményeink szerint mások is csatlakozni fognak.²³

Mintaalkalmazás

A KDS keretében, a *II. Rákóczi Ferenc Emlékév* apropóján elkészített mintaalkalmazás,²⁴ a *Rákóczi Emlékév Archivum*²⁵ elsődleges célja a webarchiválás technológiájának és a webarchívum más digitális gyűjteményekkel való integrálásának bemutatása volt. Az Emlékévvvel, a Fejedelemmel, a Szabadságharcral és a Rákóczi-családdal kapcsolatos weboldalak és webhelyek mentései mellett a Magyar Elektronikus Könyvtárban lévő digitális vagy digitalizált könyvek, az Elektronikus Periodika Archivumban található cikkek és a Digitális Képtárból származó fotók, illusztrációk és egyéb képi dokumentumok is böngészhetők ezen a honlapon adatolt és kereshető formában. Ezt a gyűjteményt ajánlottuk a KDS-partnereink figyelmébe is, amikor arra akartunk példát hozni, miként egészítheti ki egymást egy könyvtár hagyományos digitális gyűjteménye és a webarchivált tartalom. Amikor beszélgettünk a további együttműködést tervező kollégákkal, *Márku Mónikával* (József Attila Megyei és Városi Könyvtár, Tatabánya), *Rédai Angéllával* (Bács-Kiskun Megyei Katona József Könyvtár, Kecskemét) és *Szécsényi Orsolyával* (Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár, Eger), mindannyian azt emelték ki, azért érdeklődnek a webarchiválás iránt, hogy a webhelyekkel bővíteni tudják a helyi vonatkozású gyűjteményeket. Ez nem egyszerű feladat, mert a nyilvános szolgáltatáshoz előzetes engedély

szükséges,²⁶ de már a katalógusban adatként való megjelenés is előrelépést jelentene.

Online műalkotások megőrzése

Eddig jobbra csak a könyvtári szférából hozott példákat ismertettem és leginkább a munkafolyamatok szempontjából, de vajon más közgyűteményeknek vagy szervezeteknek nem lenne-e szerepük a webarchiválásban? Az első, 2017-es workshopunkon²⁷ *Peternák Miklós* (Magyar Képzőművészeti Egyetem, C3 Kulturális és Kommunikációs Központ Alapítvány) egy érdekes jelenségre hívta fel a figyelmet: az eleve az interneten létrejött alkotások metamorfózisára – hogyan változik ugyanannak a műnek a megjelenése, esik szét lassan a tartalom a szoftveres környezet változásával, és kel ezzel gyakorlatilag új életre.²⁸ Mit jelent ebből a szempontból az, hogy szoftveres mentés(ek)e)t készítünk az alkotásról, esetleg annak fázisairól, és az idő múlásától védve megőrizzük az eredeti környezetet, netán átkonvertáljuk az aktuálisan használhatóra, hiszen a webarchívumban is változik a szoftveres környezet? Ugyanarról az alkotásról beszélünk még mindig? Egy művészettörténész is így archiválná az alkotást? Ez a felvetés csak egy a számos, kidolgozásra, megoldásra váró feladat közül.

Képzés és kutatás

A tudományos élettel történő együttműködés lehetőségeit vizsgálva, a felsőfokú könyvtáros képzésben tananyagként²⁹ jelenhetne meg a webarchiválás elméleti és gyakorlati szinten is, míg a kutatók számára forrásanyagként szolgálhat az archivált állomány – ennek egyik példáját ismertette *Indig Balázs* (Digitális Bölcsészeti Központ, Nyelvtudományi Intézet, Eötvös Loránd Tudományegyetem) 2019-es előadása³⁰ is. Kutatási anyagként különböző tudományterületek érdeklődésére is számot tarthat az összegyűjtött corpus; jól használhatja például többek között nyelvész, médiakutató, politológus vagy a webtörténész, és ne feledkezzünk meg az adatelemzés nyújtotta lehetőségekről sem.

Zárszó helyett

Nagyot változott a világ az internet megjelenése óta, ahogy maga az internet is jelentősen átalakult. Bár a CERN kutatóintézetben létrehozott első webszervert (1993) rekonstruálták a 20. évfordulóra,³¹ és még

az első böngészőt is szimulálták,³² azonban arra nincs esély, hogy ezt valakik megteszik a magyar webhelyek millióival, úgyhogy nekünk kell tenni azért, hogy a múlttá váló jelenük a jövőből megismerhető legyen. Az előadás arra szeretett volna rámutatni, hogy ezt összefogással, együttműködéssel realisabb megvalósítani – ahogy annak idején a tercióban harcoló katonák is tették.

Jegyzetek és irodalmi hivatkozások

1. Lásd: „404 Not Found – Ki őrzi meg az internetet?” videókonferencia és workshop – 2020. [online]. == Az Országos Széchényi Könyvtár honlapja. Rendezvények aloldal. Feltöltve: 2020.12.02. Hozzáférhető: <http://www.oszk.hu/rendezvenyek/404-not-found-ki-orzi-meg-az-internetet-2020> [Megtekintve: 2021.01.14.]
„404 Not Found” workshop – 2020. december [online]. == Az Országos Széchényi Könyvtár Webarchívuma. Budapest: OSZK, 2020. Hozzáférhető: <https://webarchivum.oszk.hu/404-workshop-2020-december-2/> [Megtekintve: 2021.01.14.]
2. MACZELKA Árpád. Mi is az a KDS? – avagy a Kögyűteményi Digitalizálási Stratégiáról röviden [online].== Videotorium. [Budapest]: KIFÜ © 2010–2021. Hozzáférhető: <https://videotorium.hu/hu/recordings/40871/05-mi-is-az-a-kds> [Megtekintve: 2021.01.14.]
3. SZÉCSÉNYI Orsolya. Kapcsolódási pontok – webarchiválás és helyismeret a Bródy Sándor Könyvtár példáján keresztül [online]. ==Videotorium. [Budapest]: KIFÜ © 2010–2021. Hozzáférhető: <https://videotorium.hu/hu/recordings/40877/07-kapcsolodasi-pontok> [Megtekintve: 2021.01.14.]
4. Mivel ez a téma nem közvetlen tárgya előadásomnak, csak fel szeretném hívni a figyelmet az ún. hadügyi forradalom kérdéskörére, illetve egy nemrég megjelent könyvre, mely nemcsak a spanyol, hanem a korban meghatározó európai államok hadügyeiről és hadseregeiről is áttekintést ad: B. SZABÓ János – FODOR Pál (szerk). Új korszak határán: Az európai államok hadügye és hadseregei a mohácsi csata korában. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2019. ISBN 978-963-416-181-3
Mivel mégiscsak internetes tartalmakkal foglalkozunk, a színvonalas Ars Militaria hadtörténeti blogon megjelent bejegyzésre is felhívnam a figyelmet: DOMOKOS György. Elfeledett csaták [online]. Budapest: Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2020. Hozzáférhető: https://arsmilitaria.blog.hu/2020/03/29/elfeledett_csatak [Megtekintve: 2021.01.14.]
5. NÉMETH Márton. Nemzetközi körkép a webarchiválás gyakorlatáról. == Könyvtári Figyelő, Ú. f. 27. = 63. (2017) 4., p. 575–

582. ISSN 0023-3773 (Nyomtatott), ISSN 1586-5193 (Online). Hozzáférhető: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00349/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2017_04_575-582.pdf [Megtekintve: 2021.01.14.]
6. A pilot projekt folyamánként a webarchiválás 2021. január 1-vel hivatalosan is az OSZK feladata. Lásd: a kulturális törvény májusi módosítása (2020. évi XXXII. törvény 29–50. §.) és a 620/2020-as kormányrendelet.
7. „404 Not Found” workshop – 2018. november 15. [online]. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 2018. Hozzáférhető: <https://webarchivum.oszk.hu/404-not-found-workshop-2018-november-15/> [Megtekintve: 2021.01.14.]
8. Kerekasztal beszélgetés a közgyűjteményi szféra meghívott képviselőinek részvételével [online]. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 2018. Hozzáférhető: <https://videotorium.hu/hu/recordings/28745/08-kerekasztal-beszelgetes-a-kozgyujtemenyi-szferameghivott-kepviseloinek-reszvetelével> [Megtekintve: 2021.01.14.]
9. „404 Not Found” workshop – 2019. november 14. [online]. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 2019. Hozzáférhető: <https://webarchivum.oszk.hu/404-workshop-2019-november-14/> [Megtekintve: 2021.01.14.]
10. KOKAS Károly. Szegedikum a webarchívumban: A helyi érdekű webarchiválás lehetőségei az OSZK webarchiválási programja keretében [online]. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 2019. Hozzáférhető: <http://videotorium.hu/hu/recordings/35069/04-kokas-karoly-szegedikum-a-webarchivumban> [Megtekintve: 2021.01.14.]
11. Éppen emiatt nincs az előadásban olyan rész, hogy az OSZK Webarchívum hogyan képzei el a lehetséges együttműködést, mert felesleges ismételten lenne. Kokas Károlyt régóta foglalkoztatja az internet megőrzésének gondolata, már 1999-ben próbált ún. internet konzervekbe csomagolva megőrizni tartalmakat. Felkészültsége és tudása alapján nem meglepő, hogy ugyanoda jut, ahova az OSZK-ban dolgozó munkatársak.
KOKAS, Károly: Saját készítésű tematikus „internet konzervek” a tanórán [online]. Szeged: SZTE Publicatio Repozitórium. Hozzáférhető: <http://publicatio.bibl.u-szeged.hu/12199/> [Megtekintve: 2021.01.14.]
12. Például Szeged esetében az egyetemi könyvtár a tudományos webhelyekkel foglalkozik, míg a városi Somogyi-könyvtár a helyi gazdasági és kulturális élet webes lenyomatával.
13. Annyit azonban érdemes hozzátenni, hogy két intézmény együttműködése – még ha egy országos intézmény tevékenységéhez való kapcsolódásról is van szó –, értelemszerűen egyeztetések nyomán válik valósággá, melynél figyelembe kell venni az egyéni szempontokat és lehetőségeket is, így lehetséges olyan megoldás is, ami nem tartalmazza az összes említett lehetőséget.
14. Mivel a jelenlegi technológiák mindig csak az adott pillanatot rögzítik, minél sűrűbben készül mentés egy webhelyről, annál inkább megőrizhető annak mindenkori állapota. Szintén az archiválás biztonságát növeli, ha többféle eszközzel készül mentés vagy más beállításokat alkalmazva, mert előfordulhat, hogy ez által lehetséges olyan tartalmakat is megőrizni, amit más eszközzel nem sikerült elérni. A különböző archívumok összekapcsolásával pedig egyesíthető a lementett állomány is.
15. „404 Not Found” workshopok [online]. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 2020. Hozzáférhető: <https://webarchivum.oszk.hu/404-not-found-workshop/> [Megtekintve: 2021.01.14.]
16. Például a Könyvtári Intézet akkreditált továbbképzése: Az internet archiválása mint közgyűjteményi feladat [online]. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 2020. Hozzáférhető: <https://ki.oszk.hu/tanfolyamok/az-internet-archivalasa-mint-kozgyujtemenyi-feladat> [Megtekintve: 2021.01.14.]
17. Az immár sorozattá vált „404 Not Found” workshop mellett rendszeresen előadásokat és tutorialokat tartunk az éves Networkshop konferenciákon, ahogy megragadunk minden más hazai és nemzetközi lehetőséget is.
18. A Webarchívum honlapján elérhető minden:
Előadások, prezentációk, publikációk [online]. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 2020. Hozzáférhető: <https://webarchivum.oszk.hu/a-projektrol/eloadasok-prezentaciok-publikaciok/> [Megtekintve: 2021.01.14.]
MIA Wiki – tudásbázis [online]. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 2020. Hozzáférhető: <https://webarchivum.oszk.hu/mia-wiki/> [Megtekintve: 2021.01.14.]
Tanfolyam és e-learning [online]. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 2020. Hozzáférhető: <https://webarchivum.oszk.hu/tanfolyam-es-e-learning/> [Megtekintve: 2021.01.14.]
Szakirodalmi bibliográfia [online]. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 2020. Hozzáférhető: <https://webarchivum.oszk.hu/szakembereknek/szakirodalmi-bibliografia/> [Megtekintve: 2021.01.14.]
Ajánlott webhelyek [online]. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 2020. Hozzáférhető: https://webarchivum.oszk.hu/szakembereknek/ajanlott_webhelyek/ [Megtekintve: 2021.01.14.]
19. Ha megnézzük az Oktatási Hivatal (OH) intézménykeresőjét (https://www.oktatas.hu/hivatali_ugyek/kir_intezmenykereso), láthatjuk, hogy több ezer tétel szerepel benne, amiből egyesével kinyerni adatot nem túl hatékony.

- Szerencsére segítőkészen állt az OH a kérésünkhöz, és táblázatba rendezve megkaptuk az intézmények adatait, összesen 5921 tételt (köztük sok olyat, amelynek nincs is webhelye, vagy esetleg már nem élő vagy nem aktuális a webcíme). Saját szempontjaink szerint feldolgozva a listát 3230 db címünk maradt, amit bővítettünk például a tagintézmények honlapjaival és kiegészítettünk egyéb kapcsolódó webhelyekkel, így most 5750 tételt tartalmaz ez a gyűjteményünk.
20. VISKY Ákos László: Gyorsmérleg az OSZK Webarchívum és a KDS-K pályázat nyerteseinek együttműködéséről == Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 29. (2020) 7/8., p. 24–38. ISSN 1216-6804 (Nyomtatott) ISSN 2732-0375 (Online) Hozzáférhető: https://epa.oszk.hu/01300/01367/00330/pdf/EPA01367_3K_2020_07-08_024-038.pdf [Megtekintve: 2021.01.14.]
 21. Közgyűjteményi Digitalizálási Stratégia (2017–2025) [online]. Budapest: Digitális Jólét Program, 2017. Hozzáférhető: <https://digitalisjoletprogram.hu/files/27/c4/27c41541fb75cfb0bfd4ceb02385fb4e.pdf> [Megtekintve: 2021.01.14.]
 22. KDS-K [online]. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 2019. Hozzáférhető: <http://www.oszk.hu/kds-k> [Megtekintve: 2021.01.14.]; Pályázat – 2019 [online]. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 2019. Hozzáférhető: http://www.oszk.hu/kds-k/palyazat_2019 [Megtekintve: 2021.01.14.]; Pályázat a Közgyűjteményi Digitalizálási Stratégia keretében a könyvtári digitalizálás támogatására [online]. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 2019. Hozzáférhető: http://www.oszk.hu/sites/default/files/KDS-K-2019_P%C3%A1ly%C3%A1zati-felhiv%C3%A1s_modositott.pdf [Megtekintve: 2021.01.14.]
 23. 2021-ben szeretnénk konkretizálni és rögzíteni az elképzeléseket szerződés formájában is, és persze keresni az újabb lehetséges partnereket is.
 24. Rákóczi Emlékév Archívum: KDS mintaalkalmazás [online]. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 2019. Hozzáférhető: <http://rakoczi2019.webarchivum.oszk.hu/> [Megtekintve: 2021.01.14.]
 25. DRÓTOS László – VISKY Ákos László. Rákóczi-archívum == Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 29. (2020) 3., p. 35–48. ISSN 1216-6804 (Nyomtatott), ISSN 2732-0375 (Online). Hozzáférhető: https://epa.oszk.hu/01300/01367/00326/pdf/EPA01367_3K_2020_03_035-048.pdf [Megtekintve: 2021.01.14.]
 26. Szolgáltatási engedély szerződés [online]. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 2020. Hozzáférhető: <https://webarchivum.oszk.hu/tartalomgazdaknak/szolgáltatasi-engedely-urlap/> [Megtekintve: 2021.01.14.]
 27. „404 Not Found” workshop – 2017. október 13. [online]. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 2020. Hozzáférhető: <https://webarchivum.oszk.hu/404-not-found-workshop-2017-oktober-13/> [Megtekintve: 2021.01.14.]
 28. PETERNÁK Miklós. 404 és akiknek nem kell – Médiamúzeum Magyarországon: A „Magyar Tartalom” húsz éves jubileuma alkalmából [online]. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 2017. Hozzáférhető: <https://videotorium.hu/hu/recordings/17524/peternak-miklos-404-es-akiknek-nem-kell-mediamuzeum-magyarorszagon-a-magyar-tartalom-husz-eves-jubileuma-alkalmabol> [Megtekintve: 2021.01.14.]
 29. A 2021-es év egyik feladata lesz felvenni a kapcsolatot az érintett tanszékekkel és kialakítani a lehetséges együttműködés kereteit.
 30. INDIG Balázs. Online sajtócikkek adatbázisba rendezése webaratás segítségével [online]. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 2019. Hozzáférhető: <http://videotorium.hu/hu/recordings/35075/06-indig-balazs-online-sajtocikkek-adatbazisba-rendezese-webaratas-segitsegevel> [Megtekintve: 2021.01.14.]
 31. The birth of the Web [online]. Genf: CERN. Hozzáférhető: <https://home.cern/science/computing/birth-web> [Megtekintve: 2021.01.14.]
 32. Home of the first website [online]. Genf: CERN. <http://info.cern.ch/> [Megtekintve: 2021.01.14.]

Beérkezett: 2020. január 16.

A Wikidata és a Nemzeti Névtér kapcsolódási lehetőségei

MOLNÁR Bence

Bevezetés

Hogyan tegyük népszerűbbé a *Nemzeti Névtér*et? Miképp érje el a Nemzeti Névtér azokat, akik még sosem hallottak róla? A következőkben olyan lehetőségeket tekintek át, amelyekkel a Nemzeti Névtér (vagy más állami közadatbázis) egyszerre növelheti ismertségét, illetve látogatottságát. Az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) fejlesztésében indult, majd 2020-tól a Petőfi Irodalmi Múzeum Digitális Bölcsészeti Központja (PIM–DBK) által gondozott Nemzeti Névtér (<https://nevter.hu/>, illetve <https://abcd.hu/>) projekt legfontosabb célkitűzése egy olyan felület megteremtése, ahol az érdeklődők különböző adatbázisok információihoz egy helyen, összekapcsolt és átlátható módon férhetnek hozzá – a használó így egyetlen oldal felkeresésével érheti el az általa keresett, releváns tudást. A jelenleg (2021 februárjában) még béta állapotban lévő, de a közeljövőben a pub-

likum számára véglegesedő projekt számára adatforrásként az átfogó PIM Névtértől kezdve a Központi Statisztikai Hivatal helységnévtáráig potenciálisan számos és sokféle adatbázis szolgálhat, miközben ezek gondozását a projektben kompetenciák mentén elsősorban szakemberek végzik. A kényelmes felhasználói élmény megteremtésében és az adatbázis bővítésében hasznos partner lehet a *Wikidata*, amint a Nemzeti Névtér kilép a béta állapotból, és azonosítói véglegesednek (jelenleg ezek csak ideiglenes ID-k). Az egyes adatlapok ugyanis jelenleg is tartalmaznak linkeket a magyar Wikipédiának az adatlap entitásához kapcsolódó szócikkeire; lévén, hogy a Wikipédia és a Wikidata egyazon mozgalomhoz tartozó társprojektek, a köztük való átjárhatóság biztosított. Írásomban egy, az egyszerű adatbázis-integrációnál több, kölcsönös előnyökkel járó Nemzeti Névtér–Wikidata integrációt kívánok megvizsgálni

nemzetközi és hazai példákon keresztül, reflektálva a Nemzeti Névtér és a Wikipédia között már meglévő linkelésre. Ennek megértéséhez azonban tekintsük át először, mit is takar pontosan a Wikidata.

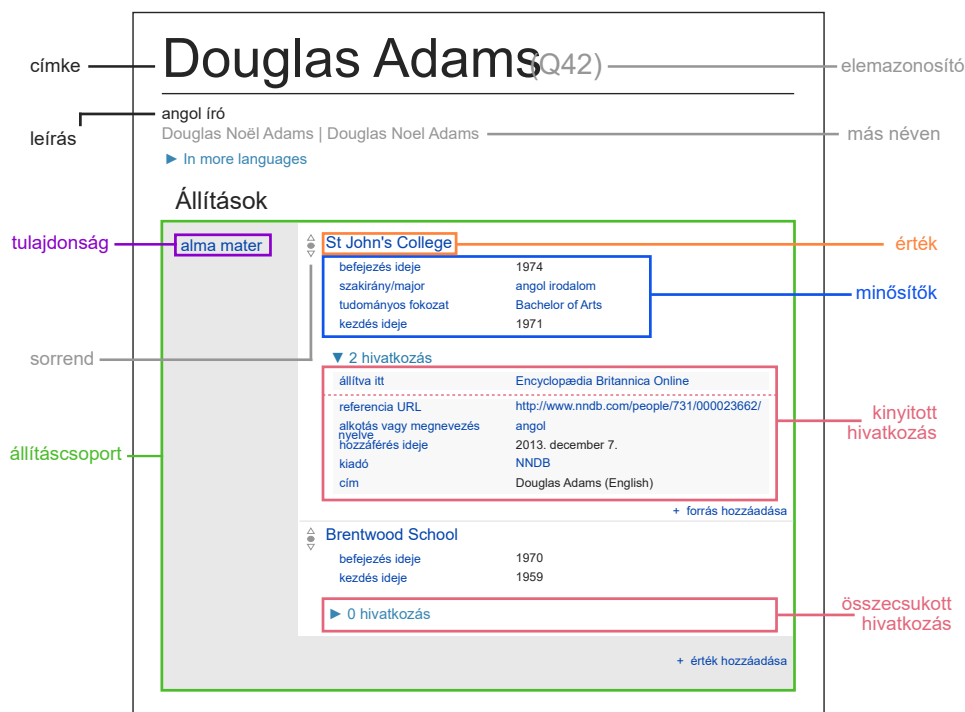
A Wikidata egy wiki-alapú (közösség által szerkesztett) tudásbázis, amelynek adatait bárki szabadon, megkötések nélkül felhasználhatja. A weboldal fenntartója a Wikimedia Foundation, amely – további projektek mellett – a Wikipédia üzemeltetését is végzi. A Wikidata 2012-ben indult, e tanulmány lezárásának időpontjáig (2021. február 5-éig) pedig több mint 1,35 milliárd szerkesztés és 92 millió elem létrehozása történt meg.¹ Kevesen tudják, hogy a Google-keresések azonnali válaszai és „tudáspaneljei” (*Knowledge Graph*), a virtuális asszisztensek és tengernyi egyéb általunk használt weboldal mögött „szürke eminenciásként” a Wikidata húzódik meg mint adatszolgáltató.

Miközben egy Wikipédia-szócikket olvasunk, az adatok egy része valójában nem is magában a szócikkben található, hanem közvetlenül a Wikidatából, úgynevezett „sablonok” segítségével kerül megjelenítésre. A személyekről szóló cikkek jellemzően két ilyen sablont tartalmaznak: egy életrajzi adatokat tartalmazó

adatpanelt- vagy dobozt (rögtön a bevezető mellett, jobb oldalon), illetve egy nemzetközi katalógusokat gyűjtő szövegdobozt (a szócikk-oldal legalján, nemzetközi katalógusok címmel).

A Wikidata felépítése

A Wikidata egy milliányi elemből álló szemantikai adatbázis, ahol világunk entitásait egy-egy elem (*item*) írja le.² Minden elem egy „Q” prefixet követő egyedi azonosítóval rendelkezik, így például *Douglas Adams* ír a „Q42” (<https://www.wikidata.org/wiki/Q42>), míg a *Könyvtári Figyelő* a „Q1125403” (<https://www.wikidata.org/wiki/Q1125403>) azonosító alatt található. Az entitást adott nyelven egy címke (*label*) és egy leírás (*description*), valamint amennyiben vannak, egyéb nevek (*alias*) azonosítják. A Wikidata egy többnyelvű projekt, ezért egy elem több (eltérő nyelvű) címkével is rendelkezhet. Az entitásra vonatkozó információk állításokként (*statements*), tulajdonságok (*property*) értékeiként (*value*) tárolódnak: személyek elemeinél például a születési idő, a vezeték- és keresztnév vagy a foglalkozás a jellemző tulajdonságok.

1. ábra

A Wikidata adatmodelljének grafikai reprezentálása Douglas Adams példáján keresztül

Szerző: Charlie Kritschmar (WMDE), Samat, CC0 1.0 licenc alatt

Forrás: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Datamodel_in_Wikidata_hu.svg

Az állítások különleges csoportját képezik az azonosítók (*identifier*), melyek jellemzően egy külső adatforrásra, adatbázisra mutatnak, ahol szintén megtalálható az adott entitás: így például *Szentágothai János*³ a Petőfi Irodalmi Múzeum személynévterében a „PIM71401”⁴, míg parlamenti munkássága az Országgyűlés honlapján (<https://parlament.hu/>) „s014” azonosító alatt található. Ezen külső (Wikidatán kívüli) azonosítók segítségével többek között az is kivitelezhető, hogy egymástól teljesen eltérő célú adatbázisok elemeit kapcsoljuk, linkeljük össze (nyelvi korlátok nélkül), ahol a Wikidata egy központi csomópontként (*hubként*) működik, amely az elemeket és azok azonosítóit szolgáltatja.

A legtöbb adatbázisnál fontos az adatok visszakövethetősége és ellenőrizhetősége, a Wikidata esetében – hasonlóképp a Wikipédiához – azonban különösen fontos az adatbázisba kerülő állítások forrása, eredete és ellenőrizhetősége. Ne felejtjük el, hogy bizonyos állítások közvetlenül a Wikipédia-szócikkekben is megjelennek, így az ezeken végzett változtatások egyben az olvasók számára is azonnal láthatóak lesznek. A Wikidata – többek között – milliónyi személy adatát (születési idő, hely stb.) tárolja, ezek hitelességének ellenőrizhetőségéhez pedig forrásokra van szükség. Erre szolgálnak a hivatkozások (*reference*), melyek segítségével megadható, honnan származik az adott információ, vagy éppen honnan importáltuk azt. Egy Wikidata-elem több, az entitás típusára jellemző állítást is tartalmazhat, attól függően, hogy épp egy ember vagy egy égitest eleméről van szó (előbbi esetében állítás lehet például a személy születési ideje vagy neve, míg utóbbinál az égitest sugara vagy épp fényessége).

A Wikidata a Wikipédiához hasonlóan döntően szabadon, bárki által szerkeszthető, a két társprojekt szerkesztőgárdájában pedig jelentős átfedés van (ennek egyik oka például az, hogy ha valaki létrehoz egy új Wikipédia-szócikket, azt a Wikidatán kell „összekapcsolni” a téma más nyelven már létező szócikkeivel). A korábban már említett 1,35 milliárd szerkesztés és 92 millió különböző elem azonban predesztinálja, hogy ezek többségét úgynevezett „bot” (automatizált) szerkesztők végezték; ezek a hús-vér emberek által programozott és felügyelt eszközök végzik a Wikidata és különféle adatbázisok (például a későbbiekben részletezett VIAF) közötti importálásokat, tartják karban a már meglévő elemeket (pl. végzik az átirányítások feloldását, forráshivatkozások beszúrását, a fölöslegessé vált elemeket törlését, Wikipédia-hivatkozások frissítését stb.), vagy épp hoznak létre

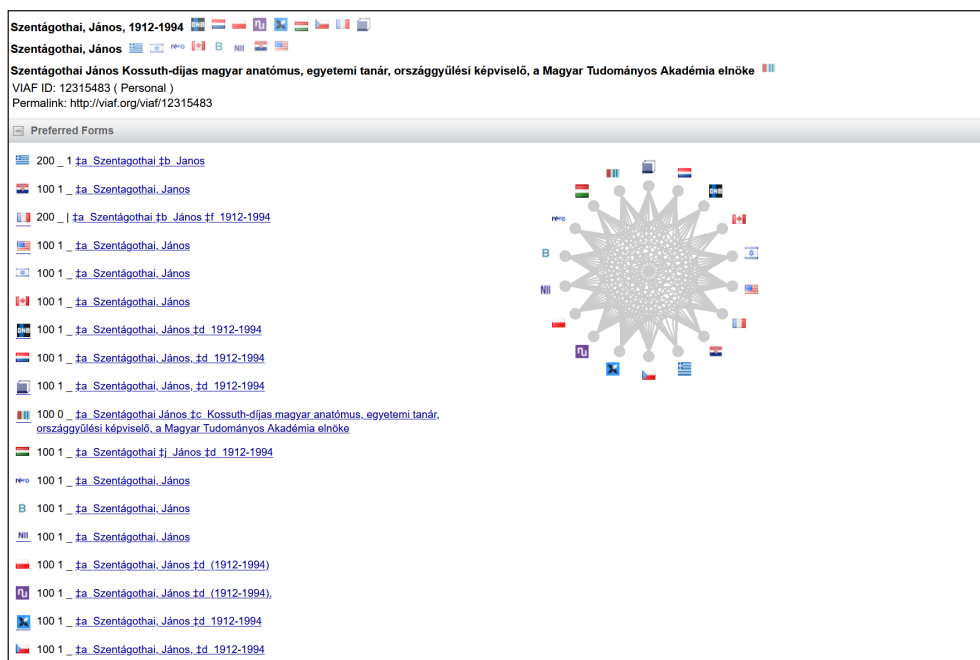
újakat Wikipédia-szócikkek és különböző külső adatforrások alapján. Mindazonáltal nem elhanyagolhatóak az emberi szerkesztők közreműködései sem, hiszen például az összekuszálódott, komplex entitások problémáinak disztingválásához és megoldásához nélkülözhetetlen az emberi szem (ld. például később, „Az integráció előnyei” szakaszban taglalt duplum VIAF-azonosítók kérdését), illetve az általunk végzett, entitások és elemek közti osztályozási tevékenység kiváltása jelenleg megoldhatatlan feladat. Összegezve tehát, a Wikidata döntően emberek által írt botok munkájának köszönhetően bővül, mindazonáltal a szerkesztőközösség meghatározó többségét alkotó, több tízezernyi aktív humán szerkesztő fáradozása sem hagyható figyelmen kívül (különösen a minőségellenőrzés és a destruktív szerkesztések, úgynevezett „vandalizmusok” elhárítása terén).

Virtual International Authority File – egy működő integráció

A VIAF dióhéjban

Az *Online Computer Library Center* (OCLC) *Virtual International Authority File* (VIAF) projektje nemzetközi szinten is ismert. A VIAF egy olyan nemzetközi authority adatbázis, amelynek bővítéséhez több mint 50 nemzeti könyvtár, múzeum és szervezet szolgáltat adatokat a világ számos országából, célja pedig ezek különböző névrekordjainak az összekapcsolása. Példának okáért *Szentágothai János* VIAF-azonosítója („12315483”)⁵ egy tucatnál is több nemzeti könyvtár – többek között az OSZK – azonosítóját foglalja magában; ez a kiterjedt, intézmények gyűjteményeinek összességéből álló gráf a 2. ábrán látható. A jobb oldalon elhelyezkedő interaktív gráf a különböző intézmények közötti oda-vissza linkelést is megjeleníti. Mivel írásomnak nem célja a VIAF részletes ismertetése, ezért álljanak itt csupán felsorolásszerűen a rekord legfontosabb, az alanti ábrán nem látható részei: alternatív névváltozatok (névvariánsok), kapcsolódó társszerzők és intézmények, a személy művei és azok országmegoszlása, valamint kiadók.

A VIAF bővüléséhez az adatforrások maguk a résztvevő partnerek; ahogy hónapról hónapra egyre több adattal járulnak a projekthez az intézmények, úgy jönnek létre, bővülnek, kerülnek szétválasztásra és törlésre a VIAF-rekordok, annak függvényében, milyen változtatások történtek a forráselemeken.

2. ábra

Képernyőkép Szentágothai János VIAF-adatlapjáról
Forrás: <https://viaf.org/viaf/12315483/>

Szentágothai János példájánál maradva, ezt magunk is lekövetethetjük adatlapjának „History of VIAF ID:12315483” fülén, ahol láthatjuk, mikor jött létre az elem, valamikor mikor kerültek hozzáadásra a különféle azonosítók a rekordhoz (pl. ISNI, OSZK, Wikidata stb.).

A VIAF–Wikipédia integráció

2012 nyarán az angol Wikipédia közössége támogatta a *Wikipedians in Residence at OCLC* program és a British Library azon kezdeményezését, hogy egy bot (számítógépes program) segítségével negyedmiliói VIAF-azonosítót importáljanak és kapcsoljanak össze az angol Wikipédia szócikkeivel.^{6, 7} A projektről *VIAFbot and the Integration of Library Data on Wikipedia* címmel összefoglaló esettanulmány is készült (Klein–Kyrios, 2013). A tanulmány és a projekt érdekessége, hogy annak kivitelezését egy „szimpla” Wikipédia-szerkesztő (név szerint *Maximilian Klein*) támogatta az OCLC-ből (ez lenne a Wikipedians in Residence kezdeményezés lényege, hogy egy dedikált „wikipédista”, tevékenykedik egy projekten az intézménynél).⁸ Az importálás gondos előkészítést követően eredményesen lezajlott, a projekt sikere azonban egyben felvetett egy gyakorlati problémát: mivel az azonosítók importálása csak az

angol Wikipédiába történt, a projekt gyümölcsét a további több száz nyelv Wikipédiája nem élvezhette. Mivel akkor még a projektek közötti szinkronizálás megvalósíthatatlannak bizonyult, a kezdeményezés előnyeit csak korlátozott számú olvasó és Wikipédia-projekt élvezhette.

Szerencsére azonban erre megoldás kínált a Wikidata, amely egyszerre képes tárolni egy személy összes Wikipédia-szócikkének linkjeit, valamint a személy különböző külső (így pl. VIAF-beli) azonosítóit is. Erre építve egy 2013 márciusában elkezdődött projekt keretében 7 különböző katalógus (többek között a VIAF, az ISNI és az amerikai Kongresszusi Könyvtár) közel egymillió rekordját integrálták a Wikidata-ba. Hamar kialakult a jelenleg is működő VIAF–Wikipédia–Wikidata integráció.

Ezen tanulmány lezárásáig (2021. február 5-éig) a Wikidata több mint 2,6 millió VIAF-azonosítót tartalmaz, és ez a szám egyre csak nő és nő.

Az integráció előnyei

A VIAF egyik visszatérő és kiküszöbölhetetlen problémája, hogy mivel egyszerre sok szervezet „táplálja” adatokkal, óhatatlanul is keletkeznek benne duplumok és hibás elemek. Ezek felkutatásában – az eddigi tapasztalatok alapján – hiánypótló segítséget

jelentenek a Wikipédia, illetve a Wikidata önkéntes szerkesztői. Miközben a VIAF-azonosítók importálása folyamatosan zajlik (a korábban már említett botok és az emberi szerkesztők által), a hibák azonosítása és javítása is folyamatos.⁹

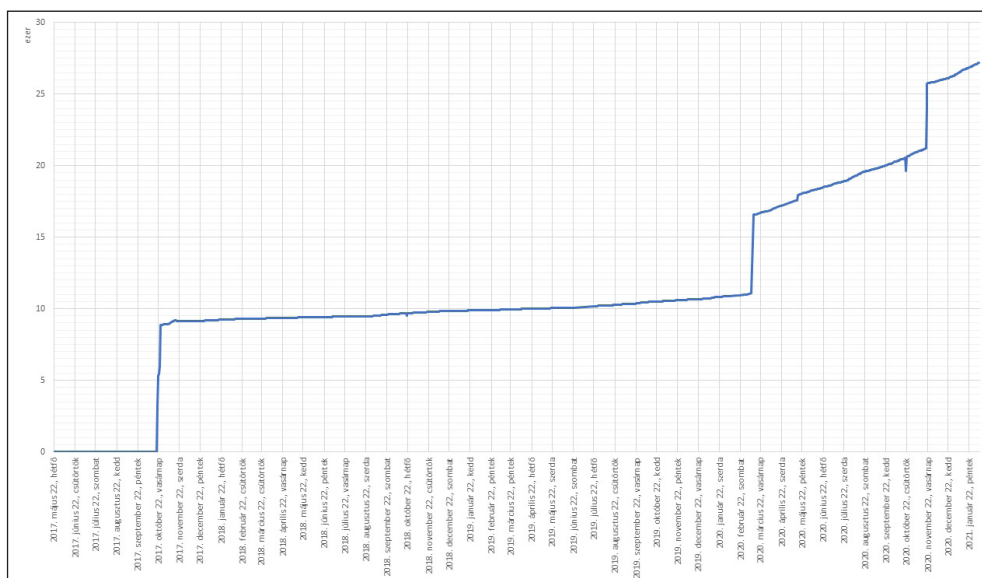
Duplumok esetén ez úgy történik, hogy a VIAF bizonyos időközönként ellenőrzi az olyan Wikidata-elemeket, amelyek egynél több VIAF-azonosítóval rendelkeznek, ugyanis ideális esetben egy elemhez csak egy azonosító tartozhat. Tehát ha egy rekord több azonosítóval is rendelkezik, az azt jelenti, hogy valami nincs rendben a VIAF oldalán; az így felfedezett, duplikált VIAF-azonosítókat össze kell vonni. Az ezt követő Wikidata-importáláskor az így feleslegessé vált VIAF-számok „eltűnnek”, és elemenként már csak egy azonosító marad.

A duplumok mellett számos egyéb, jellemzően összetettebb hibák is fakadhatnak abból, hogy a VIAF különböző katalógusokból készül. Leggyakrabban azonos nevű személyek kerülnek tévesen egy azonosító alá (noha például más korban éltek), így akár matematikai művek is megjelenhetnek egy csupán orvostudományi területen publikáló orvos adatlapjánál.¹⁰ Az ilyen anomáliák és még sok más hiba megtalálásában felbecsülhetetlen segítséget nyújtanak az önkéntes szerkesztők, tehermentesítve a VIAF munkatársait. A VIAF számára a Wikipédiával történő együttműködés egyik leglátványosabb előnye

mégis az olvasók számának növekedése: mint ahogy arra a korábban már említett esettanulmány szerzői is rámutattak (Klein–Kyrios, 2013), a VIAF-azonosítók importálása az angol Wikipédiába látogatószám-növekedést eredményezett a VIAF számára. A projekt keretében importált negyedmillió azonosító szignifikánsan megemelte az oldal – angol Wikipédia felől érkező – látogatóinak számát. Mindez még akkor történt, amikor a Wikidata még nem volt alkalmas hasonló projekt megvalósítására, mára azonban a Wikidatában tárolt 2,6 milliónál is több VIAF-azonosító különböző nyelvű Wikipédiák szócikkeinek millióin keresztül „kattintható” (érhető el).

Petőfi Irodalmi Múzeum – a magyar példa

A Wikidata szép számmal tartalmaz magyar vonatkozású azonosítókat is (pl. Magyar Tudományos Művek Tára-szerzőazonosító, MTA-tagazonosító, MEK-azonosító, KSH településazonosító törzsszám stb.¹¹), ám ezek közül is – a tanulmány szempontjából – a Petőfi Irodalmi Múzeum személynévtére a legjelentősebb. A PIM névtér az alapvető életrajzi adatokon túl az adott személy díjait és kitüntetéseit is listázza (ezek saját részadatbázissal is rendelkeznek), ezért nem túl meglepő, hogy a Wikipédia-szerkesztők előszeretettel használják forrásként Wikipédia-szócikkeikben.

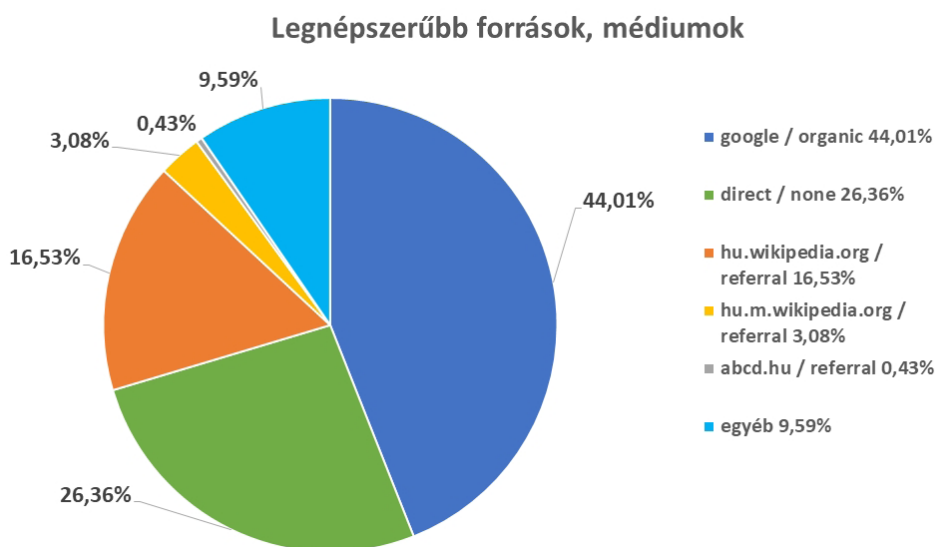
3. ábra

A PIM-névtér-azonosítók számának változása a Wikidatán 2017. május 22. és 2021. február 5. között
A szerző saját gyűjtése és szerkesztése

Forrás: https://www.wikidata.org/wiki/Template:Property_uses

A Wikidata jelenleg (2021. február 5-én) több mint 27,2 ezer PIM-névtér-azonosítót tartalmaz, ezek jelentős része kölcsönösen kapcsolt (oda-vissza linkelt); az olvasó egy PIM-es adatrekord „Wiki” füle alatt találja a személy Wikipédia- és Wikidata-linkjét, míg a PIM-elemek a szócikkek nemzetközi katalógusai között láthatók. A PIM-névtér-azonosítók importálása 2017 őszén egy közel kilencezres köteggel kezdődött. Ezt követően az azonosítókat a szerkesztők rendre kézzel vitték fel, majd több nagyobb adatimportálást követően 2020 szeptemberében az azonosítók száma először átlépte a 20 ezret, novem-

berben pedig a 25 ezret (lásd 3. ábra). A diagramon a Wikidatán található azonosítók számának változása követhető a tulajdonság létrehozásának dátumától (2017. május 22.). Az adatokat a forrásként feltüntetett, a Wikidata-tulajdonságok használatát naplózó oldal laptörténetéből nyertem ki egy lekérdezés segítségével, majd vizualizáltam. Eltérő számítási módszertől és definíciótól függően az azonosítók száma változhat. A szignifikáns, 2020. október 21-én történt ezres visszaesés anomáliájának oka tisztázatlan, azonban ez nem befolyásolja az adatok pontosságát.

4. ábra

A PIM Névter látogatottságának megoszlása 2019 áprilisa és 2021 februárja között
 Forrás: Petőfi Irodalmi Múzeum/Digitális Bölcsészeti Központ (DBK)

A Petőfi Irodalmi Múzeum Digitális Bölcsészeti Központjától kapott, 2019 áprilisa (9986 db PIM-névtér-azonosító a Wikidatán) és 2021 februárja (27 097 db PIM-névtér-azonosító a Wikidatán) közötti adatok tanúsága szerint (lásd 4. ábra) a magyar Wikipédia normál, asztali változatáról (<https://hu.wikipedia.org/>) a vizsgált időszakban a PIM Névter (<https://opac-nevter.pim.hu/>) forgalmának több mint 15%-a származott, ami így a Google-keresések és a közvetlen (nem más oldalról származó) elérések után a harmadik legjelentősebb forrás volt. Közvetlenül ezután következik a magyar Wikipédia mobil weblapja (<https://hu.m.wikipedia.org/>) körülbelül három százalékkal, megelőzve ezzel a fél százalék körül álló Nemzeti Névtérrel (<https://abcd.hu/>, ennek oka utóbbi béta állapotában keresendő). Összesítve tehát, a vizsgált időszakban a PIM forgalmának nagyjából az

ötödét tették ki a közvetlenül a magyar Wikipédiáról érkező látogatók, ami az együttműködés szempontjából – meglátásom szerint – szép sikernek mondható, különösen, hogy a PIM-névtér-azonosítók száma emellett folyamatos növekedésben van a Wikidatán (lásd 3. ábra). A magyar Wikipédia asztali és a mobil változatról érkező forgalmának jelentős különbsége részben arra vezethető vissza, hogy mobil nézetben a „nemzetközi katalógusok” sablon nem látható az olvasók számára. Ez a jelenség 2021 februárjáig változatlanul fennállt, így az olvasók a PIM-re mutató hivatkozásoknak csupán egy töredékét láthatták. 2021. február 10-én összesen 17 761, a PIM Névterre mutató linket tartalmaztak a magyar Wikipédia szócikkei, ebből 14 694 a „nemzetközi katalógusok” sablonból, 2909 a „Pim” elnevezésű sablonból, 158 pedig közvetlen hivatkozásból származott.¹²A ko-

rábban már említett probléma miatt, miszerint a magyar Wikipédia mobil változatán (<https://hu.m.wikipedia.org/>) a „nemzetközi katalógusok” sablon nem jelenik meg az olvasók számára, ennek a 14,6 ezer linknek csupán 17,3%-a volt valóban látható mindkét módon a látogatóknak. Összefoglalva tehát, a PIM-névtér-azonosítók importálása a Wikidatába (és ezek megjelenítése a „nemzetközi katalógusok” sablonon keresztül) a korábban már említett VIAF-integrációhoz hasonlóan (Klein–Kyrios, 2013) kimutatható látogatás-szám-növekedést eredményezett a PIM számára, lévén, hogy a hivatkozások döntő többsége – és a látogatók egy része – a Wikidatából, a „nemzetközi katalógusok” sablonból származik.

A megvalósítás

Szerencsés helyzetben vagyunk, hogy a Wikidata indulása óta immár lassan kilenc év telt el, és ez idő alatt adatbázisok százainak importálása történt meg sikeresen a Wikidatába. Ebből kifolyólag bőven találunk jó példákat, kapaszkodókat és működő eszközöket arra, hogyan lenne kivitelezhető egy Nemzeti Névtér-integráció. Mivel 2020-ban a Nemzeti Névtérnek csupán a béta verziója volt elérhető, ezért a továbbiakban csak olyan megvalósítási lehetőségeket veszek számba, amelyek közvetlenül is bevonják a Wikidatát és annak közösségét.

Automatizálás

A Wikidatát bevonó automatizálás során érdemes a Nemzeti Névtérben és a Wikidatában is szereplő közös azonosítókkal dolgozni (pl. PIM, VIAF, ISNI). Vegyük példaképp a Wikidata 27 ezer PIM-névtér-azonosítóval rendelkező elemegyüttesét, majd exportáljuk ezek azonosítóját, magyar címkéjét és PIM-névtér-azonosítóját egy Excel táblába. Hasonlóképp járunk el a Nemzeti Névtér esetében is (mivel a béta verzió azonosítói még nem véglegesek, az automatizálás módjai könnyen változhatnak a jövőben).

Wikidata-azonosító	Magyar címke	PIM- névtér-azonosító
Q662084	Szentágothai János	PIM71401
Q81219	Petőfi Sándor	PIM67655
Q316556	Arany János	PIM41404

5. ábra

Három személy Wikidata-azonosítója, címkéje, illetve PIM-névtér-azonosítója – példa
A szerző saját gyűjtése és szerkesztése

Nemzeti Névtér-azonosító	Címke	PIM- névtér-azonosító
266842	Szentágothai János	PIM71401
281804	Petőfi Sándor	PIM67655
267858	Arany János	PIM41404

6. ábra

Három személy Nemzeti Névtér-azonosítója, címkéje, illetve PIM-névtér-azonosítója – példa
A szerző saját gyűjtése és szerkesztése

Ezt követően már csak pár lépésre van szükség ahhoz, hogy PIM-névtér-azonosítók szerint rendezve megkapjuk az importáláshoz szükséges Nemzeti Névtér–Wikidata párokat. A „Q662084” elemhez (Szentágothai) így a „266842”, míg a „Q81219” elemhez (Petőfi) a „281804” Nemzeti Névtér-azonosítót importálnánk.

Ugyanígy járhatunk el az ISNI vagy VIAF esetében is; mivel a Wikidata milliónyi ilyen azonosítót tárol, segítségükkel jelentős mennyiségű Nemzeti Névtér-adatlapot csatolhatunk a megfelelő Wikidata-elemhez.

Az olyan rekordok esetében, ahol a párosítás nem megoldható külső azonosítók segítségével, továbbra is lehetőség van a név és a születési/halálozási dátum, illetve hely szerinti párosításra. Ez szintén jelentős mennyiségű importálást jelenthet (természetesen szigorúan ügyelve az azonos nevű, illetve a megtévesztően hasonló adatokkal rendelkező személyekre). Ami a Wikidatába való importálást illeti (tehát amikor onnét visszalinkelünk a Nemzeti Névtérre), a *QuickStatements* segédeszköz gyors és stabil keretet biztosít több ezer azonosító felvételére.¹³ Az eszköz segítségével összetett változtatások széles skálája végezhető el, így az alapvető adatimportálás mellett számos egyéb felmerülő igény kiszolgálására is alkalmas.¹⁴

Mix’n’match

Az automatikus importálásra valamilyen okból nem alkalmas (pl. hiányos adatokkal rendelkező) elemek kézi párosításához rendelkezésünkre áll a Wikidata úgynevezett *Mix’n’match* eszköze.¹⁵ Ennek segítségével felhasználóbarát és hatékony módon vihetők fel azonosítók a Wikidatába. A könnyű használhatóságot szolgálja a „játékmód”, amelyben többek között láthatjuk a párosítandó rekord adatait és azt, hogy az

adott entitásnak van-e már Wikipédia-szócikke vagy Wikidata-adatlapja. Amennyiben igen, egyetlen kattintással össze is kapcsolhatjuk őket. Amennyiben viszont nincs, ugyanitt létre is hozhatunk neki egy Wikidata-elemet.

Jelenleg több olyan „Mix’n’match game” is zajlik, ahol magyar adatbázisok párosításában lehet segídeni. Ilyen például a *Magyar Katolikus Lexikon*, az

Elektronikus Periodika Adatbázis vagy épp a Magyar Tudományos Akadémia köztestületi tára. Mindez a 7. ábrán látható módon a gyakorlatban – *Huszár Zoltán* példáján, akinek még nincs Wikipédia- vagy Wikidata-lapja. A Mix’n’match elsődleges célcsoportja azon önkéntes szerkesztők köre, akik önszorgalomból vagy csupán kedvtelésből segítenének a kézi párosításban.

The screenshot shows the 'HAS member ID' interface. At the top, it says 'ID of the data-sheet of members of the Hungarian Academy of Sciences'. Below this, the name 'Huszár Zoltán' is displayed with a search icon. A table follows with the following data:

Entry	12025463
Catalog ID	23967
Catalog description	19-20. századi magyar történelem és muzeológia, a Duna-medence története
Type	human [Q5]

Below the table, there is a section 'Enter Q number of matching item' with three buttons: 'Set Q', 'New item', and 'N/A'. Underneath is a 'Search' section with links to 'Search Wikidata', 'Search hu.wikipedia', 'Google-search Wikipedias', 'Google-search Wikisource', and 'Google-search Wikidata'. The 'Wikidata search results' section shows 'No matches found'. The 'hu.wikipedia search results' section is also empty.

7. ábra

Képernyőkép az MTA-azonosítókat párosító Mix’n’match felületről
 Forrás: <https://mix-n-match.toolforge.org/#/catalog/249>

Összegzés

Szerencsére sokan gondoljuk úgy, hogy egy Nemzeti Névtér–Wikidata között megvalósuló együttműködés mindkét fél számára kölcsönös előnyökkel járna (a projektcélok között szerepel a más tudásadatbázisokkal való együttműködés). Ehhez azonban fontos belátni, hogy a két oldal nem konkurens egymásnak. Mint az a Nemzeti Névtér nevében és céljaiban is egyértelműen megfogalmazódik, mindenekelőtt „nemzeti”, tehát magyar vonatkozású kíván lenni. Ezzel szemben a Wikidata nem függ nyelvtől, így a benne tárolt adatok világunk egészére, nem pedig egy-egy nemzetre fókuszálnak. A Nemzeti Névtér három névtér (földrajzi, személyi és testületi) ebből fakadóan gyaníthatóan mindig teljesebb lesz,

mint a Wikidata ezen szegmense, miközben a nem magyar vonatkozású, generikus entitások tekintetében a Wikidata jóval részletesebb. Ez azonban nem probléma, hanem inkább lehetőség. A Nemzeti Névtér jelenleg még csak béta állapotú, de folyamatosan fejlődik és bővül, a globális névterekkel – köztük a Wikidatával – való integrációja pedig a projekt tervei között szerepel. A korábban már vizsgált nemzetközi trendek alapján az integráció előnyei közül a következőket emelném ki legfontosabbként:

- A Nemzeti Névtér látogatottsága és ismertsége jelentősen nőhet. A Nemzeti Névtér adatlapjainak megjelenítése a Wikipédia-szócikkekben nemcsak az olvasók elérésében, hanem idővel *A Nemzeti Névtér értelméről és hasznáról* című dokumentum által is említett potenciális közreműködők („kom-

petens laikusok, lokálpatrióták”) bevonásához is hozzájárulhat.

- A Nemzeti Névtér adataival (születési dátum, hely, irányítószám stb.) jelentősen bővíthetnek a Wikidata magyar vonatkozású elemei, ezáltal minden olyan internetes szolgáltatás is, amely ezekre támaszkodik (pl. Google, Siri stb.).
- Ha a Wikipédia-szócikkekben a szerkesztők egy kattintással eljuthatnak a Nemzeti Névtérhez, akkor annak információihoz is könnyebb lesz hozzáférni, azokat forrásként felhasználni, ezáltal nőne ezek felhasználtsága.

Összességében úgy vélem, hogy egy Nemzeti Névtér–Wikidata–Wikipédia együttműködésben jelentős potenciál rejlik, amivel (a Wikidatát és a Wikipédiát egy szereplőnek tekintve) mindkét félnek érdemes foglalkoznia.

Jegyzetek és irodalmi hivatkozások

1. Az aktuális statisztikákért ld.: Wikidata Site Stats == Wikimedia Metrics [online]. San Francisco [Kalifornia]: Wikimedia Foundation, 2021. Hozzáférhető: <https://grafana.wikimedia.org/d/000000162/wikidata-site-stats?orgId=1> [Megtekintve: 2021.02.04.]
2. Wikidata: Introduction == Wikidata [online]. San Francisco [Kalifornia]: Wikimedia Foundation, 2012–. A lap utolsó módosítása: 2020.10.29. Hozzáférhető: <https://www.wikidata.org/wiki/Wikidata:Introduction> [Megtekintve: 2021.02.13.]
3. Szentágothai János == Wikipédia : a szabad enciklopédia [online]. San Francisco [Kalifornia]: Wikimedia Foundation, 2001–. A lap utolsó módosítása: 2020.12.24. Hozzáférhető: https://hu.wikipedia.org/wiki/Szent%C3%A1gothai_J%C3%A1nos [Megtekintve: 2021.02.13.]
4. Szentágothai János == PIM Névtér [online]. Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum, 2021. Hozzáférhető: <https://resolver.pim.hu/auth/PIM71401> [Megtekintve: 2021.02.17.]
5. Szentágothai János VIAF adatlapja == Virtual International Authority File [online]. Dublin [Ohio]: OCLC, 2021. Hozzáférhető: <https://viaf.org/viaf/12315483/> [Megtekintve: 2021.02.13.]
6. Wikipedia: Authority control integration proposal/RFC == Wikipedia : the free encyclopedia [online]. San Francisco [Kalifornia]: Wikimedia Foundation, 2001–. A lap utolsó módosítása: 2018.01.02. Hozzáférhető: https://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Authority_control_integration_proposal/RFC [Megtekintve: 2021.02.13.]

7. User: VIAFbot == Wikipedia : the free encyclopedia [online]. San Francisco [Kalifornia]: Wikimedia Foundation, 2001–. A lap utolsó módosítása: 2020.05.06. Hozzáférhető: <https://en.wikipedia.org/wiki/User:VIAFbot> [Megtekintve: 2021.02.13.]
8. Wikipedian in residence == Wikipedia : the free encyclopedia [online]. San Francisco [Kalifornia]: Wikimedia Foundation, 2001–. A lap utolsó módosítása: 2021.01.31. Hozzáférhető: https://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedian_in_residence [Megtekintve: 2021.02.10.]
9. KLEIN, Maximilian – KYRIOS, Aley. VIAFbot and the Integration of Library Data on Wikipedia. == The Code4Lib Journal [online], (2013) 22. ISSN 1940-5758. Hozzáférhető: <https://journal.code4lib.org/articles/8964> [Megtekintve: 2021.02.13.]
10. A hasonló hibák gyűjtése is egy dedikált lapon történik: Wikidata:VIAF/cluster/conflating entities == Wikidata [online]. San Francisco [Kalifornia]: Wikimedia Foundation, 2012–. A lap utolsó módosítása: 2021.01.23. Hozzáférhető: https://www.wikidata.org/wiki/Wikidata:VIAF/cluster/conflating_entities [Megtekintve: 2021.02.13.]
Itt érdemes megemlíteni a Wikidata VIAF-kikötésmegszegéseit gyűjtő, automatikusan frissülő listáját, ahol jól követhetők az eszközölt javítások: Wikidata: Database reports/Constraint violations/P214 == Wikidata [online]. San Francisco [Kalifornia]: Wikimedia Foundation, 2012–. A lap utolsó módosítása: 2021.02.03. Hozzáférhető: https://www.wikidata.org/wiki/Wikidata:Database_reports/Constraint_violations/P214 [Megtekintve: 2021.02.13.]
11. A Magyarországgal kapcsolatos tulajdonságokat az alábbi oldal sorolja fel: Template: Hungary properties == Wikidata [online]. San Francisco [Kalifornia]: Wikimedia Foundation, 2012–. A lap utolsó módosítása: 2021.01.20. Hozzáférhető: https://www.wikidata.org/wiki/Template:Hungary_properties [Megtekintve: 2021.02.06.]
12. A PIM-névtér-azonosítót megjelenítő, nemzetközi katalógusok sablont tartalmazó szócikkek listája: Kategória: Wikipédia-szócikkek PIM-névtér-azonosítóval == Wikipédia : a szabad enciklopédia [online]. San Francisco [Kalifornia]: Wikimedia Foundation, 2003–. Hozzáférhető: https://hu.wikipedia.org/wiki/Kategória:Wikipédia-szócikkek_PIM_azonosítóval [Megtekintve: 2021.02.10.]
A Pim sablont tartalmazó szócikkek listája: A(z) „Sablon: Pim” lapra hivatkozó lapok == Wikipédia : a szabad enciklopédia [online]. San Francisco [Kalifornia]: Wikimedia Foundation, 2003–. Hozzáférhető: <https://>

hu.wikipedia.org/wiki/Speciális:Mi_hivatkozik_erre/Sablon:Pim [Megtekintve: 2021.02.10]

A PIM névtérre hivatkozó szócikkek listája:

Keresés reguláris kifejezéssel == Wikipédia : a szabad enciklopédia [online]. San Francisco [Kalifornia]: Wikimedia Foundation, 2003–. Hozzáférhető: <https://hu.wikipedia.org/wiki/undefined?sort=relevance&search=insource%3A%22https%3A%2F%2Fopac-never.pim.hu%22> és <https://hu.wikipedia.org/wiki/undefined?sort=relevance&search=insource%3A%22http%3A%2F%2Fopac-never.pim.hu%22> [Megtekintve: 2021.02.10]

13. QuickStatements [online]. San Francisco [Kalifornia]: Wikimedia Foundation, 2021. Hozzáférhető: <https://quickstatements.toolforge.org/> [Megtekintve: 2021.02.13.]

14. Help:QuickStatements == Wikidata [online]. San Francisco [Kalifornia]: Wikimedia Foundation, 2012–. A lap utolsó módosítása: 2021.02.10. Hozzáférhető: <https://www.wikidata.org/wiki/Help:QuickStatements> [Megtekintve: 2021.02.13.]

15. Mix'n'match == Meta [online]. San Francisco [Kalifornia]: Wikimedia Foundation, 2001–. A lap utolsó módosítása: 2020.12.14. Hozzáférhető: <https://meta.wikimedia.org/wiki/Mix%27n%27match> [Megtekintve: 2021.02.13.]

Felhasznált irodalom

ALLISON-CASSIN, Stacy – SCOTT, Dan. Wikidata: a platform for your library's linked open data. == The Code4Lib Journal [online], (2018) 40. ISSN 1940-5758. Hozzáférhető: <https://journal.code4lib.org/articles/13424> [Megtekintve: 2021.02.13.]

ANDERSON, B. Clifford. Introduction to Wikidata: The Wikipedia of Facts. == BENNETT, Miranda, szerk. Seventy-second Annual Conference of the American Theological Library Association. Chicago: American Theological Library Association, 2018. p. 307–309. ISSN 0066-0868

HICKEY, Thomas B. – TOVES, Jenny A. == Managing Ambiguity In VIAF. == D-Lib Magazine [online]. 20. (2014) 7/8. ISSN 1082-9873. Hozzáférhető: <https://doi.org/10.1045%2Fjuly2014-hickey> [Megtekintve: 2021.02.12.]

A kódexektől a magára ismerő szövegig [elektronikus dok.] == Délmagyar.hu. Feltöltve: 2019.12.02. Hozzáférhető: <https://www.delmagyar.hu/kultura/helyi-kultura/a-kodexektol-a->

[magara-ismero-szovegig-4745004/](https://www.delmagyar.hu/kultura/helyi-kultura/a-kodexektol-a-magara-ismero-szovegig-4745004/) [Megtekintve: 2021.02.12.]

MANSKE, Magnus [et al.]. GeneDB and Wikidata. == Wellcome Open Research [online], 4. (2019) 114. ISSN 2398-502X. Hozzáférhető: <https://doi.org/10.12688/wellcomeopenres.15355.2> [Megtekintve: 2021.02.13.]

Nemzeti Névtér béta [elektronikus dok.] == A Nemzeti Névtér honlapja. Feltöltve: 2019.05.13. Hozzáférhető: <http://abcd.hu/2019/05/13/nemzeti-never-beta/> [Megtekintve: 2021.02.13.]

A Nemzeti Névtér értelméről és hasznáról [elektronikus dok.] == A Nemzeti Névtér honlapja. Feltöltve: 2019.05.13. Hozzáférhető: <http://abcd.hu/2019/05/13/a-nemzeti-never-ertelmerol-es-hasznarol/> [Megtekintve: 2021.02.13.]

PELLISSIER TANON, Thomas [et al.]. From Freebase to Wikidata: The Great Migration. == WWW, 16: Proceedings of the 25th International Conference on World Wide Web. Genf: International World Wide Web Conferences Steering Committee, 2016. p. 1419–1428. ISBN 978-1-4503-4143-1

PINTSCHER, Lydia [et al.]. Strategy for Wikidata as a platform [elektronikus dok.], [2019. augusztus] Hozzáférhető: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/d3/Strategy_for_Wikidata_as_a_platform.pdf [Megtekintve: 2021.02.13.]

TURKI, Houcemeddine – SHAFEE, Thomas – HADJ TAIEB, Mohamed Ali et al. Wikidata: A large-scale collaborative ontological medical database. == Journal of Biomedical Informatics, (2019) 99. ISSN 1532-0464. Hozzáférhető: <https://doi.org/10.1016/j.jbi.2019.103292> [Megtekintve: 2021.02.13.]

VAN VEEN, Theo. Wikidata: Wikidata: From „an” Identifier to „the” Identifier. == Information Technology and Libraries, 38. (2019) 2., 72–81. ISSN 2163-5226. Hozzáférhető: <https://doi.org/10.6017/ital.v38i2.10886> [Megtekintve: 2021.02.13.]

VIAFbot Edits 250,000 Wikipedia Articles to Reciprocate All Links from VIAF into Wikipedia [elektronikus dok.] == Az OCLC honlapja. Feltöltve: 2012.12.07. Archivált változat hozzáférhető: <https://web.archive.org/web/20130609200557/http://www.oclc.org/research/news/2012/12-07a.html> [Megtekintve: 2021.02.13.]

Beérkezett: 2021. február 13.

Beszámoló a könyvtári szabványosítási tevékenységekről, az Országos Szabványosítási Bizottság munkatervének teljesüléséről 2015–2020 között, valamint a Bizottság új munkatervéről a 2021–2025-ös időszakra

DANCS Szabolcs

I. BESZÁMOLÓ

Jogszabályi háttér

1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről
60. §

„(3) Könyvtáraknak, illetve a könyvtári rendszernek nyújtott szakmai szolgáltatások...

e) a **könyvtári és rokon területi módszerekre vonatkozó szabványok, szabályzatok elkészítésének kezdeményezése és kidolgozása**”

61. §

„(4) Az 55. §-ban foglaltakon túl a nemzeti könyvtár alapfeladatai...

h) részvétel a 60. § (1)-(3) bekezdésében felsorolt központi szolgáltatások megvalósításában”

3.2. 30/2014. (IV. 10.) EMMI rendelet az országos múzeum, az országos szakmúzeum, a nemzeti könyvtár, az országos szakkönyvtár és az állami egyetem könyvtárának kiemelt feladatairól

„8. § (1) A kiemelt feladatok ellátása érdekében a nemzeti könyvtár a Kultv. 60. § (1) bekezdésében meghatározott központi szolgáltatások keretében... 7. a könyvtárakkal együttműködve **koordinálja a könyvtári szabványok, szabályzatok és ajánlások előkészítését.**”

Országos Könyvtári Szabványosítási Bizottság

Az Országos Könyvtári Szabványosítási Bizottság (OKSZB) 2015 végén alakult a Könyvtári és Szakirodalmi Tájékoztatási Szabványosítási Bizottság utód-szervezeteként. Az OKSZB 2015–2020-as időszakra elfogadott munkatervé időközben többször módosult, ami minden esetben bővülést jelentett, legtöbbször a honosítandó nemzetközi szabványok tekintetében. A módosítási javaslatokat a tagok e-mailes levelezés formájában fogadták el.

Nyilvánosan elérhető dokumentumok a Bizottság tevékenységéről:

- Általános tájékoztatás az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) honlapján a Bizottságról: <http://www.oszk.hu/orszagos-konyvtari-szabvanyositasi-bizottsag>
- Szabályzat az Országos Könyvtári Szabványosítási Bizottság létrehozásáról és működési feltételeiről: http://www.oszk.hu/sites/default/files/f_7_2016_okszb_letrehozasa.pdf
- A munkaterv értelmében elkészített és naprakészen tartott *Könyvtári szabványok és szabályzatok jegyzéke*: http://www.oszk.hu/sites/default/files/szabvanykatalogus_honlapra_20190305.pdf
- A munkaterv értelmében elkészített és naprakészen tartott *A könyvtáriüggyel kapcsolatos nemzetközi szabványok* című jegyzék: http://www.oszk.hu/sites/default/files/6_szabvanykatalogus_honlapra_20190507_ISO.pdf
- A munkaterv értelmében bevezetett ISIL-kódok: <http://www.oszk.hu/orszagos-konyvtari-szabvanyositas/isil-kodok>

Belső anyag:

Az Országos Széchényi Könyvtárban megvalósítandó könyvtári szolgáltatási fejlesztések során figyelembe veendő szakmai szempontok, prioritások: az Országos Könyvtári Szabványosítási Bizottság javaslata (belső előterjesztés a projektvezetés részére).

Tagok és delegáló szervezetek:

- *Dancs Szabolcs*, OSZK (elnök)
- *Barátné Hajdu Ágnes*, Magyar Könyvtárosok Egyesülete
- *Fehér Miklós*, Könyvtári Intézet
- *Kasza Zsófia*, MTA Könyvtár és Információs Központ
- *Koltay Klára*, Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár (2018 novemberéig)

- *Szabó Panna*, Egyetemi Könyvtárigazgatók Kollégiuma
- *Nitsch Erzsébet*, Informatikai és Könyvtári Szövetség
- *Soltész Anna*, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Állandó meghívott szakértőként *Rácz Ágnes* (OSZK) is részt vett a munkánkban.

A munkaterv teljesülésének összefoglalása

Szabványhonosítások

Az OKSZB munkatervében foglaltak a honosításra kijelölt nemzetközi szabványok átültetésére vonatkozóan mára maradéktalanul megvalósultak.

Lezajlott a honosításra kijelölt nemzetközi (ISO, IEEE) szabványok magyarítása és bevezetése a nemzeti szabványállományba. Ezek a következők:

- *MSZ ISO 690:2018 Információ és dokumentáció. Irányelvek az információforrások bibliográfiai hivatkozásaihoz és idézéseihez*
- *MSZ ISO 2108:2019 Információ és dokumentáció. Nemzetközi szabványos könyvazonosító szám (ISBN)*
- *MSZ ISO 2789:2019 Információ és dokumentáció. Nemzetközi könyvtári statisztika*
- *MSZ ISO 3297:2018 Információ és dokumentáció. Időszaki kiadványok nemzetközi azonosító száma (ISSN)*
- *MSZ ISO 11620:2019 Információ és dokumentáció. Könyvtári teljesítménymutatók*
- *MSZ ISO 16439:2019 Információ és dokumentáció. Módszerek és eljárások a könyvtárak hatásának felmérésére*
- *MSZ ISO 27729:2018 Információ és Dokumentáció. Nemzetközi szabványos névazonosító (ISNI)*
- *MSZ IEEE 1484.12.1:2021 Tanulási objektum metaadatainak IEEE-szabványa*

Az alábbi hivatkozási számú és című szabványok – a munkatervnek megfelelően – címdalal jóváhagyó közleményes kiadásban, angol nyelven jelentek meg, illetve kerültek bevezetésre:

- *MSZ ISO 2709:2018 Információ és dokumentáció. Információs csereformátum*
- *MSZ ISO 10957:2018 Információ és dokumentáció. Kották nemzetközi szabványos azonosító száma (ISMN)*
- *MSZ ISO 15511:2018 Információ és dokumentáció. Könyvtárak és más hasonló szervezetek nemzetközi szabványos azonosítója (ISIL)*

- *MSZ ISO 15836-1:2018 Információ és dokumentáció. A Dublin Core metaadat elemkészlete. 1. rész: Core-elemek*

Egyetemes Tizedes Osztályozás

Az OSZK belépett az ETO Konzorciumba és megvásárolta az ETO új kiadásának mesterfájlját, amelynek implementálása az Országos Könyvtári Rendszer (OKR) névtérfejlesztési projektje keretében zajlik. A köznévtér létrehozása magában foglalja a Köztaurusz és az ETO részleges integrálását. Az ETO fordítása, az ETO új kiadásának előkészítése, a Köztaurusz gondozása az időközben felállt Könyvtári Szabványosítási Iroda (ld. alább) felelősségi körébe tartozik.

RDA, MARC 21

Megvásároltuk az RDA (Resource Description Access – forrásleírás és hozzáférés) bibliográfiai keretrendszer fordítói jogait, elkezdtük a magyarítást. A bevezetéshez elkészült segédanyagok között találunk egy HUNMARC-MARC 21 megfeleltetési táblát, a MARC 21 mezőfordításait, készültek további módszertani anyagok, prezentációk stb.

Az RDA FAQ fordítása: <http://rda-rsc.org/node/641>
Az RDA-HU munkacsoportról a következő linken található rövid tájékoztató, illetve ugyaninnen letölthetők a munkacsoport által készített publikus anyagok: <http://www.oszk.hu/rda-hu-munkacsoport>
Az RDA átültetésével kapcsolatos feladatok ellátásában 2020 második félévétől a Petőfi Irodalmi Múzeum (PIM) Digitális Bölcsészeti Központ munkatársai is részt vesznek.

IFLA-dokumentumok

A munkaterv része volt ugyancsak a nemzetközi katalógizálási alapelvekről szóló IFLA-közlemény és az IFLA-féle könyvtári referenciamodell fordítása. Ezeket az IFLA vonatkozó weboldalain publikáltuk:

- IFLA könyvtári referenciamodell – https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/frbrrg/ifla_lrm_2017_hun_v3.pdf
- Nyilatkozat a nemzetközi katalógizálási alapelvekről (ICP) – https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/icp/icp_2016-hu.pdf

MSZT/MCS 508

A hazai könyvtári szabványosítás kulcsszereplője a Magyar Szabványügyi Testületen (MSZT) belül

működő 508-as „Könyvtár és dokumentáció” munkacsoport. A 2015-ben két taggal (+titkár) működő munkacsoport az elmúlt években további két taggal bővült. (Bővebb információk az MSZT oldalán.)

Könyvtári Szabványosítási Iroda

2020 júniusában jött létre az OSZK-ban, a Könyvtári Intézetben belül a Könyvtári Szabványosítási Iroda, amely tervezett ügyrendje értelmében végzi a könyvtári szabványosítással kapcsolatos feladatok országos szintű koordinálását, beleértve az OKSZB munkájának irányítását. Emellett ellátja az OSZK képviseletét a Magyar Szabványügyi Testületben, illetve az OSZK és a hazai könyvtárügy képviseletét a könyvtári szabványosításban érdekelt nemzetközi szervezetekben.

Dokumentáció

Kapcsolódó írások az OSZK blogjában

- A Nemzetközi Katalógizálási Alapelvek magyar fordítása: https://nemzetikonyvtar.blog.hu/2018/08/17/a_nemzetkozi_katalogizalasi_alapelvek_magyar_forditasa_varjuk_a_hozzaszolasokat
- Most akkor hogyan is kell hivatkozni? – https://nemzetikonyvtar.blog.hu/2018/08/04/most_akkor_hogyan_is_kell_hivatkozni
- Másként fogunk katalógizálni – a felhasználó kényelme mindenek felett! – https://nemzetikonyvtar.blog.hu/2018/08/02/maskent_fogunk_katalogizalni_a_felhasznalo_kenyelme_minde nek_felett

Kapcsolódó OSZK-hírek

- <http://www.oszk.hu/hirek/lenduletben-hazai-konyvtari-szabvanyositas>
- <http://www.oszk.hu/hirek/elorelepes-hazai-konyvtari-szabvanyugyben>
- <http://www.oszk.hu/hirek/uj-rendszerhez-uj-zsarogont>
- <http://www.oszk.hu/hirek/uj-szabvanyok-2019-bibliografiai-hivatkozások-es-nemzetkozi-azonositas>
- <http://www.oszk.hu/hirek/nemzetkozi-RDA-konferencia>
- <http://www.oszk.hu/hirek/konyvtarunk-nemzetkozi-szakmai-jelenlete>

- <http://www.oszk.hu/hirek/konferencia-kulturalis-oroksegvedelmi-intezmenyek-egyuttmukodeserol>

A szabványosítási terület munkatársainak vonatkozó cikkei, tanulmányai (2015–2020)

1. DANCS Szabolcs. A hosszú távú megőrzés szabványos útja (és a Rosetta rendszer példája). == Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 63. (2016) 1., p. 27–37. ISSN 1586-2984
2. DANCS Szabolcs. Hírek a könyvtári szabványosítás háza tájáról. Az Országos Könyvtári Szabványosítási Bizottság megalakulása. == Könyvtári Figyelő. 62. (2016) 1., p. 30–33. ISSN 0023-3773
3. DANCS Szabolcs. Improving direct and indirect impacts of libraries on culture and society = = Zvyšování přímého a nepřímého dopadu knihoven na kulturu a společnost, Libraries V4 in the decoy of digital age. Moravská zemská knihovna v Brně, Brno, 2016. p. 77–94.
4. DANCS Szabolcs. Ismét az ETO hasznáról – az új elektronikus kiadás előkészületeinek fényében. == Könyv, Könyvtár, Könyvtáros. 25. (2016) 4., p. 3–8. ISSN 1216-6804
5. DANCS Szabolcs. A Bibliográfiai Átállás programja – az RDA franciaországi átültetése. == Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 63. (2016) 9., p. 344–352. ISSN 1586-2984
6. DANCS Szabolcs. Hogyan fogunk katalogizálni a jövőben? – FRBR-alapú bibliográfiai feldolgozás a gyakorlatban. == Könyv, Könyvtár, Könyvtáros. 26. (2017) 2., p. 10–16. ISSN 1216-6804
7. DANCS Szabolcs. A könyvtáros mint rendszer-gondolkodó, avagy unalmas-e a szabványosítás. == Könyv, Könyvtár, Könyvtáros. 26. (2017) 3., p. 16–19. ISSN 1216-6804
8. DANCS Szabolcs. RDA-kitekintés: példák az anglo-amerikai katalogizálási szabályzat európai átültetéseire. == Könyvtári Figyelő. 63. (2017) 1., p. 85–89. ISSN 0023-3773
9. DANCS Szabolcs. Bemutatkozik az ISNI, a nemzetközi szabványos névazonosító. == Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 64. (4). 2017. pp. 199-207. ISSN 1586-2984
10. DANCS Szabolcs. Az RDA mint a katalogizálás új nemzetközi szabályzata? == Könyv, Könyvtár, Könyvtáros. 26. (2017) 5., p. 9–17. ISSN 1216-6804
11. DANCS Szabolcs. Röviden az RDA-ról. == Könyvtári Figyelő. 63. (2017) 2., p. 211–217. ISSN 0023-3773
12. DANCS Szabolcs. A hiteles digitális másolatról és a másolati példányok bibliográfiai kezeléséről – 1. rész: Hitelesség szabványos alapokon. == Könyv, Könyvtár, Könyvtáros. 26. (2017) 10., p. 7–15. ISSN 1216-6804
13. DANCS Szabolcs. Descriptive metadata for long-term preservation and the bibliographic management of digital surrogates, CDA 2017: Výmena skúseností z prevádzky a budovania LTP archívov, Univerzitná knižnica v Bratislave, Bratislava, 2017. p. 96–107.
14. DANCS Szabolcs. A hiteles digitális másolatról és a másolati példányok bibliográfiai kezeléséről – 2. rész: Metaadatok. == Könyv, Könyvtár, Könyvtáros. 26. (2017) 12., p. 3–11. ISSN 1216-6804
15. DANCS Szabolcs. Új utakon az RDA – rövid jelentés a European RDA Interest Group 2017-es éves találkozójáról. == Könyvtári Figyelő. 63. (2017) 4., p. 589–590. ISSN 1216-6804
16. DANCS Szabolcs. The „Transition bibliographique” program: the French recipe for adopting RDA. = Knižničná a informačná veda == Library and information science. (2017) 27., p. 151–161.
17. DANCS Szabolcs. „RDA reborn” – a könyvtári referenciamodell és az átalakuló RDA – 1. rész: Bevezetés az IFLA LRM-be. == Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 65. (2018) 3., p. 141–152. ISSN 1586-2984
18. DANCS Szabolcs. „RDA reborn” – a könyvtári referenciamodell és az átalakuló RDA – 2. rész: A 3R projekt, avagy az RDA megújulása. == Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 65. (2018) 4., p. 228–237. ISSN 1586-2984
19. DANCS Szabolcs. Digitális szurrogátumok RDA-alapú feldolgozása költséghatékonyan – az edinburghi módszer. == Könyv, Könyvtár, Könyvtáros. 27. (2018) 2., p. 3–10. ISSN 1216-6804
20. DANCS Szabolcs. A könyvtári szabványosítás egyes nemzetközi és hazai fejleményeiről. == Könyv, Könyvtár, Könyvtáros. 27. (2018) 5., p. 3–4. ISSN 1216-6804
21. DANCS Szabolcs. Bevezető Tóvári Judit: A katalógus metamorfózisa. A Nyilatkozat a Nemzetközi Katalogizálási Alapelvekről (2016) fordítástervezetének terminológiai kérdései című cikkéhez. == Könyvtári Figyelő. 64. (2018) 3., p. 363. ISSN 0023-3773

22. DANCS Szabolcs: Dudás Anikó „Új rendszerhez új zsargont!” című írása mögé. == Könyvtári Figyelő. 64. (2018) 4., p. 564. ISSN 0023-3773
23. DANCS Szabolcs. Még mindig arra a temetésre várnak... Az újgenerációs INTERMARC-ban rejlő ígéreték és kihívások (Peyrard, S. – Roche, M.: Still waiting for that funeral. The challenges and promises of a next-gen INTERMARC). == Könyvtári Figyelő. 64. (2018) 3., p. 426–430. ISSN 0023-3773
24. DANCS Szabolcs. (Jó) hírek a szabványosítás háza tájáról. == Könyvtári Figyelő, 65. (2019) 2., p. 254–255. ISSN 0023-3773
25. DANCS Szabolcs. A megújuló könyvtári katalogizálás alapidokumentumainak magyar nyelvű kiadásai elé. == Könyvtári Figyelő. 65. (2019) 2., p. 255. ISSN 0023-3773
26. DANCS Szabolcs – HUBAY Miklós – MOHAY Anikó. Az RDA és a BIBFRAME hazai implementálása. == Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 66. (2019) 9., p. 534–539. ISSN 1586-2984
27. ILÁCSA Szabina. Webhelyek metaadatolási problémái. == Könyvtári Figyelő. 66. (2020) 1., p. 74–82. ISSN 0023-3773
28. DANCS Szabolcs. Let the sunshine in, and let the data out! A revolution of library standards, copyright (and access policies?). == Knižnica. 21. (2020) 1., p. 22–27.
29. ILÁCSA Szabina. Implementation of RDA in Hungary. == Knižnica. 21. (2020) 2., p. 19–24.
30. ILÁCSA Szabina. Alkalmazásprofilok készítése RDA-hoz: Kísérleti projekt alkalmazásprofilok módszertanának kidolgozásához. == Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 67. (2020) 9., p. 538–555. ISSN 1586-2984
31. DANCS Szabolcs. Mit jelent RDA-kompatibilisnek lenni? == Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 67. (2020) 10., p. 526–537. ISSN 1586-2984
32. ILÁCSA Szabina. Új RDA – új kihívások: beszámoló az EURIG szervezet 2020. szeptemberi virtuális üléséről. == Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 67. (2020) 11., p. 681–686. ISSN 1586-2984
- na kulturu a společnost. Elhangzott: Libraries V4 in the decoy of digital age, Moravská zemská knihovna v Brně, Brno, 2016. május 31.
2. DANCS Szabolcs. The „Transition bibliographique” program: the French recipe for adopting RDA. Elhangzott: Workshop Information interactions 2016, Univerzitná knižnica v Bratislave, Pozsony, 2016. október 26.
3. DANCS Szabolcs. Bemutatkozik az ISNI, a nemzetközi szabványos névazonosító. Elhangzott: Könyvtáros-teadélután, KSH Könyvtára, Budapest, 2017. március 7.
4. DANCS Szabolcs. Descriptive metadata for long-term preservation and the bibliographic management of digital surrogates. Elhangzott: 2nd International Conference CDA 2017, Univerzitná knižnica v Bratislave, Pozsony, 2017. november 9.
5. DANCS Szabolcs. A hiteles digitális másolat a könyvtáros szemével. Elhangzott: Barát vagy ellenség az információs kommunikációs technológia? Szakmai nap az adatvédelemről, Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola, Budapest, 2017. november 30.
6. DANCS Szabolcs. Helyzetkép az RDA bevezetéséről. Elhangzott: NETWORKSHOP 2018, Eger, 2018. április 5.
7. DANCS Szabolcs. Translating RDA into Hungarian: some issues. Elhangzott: RDA translators’ meeting, Danish Bibliographic Centre, Kopenhága, 2018. május 23.
8. DANCS Szabolcs. Implementation of RDA in Hungary: 7 tracks on RDA. Elhangzott: (Re) think globally, (re)act locally? - Some aspects of developing/implementing RDA, Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 2019. május 2.
9. DANCS Szabolcs. Let the sunshine in, and let the data out! – a revolution of library standards, copyright (and access policies?). Elhangzott: 8th Colloquium of Library and Information Experts of V4+ countries, Historical Building of the Slovak National Council, Pozsony, 2019. június 18.
10. ILÁCSA Szabina. Implementation of RDA in Hungary Elhangzott: 8th Colloquium of Library and Information Experts of V4+ countries, Historical Building of the Slovak National Council, Pozsony, 2019. június 18.
11. DANCS Szabolcs. Digitalizált tartalmak – hitelesen. Elhangzott: Magyar Könyvtárosok Egyesülete 51. Vándorgyűlése, Székesfehérvár, 2019. július 4.

A szabványosítási terület munkatársainak vonatkozó előadásai

1. DANCS Szabolcs. Improving direct and indirect impacts of libraries on culture and society = Zvyšování přímého a nepřímého dopadu knihoven

12. DANCS Szabolcs – SIMON András. Az ETO-n át az ügyfélhez: a könyvtári tartalmi feltárás üzleti hasznosulásának egy szép példája. Elhangzott: Hagyományok és kihívások VIII. ELTE Egyetemi Könyvtár, Budapest, 2019. augusztus 29.
13. DANCS Szabolcs. „Lost in translation” – implementing IFLA LRM and RDA in Hungary. Elhangzott: 30th National Conference of The Romanian Library Association, Bukarest, 2019. szeptember 4.
14. ILÁCSA Szabina. Webhelyek metaadatolási problémái. Elhangzott: 404 Not Found – Ki őrzi meg az internetet? Budapest, 2019. november 14.
15. DANCS Szabolcs. EURIG Editorial Committee: Report to the annual General Meeting of the Members, 2020. Elhangzott: Virtual Annual EURIG Meeting 2020, 2020. május 19. (online, Christian Alivertivel közösen)
16. DANCS Szabolcs. Könyvtár(os) és társadalom – hatás és ellenhatás. Elhangzott: K2 továbbképzési sorozat – Könyvtárak hatása a társadalomban: mérjük és tegyük láthatóvá! 2020. június 18. (online)
17. DANCS Szabolcs – MOHAY Anikó. Hagyományos MARC alapú gyűjteménykezelő rendszerek szemantikus transzformációja. Elhangzott: Workshop 2020. 2020. szeptember 4. (online, Mohay Anikóval közösen).
18. DANCS Szabolcs – ILÁCSA Szabina. Implementation of RDA in Hungary. Elhangzott: Virtual Annual EURIG Meeting 2020. 2020. szeptember 16. (online, Ilácsa Szabínával közösen)
19. DANCS Szabolcs. Rights Statements in METS and a new model of access. Elhangzott: 3rd EODOPEN Project Meeting, 2020. november 5. (online).
20. DANCS Szabolcs. Tájékoztató a Könyvtári Szabványosítási Iroda tevékenységéről. Elhangzott: Környezettudatos könyvtárak, sikeres fenntarthatóság: 20 éves a Könyvtári Intézet, 2020. november 26. (online).

A szabványosítási tevékenységhez köthető tagságok

1. IFLA BCM Review Group
2. IFLA MulDiCat Working Group
3. Magyar Szabványügyi Testület, MCS 508 „Könyvtár és dokumentáció”
4. European RDA Interest Group (EURIG)
5. EURIG Editorial Committee

6. RDA-HU munkacsoport
7. RDA Steering Committee Technical Working Group

II. MUNKATERV

Szabványhonosítások

Az OKSZB tagjai e-mailben szavaztak arról, mely fontos nemzetközi szabványoknak támogatják a hazai szabványállományba való áttüztetését. (A tagság a fentebb ismertetetthez képest annyiban változott, hogy az időközben elhunyt Koltay Klára helyére a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár 2021-ben *Gál Viktóriát* delegálta.) A Könyvtári Intézetben belül működő Könyvtári Szabványosítási Iroda tehát a jövő évekre vonatkozó munka- és költségterveiben számol e szabványhonosítási tervekkel. Érdemes külön megemlítenünk az ISO 5127:2017¹ szabványt, amelynek címe *Information and documentation. Foundation and vocabulary* (Információ és dokumentáció. Szótár és alapvetés). Jelenleg átdolgozás alatt van, amely munkában magunk is részt vállaltunk. Az új szabvány elkészülte után ütemezhető a honosítás, amely a szabvány terjedelmes volta, illetve tartalma (a könyvtári és információs terminológia kifejezéseinek minél átfogóbb szótára) miatt a szokottnál tovább tarthat majd, valamint mindenképp igényli a szakma széles körű bevonását.

RDA, MARC 21

Folytatjuk az RDA nemzetközi katalogizálási szabályzat hazai áttüztetésének előkészítését immár a Petőfi Irodalmi Múzeum Digitális Bölcsészeti Központ munkatársainak támogatásával. Ez magában foglalja az új kiadás fordítását; átfogó módszertan kidolgozását (a metaadat-menedzsment tekintetében átfedésekkel a *Fehér Könyv. Módszertani útmutató a közgyűjteményi kulturális örökség digitalizálásához és közzétételéhez*² című kiadványban leírtakkal), avagy – terveink szerint – utóbbi tartalmi megújításából is részt vállalunk; felkészítő oktatás indítását (eleinte belső képzés, majd akkreditált tanfolyam formájában) stb.

Az első szakaszban a MARC-környezetben dolgozó kollégák számára készülnek anyagok, amelyek támogatják őket az átállásban, illetve annak előkészítésében. Az oktatások ebben a periódusban az IFLA-féle *Könyvtári Referenciamodellre* koncentrálnak majd. A későbbiekben – a szakma várható tevékeny köz-

remüködésével – szükség lesz egy alkalmazásprofil kidolgozására, amit egy átfogó szabványanalízis, a régi és új szabványok összevetése előz meg.

Az OKSZB tagjait és a széles szakmai közönséget igyekszünk folyamatosan tájékoztatni az előrehaladásról.

MSZT/MCS 508

Folytatjuk az együttműködést a Magyar Szabványügyi Testületen belül működő 508-as „Könyvtár és

dokumentáció” munkacsoporttal, és ezen keresztül az ISO TC 46 vonatkozó albizottságaival (mindelelőtt SC 4, SC9).

Szemmel követjük a szabványavulásokat, új szabványok felbukkanását, ehhez mérten frissítjük az OSZK és a Könyvtári Intézet weboldalain elérhető szabványjegyzékeket, kezdeményezünk új szabványhonosításokat, valamint részt veszünk a szabványrevíziós szavazásokon és az ISO TC 46 egyes munkacsoportjainak munkájában.

Budapest, 2020. december 15.

Irodalmi hivatkozások

1. Bővebben lásd: ISO 5127:2017 Information and documentation – Foundation and vocabulary [online]. Geneva: ISO, 2017.
Hozzáférhető: <https://www.iso.org/standard/59743.html> [Megtekintve 2021.02.07.]
2. KÓMÁR Éva – BÁNKI Zsolt, szerk. Fehér könyv [online]: Módszertani útmutató a közgyűjteményi kulturális örökség digitalizálásához és közzétételéhez. Budapest: Emberi Erőforrások Minisztériuma, 2019. 258 p.
Hozzáférhető: http://www.oszk.hu/sites/default/files/Feher_Konyv.pdf. [Megtekintve: 2021.02.07.]

A 2020. évi Kosáry Domokos-díjasok

A Szent István Egyetem (SZIE) Szenátusa 2020. október 7-én tartott ülésén két Kosáry Domokos-díjat ítelt oda a Kosáry Domokos-díj Kuratórium javaslatára. A rangos elismerés átadására a koronavírus-járvány miatt 2020-ban nem kerülhetett sor az előző években kialakított, hagyományos módon, így ezúton adunk tájékoztatást a díjban részesülőkről.

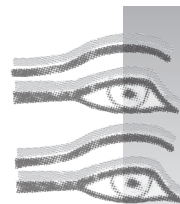
A SZIE Szenátusa **Kosáry Domokos-díjat** adományozott **Mézes Miklós** (1953–) agrármérnök, tanszékvezető egyetemi tanár, az MTA rendes tagja, az Állattenyésztés-tudományok Doktori Iskola vezetője részére a tudományos újságírás előmozdításáért, a könyvtár és könyvtárhasználat támogatásáért, valamint a tudományos írások oktatásba történő mihamarabbi bekerüléséért tett erőfeszítéseiért.

A SZIE Szenátusa **posztumusz Kosáry Domokos-díjat** adományozott **M. Csizmadia Béla** (1942–2019) gépészmérnök, professor emeritus, a Magyar Mérnöki Kamara Gépészeti Tagozatának egykori elnöke részére magas szintű, több évtizeden át végzett szakmai, oktatói és tudományos tevékenységének elismeréséért, a SZIE Kosáry Domokos Könyvtár és Levéltár törekvéseinek példaértékű támogatásáért, a könyvtári szolgáltatások alakításához hozzájáruló tevékenységéért.

A díjról: A Kosáry Domokos Könyvtár és Levéltár kezdeményezésére a Szent István Egyetem Szenátusa Kosáry Domokos-díjat alapított a könyvtár névadójának, tudományszervező könyvtárigazgatójának tiszteletére, maradandó életművének megörökítésére a tudós születésének 100. évfordulója alkalmából. 2013-as alapítása óta a díj a könyvtári, levéltári munka szervezésében több éven át elért kimagasló eredmény, a könyvtár érdekében, a könyvtárügyért kifejtett támogatás, illetve az egyetemtörténeti, agrártörténeti kutatásokban végzett magas szintű tevékenység elismeréseként, a történettudomány területén végzett elkötelezett, kimagasló történész munká megbecsüléseként adományozható.

Kosáry Domokost 1995-ben a Gödöllői Agrártudományi Egyetem (a SZIE jogelőd intézménye) díszpolgárrá fogadta. Nevét több mint egy évtizede viseli a gödöllői könyvtár.

*(Koósné Török Erzsébet ny. főigazgató, a Kosáry Domokos-díj Kuratórium elnöke
Katona Adrienn, a Kosáry Domokos-díj Kuratórium titkára)*

„Ex libris Land” – A magyar ex libris múltjának meghatározó eseménye, a XIII. Nemzetközi Ex Libris Kongresszus

VASNÉ TÓTH Kornélia

Bevezető

2020 végén volt 50 éve, hogy először került sor Magyarországon nemzetközi ex libris kongresszus megrendezésére.

Az ex libris mint önálló műfaj már a XIX. század végén létjogosultságot nyert hazánkban, 1903-tól az alkotások kiállításán is megtekinthetők voltak. Ezzel egyidejűleg növekedett a gyűjtők száma, valamint kialakult a műfaj jellemzőit kutatók nyomán az ex librisekre vonatkozó tudományos diskurzus. 1932-ben megalakult a Magyar Exlibrisgyűjtők és Grafikabarátok Egyesülete (MEGE), majd a II. világháború után, 1959-től a Kisgrafika Barátok Köre (KBK), amely gondot fordított nemcsak a hazai népszerűsítésre, de a külföldi kapcsolatok ápolására is. Az eredményes munkának köszönhetően *Paul Pfister*, neves francia ex libris gyűjtő Magyarországot „Ex libris Land”-nek nevezte, ezzel is méltatva az itthoni ex libris készítőik széles táborát, illetve köszöntve Magyarországot annak kapcsán, hogy megkapta a nemzetközi kongresszus rendezési jogát. 1970-ben a *XIII. Nemzetközi Ex*

Libris Kongresszus gazdag programmal, több fővárosi és vidéki helyszínen, többek között az Országos Széchényi Könyvtár és az Egri Megyei Könyvtár együttműködésével valósult meg.

A kongresszus – és az ex librisek – a kultúra követeként kapukat nyitottak egyrészt Magyarországra, másrészt lehetőséget teremtettek kapcsolatok építésére, a résztvevő országok művészetének, művészetkedvelőinek megismerésére. A nemzetközi esemény hosszú távú hatást gyakorolt a műfaj hazai fellendülésére, szélesedett a gyűjtők köre, máig hatóan meghatározó szerepet töltött be a magyar ex libris életben. Mivel Magyarország azóta sem rendezett ilyen kongresszust, ez tovább növeli az 1970-es események jelentőségét és horderejét mind hazánk, mind a külföld szemében – amikor a nemzetközi ex libris szervezet (a FISAE) hozzájárulása mellett a belső (személyi és anyagi) feltételek is adottak voltak egy ilyen nagy horderejű rendezvény lebonyolításához. A cserekapcsolatok a személyes találkozások révén mind bel-, mind külföldön felélénkültek, több évtizedre szólóan.

Napjaink hazai ex libris életének is nagy lendületet adna egy újabb nemzetközi kongresszus megrendezése, ezt némileg helyettesítik a kiírt nemzetközi ex libris pályázatok, kiállítások, például a KBK megalakulásának 60. évfordulójára (2019) meghirdetett. Emellett az ex libris élet ápolásában fontos szerepet tölt be a kisgrafikakör fóruma, a *Kisgrafika* folyóirat, mely a külföld számára és a külföldről is tudósít.

Az ex libris műfaj színváltása a XIX–XX. század fordulóján

Az ex libris (könyvjegy) eredeti funkciójában a könyvhöz kötődött, a könyvet díszítette, a könyvművészettel és a bibliofiliával együtt virágzott és újult meg. Az ex libris kifejezés jelentése is erre utal: *könyvei közül való, könyveiből*. A műfaj életében a XIX–XX. század fordulója, a szecesszió mint nemzeti kereteket átlépő stílusirányzat hozott radikális változást, az ex libris ekkor, felszabadulva a könyvhöz kötöttségtől, fokozatosan önálló gyűjtés tárgyává vált.

Varjú Elemér (1873–1944) művelődéstörténész már 1895-ben – a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára által 1876-ban indított első magyar könyvtári szakfolyóirat, a *Magyar Könyvszemle* hasábjain – hangsúlyozta az ex librisek művelődéstörténeti jelentőségét,¹ possessor-szemléletű, tulajdonoskategóriákat előtérbe helyező vizsgálatának fontosságát. Az 1903-as első magyar ex libris kiállítás kapcsán pedig leszögezte: „Az ex libris, magyarul könyvtárjegy épen azokhoz az apró emlékekhez tartozik, a melyeket mi magyarok mint nem eléggé tudományos valamit eddig csak mellőzésünkre tartottunk érdemesnek. Bizonyosan sokan vannak közöttünk, a kik nem ismerik, még többen, a kik, ha tudják micsoda, nem sejtik, mi haszna s célja van ez apró papírlapocskák gyűjtésének, fel nem foghatják, hogy foglalkozhatik velük valaki komolyan s különösen azt nem, miért rendeznek még kiállítást is belőlük.”²

Rozsnyay Kálmán (1872–1948) színész, újságíró, grafikus művészeti íróként is sokat tett az ex libris népszerűsítéséért a századforduló, századelő Magyarországon. *Újabb magyar ex librisek*³ címmel 1904-ben hírt adott többek között az Iparművészeti Múzeum 1903-as kiállításáról, de már 1902-es *Ex libris*⁴ című cikkében – a külföldi példa nyomán – ex libris alkotásra biztatta a híresebb magyar grafikusokat, és a készítésben, sőt a gyűjtésben is jó példát mutatott. Az új szellemű ex libris megteremtését szorgalmazta, melynél nem az az elsődleges, hogy illeszkedjék

a könyvbe; szerinte az ex libris önálló műfaj. Az angol, német, francia egyesületek példájára hazai gyűjtőegyesület megalapítását javasolta.

Diamant Izsó (1886–1944) erdélyi magyar közgazdász, újságíró, műgyűjtő, az osztrák ex libris társaság és az 1909-ben megalakuló hazai Szent-György-Czéh Magyar Amatőrök és Gyűjtők Egyesülete tagja, lelkes ex libris gyűjtő az I. világháború idejének könyvtárosi szaklapjában, a *Könyvtári Szemle* 1916. évi egyik számában nagyon egyedi stílusban fogalmazta meg az ex libris „élettrajzát”, könyvektől való részleges elszakadásának folyamatát: „Apját, anyját nem ismerjük, de tudjuk, hogy előkelő, ős család sarja, a szentviz alá Albrecht Dürer tartotta, s mesterei többek között id. Lucas Cranach, Jost Amman és ifj. Holbein voltak. Alakra kicsiny és jelentéktelen, annál gazdagabb és változatosabb belső értékre; modora szerény és tartózkodó, gyakran szomszédai, sőt rokonai sem ismerték; a zajos életet nem szerette és csak könyvek társaságában volt otthonos. Ugy látszik, mintha mesterei hosszú életre való erőt plántáltak volna beléje, melynek révén még akkor is teljes erőben levőnek hitték, mikor fénykorát már régen túlélte és gyakran csak tengette életét. Tetszhalott is volt jó ideje és egy idegen, aki őt félreismerve, rokonnak vélte, támasztotta fel negyven évvel ezelőtt. Ekkor magára eszmélt, megemberelte magát, zárkózott természetével felhagyott, a könyveket ugyan ezután is szerette, de már nem bujta őket annyira, mint annakelőtte, társaságba is elegyedett, kereste a nyilvánosságot, sőt a népszerűség gondolatával is kacérkodott és ime, megfiatalodva, megerősödve új szokásokkal, új allűrökkel, s friss vérrel az ereiben új életbe kezdett.”⁵

Siklóssy László (1881–1951) – ügyvéd, műgyűjtő, a Szent-György-Czéh vezetője – 1918-ban a következő, az ex libris szerepváltozására utaló megállapítást tette: „Van ember, akinek van könyve, de nincs könyvjegye, és van ember, akinek van ex librise, de nincs könyvtára, sőt könyve sincs.”⁶ Azaz a könyvjegy fokozatosan, túlnőve eredeti hivatásán, önálló gyűjtésre is érdemes műalkotássá, quasi ex librisszé – egyúttal művészettörténeti értékei mellett egyre szélesebb spektrumú kutatások tárgyává vált. Ezzel egyidejűleg bontakozott ki az ex librisológia tudománya: neves teoretikusok, szakírók, bibliográfusok foglalkoztak a műfaj jellemzőivel, közülük *Galambos Ferenc*, *Szij Rezső*, *Semsey Andor*, *Nyireő István* és *Bélley Pál* nevét emelem ki. A szakirányú cikkeket gyűjti egybe *Galambos Ferenc A magyar ex libris irodalom bibliográfiája (1920–1970)* című műve.⁷

A századelőn a Szent-György-Czéh Magyar Amatőrök és Gyűjtők Egyesülete grafikai szakosztálya, a két világháború közt az 1932-ben Budapest központtal megalakuló Magyar Exlibrisgyűjtők és Grafika-barátok Egyesülete (MEGE),⁸ illetve az 1935-ben Debrecenben létrejövő Ajtósi Dürer Céh tömörítette a kisgrafika kedvelőit. A második világháború utáni átmeneti megtorpanást követően, 1959. április 25-én alakult meg grafikusokból és ex libris gyűjtőkből a Kisgrafika Barátok Köre (KBK).⁹ Az elnök *Soó Rezső* professzor, a művészeti vezető *Stettner Béla*, a titkár *Réthy István* lett. A jelenleg is működő kör programjai közt szerepel a magyar kisgrafikaélet fellendítése, állandó gondozása. E cél érdekében pályázatok kiírását, kiállítások rendezését, kisgrafikai évkönyv megjelentetését szorgalmazzák, emellett a művészetbarátok taborának bővítését, a gyűjtők kedv fokozását, a külföldi kapcsolatok elmélyítését, a magyar kisgrafika ismertetését bel- és külföldön.¹⁰ 1962-től Galambos Ferenc szerkesztésében saját folyóiratot is megjelentettek *KBK Értesítő*, majd *Kisgrafika Értesítő* (napjainkban *Kisgrafika*)¹¹ néven. A szaklapban a magyar kisgrafikai események, kiadványok mellett rendszeresen kitekintettek a külföld felé, ismertetve az ottani kiállításokat, könyvmegjelenéseket; a lap francia – később német, angol nyelvű – rezüméi a hazánkról való tájékozódást könnyítették meg a külföld számára.

Nemzetközi ex libris élet, kongresszusok, a FISAE megalakulása

Az ex libris élet nemzetközi összefogása, koordinálása, a csereforgalom élénkítése érdekében a nemzetközi kongresszusok gondolatát a Comóban élő olasz építészmérnök, *Gianni Mantero*, a világ egyik legismertebb ex libris gyűjtője vetette fel a második világháború utáni években.¹² Az ötlet kedvező fogadtatásra talált, így 1953-ban megrendezték az első nemzetközi ex libris kongresszust Kufsteinben (Ausztria). 1953 és 1962 közt évente, majd 1962-től kétévente tartottak kongresszusokat. A hetedikig csak az ún. tőkés országok voltak a vendéglátók, Svájc (Lugano, 1954), Belgium (Antwerpen, 1955), Német Szövetségi Köztársaság – NSZK (Frankfurt am Main, 1956), Hollandia (Amszterdam, 1957), Spanyolország (Barcelona, 1958), Ausztria (Bécs, 1960). A szocialista országok képviselésében a Német Demokratikus Köztársaság rendezett először kongresszust 1961-ben (Lipcse). Ezt követően a tőkés Franciaország (Párizs, 1962), majd a szocialista Lengyelország

(Krakkó, 1964), 1966-ban ismét egy tőkés ország, az NSZK (Hamburg) vállalta a rendezést.

Bár a Kisgrafika Barátok Köre tagjai az 1960-as bécsi kongresszuson még nem vettek részt, az 1961-es lipcsein már szép számban jelen voltak.¹³ Az 1966-os, XI. nemzetközi találkozóra érkező magyar küldöttek nagy esemény részesei lehettek: Hamburgban az ex libris társaságok nemzetközi összefogásával megalakult az Ex Libris Egyesületek Nemzetközi Szervezete, a FISAE (*Fédération Internationale des Sociétés d'Amateurs d'Exlibris*), melyhez a magyar egyesület azonnal csatlakozott. A FISAE az osztrák, belga, dán, spanyol, francia, holland, magyar, olasz, lengyel, portugál, svéd, cseh, német (NSZK, NDK) taggyesületek¹⁴ közös elhatározása nyomán született. Az alapszabályt elfogadó 1966-os hamburgi kongresszuson a Kisgrafika Barátok Köre küldöttei *Szölgvény Pál* mérnök és *Rákóczy Ferenc* grafikus voltak.¹⁵ Az elfogadott okmány alapján a FISAE célja az ex libris népszerűsítése, művészi értékének, megbecsülésének emelése, az egyes nemzetek ex libris egyesületeivel való együttműködés, kiállítások rendezése, kétévente nemzetközi kongresszusok szervezése; emellett elő kívánja segíteni a gyűjtők és művészek kapcsolatát, többek között cserelisták, egyéb kiadványok megjelentetésével.

A következő, 1968-as nemzetközi kongresszus rendezését tőkés ország (Olaszország, Como) kapta, ilyen előzmények után jutott hazánkra 1970-ben a kongresszus lebonyolításának joga, az NDK és Lengyelország után a harmadik szocialista országgént. *Imolay dr. Lenkey István* (1941–2019) könyvtáros, ex libris gyűjtő a következőképp fogalmazta meg a kongresszusok gyakorlati jelentőségét: „A kongresszusok szervezői által rendezett kiállításokra küldött ex librisek és kisgrafikák száma és minősége, témája és technikai kivitele mutatja meg a legjobban, hogy egy-egy nemzet jelen pillanatban hol áll, mit tud letenni e nagy család asztalára abból, ami szelleméből, képzettségéből, alkotó fantáziájából kikerül.”¹⁶

A XIII. Nemzetközi Ex Libris Kongresszus (1970, Budapest) rendezése, résztvevői

Az „Ex libris Land” megjelölés Magyarországra vonatkozóan *Paul Pfister* (1908–1985)¹⁷ francia professzortól, német nyelv és irodalom szakos tanártól, jeles ex libris gyűjtőtől, szakírótól származik, aki többször is járt hazánkban, Magyarországot második otthonának tekintette. Az „Ex libris Land” kifejezéssel az ex libris készítőik gazdag taborára és arra utalt,

hogy Budapest 1970-re megkapta a *XIII. Nemzetközi Ex Libris Kongresszus* rendezési jogát.

„1970. november 5. minden időkre emlékezetes dátuma marad a magyar exlibris történetének: első ízben találkoznak nálunk a világ exlibris művészei, gyűjtői és grafikusbarátai. Tekintettel a rendezésre aspiráló egyesületek számára, ennek a nemzedéknek nem igen lesz része még egyszer hasonló eseményben”¹⁸ – nyilatkozott Semsey Andor (1917–1986) jogász, művészeti szakíró, ex libris gyűjtő, a budapesti kongresszus elnöke 1970 augusztusában. Igaza lett, azóta sem került sor ilyen horderejű nemzetközi ex libris seregszemlére hazánkban.

A nemzetközi jelleg tág kontextusba helyezi a magyar ex libris élet e csúcsponti eseményét, melyet többféle aspektusból vizsgálva képet kaphatunk a hazai gyűjtők-grafikusok külfölddel való kapcsolati hálójának irányairól, módozatairól (levelezés, személyes látogatás, grafikák cseréje stb.), a megrendezett kiállításokról. A kiadott kötetek betekintést nyújtanak az akkori nemzetközi kisgrafikaéletbe, a gyűjtés mikéntjébe. A budapesti kongresszus lehetőséget adott a tőkés és szocialista országok közti kapunyitásra, kapcsolattartásra, egymás kultúrájának, művészi törekvéseinek megismerésére, egy tágabb Európa-kép kialakítására. Az 1970-es seregszemle résztvevői a korabeli művésznemzedék és az ex libris gyűjtő értelmiségiek, köztük jogászok, tanárok, könyvtárosok, orvosok, tudósok, művészettörténészek, papok voltak, akik az ex libris műfaján keresztül a kultúra követeivé váltak. A helyszíneket tekintve a rendezvények, kiállítások lebonyolításában a múzeumok mellett fontos szerepet játszottak a budapesti és vidéki könyvtárak, köztük az Országos Széchényi Könyvtár. Egy Magyarországon megrendezendő kongresszus gondolata már a lipcsei (1961), párizsi (1962), majd krakkói (1964) kongresszuson is felvetődött. Réthy István, a KBK titkára 1966 júliusában Gerhard Kreyenberghez, a hamburgi *XI. Nemzetközi Ex Libris Kongresszus* elnökéhez írt levelében ismételten felvetette a kérést, hogy a következő, XII. kongresszus helyszíne Magyarország legyen. Mindezt a következőkkel indokolta: „A krakkói kongresszus annak figyelembevételével, hogy a kapitalista és szocialista országok felváltva rendezhessék meg kongresszusait, úgy határozott, hogy a hamburgi kongresszus után sor kerülhet a XII-ik kongresszus budapesti megrendezésére. [...] A magyar kisgrafika multja és jelenje, valamint Budapest szép fekvése lehetővé teszi egy szép programmal összehangolt kongresszus megrendezését. – Magyarországon az exlibrisgyűjtés

terén 1907. óta van szervezeti élet s a mai KBK Európa egyik legnagyobb létszámú exlibris gyűjtő egyesülete. [...] A kongresszussal kapcsolatosan tervbe vettük az első budapesti nemzetközi grafikai biennálé és az ezzel kapcsolatos grafikai szinposzion megrendezését. – Továbbá szándékunkban áll megrendezni a szokásos nemzetközi exlibris kiállítást, a Budapesti Szépművészeti Múzeum külföldi grafikai, valamint a Magyar Nemzeti Galéria magyar grafikai anyagának bemutatását. – Szórakoztató programunkba tervbe vettünk egy balatoni kirándulást, valamint hajókirándulást a Duna kanyarba (Visegrád, Esztergom).”¹⁹ Mivel az 1968-as helyszín Como lett, a magyar egyesület továbbra is fenntartotta igényét az azt követő kongresszus megrendezésére. A korábbi két, tőkés országban (NSZK, majd Olaszország) tartott kongresszus után immár szocialista ország volt az esedékes rendező. „Még az ülés előtt a csehszlovák delegáció vezetője közölte velem, hogy bár Prága is igényt tartott volna a rendezésre, javunkra lemondanak és támogatják bejelentésünket. Így a 16 tagú egyesület delegáltjainak döntése egyhangulag Budapestre esett”²⁰ – emlékezett vissza Semsey Andor, a XIII. NELK (Nemzetközi Ex Libris Kongresszus) elnöke a Comóban történetekre, és francia nyelvű levélben intézett felhívást a világ ex libris szervezeteihez, invitálva őket a magyarországi kongresszuson való részvételre. (1. kép)

1. kép

A XIII. Nemzetközi Ex Libris Kongresszus emblémája
Forrás: *Kisgrafika Értesítő*, 9.(1970) 3., p. 722.

A FISAE elnökségébe az elnök, két elnökhelyettes, a titkár és a pénztáros tartozik. A tisztviselők a két évente

rendezendő kongresszusokhoz igazodva változnak, ugyanilyen időközönként. Az aktuális elnököt, titkárt és pénztárost az a tagesület jelöli, mely a következő kongresszust megrendezi. A két alelnököt a FISAE küldöttközgyűlése választja. Mindannyiuk megbízatása a következő kongresszus befejezéséig tart. Így lett 1968–1970-ig, a hazánkban megrendezendő kongresszusig a FISAE elnöke Semsey Andor, az első alelnök az olasz Gianni Mantero, a második a német Gerhard Kreyenberg, a titkár Réthy István és a pénztáros *Illyés Sándor László*.²¹

A kongresszus előkészítése nagy feladatot rótt a Kisgrafika Barátok Körére, melynek szervező munkáját a Művelődésügyi Minisztérium, a Művészeti Szakszervezetek Szövetsége, a Kultúrkapcsolatok Intézete és egyéb szervek segítették. Még a comói kongresszuson – ahol a magyarok képviseletében 12 fő (köztük Semsey Andor, *Fery Antal*) vett részt – több külföldi jelezte, hogy nem az eddig szokásos nyári, hanem az őszi, szeptember eleji időpont lenne a legkedvezőbb a magyarországi esemény megrendezésére.²² A szervezők – rajtuk kívülálló okok miatt – az eredetileg tervezett 1970. szeptember 3–6. helyett november 5–8-ra tették át a kongresszus időpontját, ami miatt a részvétel sajnálatos módon jelentősen lecsökkent. Semsey Andor elnök 370 főt,²³ Réthy István titkár 400 főt²⁴ említ az eredeti, szeptemberi létszámként. Galambos Ferenc bibliográfus, ex libris gyűjtő, a *Kisgrafika* folyóirat szerkesztője levelezésében a következő számadatot találjuk: „A kongresszus résztvevőinek száma kb. 140 volt, szemben a szeptemberre jelentkezett 430 fővel.”²⁵ Bár az egyes források eltérő adatot közölnek, mindegyik rekordlétszámot jelentett volna, tekintve, hogy az előző, nagyon jól sikerült comói kongresszuson 260 művész és gyűjtő sereglett össze.²⁶

A novemberben ténylegesen résztvevők listájából²⁷ kiderül, hogy végül 148 fő regisztrált, 16 országból. A többség, 117 fő szocialista országokból érkezett, a szervező Magyarország (57) mellett a résztvevők:²⁸ Lengyelország a legtöbb fővel (29), majd Csehszlovákia (13), a Szovjetunió (6), a legkevesebb fővel a Német Demokratikus Köztársaság (5), Jugoszlávia (4) és Románia (3). A tőkés országokból 31-en érkeztek, Olaszország (8) képviseltette magát a legnagyobb arányban, aztán az NSZK (5), Franciaország (4) következett, majd Belgium, Svájc, Dánia, Ausztria (3–3), végül Anglia és Spanyolország (1–1 fő).²⁹ Az összes adatot tekintve a lengyelek jöttek a legnagyobb számban, aztán a csehszlovákok, az olaszok,

s ezután következtek a Szovjetunió (a moszkvai Ex Libris Klub) képviselői.

A magyar grafikusok közül jelen volt többek között *Bordás Ferenc*, *Fery Antal*, *Kékesi László*, *Kopasz Márta*, *Korda Béla*, *Kőhegyi Gyula*, *Moskál Tibor*, *Nagy Árpád Dániel*, *Nagy László Lázár*, *Rákóczy Ferenc*, *Stettner Béla*, *Takács Dezső*, *Tempinszky István*, *Várkonyi Károly*, *Vertel József*. Közülük Kőhegyi Gyulát még napjainkban is a KBK aktív tagjai közt tudhatjuk, és Takács Dezső pécsi grafikus is él. A magyar gyűjtők táborából az egri *Ebergényi Tibor* könyvtárigazgató, *Katona Gábor* esztergomi ügyvéd, a pécsi *Kovács József* és *Szentesi Flórián*, a budapesti *Gombos László*, *Illyés Sándor László* és neje, *Reisinger Jenő* (és Péter nevű fia), *Réthy István*, *Semsey Andor* és neje, lánya, továbbá *Soós Imre*, *Szigeti István* neveit emelem ki. Közülük Gombos László és a 2019-ben 100. életévét betöltő *Semsey Andorné* napjainkban is a kör tagja. A regisztrált résztvevőkön kívül a konferencia létrejöttében, lebonyolításában mások is tevékeny szerepet vállaltak. (2. kép)

2. kép

Stettner Béla linómetszete (1970), 85x102 mm.

Jelzet: ExL.H/405, OSZK Térkép-, Plakát- és Kisnyomtatványtár

Az esemény nemzetközi jelentőségét az adta, hogy itt találkozhatott egymással az akkori európai kisgrafikai élet színe-java: a cseh *Otakar Mařík* és a lengyel *Zbigniew Dolatowski*, *Wojciech Jakubowski* grafikusművészek, a német *Oswin Volkamer* grafikus, *Axel Leier* cottbusi gyűjtő, Romániából *Gy. Szabó Béla* és *Mottl Román Pál* grafikusok, valamint *Emil I. Bologa* gyűjtő. A Szovjetunióból *Anatolij Kalasnyikov*,

German Ratner művészek, Jugoszláviából *Andruskó Károly* zentai nyomdász-grafikus érkezett. Az ismeretebb nevek közt említhető még a svájci *Ruth Irlet*, az olasz *Gianni Mantero* és *Rosanna Betocchi*, a francia *Paul Pfister*, a belga *Antoine Rousseau*, a dán *Klaus Rödel*, az osztrák *Ottmar Premstaller* és a spanyol *Pepita Pallé*.

A budapesti kongresszus alkalmából kiadott *Az ex libris művészei II.* című kötet³⁰ nemzetközi körképet nyújt a kisgrafika korabeli mestereiről, a magyarok közül *Diskay Lenke*, *Bordás Ferenc*, *Stettner Béla* szerepeltetésével. Külföldről a dán *Christian W. Bauditz*, a svájci *Paul Boesch*, a portugál *Dom Miguel Antonio*, a lengyel *Zbigniew Dolatowski*, a francia *Charles Favet*, a belga *Piet Janssens*, a spanyol *Antonio Olle Pinell*, a német *Herbert Stefan Ott* és *Hans Schulze*, az észt *Aune Siim*, az olasz *Remo Wolf* grafikusokat mutatták be.

A kongresszusra a szervezőbizottság *Magyar kisgrafika* címmel 500 példányban ajándékmappát is megjelentetett, melynek elkészítéséhez levélben kérte a grafikusok segítségét.³¹ A kiadványba végül 37 magyar grafikus egy-egy eredeti ex librise került be. Emellett megjelent a *Kisgrafika* című mappa 350 példányszámmal, magyar és külföldi, főként fametszetű ex librisekkel, szintén a KBK égisze alatt. Aktualizált KBK-cserelistát is kiadtak.

A vendéglátó hazai mellett több külföldi ex libris egyesület – köztük az orosz, francia, olasz, dán, német, osztrák – is ajándékmappákkal, saját kiadványokkal készült az eseményre. A dánok szöveges képes kiadványából kiemelem *Klaus Rödel* dán és német nyelvű, átfogó tanulmányát: *Det europæiske exlibris af i dag (udenfor Skandinavien) / Das heutige europäische Exlibris (ausserhalb Skandinaviens)*³² címmel, mely az akkori európai ex libris életet mutatja be, a magyarokról is méltatóan írva.

A XIII. kongresszus kiállításai, pályázati témák

A nemzetközi kisgrafikai esemény a tágabb sajtót is foglalkoztatta. A *Népszava* már kb. két héttel a kongresszus előtt, október 21-én beharangozta a főbb eseményeket. Részlet a cikkből: „*Erre az érdekes rendezvényre, a kisgrafika barátainak találkozájára kétvétenként kerül sor, felváltva egy-egy kapitalista és szocialista országban. Az idén Budapestre körülbelül 200 vendéget várnak. A Kisgrafika Barátok Körének vezetői – Réthy István titkár és Stettner Béla grafikusművész – irányítják a kongresszusi előkészületeket.*”³³ A cikkíró a továbbiakban részletezi a tervezett

fontosabb kiállításokat és kiadványokat. Hasonlóan a *Magyar Hírlap* is még októberben írt a Magyar Mezőgazdasági Múzeumban tervezett kiállítás kapcsán az ex librisekről,³⁴ Semsey Andort interjúolva meg saját gyűjteményéről és a kongresszusra kiírt pályázatokról.

A novemberi kongresszusról megjelent, egyidejű híradások közül kiemelem a *Magyar Nemzet* átfogó cikkét,³⁵ mely a budapesti kiállításokat sorolja fel, és a *Békés Megyei Népiújságnak* a *Meskó Anna – Póka György* művészpárról gyulai kisgrafikai tárlatáról írt összefoglalóját.³⁶ A legrészletesebb beszámolók, cikkek a *Kisgrafika Barátok Köre* saját folyóiratában, a *Kisgrafika Értesítő* 1970. decemberi számában jelentek meg Semsey Andor, Réthy István, Soós Imre és Galambos Ferenc tollából. Emellett külföldi (francia, cseh, dán, német stb.) szaklapok is tudósítottak az eseményről.³⁷ Ezek jelentik a fő forrást az események dokumentálására, melyek közül a következőkben csak néhány momentumot emelek ki.

A jelentkezők a kongresszus emblémáját ábrázoló jelvényt (a Lánchíd képével) és többoldalas, füzet-szerű részvételi jegyet kaptak, mely minden fontos programot tartalmazott.³⁸

A központi helyszín a Fészek Művészklub (Budapest, VII. Kertész u. 36.) volt, a II. emeleten rendezték be a cseretermet is. Szállodai elhelyezésről a Royal Szállóban és fizetővendég-szobákban gondoskodtak. Az idegenforgalmi programok, kirándulások lebonyolítását (Esztergomba, Visegrádra, Egerbe) az IBUSZ Utazási Iroda vállalta magára.

A kongresszusi megnyitó november 5-én, csütörtökön 18 órakor kezdődött a Fészekben. *Varga Imre*, a művészklub igazgatója mondott köszöntőt, majd Semsey Andor nyitotta meg az eseményt, Réthy István pedig ismertette a programot.

Már másnap megtartották a delegációk ülését, melyen a FISAE két új ex libris egyesületet (a szlovént és a szlovákot) vett fel tagjai közé. Gianni Mantero a szervezet örökös tiszteletbeli elnöke lett. Az 1972-ig terjedő periódusra második alelnökké *Carlo Chiesá*t választották. Egyelőre nem született határozat az 1972-es kongresszus helyszínét illetően, a dánok még gondolkodtak, elvállalják-e a rendezést.³⁹

A kongresszus a frontális előadások helyett a súlypontot a személyes találkozásokra, kiállításokra, kiadványokra helyezte. Tárlatok várták az érdeklődőket a Magyar Nemzeti Múzeumban, a Magyar Mezőgazdasági Múzeumban és az Ernst Múzeumban.⁴⁰

1970. november 6-án nyílt meg az Országos Széchényi Könyvtár rendezésében a Nemzeti Múzeum

kupolatermében a régi magyar, főként heraldikus ex libriseket és super ex libriseket bemutató, 120 lapból álló tárlat *Régi magyar exlibrisek 1521–1900* címmel. Létrehozói Nyireő István ny. könyvtárigazgató, Bélley Pál bibliográfus és Rákóczy Ferenc grafikus voltak. A régi magyar ex librisekből gazdag saját gyűjteménnyel rendelkező Nyireő maga ajándékozta 1967-ben kollekcója egy részét az OSZK Régi Nyomtatványok Tárának.⁴¹ Az 1970-es tárlatra szerkesztésében katalógust is megjelentettek, a borítón *Teilnkes János* valószínűsíthetően az 1520-as években készült ex librisével, mely egyike volt a kiállított lapoknak. (3. kép)

3. kép

Hans Teilnkes von Presburg, 75x75 mm.

Jelzet: RNYT Exl. 460, OSZK Régi Nyomtatványok Tára

A kiadvány mellékleteként a nemzeti könyvtárat alapító *Széchenyi Ferenc* címeres ex librise szerepelt, melyet a kongresszus alkalmából, az eseményre utaló szöveggel ismét fába metszett *Fery Antal* szerencsi grafikus. (4. kép)

A katalógus előszavában ezt olvashatjuk: „*E kiállítás fő része [...] a kisgrafikáink sorozata, mely az e téren uttörő német könyvtárjegyek legkorábbi példányai után kevéssel, másodikkal indult meg. Mert 1521-ben, vagy 1522-ben készítette Nürnbergben az ott hivatalos uton járt Werbőczy István országbíró számára Dürer Albert fametsző műhelye azt a legelső magyar különlapos könyvtárjegyet, amelynek felnagyított fényképe kiállításunkat díszíti. – Ugyanigy mutatjuk be a XVII. századból eposzköltő nagy hadvezéréink, Zrínyi Miklós gróf és az ellenreformációban*

4. kép

Fery Antal fametszete (1970), Széchenyi ex libris hasonmás, 95x65 mm (szöveggel: 115x79 mm.)

Forrás: *Régi magyar exlibrisek 1521–1900* című katalógus melléklete.

nagy szerepet játszott katolikus egyházfő, Pázmány Péter esztergomi érsek könyvtárjegyét is. Az eredetiben itt kiállított kisgrafikáink száma – helyhiány miatt – csak mintegy nyolcadrésze az 1900 előtti soknak. [...] A XIX. század végi néhány lapunk pedig már azt az éles határvonalat érinti, amelynél az egyre önállóbb stílusú ex libris grafika új megoldásokat keresett.”⁴²

Szőlő és bor az ex libriseken címmel a Vajdahunyad vára, a Magyar Mezőgazdasági Múzeum egy tematikus tárlatnak adott otthont, melynek anyagát *Lippóczy Norbert* – Lengyelországba elszármazott gyűjtő, tarnóvi mezőgazdasági mérnök – gyűjteményéből állították össze. Ő így vallott az ex librisekhez való viszonyáról: „Az ex-libris gyűjteményem összegyűjtését a szőlőhegyekkel koszorúzott gyönyörű Tokaj-hegyalja sugallta, amely egyben a szőlőházam is, ahol családom két évszázadon át foglalkozott szőlőműveléssel. Én magam, ma szőlőföldemtől messze, a tradicionálisan testvéri Lengyelországban

élek, ott teremtettem magamnak egy miniatűr világot metszetekből, könyvekből, ex librisekből és egyéb apróságokból.”⁴³ A tárlatra egy nivós katalógus is készült 781 mű tételes felsorolásával, a kötet végén reprodukciókkal.⁴⁴

A legjelentősebb az Ernst Múzeumban megrendezett *Nemzetközi Ex Libris és Kisgrafikai Kiállítás* volt, mely 18 ország 163 művészenek a legutóbbi években készült legszínvonalasabb alkotásait mutatta be, így méltán bizonyult az akkori európai kisgrafika nemzetközi seregszemléjének.⁴⁵ Ezen kiemelkedő számban szerepeltek Lengyelországból (24), a Szovjetunióból (23), Csehszlovákiából (17), Olaszországból (10) és Franciaországból (10). Kevesebb fővel Belgiumból (8), az NDK-ból (6), az NSZK-ból (5), Ausztriából (5), a többi országból ennél is kisebb arányban. A tárlat átfogó képet nyújtott az akkori európai kisgrafikai élet fejlődéséről, főbb irányairól, melyben a magyar anyag (39 grafikustól) is jól megállta a helyét. A kiállítást Fery Antal rendezte, a katalógus összeállításában közreműködtek: *Hajós Éva*, *Rákóczy Ferenc*, *Reisinger Jenő*, *Réthy István* és *Semsey Andor*.

Az Ernst Múzeumban nyert elhelyezést a kongresszus tiszteletére meghirdetett három nemzetközi (és három magyar) pályázat anyaga is.⁴⁶ A grafikusok számára kiírt pályázati témák a következők voltak: *Budapest, a XIII. Nemzetközi Ex Libris Kongresszus városa; Emléklap Bartók Béla halálának 25. évfordulójára; Bor és szőlő az ex libriseken*.⁴⁷ A díjkiosztót a nagy nemzetközi kiállítás megnyitójával kötötték össze. Réthy István üdvözlő szavai után *Demeter Sándor*, a Kulturális Kapcsolatok Intézetének alelnöke nyitotta meg a kiállítást, mintegy 500 érdeklődő jelenlétében. Majd a tizenöt tagú nemzetközi zsűri elnöke, *Lengyel Lajos* – Kossuth-díjas grafikus, a Kossuth Nyomda igazgatója – nyújtotta át a pályadíjat nyert művészeknek *Nagy Zoltán* budapesti panorámát ábrázoló rézkarcoklevelét és a díjakat.⁴⁸

Budapest-témában első díjat nyert *Anatolij Kalasnyikov*, a második helyezett *Vincas Kisarauskas* (mindketten a Szovjetunióból), a harmadik a dán *Christian Blaesbjerg* lett. A kongresszusra készült, gyűjteményekben fellelhető ex librisek közt dominálnak a Budapestet témául választó grafikák. A főváros sajátos szimbolikus jelentőséggel bír a magyar nemzet önképében és a külföld szemében is. Az ex librisek narratívájában komplexen összekapcsolódik a helyszín (Budapest), az esemény (a kongresszus) és a készítettő, illetve a készítő személye. Utóbbiak között a magyarok mellett nagy arányban találhatók

külföldiek is. A grafikákon szereplő budapesti épületek, műemlékek: az Országház, a budai Várnegyed, a Mátyás-templom, a Magyar Nemzeti Múzeum, a Magyar Tudományos Akadémia székháza, az Operaház, a Lánchíd, a Margit híd, az Andrássy út nevezetes épületei.⁴⁹ A hazánkra az „Ex libris Land” kifejezést alkalmazó Paul Pfister professzor ex librisén *Andruskó Károly*tól a Duna-hidak szerepelnek. Kiemelkedő az ukrán *K. Sz. Kozlovskij* által Réthy István, a Kisgrafika Barátok Köre akkori titkára részére készített kongresszusi lap, melyen montázsszerű elrendezésben a Hősök tere, a Szabadság-szobor, a Parlament, a Halászbástya és a Lánchíd egyaránt fellelhető.⁵⁰ Ennek többféle változata is készült. A Mátyás-templom egyik legsikerültebb ábrázolása *Anatolij Kalasnyikov* a *XIII. Nemzetközi Ex Libris Kongresszusra* készített fametszetű ex librise,⁵¹ emellett az Országházat is ő örökítette meg az egyik legkülönlegesebb megformálásban, így joggal érdemelte ki az első helyezést a „Budapest” kategóriában. (5. kép)

5. kép

Anatolij Kalasnyikov fametszete, 132x42 mm (1970, Mátyás-templom).

Jelzet: Exl.N/303, OSZK Térkép-, Plakát- és Kisnyomtatványtár

Külföldről említhető még German Ratner moszkvai grafikusművész Szölgyémy Pál nevére készült metszete, a Duna-hidakkal. A magyar alkotók közt többek között Fery Antal, Andruskó Károly, Stettner Béla, Dániel Viktor, Moskál Tibor, Vertel József és Kertes-Kollmann Jenő készített a fővárosunkat megőrkítő kongresszusi ex libriseket. A Mátyás-templom és a Halászbástya egyik legfinomabb mívű bemutatása Vertel József alkotása az osztrák *Alma Petz*⁵² nevére. Az osztrák tanárnő férjével sokszor járt Magyarországon, szívélyes barátság fűzte több művészünkhöz, gyűjtőnkhöz, mecénási kapcsolata ezen túl Japántól Spanyolországig terjedt. Amatőr alkotóként maga is készített ex libriseket; 300-nál több, saját nevére készült könyvjegyet mondhatott magáénak, melyek közt magyar témaként a villányi pincesor, Pécs, Tokaj, Eger is szerepel a lapokon. Hazánkhoz való kötődését és a kisgrafikai műfaj szeretetét mutatja, hogy még a Kisgrafika Barátok Köre tagjai közé is belépett. Helmer Fogedgaard dán gyűjtő, könyvkiadó és lapszerkesztő, a világ egyik legnagyobb ex libris gyűjteményének tulajdonosa⁵³ részére a XIII. kongresszus alkalmából szintén a Mátyás-templomot ábrázoló ex libris készült, Kertes-Kollmann Jenő alkotása. Kovács József pécsi gyűjtő, nyomdász – a későbbiekben, 1979-től a pécsi kisgrafikakör titkára – az 1970-es ex libris kongresszusra több ex librist készíttetett a nevére szólóan, köztük a Mátyás-templomot ábrázolót (grafikus: Kollmann Jenő). Stettner Béla mozaikos alkotását Budapest főbb nevezetességeivel Balázs György számára metszette. Moskál Tibor látképén a Dunát látjuk, középpontban az Erzsébet híddal.

A Bartók-pályázat helyezettei, a díjak sorrendjében: Diskay Lenke, *Grazina Didelytė*, Anatolij Kalasnyikov, utóbbi kettő a Szovjetunióból. Diskay lapjai közül kiemelem Bartók Béla egyik legismertebb műve, a *Cantata Profana (A kilenc csodaszarvas)* nyomán készült fametszetű grafikát. A lap – többek mellett – megtalálható az OSZK Térkép-, Plakát- és Kisnyomtatványtár ex libris gyűjteményében.⁵⁴ (6. kép)

A szőlős-boros témájú lapoknál az első helyezett Anatolij Kalasnyikov, a második Kékesi László, a harmadik a litván *Antanas Kmieliauskas* lett, különdíjat kapott a lengyel *Małgorzata Korolko*.⁵⁵ Kalasnyikov lapján Magyarország egyik történelmi borvidékére, Egerre utalóan a minaret látható, szőlőindákkal körülfonva. Kékesi László grafikája a vár előterében borozó magyar és török katonával szintén Egert idézi. A három pályázat kilenc díjából a nemzetközi zsűri

hatot a Szovjetunióból érkezett művésznek ítélte oda, Anatolij Kalasnyikov mindhárom pályázaton helyezett lett.

6. kép

Diskay Lenke fametszete, 125x80 mm (1970,
In memoriam Bartók Béla).

Jelzet: Diskay/170, OSZK Térkép-, Plakát-
és Kisnyomtatványtár

A csak magyar művészek részére meghirdetett pályázatok (*Ötszáz éves a magyar könyvnyomtatás; Internationaler Buchkunst-Ausstellung Leipzig 1971; Dürer*) közül a Dürer-témában osztottak díjakat, ezeket Maurer Dóra, Diskay Lenke és Ágotha Margit kapták.⁵⁶

A budapesti rendezvények mellett vidéken is voltak kísérő kiállítások, az Egri Megyei Könyvtárban a két világháború közti magyar ex libris művészetről, a KBK pécsi csoportja Kalasnyikov kisgrafikáiból, a keszthelyi Balatoni Múzeum Poór Ferenc gyűjteményéből rendezett tárlatot. Gyulán Meskó Anna és Póka György ex libriseiből nyílt bemutató.⁵⁷ Az egri tárlat a könyvtár előcsarnokában volt megtekinthető, jórészt fametszetű lapokat mutattak be többek között Vadász Endre, Drahos István, Buday György, Fery Antal, Varga Mátyás, Bordás Ferenc grafikusok

műveiből, főként az 1930-as évekből.⁵⁸ Galambos Ferenc ajánlotta fel e grafikákat a saját gyűjteményéből a kiállítás céljaira, melynek rendezésében Ebergényi Tibor könyvtárigazgatónak volt kiemelkedő szerepe. A kongresszus egri kirándulását Stettner Béla örököltette meg 1971-ben egy Ebergényi, illetve egy Réthy István nevére szóló ex librisen, az utóbbin asztalnál italozó társaság látható borospalackban, mellettük az egri minaret. (7. kép)

7. kép

Stettner Béla linómetszete, 125x85 mm.
Jelzet: Exl.R/484, OSZK Térkép-, Plakát-
és Kisnyomtatványtár

A XIII. kongresszus visszhangja, jelentősége

A résztvevők visszaemlékezései betekintést adnak a kongresszus perszonális vonatkozásaiba, az ex libris készítő grafikusok és a gyűjtők kapcsolati hálójába. Utóbbi építésében a kiállításokon túl fontos szerep jutott a grafikák cseréjének, amely az egyik legelterjedtebb módja napjainkban is egy gyűjtemény gyarapításának. A cserék révén lehetőség nyílt a nemzetek közti párbeszédre, a saját gyűjtemény külföldi lapokkal való kiegészítésére. „A naponta ismétlődő

csere külön érdekessége volt a kongresszusnak. A [...] különböző korú, nemű és nemzetiségű vendégek az éveken át gyűjtött, csináltatott lapjaikat az asztalokra kirakva cserélgettek, adtak rendeléseket új lapok készítésére, s örömmel gyönyörködtek a cserével megszerzett szép grafikai alkotásokban. A csere alkalmával térről, időről megfeledkezve a késő esti órákban oszlott szét csak a társaság”⁵⁹ – írta Réthy István, a KBK és a kongresszus titkára.

A kirándulások is fontos terepét jelentették a személyes kapcsolatok építésének, egyúttal a magyar nemzeti emlékezet, a történelmi emlékhelyek egy részét is megismertették a külföldi vendégekkel. November 7-én a Dunakanyar nevezetes városait (Esztergom, Visegrád, Szentendre) tekintették meg, az egri kirándulás pedig a kongresszus záró programja volt, fakultatív lehetőségként. A búcsúbankettre november 8-án, vasárnap 20 órakor került sor a Gundel étteremben: „A Gundel-est impozáns volt! Az egyik legnagyobb gyűjtő, a hivatalos és érdektelen felszólalások után köszöntött fel franciául, mire megindult a sarokasztalunk felé az áradat és ölelgettek, csókolgattak s olyan emberek mutatkoztak be, akikkel a rendezvényeken nem is találkoztam: Boris Bálint, a szlovák egyesület elnöke, Pier-Luigi Gerosa, az egyik legnagyobb olasz gyűjtő, Kisaraukas, a litvánok díjnyertes művésze, svájciak, franciák stb.”⁶⁰ – emlékezett Galambos Ferenc egy levelében.

Gerhard Kreyenberg, a DEG (Deutsche Exlibris-Gesellschaft) vezetője, a kongresszus alelnöke így értékelte az esemény jelentőségét: „A Kongresszusok történetében sok szép emléküink van. Szép volt a párisi, hamburgi is. A comoi kongresszus volt eddig a Mont Blanc, de a budapesti a Mont Everest ...”⁶¹ Semsey Andor, a NELK elnöke így emlékezett: „Kongresszusunk a kényszerű halasztás következtében nem lett rekordlétszámú kongresszus (mint ahogy szeptemberben lett volna), de sok más jelzőt kiértelmelt. Egy ilyen volt a »kongresszus részletekben«, hiszen már augusztus vége óta kerestek fel minket Portugáliából, Belgiumból, Franciaországból, stb. olyan barátaink, akik nem tudták programjukat módosítani és felhasználták az utazási lehetőséget, hogy művészeinkkel, gyűjtőinkkel találkozhassanak. Maga a kongresszus is tulajdonképpen napokkal a hivatalos program előtt elkezdődött: vendégeink országjárása, látogatásai, megbeszélései kedvező légkört teremtettek a kongresszus számára.”⁶²

A moszkvai Ex Libris Klub kis füzetet jelentetett meg, beszámolva a kongresszusi eseményekről. A francia szaklap, a *L'Ex-libris Français* 1970/4. számában

Paul Pfister dicsérte a magyarok vendégszeretetét és kiemelte a kiállításokat; az újság kitért a kiadványokra is. Klaus Rödel a dán és a holland lapokban értékelte a kongresszust, számos magyar ex libris reprodukcióját is közölve. A nyugatnémet *Exlibris und Kleingraphik* (Mitteilungen der DEG) című újságban Norbert Herbert Ott, a cseh Zprávyban Otakar Hradečný tárgyilagossággal beszámolt. A német folyóirat következő, 1971. áprilisi számában Gerhard Kreyenberg felesége *A Budapesti Kongresszus egy asszony szemével nézve* címmel szubjektív hangú beszámolót írt. A belga *Graphia* folyóiratban André Gastmans értékelte a kongresszust Fery Antal és Anatolij Kalasnyikov egy-egy grafikájával kísérve.⁶³ Az olasz *Notiziario B. N. E. L.* (Bianco e Nero Exlibris) 1971. évi 18–19. számában Gianni Mantero több oldalnyi terjedelemben dicsérte a magyarok vendégszeretetét, sajnálva, hogy a kongresszus áttolódott a novemberi időpontra, és így jóval kevesebben tudtak eljönni. Kiemelte a szocialista országok magas részvételi arányát, a tőkés országoké ennél jóval alacsonyabb volt. Az érdekes, jól megszervezett programok közül újtásként értékelte a Magyar Mezőgazdasági Múzeum tematikus ex libris kiállítását.⁶⁴

A kongresszussal – Galambos Ferenc szavait idézve – „nem csak egy grafikai műfaj mai állásáról kívánunk számot adni, hanem arra is fel szeretnénk hívni a figyelmet, hogy a művész nem csak önmagának – de az egész emberiségnek felelős.”⁶⁵ E gondolat jegyében szerveződött a nemzetközi kongresszus, mely belföldön is nagy hatással volt az ex libris élet élénkülésére: a budapesti és a meglevő vidéki (szegedi, pécsi, debreceni) szervezetek mellett 1971 folyamán a Kisgrafika Barátok Körének újabb filiáléi alakultak Cegléden, majd Egerben. A nemzetközi kongresszusok újabb állomásaként pedig 1972-ben a dániai Helsingør nyújtott helyszínt a *XIV. FISAE Nemzetközi Ex Libris Kongresszus*nak, hogy a mai napig tartó hagyományként két évente újabb és újabb országnak adják át a rendezés jogát, immár Európa határain túl is, találkozási pontként a gyűjtőket és grafikusokat. Így válnak az ex librisek, a gyűjtők és a grafikusok utazó követekké – hazánk viszonylatában a magyar kultúra és a mai napig fennálló Kisgrafika Barátok Köre szószólóivá.

Jegyzetek és irodalmi hivatkozások

1. VARJÚ Elemér. Magyar könyvgyűjtők ex librisei. == Magyar Könyvszemle, Ú. f. 3. (1895) 3., p. 194–195. ISSN 0025-0171 Hozzáférhető: <http://epa.oszk.hu/00000/00021/00372/>

[pdf/193-204.pdf](#) [Megtekintve: 2020. 12. 15.]

2. VARJÚ Elemér. Az Iparművészeti Múzeum ex-libris kiállítása (Első közlemény). == Magyar Könyvszemle Ú. f. 11. (1903) 3., p. 235–236. ISSN 0025-0171 Hozzáférhető: <http://epa.oszk.hu/00000/00021/00120/pdf/234-246.pdf> [Megtekintve: 2020. 12. 15.]
3. ROZSNYAY V. H. Kálmán. Újabb magyar ex librisek. == Magyar Iparművészet, 7. (1904), 5., p. 232–234. ISSN 1217-839X Hozzáférhető: http://epa.oszk.hu/01000/01059/00040/pdf/1904_05_232-234.pdf [Megtekintve: 2020. 12. 15.]
4. ROZSNYAY V. H. Kálmán. Ex libris. == Magyar Iparművészet, 5. (1902) 6., p. 265–267. ISSN 1217-839X Hozzáférhető: http://epa.oszk.hu/01000/01059/00030/pdf/1902_06_265-267.pdf [Megtekintve: 2020. 12. 17.]
5. DIAMANT Izsó. Előadás az ex librisről. == Könyvtári Szemle, 4. (1916) 2., p. 92.
6. VASNÉ dr. TÓTH Kornélia. Tudós ex libris gyűjtők, exlibrisológusok I. rész. == Kisgrafika, 54. (2015) 3., p. 2. ISSN 0209-6161 Hozzáférhető: http://epa.oszk.hu/03400/03468/00044/pdf/EPA03468_kisgrafika_2015_3.pdf#page=2 [Megtekintve: 2020. 12. 17.]
7. GALAMBOS Ferenc. A magyar ex libris irodalom bibliográfiája (1920–1970). Eger, 1972. 72 p. (Heves Megyei Könyvtár füzetei, 25.)
8. VASNÉ dr. TÓTH Kornélia. 60 éve történt...: A Kisgrafika Barátok Köre megalakulása (1959) a korabeli források tükrében. == Kisgrafika, 58. (2019) 1., p. 2. ISSN 0209-6161 Hozzáférhető: http://epa.oszk.hu/03400/03468/00060/pdf/EPA03468_kisgrafika_2019_1.pdf#page=2 [Megtekintve: 2020. 12. 15.]
9. Uo. 2–3. p.
10. A KBK Ideiglenes Intéző Bizottságának levele a belépni szándékozó gyűjtőtársakhoz. Budapest, 1959. április 14. [Gépirat, iktatószám nélkül] (Gyűjteményi lelőhelye: KBK Irattár)
11. Napjainkban a folyóirat szerkesztője Vasné dr. Tóth Kornélia.
12. SEMSEY Andor. XII. Nemzetközi Ex libris Kongresszus. == Kisgrafika Értesítő, 7. (1968) 3., p. 506. ISSN 0452-0025
13. GALAMBOS Ferenc, szerk. A Kisgrafika Barátok Köre jubileumi évkönyve 1959–1969. Budapest: KBK, 1969. 6. p.
14. SOÓS Imre. Néhány mondat a FISAE-ről. == Kisgrafika, 39. (2000) 1., p. 6. ISSN 0209-6161
15. Uo.
16. LENKEY István. A 23. FISAE kongresszus – Mönchengladbach '90. == Kisgrafika, 29. (1990) 4., p. 2. ISSN 0209-6161

17. Paul Pfister 1950-től gyűjtött ex librist, kb. 60 ezres kisgrafikai gyűjteményt hozva létre. Számos szakirányú írása jelent meg az ex librisek és alkalmi grafikák múltjáról, egyes területeiről, művészeiről. – VASNÉ dr. TÓTH Kornélia. A moszkvai Rudomino-könyvtár hungarika ex librisei hazai és nemzetközi kontextusban, Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, Gondolat Kiadó, 2015. p. 226–227. (Nemzeti Téka) ISBN 978-963-693-606-8
18. SEMSEY Andor. Kongresszus előtt. == Kisgrafika Értesítő, 9. (1970) 2., p. 674. ISSN 0452-0025
19. Réthy István és Stettner Béla levele Gerhard Kreyenberg úrhoz. Budapest, 1966. július 16. [Gépirat, iktatószám nélkül] (Gyűjteményi lelőhelye: KBK Irattár)
20. Semsey Andor jelentése a Képzőművészeti Szakszervezet számára. Budapest, 1968. július 22. [Gépirat, iktatószám nélkül] (Gyűjteményi lelőhelye: KBK Irattár)
21. 1968. július 12-én a Comóban megtartott közgyűlés fogadta el a vezetőség tagjait. – SEMSEY Andor. A FISAE == Kisgrafika Értesítő, 8. (1969) 2., p. 575. ISSN 0452-0025
22. SEMSEY (1968) i. m. 507. p.
23. SEMSEY (1970) i. m. 674. p.
24. RÉTHY István. Kongresszusi beszámoló. == Kisgrafika Értesítő, 9. (1970) 3., p. 724. ISSN 0452-0025
25. Galambos Ferenc levele Gábor Dénes könyvtárhoz. Budapest, 1970. november 14. [Gépirat, iktatószám nélkül] (Gyűjteményi lelőhelye: KBK Irattár)
26. SEMSEY (1968) i. m. 507. p.
27. A kongresszus résztvevői. Kisgrafika Értesítő, 9. (1970) 3., p. 743–745. ISSN 0452-0025
28. Korabeli országnevekkel megadva. A listán két személyt (Boris Bálent, Teresia Bálentova) tévesen szovjetnek jelöltek, valójában szlovákok, azaz Csehszlovákiából érkeztek.
29. A résztvevők hivatalos, újságban is közölt listája több ponton eltér a Réthy beszámolójában említett számadatokkal, például Réthy mindössze 144 fővel számolt. RÉTHY (1970) i. m. 724. p.
30. GALAMBOS Ferenc, szerk. Az exlibris művészei: Fédération Internationale des Sociétés d'Amateurs d'Exlibris, II. kötet, Budapest: KBK, 1970.
31. Stettner Béla és Semsey Andor levele a grafikusokhoz a XIII. Nemzetközi Ex libris Kongresszus alkalmából adandó ajándékmappában való részvétel ügyében. Budapest, 1970. január [Gépirat, iktatószám nélkül] (Gyűjteményi lelőhelye: KBK Irattár)
32. RÖDEL, Klaus. Det europæiske exlibris af i dag (udenfor Skandinavien): Das heutige europäische Exlibris (ausserhalb Skandinaviens). == Nordisk Exlibris Tidsskrift 22. (1970) 3., p. 1–17. [A külső borítón ünnepi szöveg: Ein Gruss an den 13. Internationalen Exlibriskongress 5–8. November 1970 in Budapest von der dänischen Exlibrisgesellschaft (D.E.S.): Az 1970. november 5–8. között megtartandó budapesti XIII. Nemzetközi Exlibris Kongresszus tiszteletére kiadja a Dán Exlibris Egyesület (D.E.S.)]
33. b. v. zs. Kisgrafikák seregszemléje. Ex libris gyűjtők kongresszusa == Népszava, 98. (1970) 247., p. 8. ISSN 1418-1649 Hozzáférhető: https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/Nepszava_1970_10/?pg=179&layout=s [Megtekintve: 2020. 12. 18.]
34. ESZTERGOMI László. Kiállítás ex librisekből. Humor, pikantéria, művészet == Magyar Hírlap, 3. (1970) 303., p. 6. ISSN 1786-478X Hozzáférhető: https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/MagyarHirlap_1970_10/?pg=409&layout=s [Megtekintve: 2020. 12. 18.]
35. Nemzetközi ex libris kongresszus Budapesten. == Magyar Nemzet, 26. (1970) 262., p. 13. ISSN 0237-3793 Hozzáférhető: https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/MagyarNemzet_1970_11/?pg=72&layout=s [Megtekintve: 2020. 12. 20.]
36. CSÓÓR István. Meskó Anna és Póka György kisgrafikai kiállítása Gyulán == Békés Megyei Népiújság, 25. (1970) 262., p. 8. ISSN 0133-0055 Hozzáférhető: https://library.hungaricana.hu/hu/view/BekesMegyeiNepujasag_1970_11/?pg=67&layout=s [Megtekintve: 2020. 12. 20.]
37. GALAMBOS (1972) i. m., 57–58. p.
38. Részvételi jegy: XIII. Nemzetközi Ex libris Kongresszus. Budapest, 1970. XI. 5–8. (Gyűjteményi lelőhelye: Semsey-hagyaték, magángyűjtemény); Programfüzet: XIII. Nemzetközi Exlibris Kongresszus. Budapest, 1970. XI. 5–8. (Gyűjteményi lelőhelye: Semsey-hagyaték, magángyűjtemény)
39. SEMSEY Andor. Kongresszus után, Kisgrafika Értesítő, 9. (1970) 3., p. 742–743. ISSN 0452-0025 (Végül Dánia rendezte meg a kongresszust 1972-ben Helsingørben, Klaus Rödel elnökletével.)
40. GALAMBOS Ferenc. A budapesti XIII. Nemzetközi Ex Libris Kongresszus. == Magyar Könyvszemle, 87. (1971) 2-3., 220–224. ISSN 0025-0171 Hozzáférhető: http://epa.oszk.hu/00000/00021/00282/pdf/MKSZ_EPA00021_1971_87_02-03_197-232.pdf#page=24 [Megtekintve: 2020. 12. 20.]
41. VASNÉ dr. TÓTH Kornélia. Múltunk neves ex libris gyűjtői: Lexikon. Budapest: Kisgrafika Barátok Köre Grafikagyűjtő és Művelődési Egyesület, 2019, p. 133. ISBN 978-615-00-3710-3

42. NYIREŐ István, szerk. Régi magyar exlibrisek 1521–1900: leíró katalógus. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 1970. p. 3.
43. TÓTH Hajnalka. Lippóczy Norbert ex libris gyűjteménye == Herman Ottó Múzeum évkönyve. 44. (2005), p. 683., ISSN 0544-4225 Hozzáférhető: http://epa.oszk.hu/02000/02030/00037/pdf/HOM_Evkonyv_44.pdf [Megtekintve: 2021. 01. 01.]
44. LIPPÓCZY Norbert, összeáll. Szőlő és bor az ex libriseken. Budapest: Magyar Mezőgazdasági Múzeum, 1970. 64 p.
45. GALAMBOS (1971) i. m. 221. p.
46. Uo.
47. Nemzetközi exlibris pályázatok == Kisgrafika Értesítő, 9. (1970) 1., p. 661–665. ISSN 0452-0025
48. RÉTHY (1970) i. m., 725–726. p.
49. VASNÉ TÓTH Kornélia. Kultúrtájak – A magyar világörökség, emlékhelyeink ex libriseken. == Tér(v)iszonyok és térkép(zet) ek. Budapest: Bibliotheca Nationalis Hungariae, Gondolat Kiadó, 2014. p. 196–206. (Bibliotheca Scientiae et Artis sorozat 6. rész) ISBN: 978-963-200-624-6, ISSN 2062-2279
50. VASNÉ TÓTH Kornélia. Ex libris és képkultúra: Modern magyar ex librisek. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, Kossuth Kiadó, 2016. p. 212. ISBN 978-963-09-8443-0
51. Uo.
52. Elhunyt a Petz-házaspár. == Kisgrafika, 45. (2006) 3., p. 9. ISSN 0209-6161; SOÓS Imre. Maori leány a Notre Dame előtt. Kisgrafika 47. (2008) 2., p. 10. ISSN 0209-6161
53. VASNÉ (2015) i. m. 231. p.
54. VASNÉ (2016) i. m. 202. p.
55. GALAMBOS Ferenc. Exlibris kiállítások. == Kisgrafika Értesítő, 9. (1970), 3. p. 736–737. ISSN 0452-0025
56. Uo. 737.
57. Uo. 738.
58. EBERGÉNYI Tibor. Exlibris művészet a két világháború között: Kamarakiállítás az egri Megyei Könyvtárban == Kisgrafika Értesítő, 9. (1970), 3., p. 749. ISSN 0452-0025
59. RÉTHY (1970) i. m. 726. p.
60. Galambos Ferenc levele Ebergényi Tibor egri könyvtárigazgatóhoz. Budapest, 1970. november 17. [Gépirat, iktatószám nélkül] (Gyűjteményi lelőhelye: KBK Irattár)
61. RÉTHY (1970) i. m. 727. p.
62. SEMSEY (1970) i. m. 741. p.
63. Hírek. Kisgrafika Értesítő, 10. (1971) 1., p. 802–803. ISSN 0452-0025; Hírek. Kisgrafika Értesítő, 10. (1971) 2., p. 853–855. ISSN 0452-0025
64. MANTERO, Gianni. IL XIII° Congresso Internazionale dell'Exlibris (Budapest – 5–9 Novembre 1970). == Notiziario B. N. E. L., Bianco e Nero Exlibris 7. (1971) 18–19., p. 1–6.
65. Előszó == Kisgrafika. A budapesti „Nemzetközi kisgrafika és exlibris kiállítás” alkalmából tartott nemzetközi gyűjtőtálalkozó ajándék-mappája, Budapest: Kisgrafika Barátok Köre, 1970. p. [1.]

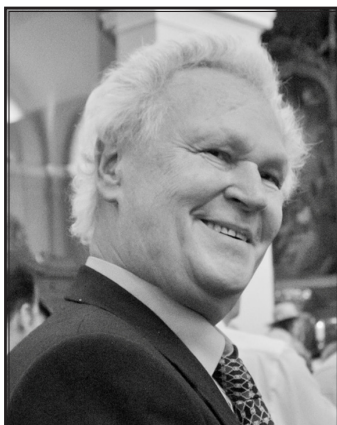
Beérkezett: 2021. január 2.

Könyvkölcsönző automata Debrecenben

A Méliusz Juhász Péter Könyvtár új szolgáltatást biztosít március 8-tól beiratkozott olvasói számára annak érdekében, hogy a kölcsönzés lebonyolítása a koronavírus-járvány idején is biztonságos legyen. A könyvtárból előzetesen kikért dokumentumok átvétele és visszaadása az új eszközzel személyes találkozás nélkül történik, emellett – mivel az automata (locker) a könyvtár épületén kívül, a bejárat előtt helyezkedik el – a könyvtár nyitvatartási idejétől függetlenül bármikor használható.

(Forrás: KATALIST, 2021. március 10.)

Nekrológ

Zsolt

Bánhegyi Zsolt (1949–2021) emlékére

Carl Sandburg: Boldogság

Megkérdeztem a professzorokat, akik az élet értelmét tanítják,
mondják meg: mi a boldogság?
Aztán elmentem a híres igazgató urakhoz, akik
emberek ezreinek a munkáját irányítják.
Mind rázta a fejét és mosolygott,
mintha bolondját járatott volna vele
Aztán egy vasárnap délután köszöntem
a Desplaines folyónál
És láttam egy csomó magyart a fák alatt
asszonyaikkal, gyermekeikkel és egy korsó sörrel
meg egy tangóharmonikával.

(Fordította: Bánhegyi Zsolt)

Tágasság – ez a szó jutott eszembe az emlékezést elindító kulcskifejezés után kutatva.

Tág lélek, tág tudás, bőséges ismeret, nagy-nagy szív, széles mosoly. Mosoly a világra. Végtelen életkedv, megtörhetetlen(nek látszó) vitalitás.

Zsolt 1949-ben született Budapesten. Jóllehet gyerekként élte meg, az 1956-os év eseményei meghatározó emlékként voltak jelen az életében. (Ezeket az emlékeket mély átéléssel és a tőle megszokott szabatos stílusban osztotta meg velünk az egyik közösségi oldalon.)

Klasszikus műveltségét a Piarista Gimnáziumban alapozta meg. Az érettségi után nem sokkal kezdte el a munkát az MTA Könyvtárában, ahol 2011-es nyugdíjazásáig dolgozott. Angol nyelv és irodalom szakra járt az ELTE-n, ahol 1976-ban kiváló eredménnyel diplomázott, később ugyanott végezte el a könyvtáros szakot. Amerikanisztikai tanulmányokat folytatott, ezért is volt számára különös élmény és

lehetőség 1989-ben a Pittsburgh-i, majd – tíz évvel később – a Kaliforniai Egyetem ösztöndíja. Ahogy visszaemlékezésében lelkesülten fogalmaz: a 40. és az 50. születésnapját is az Egyesült Államokban tölthette, ahol egyébként nemcsak tanult (a kor kiváló amerikai könyvtárosaitól), hanem egy időben a New Brunswickben található Amerikai Magyar Alapítvány könyvtárának az irányítása is a feladata volt. Az Akadémiai Könyvtárban egy ideig a folyóiratcsoportot vezette, majd a főigazgató, *Rózsa György* 1989-ben, az Államokból való visszatérését követően megbízta az informatikai terület vezetésével. Zsolt a tengerentúlon szerzett friss ismereteit kamatoztatva irányította az Akadémiai Könyvtár szakmai működésének automatizálását, – többek között – bevezetve az akkoriban egyik legkorszerűbb integrált könyvtári rendszert, illetve megteremtve a könyvtár webes jelenlétét.

Zsolt egy személyben volt az amerikai nyelv és kultúra tudora, könyvtári megújító, az új és korszerű könyvtártechnológiai ismeretek tolmácsa. Utóbbiak okán, egyben szakértésai szeretetétől övezve, 2009-ben Bibliotéca Emlékérmét vehetett át.

A szakmában ismert és elismert publicista volt. Folyóirataink állandó munkatársa. A könyvtárügyet érintő ténykedései az igazi szakmabeli számára megkerülhetetlenek. Amikor a minap a *Nyílt Hozzáférés* mozgalmáról írtam, nem tudtam ellenállni, hogy hosszan idézzem gondolatait. Például a következőt:

„A repozitóriumokkal tehát egy új tudományos publikálási paradigma körvonalai ködlenek fel, amely intézményi szinten centralizált, befogja, megőrzi és szétteríti az intézmény kollektív intellektuális tőkéjét – ugyanakkor globális szinten decentralizált, elosztott, amelyhez az univerzális kulcs a metaadat-betakarító szabvány, az OAI-PMH.”

Szakmai tartalom – költői forma. Lángoló intellektus. Csak én érzem így?

A különböző fórumokon, a szaksajtó mellett országos napilapokban, avagy a szakmai levelezőlistán megjelentetett ismeretterjesztő írásai ragyogóan kimunkált műremekek. A könyvtári szakirodalom sivár nyelvi közegébe tévedt apró gyöngyszemek. Egy könyvtáros, nyelvész, írói vénával megáldott kultúrharcos mindannyiunk okulására szánt, egyben szórakoztató megnyilvánulásai.

Zsolt, bár az utóbbi években a háttérbe húzódott – mives írásait hiába kerestük, vártuk a Katalisten –, sok egyéb mellett továbbra is végzett szakmai munkát. Még az elmúlt pár évben is aktívan részt vett egyes könyvtári szabványok, szakmai anyagok fordításában, honosításában.

Jóllehet a tágasságból indultunk, beszélnünk kell róla, hogy Zsolt a moralitás bibliai szűk útját választotta. Az utat, amely földi jóval nem, csupán mennyei igazságtétellel kecsegtet. A morális érzékenység ugyanis egy világban, ahol az anyagi nívó nagyobb elismerésnek örvend, mint az erkölcsi színvonal, súlyos tehernek mutatkozik, és lehet a lélek bármily robusztus, a test bármily edzett, a galádul kitartó idő végül mindkettőt összeroppantja.

Zsolt kincseket hagyott itt. Életművén kívül két gyermekét, akiről mindig csillogó szemmel, büszkeséggel telve beszélt, de ugyanígy beszélt általában a tágabb családról. Büszkén, szeretettel.

Zsolt, tudjuk, tudjátok, az elesettek oldalán állt: az alantas emberi természetnek kiszolgáltatott állatok önzetlen segítője, védelmezője volt, mint akinek együttérző szíve tudja, milyen a tehetetlen számkivettség... Mint aki tudja, milyen is az, amit *Jimmy Cox*, amerikai dalszerző és énekes úgy fogalmaz meg: „*Nobody knows you when you're down and out*”...

Végül, a felsorolt sok-sok minden mellett, között, fölött: nyíltszívű barát, örökkön segítőkész mentor voltál, barátom. Isten veled!

Dancs Szabolcs

Dr. Büky Béláné Horváth Mária (1933–2020)

Büky Béláné, az MTA Könyvtár Folyóíráttárának egykori vezetője, életének 87. évében, 2020. december 23-án elhunyt.

Mária (Marci) 1956 óta dolgozott a könyvtárban, 1962-től csoportvezetőként, majd 1974-től 2007-ig osztályvezetői beosztásban. Ez idő alatt több könyvet publikált – nagyrészt az MTA Könyvtárának közleményei sorozatban – a tudományos folyóiratokról, de számos tanulmánya jelent meg folyóiratokban (*Magyar Könyvszemle*, *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, *Vezetéstudomány*) és egy évkönyvben (*Gutenberg Jahrbuch*) is. Ötven év szolgálat után 2007-től 2010-ig nyugdíjasként segítette a könyvtár működését. Magas színvonalú, áldozatos munkájáért az évek során több ízben is részesült kitüntetésben.

Temetése 2021. január 29-én volt a Budapest-Kelenföldi Szent Gellért Plébánia Szent Sír Urnatemetőjében.

Emlékét kegyelettel megőrizzük.

(Az MTA KIK honlapján – <https://konyvtar.mta.hu/> – közöltek felhasználásával)

75 éves az ENSZ – a Dag Hammarskjöld (DAG) Könyvtár az információhoz való szabad hozzáférés szolgálatában

KARDOS Helga

Nemzetközi szervezet született

1945. június 26-án ötven állam írta alá az *ENSZ Alapokmányát*, amely 1945. október 24-én lépett hatályba, miután az aláíró államok ratifikálták azt. Hivatalosan ettől az időponttól kezdve beszélhetünk az Egyesült Nemzetek Szervezetéről.

Az ENSZ (United Nations) a Népszövetség (1919–1945) utódszerve volt, fő célja a nemzetközi béke és biztonság fenntartása, valamint nemzetközi együttműködés létesítése a nemzetközi gazdasági, szociális, kulturális és humanitárius problémák megoldása és az emberi jogok és alapvető szabadságjogok tiszteletben tartásának érdekében. Az ENSZ valamennyi tagország szuverén egyenlőségének elvén alapszik, és az összes tag köteles az *Alapokmányban*¹ vállalt kötelezettségeit jóhiszeműen teljesíteni. A tagok nemzetközi viszályaikat kötelesek békés eszközökkel, a nemzetközi béke és biztonság, valamint az igazságosság veszélyeztetése nélkül rendezni. A tagok az erőszakmentesség elvét maximálisan betartják, és tartózkodnak attól, hogy olyan államoknak nyújtsanak segítséget, amelyekkel szemben az ENSZ megelőző vagy kényszerítő intézkedéseket fogantatosít. A szervezetnek hat hivatalos nyelve van; angol, francia, orosz, spanyol, kínai és arab. Az ENSZ Közgyűlése és a fő szervei – Biztonsági Tanács, Gazdasági és Szociális Tanács, Titkárság, Gyámügyi Tanács – különféle, többségében nem kötelező jogi

aktusokkal irányítják a tagállamok életét, amelyek nagy részét ajánlásnak, iránymutatásnak szánják. A Biztonsági Tanács a kivétel, hiszen a határozatai kötelező érvényűek, és szankcionálási joga is van az azokat figyelmen kívül hagyókkal szemben.

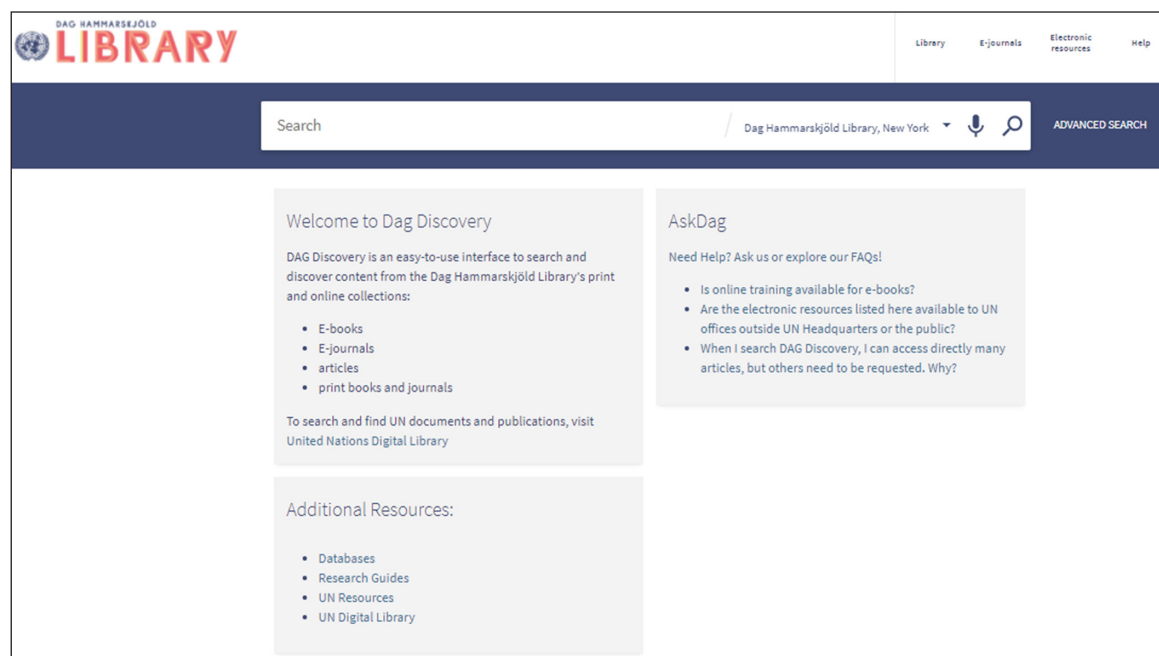
A 2020-ban 75 éves szervezet mindig is fontosnak tartotta, hogy az általa kiadott dokumentumok minden tagállam minden állampolgárához eljussanak, akár közvetve is. Ennek elősegítése érdekében az első lépések egyike volt egy központi könyvtár kialakítása.

A Dag Hammarskjöld Könyvtár

Az ENSZ megalakulásával csaknem egy időben került sor az ENSZ Központi Könyvtárának megalapítására New Yorkban. 1946-ban közgyűlési határozattal a volt népszövetségi könyvtár átruházta vagyonát a majdani ENSZ Könyvtárnak.² A könyvtár feladata alapvetően az ENSZ szervezeteinek, tisztségviselőinek, szakértőinek dokumentumellátása volt. Az intézmény 1959-ben 6,2 millió dolláros támogatást kapott a Ford Alapítványtól, kifejezetten arra a célra, hogy korszerű, minden igényt kielégítő könyvtárpéldet alakítson ki.³ Az ENSZ második főtítkára, a svéd *Dag Hammarskjöld*⁴ rendkívüli elkötelezettsége is szerepet játszott abban, hogy a könyvtár ilyen nagyságrendű

támogatást kapjon. A sors kegyetlen fintora, hogy a főtítkár 1961. szeptember 18-án, mindössze 56 évesen repülőgép-szerencsétlenség áldozata lett. Emléke előtt tisztelegve nevezték el róla a könyvtárat.⁵

A DAG Könyvtár (röviden így nevezi magát az intézmény, <https://library.un.org/>) egyedi gyűjtőkörű szakkönyvtár; mely az ENSZ tagállamok képviselőinek, az ENSZ állandó küldötteinek, és az ENSZ Titkárság munkatársainak áll rendelkezésére. A könyvtár szolgáltatásai az utóbbi években egyre inkább az online elérhető forrásokra fókuszálnak.⁶ (E szolgáltatások igénybevétele még jobban felerősödött a pandémia miatt: a könyvtár gyakorlatilag 2020. március óta folyamatosan zárva tart.) Amióta 2015-ben elindult az ENSZ Digitális Könyvtár (<https://digitallibrary.un.org/>) fejlesztése és építése, elsősorban az online elérhető forrásokra koncentrál a gyűjteményépítés. Természetesen nyomtatott dokumentumokkal is rendelkezik a könyvtár, melynek alapját a Woodrow Wilson Alapítvány által adományozott gyűjtemény képezi.⁷ Ez a különleges állományrész, mely az USA 28. elnökének nevét viseli, a Wilson Alapítvány gondozásában áll. Több mint nyolcezer forrásdokumentumot tartalmaz a népszövetségi anyagok köréből, illetve nagyjából hatezeröt száz kapcsolódó monográfiát, brosrát, egyéb kiadványokat.

1. ábra

A DAG Könyvtár online katalógusának kezdő oldala

Forrás: https://pmt-eu.hosted.exlibrisgroup.com/primo-explore/search?vid=41DHL_V2&lang=en_US

Természetesen a könyvtár állományát képezik még az ENSZ fő szerveinek dokumentumai, valamint az alárendelt és társult, illetve szakosított szervezetek anyagai, program- és konferenciaanyagok, egyéb kiadványok, periodikák, továbbá az ENSZ-hez és a nemzetközi szervezetekhez általában kapcsolódó diplomáciai, külpolitikai kiadványok, brosrák, nemzetközi jogi, gazdasági, külkereskedelmi stb. témában megjelent monográfiák. Figyelemre méltó a közel nyolcvanezer darabból álló térképgyűjtemény a helységnévtárakkal és földrajzi témájú kézikönyvekkel együtt.

A DAG Könyvtár katalógusa discovery rendszerű⁸ kereső (https://pmt-eu.hosted.exlibrisgroup.com/primo-explore/search?vid=41DHL_V2&lang=en_US), amely tartalmazza a New York-i, a genfi és a közép-amerikai könyvtárak állományának adatait és elérhetők természetesen az e-források és az online dokumentumok is. Telefonon is remekül működik a rendszer, és hangalapú keresés is használható. Például a „Hungary and United Nations” keresésre több mint 73 ezer találat érkezik. Ezek tovább szűkíthetők a egy fázettás rendszerrel. A beépített SFX segítségével is elérhetők a könyvtár honlapjáról az online folyóiratok is.

A már említett gazdag térképgyűjtemény mellett fontos megemlíteni az ENSZ új térinformatikai kezdeményezését:⁹ háromdimenziós, vizualizációs technikákkal előállított profi térképekkel állnak a békefenntartás és humanitárius tevékenységek szolgálatában. A 2016-ban létrehozott *OpenGIS*¹⁰ kezdeményezés olyan nyílt forráskódú (open source) technológia, amely a mesterséges intelligencia felhasználásával épít többek között egy bárki számára szabadon hozzáférhető geoportált.

A könyvtár a kutatáshoz is segítséget kíván nyújtani honlapján, leginkább online források segítségével. Tematikus bontásban¹¹ ajánlja fel a linkeket, melyek a forrásokhoz vezetnek. Például a *Member States* linkre¹² kattintva minden lényeges információt megkapunk a tagországokkal kapcsolatban. A nemrégiben létrehozott aloldal a tagállamokról szóló tudnivalókat összegezi, vagyis hogy az adott országról mit kell tudni az ENSZ vonatkozásában (például mikor nyert felvételt, mely szervezetekben volt tag és mikor, milyen felszólalások köthetők az ország vezetőinek nevéhez a közgyűlésben stb.).

Fontos szolgáltatása a könyvtárnak és a hosszú távú megőrzésben is nélkülözhetetlen az *UNBIS* (United

UNBIS Thesaurus		Browse Concepts	Browse Alphabetically
⊕ 01 - POLITICAL AND LEGAL QUESTIONS ⊕ 02 - ECONOMIC DEVELOPMENT AND DEVELOPMENT FINANCE ⊕ 03 - NATURAL RESOURCES AND THE ENVIRONMENT ⊕ 04 - AGRICULTURE, FORESTRY AND FISHING ⊕ 05 - INDUSTRY ⊕ 06 - TRANSPORT AND COMMUNICATIONS ⊕ 07 - INTERNATIONAL TRADE ⊕ 08 - POPULATION ⊕ 09 - HUMAN SETTLEMENTS ⊕ 10 - HEALTH ⊕ 11 - EDUCATION ⊕ 12 - EMPLOYMENT ⊕ 13 - HUMANITARIAN AID AND RELIEF ⊕ 14 - SOCIAL CONDITIONS AND EQUITY ⊕ 15 - CULTURE ⊕ 16 - SCIENCE AND TECHNOLOGY ⊕ 17 - GEOGRAPHICAL DESCRIPTORS ⊕ 18 - ORGANIZATIONAL QUESTIONS			

2. ábra

Az UNBIS Tezaurusz fő osztályai

Forrás: <http://metadata.ta.un.org/thesaurus/about?lang=en>

UNBIS Thesaurus		Browse Concepts	Browse Alphabetically
Preferred Term	COVID-19		
Hierarchy	10 - HEALTH		
Broader Terms	DISEASES AND CARRIERS OF DISEASES RESPIRATORY DISEASES VIRAL DISEASES		
Related Terms	EPIDEMICS		
URI	http://metadata.un.org/thesaurus/2000002		
Other Formats	json ttl xml		

3.ábra

A COVID-19 tárgyszó rekordja a tezauruszban

Forrás: <http://metadata.un.org/thesaurus/2000002?lang=en>

Nations Bibliographic Information) adatbázis és tezaurusza¹³, mely hatnyelvű, folyamatosan bővülő ellenőrzött szótár az ENSZ-dokumentumok feltárására. A tezaurusz jelenleg 18 főosztályt használ, és folyamatosan bővül, (például a *10 Health* témakörbe tavaly év végén került be a betegségek közé a COVID-19).

A későbbiekben bemutatom, hogyan lehet keresni a tárgyszavak segítségével a digitális könyvtárban. A hierarchiában elfoglalt helye és a kapcsolódó fogalmak feltüntetése mellett mindegyik tárgyszó saját URI azonosítót is kap, amelynek segítségével beazonosíthatóak, és a *Linked Open Data* szolgáltatásban

Africa	3	Humanitarian Affairs	1
Asia & Pacific	2	International Law	6
Development	10	Member States	2
Disarmament	2	Peace & Security	5
Economy and Finance	1	Political Affairs	2
Environment	3	Social Affairs	3
Gender	1	UN Documents	23
Human Rights	4	United Nations	26

4. ábra

Keresési segédlet témakörökkel. Research guide – subjects

Forrás: https://research.un.org/en?b=s&group_id=2087

is felhasználhatók. Ez utóbbi szintén elérhető a DAG honlapjáról.¹⁴

A kutatástámogatásban fontos szerepet tölt be a *Research Guide*¹⁵ útmutató is, amelyben tematikus bontásban listázva találhatók a legfontosabb témakörök, majd azokat kibontva az alkategóriákhoz, azon belül a dokumentumokhoz, leírásokhoz, illetve további felhasználható anyagokhoz jutunk. Ha például valaki az emberi jogok (*human rights*) témájában szeretne elmélyülni, eljuthat az *Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatához*, vagy az ENSZ egyéb dokumentumaihoz. Az ENSZ New York-i Könyvtára korlátozottan nyilvános könyvtárként elsősorban az ENSZ-alkalmazottak kiszolgálására hivatott. A könyvtár honlapján az előbbieken említett segítséget találja a kutató vagy az érdeklődő használó. Mégis, ha az ENSZ-szel kapcsolatban keresünk információkat, legjobb, ha közvetve, a letéti gyűjteményeken keresztül próbálunk hozzájutni azokhoz.

A letéti gyűjteményi program¹⁶

Az ENSZ alapítása után nem sokkal, 1947-ben született döntés arról, hogy az ENSZ dokumentumait úgynevezett letéti gyűjteményi rendszerben (*depository programme*) fogják elküldeni a tagállamok erre kijelölt könyvtárainak, elősegítve ezzel a tagállamok állampolgárai számára az információhoz való szabad és ingyenes hozzáférést. Jelenleg a 193 tagállamban 351 letéti gyűjtemény működik.

Magyarországon ezt a státuszt 1956-ban nyerte el az Országgyűlési Könyvtár, és 1960-ban nyithatott meg az ENSZ Letéti Gyűjtemény. A program komoly elvárásokat támaszt a letéti gyűjteményt működtető könyvtárakkal szemben. Megfelelően képzett és a témában jártas könyvtáros kell, hogy kezelje a gyűjteményt. Szabályos elrendezésben, a szervezet által megadott jelzetek alapján, az intézmények szerint felosztva kell biztosítani az átláthatóságát. A dokumentumokat lehetőleg szabadpolcon, jól áttekinthetően kell tárolni, térítésmentesen és ésszerű nyitvatartási időben kell rendelkezésre bocsátani. A könyvtárközi kölcsönzés és a sokszorosítás is megengedett. A programnak köszönhetően az ENSZ közel negyven éven keresztül folyamatosan küldte a hivatalos dokumentumait – főként angol nyelven – a magyarországi letéti gyűjteménybe. Emellett 1975-től ún. ideiglenes, vagyis munkaanyagokkal vált teljessé a letét. A nyomtatott források a mai napig kutathatók az Országgyűlési Könyvtárban, de az online kultúra terjedésének köszönhetően mára minimálisra csökkent

a beérkező papíralapú dokumentumok száma, ami köszönhető továbbá annak is, hogy a Dag Hammar-skjöld Könyvtár digitalizálási munkálatai nagy lendülettel haladnak.

Az ENSZ Könyvtár digitalizálási programja

Egy 1998-as közgyűlési határozat¹⁷ indította el a hosszú távú megőrzést is támogató digitalizálást, melynek üteme a 2010-es évek közepére gyorsult fel. A digitalizálás elsődleges célja a hozzáférés elősegítése volt annak érdekében, hogy a világ minden tájára, mind a hat hivatalos nyelven eljussanak az ENSZ dokumentumai. A fő szervek közül a Közgyűlés, a Biztonsági Tanács és a Gazdasági és Szociális Tanács iratanyagai váltak leghamarabb elérhetővé; majd folytatódott a program. 2016-ig már 400 ezer oldal digitalizálásával végeztek¹⁸, ami azonban mindössze 13%-a volt a tervezett digitalizálandó oldalszámnak. A beszkenelt dokumentumok megjelenítése 2017-ben vált lehetővé, mert akkor készült el az a megjelenítő rendszer, a *Digitális Könyvtár*, ami megoldotta a visszakeresést.¹⁹ Az alábbi állományrészeket digitalizálták már: az *ENSZ statisztikai évkönyvének* teljes sorozata,²⁰ az *Emberi Jogi Évkönyv*,²¹ továbbá az 1994-ben megszűnt Gyámsági Tanács²² összes anyaga is elérhető online, kereshető, metaadatolt formában.

2020-ban *75 év 75 dokumentum* címmel²³ jubileumi online kiállítás emlékezett meg a szervezet működéséről. Minden évhez egy kulcsfontosságú dokumentumot kapcsolva, képekkel illusztrálva idézték fel a szervezet életének legfontosabb eseményeit.

2020 augusztusában jelent meg a hír, hogy a digitális könyvtárba bekerült az egymilliomodik rekord, ami jól mutatja, hogy a feldolgozás folyamatosan halad, és óriási méretű a visszakereshető állomány a digitális könyvtárban.²⁴

A DAG honlapján minden harmadik hónapban tájékoztató összegzés jelzi az előrehaladás mértékét az egyes állományrészek digitalizálásáról. És ez nemcsak a szkennelést jelenti, hanem a feldolgozást, metaadatolást, a digitális könyvtárban való rögzítést és visszakereshetővé tételt.

Az ENSZ Digitális Könyvtára²⁵

A Digitális Könyvtár platformja (<https://digitallibrary.un.org>) a New York-i és a genfi könyvtár együttműködésében jött létre. ACERN (alapításakor a megnevezése Conseil européen pour la recherche nucléaire, mai

hivatalos neve European Organization for Nuclear Research – Európai Nukleáris Kutatási Szervezet) közreműködésével megalkotott kereső célja az volt, hogy a jövő számára megőrizze és szolgáltatssa mindazt a tudásanyagot, dokumentumhalmazt, amely a szervezetben az alapítása óta eltelt hetvenöt év alatt összegyűlt, és amely természetesen magában foglalja a kurrens hivatalos anyagokat is.

A *Digitális Könyvtári Platform* saját fejlesztésű, letisztult dizájnnal rendelkező, egyszerű, egyablakos keresővel ellátott felület, amely az utólagos szűkítés lehetőségét használja hasonlóan a már ismert discovery típusú rendszerekhez. Az egyablakos keresés lehetőségét ad a legáltalánosabb keresőszavak megadására a hivatalos nyelvek valamelyikén. Ha túlságosan általános keresőszót használunk, érdemes kikapcsolni a *full text search* opciót a bal felső sarkokban, de ha az a feltételezésünk, hogy valószínűleg kevés lesz a találat, akkor ennek használata javasolt. Lehetőség van az összetett keresés használatára is. Nem igazán jellemző már, hogy az ilyen rendszerek felajánlják ezt a módot, de itt olyan speciális, és sokszor ugyanolyan típusú dokumentumok (közgyűlési jegyzőkönyvek, bizottsági jelentések stb.) találhatók, hogy egy általános keresőszó óriási találati listát eredményezne, amelynek az utólagos szűkítésével sem lesz használhatóbb a végeredmény.

Ha például azt próbáljuk kinyerni, hogy melyik közgyűlési határozat mondta ki, hogy Magyarország az ENSZ tagja lett, akkor az egyablakos keresésben a *Hungary AND admission* keresőszavakkal (a Boolean operátorok használata nagyon támogatott), viszonylag baráti, 165 tételes találati listát kapunk. Ezt szűkíthetjük a fazettás rendszerben a baloldalon. Ha telefonon használjuk az egyébként optimalizált keresőt, akkor a találati lista megjelenése után egy kis szűrőre kattintva tudunk szűkíteni. Érdemes a dokumentum műfaját megadni, hogy a Közgyűlés vagy a Biztonsági Tanács határozatát keressük-e (amennyiben tudjuk). Illetve, ha tudjuk, hogy melyik évben adták ki, az év szűkítése már egészen közel visz a végeredményhez (*A/RES/995(X) 1956*). De mindehhez elengedhetetlen az előzetes tudás, hiszen ha semmit sem tudunk az eseményről, semmilyen szűkítést nem tudunk végrehajtani a keresés során, akkor nem lesz más választásunk, mint hogy a 165 találatot egyesével végignézzük. Javasolt még az idézőjel használata abban az esetben, ha kifejezésre keresünk, mert akkor automatikusan egyben fogja kezelni a keresőszót. Érdemes külön kiemelni az ún. *Authority Search* opciót. Ez gyakorlatilag az ENSZ „Authority katalógusa”. Szervezetekre, cégekre, tagállamokra, tárgyszavakra, szimbólumokra, számokra stb. szűkíthetjük vele a keresést.

5. ábra

Authority Search az ENSZ Digitális Könyvtárban

Forrás: <https://digitallibrary.un.org/collection/Authorities?ln=en>

Ha például megkeressük Magyarországot ebben a (földrajzi) tárgyszó indexben, akkor az *All resources* linkre kattintva az összes olyan találat megjelenik,

ami valamilyen szempontból köthető hazánkhoz (például személynevek a hozzájuk kapcsolódó felhívásokkal). De évre is szűrhetünk, és például

megnézhetjük, milyen események történtek egy adott évben az ENSZ-ben az országunkhoz köthetően.

Az *Authority Search* másik nagyon hasznos része a *Thesaurus*. Az ENSZ első tárgyszójegyzéke, az UNBIS, 1981-ben jelent meg. Online verziója, az UNBISNet pedig már teljesen beleolvadt a Digitális Könyvtárba, és napjainkban is folyamatosan építik, bővítik. A tárgyszavak segítségével hatékonyabb lehet a keresés, de sajnos a kezdő oldalon eléggé el van rejtve a linkje, pedig nagyon hasznos. Például ha a COVID-19 tárgyszóra keresünk, akkor minden hivatalos nyelven megjelenik a megnevezés, az *All resources*-ra kattintva pedig már most több mint 600

találat jelenik meg ezzel a járvánnyal kapcsolatban.²⁶

A felsorolt és részletezett szolgáltatások, mint a Dag Hammarskjöld Könyvtár helyben használható dokumentumai, az online katalógusa, a honlapjáról széles választékban elérhető anyagok, a digitalizálva megjelenített, és hamarosan teljességgel elérhető ENSZ dokumentumok, és a kapcsolódó, folyamatosan bővülő szolgáltatások mind azt jelentik, hogy a nemzetközi szervezet fennállásának 75. évében változatlanul elkötelezett abban, hogy a tagállamok állampolgárai számára magas színvonalon biztosítsa az információhoz való teljes körű hozzáférést.

Jegyzetek és irodalmi hivatkozások

1. Az ENSZ Alapokmányának magyar szövege. 1956. I. törvény. == Hatályos jogszabályok gyűjteménye [online] Budapest: Wolters Kluwer. Hozzáférhető: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=95600001.tv> [Megtekintve: 2021.02.24.]
2. Transfer of the assets of the League of Nations: The Library Endowment Fund [elektronikus dokumentum]. == United Nations General Assembly, 1946., 1. p. New York: United Nations Digital Library, [s. a.] Hozzáférhető: <https://digitallibrary.un.org/record/828958?ln=en> [Megtekintve: 2021.02.24.]
3. The United Nations Library: Gift of the Ford Foundation [elektronikus dokumentum]. == United Nations General Assembly, 1959., 2. p. New York: United Nations Digital Library, [s. a.] Hozzáférhető: <https://digitallibrary.un.org/record/3848455?ln=en> [Megtekintve: 2021.02.24.]
4. Dag Hammarskjöld élete és munkássága röviden: Dag Hammarskjöld == Wikipédia: a szabad enciklopédia [online]. San Francisco [Kalifornia]: Wikimedia Foundation, 2001–. A lap utolsó módosítása: 2021.02.18. Hozzáférhető: https://en.wikipedia.org/wiki/Dag_Hammarskj%C3%B6ld [Megtekintve: 2021.02.24.]
5. A Ford Alapítvány elnökének levele a Közgyűlés elnökéhez. Letter dated 61/09/26 from the President of Ford Foundation to the President of the General Assembly [elektronikus dokumentum]. == United Nations General Assembly Official Records, 16. New York: 1961–1962., 1. p. New York: United Nations Digital Library, [s. a.] Hozzáférhető: <https://digitallibrary.un.org/record/548797?ln=en> [Megtekintve: 2021.02.24.]
6. Az intézmény munkájáról a könyvtár honlapján. A Dag Hammarskjöld Library honlapja. Our Activities aloldal [online]. Hozzáférhető: <https://library.un.org/content/our-activities> [Megtekintve: 2021. 02. 24.]
7. A könyvtár állományáról: A Dag Hammarskjöld Library honlapja. Our Collections aloldal [online]. Hozzáférhető: <https://library.un.org/content/our-collections> [Megtekintve: 2021. 02. 24.]
8. A DAG online katalógusa: A Dag Hammarskjöld Library honlapja [online]. Hozzáférhető: https://pmt-eu.hosted.exlibrisgroup.com/primo-explore/search?vid=41DHL_V2 [Megtekintve: 2021. 02. 24.]
9. Geospatial location information for a better world: Az ENSZ honlapja [online]. [New York]: United Nation, cop. 2021. Hozzáférhető: <https://www.un.org/geospatial/> [Megtekintve: 2021. 02. 24.]
10. OpenGIS: Un Open GIS Initiative == [New York]: UN Open GIS Secretariat Office, cop. 2019. Hozzáférhető: <http://unopengis.org/unopengis/main/main.php> [Megtekintve: 2021. 02. 24.]
11. Kutatástámogatás a DAG honlapján keresztül: A Dag Hammarskjöld Library honlapja [online]. Hozzáférhető: <https://research.un.org/en> [Megtekintve: 2021. 02. 24.]
12. Információk a tagállamokról: A Dag Hammarskjöld Library honlapja [online]. Hozzáférhető: <https://library.un.org/unms> [Megtekintve: 2021. 02. 24.]

13. UNBIS Thesaurus: A Dag Hammarskjöld Library honlapja [online]. Hozzáférhető: <http://metadata.un.org/thesaurus/about?lang=en> [Megtekintve: 2021. 02. 24.]
14. Linked data services: A Dag Hammarskjöld Library honlapja [online]. Hozzáférhető: <http://metadata.un.org/?lang=en> [Megtekintve: 2021. 02. 24.]
15. Research Guide: A Dag Hammarskjöld Library honlapja [online]. Hozzáférhető: https://research.un.org/en?b=s&group_id=2087 [Megtekintve: 2021. 02. 24.]
16. UN Depository Library programme: A Dag Hammarskjöld Library honlapja [online]. Hozzáférhető: <https://library.un.org/content/united-nations-depository-library-programme> [Megtekintve: 2021. 02. 24.]
17. A/RES/52/214 Közgyűlési Határozat 1998. [elektronikus dokumentum]. == United Nations General Assembly, 1998., 6. p. New York: United Nations Digital Library, [s. a.] A határozat C részének 2. pontjában a Főtitkár kezdeményezi, hogy valamennyi ENSZ-dokumentum legyen késedelem nélkül digitális formában elérhető az ENSZ honlapján keresztül valamennyi tagállam számára. Hozzáférhető: <https://digitallibrary.un.org/record/250560?ln=en> [Megtekintve: 2021. 02. 24.]
18. Jelentés a digitalizálás előrehaladásáról: Update on UN Digitization Programme [online]. == A Dag Hammarskjöld Library honlapja. Hozzáférhető: <https://library.un.org/library-news-by-blog?page=54> [Megtekintve: 2021. 02. 25.]
19. 2017-ben vált elérhetővé a Digitális Könyvtár oldala: The United Nations digital library is here! [online]. == A Dag Hammarskjöld Library honlapja. Hozzáférhető: <https://library.un.org/library-news-by-blog?page=47> [Megtekintve: 2021. 02. 24.]
20. Statistical Yearbook of the United Nations [online]. == A Dag Hammarskjöld Library honlapja Hozzáférhető: <https://library.un.org/library-news-by-blog?page=43> [Megtekintve: 2021. 02. 24.]
21. The Human Rights Yearbook 1946–1988-ig. == A Dag Hammarskjöld Library honlapja [online]. Hozzáférhető: <https://library.un.org/library-news-by-blog?page=28> [Megtekintve: 2021. 02. 24.]
22. Trusteeship Council's documents are now accessible in full text in the UN Digital Library [online]. == A Dag Hammarskjöld Library honlapja. Hozzáférhető: <https://library.un.org/library-news-by-blog?page=2> [Megtekintve: 2021. 02. 24.]
23. 75 years 75 documents [online]. == A Dag Hammarskjöld Library honlapja. Hozzáférhető: <https://research.un.org/en/UN75> [Megtekintve: 2021. 02. 24.]
24. 1 million records in the UN Digital Library [online]. == A Dag Hammarskjöld Library honlapja. Hozzáférhető: <https://library.un.org/library-news-by-blog?page=4> [Megtekintve: 2021. 02. 24.]
25. Az ENSZ Digitális könyvtárának honlapja: UN Digital Library [online]. Hozzáférhető: <https://digitallibrary.un.org/?ln=en> [Megtekintve: 2021. 02. 24.]
26. 2021. január 4-ei keresés.

Felhasznált irodalom

The Dag Hammarskjöld Library. Gift of the Ford Foundation. New York: United Nations, 1962. 164 p.

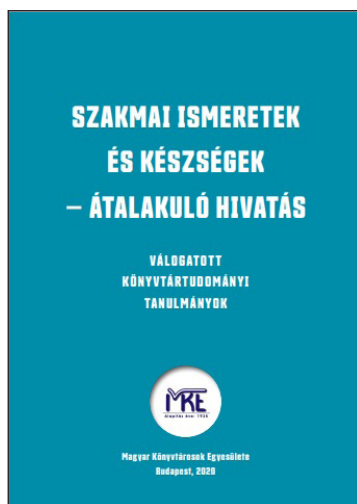
Az ENSZ Dag Hammarskjöld Könyvtár hírlevele [online]. Hozzáférhető: <https://library.un.org/content/library-news> [Megtekintve: 2021. 02. 25.]

Beérkezett: 2021. január 13.

Szakmai ismeretek és készségek – átalakuló hivatás. Válogatott könyvtártudományi tanulmányok

A könyvtáros szakma új kihívásaihoz kapcsolódóan a Magyar Könyvtárosok Egyesülete (MKE) 2016-tól kezdődően évente szervezett egy-egy nemzetközi konferenciát a megújuló könyvtáros hivatás és az ehhez kapcsolódó kompetenciák témakörében. Mind a három alkalommal a szűkebb téma neves külföldi és hazai szakemberei tartottak előadást nagy érdeklődés mellett. A kötet szerkesztői fontosnak érezték, hogy az elhangzott előadásokból válogatva egy tematikus kötet szülessen, amely lehetőséget ad a hazai könyvtáros szakembereknek az egyes kérdések alaposabb megismerésére, továbbgondolására vagy éppen egy-egy jó gyakorlat átültetésére. A kötet előszavában *Barátné Hajdu Ágnes* – az MKE elnöke, a kötet szerkesztője, és az egyik tanulmány szerzője is – a következőképpen indokolja a kötet témáját: „*A Magyar Könyvtárosok Egyesülete következetesen törekszik arra, hogy olyan témákat közvetítsen, amelyek a világ trendjeit, a könyvtárosság jövőjét tükrözik. Jelen kötetünk is erre példa. Csokorba szedtük a 2016., 2017. és 2018. évi konferencia előadásainak egy részét, melyeket tematikusan rendeztünk el. Az egyes éveket nem jeleztük, mutatva ezzel is a tartalmi összetartozást. Ugyanakkor tudnunk kell, hogy az évek során történhetek változások, fejlemények az elhangzottakhoz képest.*”

Szakmai ismeretek és készségek
– átalakuló hivatás : válogatott
könyvtártudományi tanulmányok.
(Szerk. Barátné Hajdu Ágnes).
Budapest : MKE, 2020. 270 [2] p.
ISBN 978-963-89260-3-6
ISBN 978-963-89260-4-3 (pdf)

A kötet öt nagyobb fejezetben tárgyalja a kompetencia kérdéskörét.

A *Változó kompetenciák* fejezetben hat szerző írását olvashatjuk. Ragnar Audunson (az oslói Metropolitan University, korábban a Department of Archivistics, Library and Information Science és az Akershus University College professzora) „*A közkönyvtárak mint demokratikus terek*” című tanulmánya szélesebb dimenzióban közelíti meg a kérdést: arra keresi a választ, hogy mit jelent a (köz)könyvtárak új és újraértelmezett küldetése. Az a tény, hogy az információ és a tudás mindenütt jelen van, és nem szükségszerűen kötődik a könyvtárakhoz, elkerülhetetlenné teszi, hogy a könyvtárosság szakmailag újraorientálja magát. A könyvtárosság generikus definícióját a következőképpen adja meg: „*A könyvtárosok olyan szakemberek, akik a tudás és kultúra szervezett digitális és/vagy fizikai gyűjteménye alapján előmozdítják a tanulással, tudásmegosztással és kulturális tapasztalatokkal kapcsolatos társadalmi folyamatokat.*”

A könyvtárak általában olyan intézmények voltak a múltban és olyanok ma is, amelyek a társadalmi nyilvánosságot erősítik – állapítja meg Audunson, ám a fenntartható és funkcionáló társadalmi nyilvánosságnak vannak kihívásai, ezekre a kihívásokra kell a könyvtáraknak megfelelően reagálniuk. A szerző öt kihívást sorol fel, ezek: (1) a hagyományos hordozók válsága; (2) a tudáshoz való hozzáférés; (3) állampolgári készségek; (4) visszhangkamrák; (5) eltűnőben vannak azok a társadalmi mozgalmak, amelyek a helyi és a központi szint közötti kommunikációs csatornákat létrehozzák.

A *hagyományos hordozók válságát* a statisztikai adatok áttekintésével példázza: a nyomtatott hírlapokat olvasók száma folyamatosan és erőteljesen csökken. Az internetes újságot olvasók tábora ugyanakkor növekszik, ám az ily módon történő olvasás felületesebb, a figyelem könnyen eltérül. A *tudáshoz való hozzáférés* kihívását abban látja a szerző, hogy a könyvtárosoknak maguknak is megfelelően kell navigálniuk, illetve segíteniük a tájékozódást a digitális információtengerben, fejlesztve a kritikus értékelés, az álhírek és álinformációk elkerülésének képességét. A minőségi információ garantálása tekintetében a könyvtárosok létfontosságú szakmát képviselnek. A *visszhangkamrák* csapdája azt jelenti, hogy kiépítjük saját információs univerzumunkat, ahonnan nem lépünk ki, így nem ismerünk meg a sajátunktól eltérő értékeket. A hagyományos információhordozók eltűnése, az állampolgári készségek hiánya, a megbízhatatlan információk tömegessé válása és a népszerű tömegszervezetek fokozatos sorvadása mind-mind veszélyezteti a társadalmi nyilvánosságot. Napjaink könyvtárügye számára fontos feladat, hogy válaszokat adjon ezekre a kihívásokra.

A fejezet második tanulmánya arra keresi a választ, hogy az új kihívásokra milyen tanulmányi programokkal lehet felkészíteni a jövőendő könyvtárosokat.

Baiba Holma (*Hogyan menedzseljük a könyvtárosok kompetenciáiban történő változásokat, és hogyan fejlesszük a felsőoktatási tanulmányi programokat?*) mint az Információmenedzsment tárgy szakmai vezetője (Lettországi Egyetem Társadalomtudományi Kar) ismerteti a szükséges kompetenciák forrásait, és elemzés alá veszi a tanulmányi programok fejlesztésével kapcsolatos kihívásokat. Tanulmányában a kompetencia kifejezést a következőképpen definiálja: „*a kompetencia az a képesség, amelynek révén a tudást, készségeket és személyes, szociális és/vagy*

módszerekkel kapcsolatos képességeket valamely munka elvégzéséhez és a szakmai fejlődéshez fel tudjuk használni.” A szerző négy forrást sorol fel, amelyek segítségével felderíthetők az aktuális kompetenciák, és segítik a tanulmányi programok kialakítását: (1) a szakterületen működő gyakorlati szakemberek és kutatók által kialakított keretrendszer vagy modellek; (2) a szakterületen működő szakemberek nézetei; (3) más felsőoktatási intézmények hasonló programjai; (4) a hallgatók véleménye a tanulmányi programokról. A szerző néhány nagyon hasznos és nemzetközileg használt modellt sorol fel, melyeket a hazai könyvtárosképző intézmények is eredményesen beépíthetnek a képzési struktúrájukba. A cikk szerzője részletesen bemutatja *Sheila Corral* professzor információs szolgáltatásokhoz szükséges kompetenciákat tartalmazó modelljét. A modell három részből áll. A központi részben helyezkednek el a szakmai (technikai) kompetenciák, a második rész tartalmazza a szervezési és menedzsment kompetenciákat, a harmadik pedig az interperszonális és személyes kompetenciákat. Baiba Holma külön hangsúlyozza a szakterület frissen felbukkanó új témáinak felderítését, mint például az adattudomány kérdését. A megfelelő tanulmányi programok kialakításában fontos segítséget jelentenek a terepen dolgozó könyvtárosok mint információforrások, hiszen ők tudják tolmácsolni a „piac” igazi igényeit.

Ulrike Lang (a hamburgi Carl von Ossietzky Tartományi és Egyetemi Könyvtár osztályvezetője) tanulmányának címe *Az egyedüli állandó a változás: készek vagyunk-e arra, hogy mi legyünk a jövő könyvtárosai?* A szerző egy olyan könyvtárban dolgozik, amely egyesíti magában a köz- és felsőoktatási könyvtár feladatait, tehát egy igen széles és eltérő igényű felhasználói kört kell szolgálnia. Éppen ezért néhány éve a könyvtár határozott lépéseket tett abba az irányba, hogy megszabaduljon a régi, „hagyományos könyvtárképtől”. Készült is egy rövid videó, amely másfél percben bemutatja a könyvtár „otthonná” történő átrendezését egy csapat vidám olvasó közreműködésével. A könyvtár mottója azóta: „Érezd magad otthon!”. A szerző röviden összefoglalja, hogy a jövő szuperkönyvtárosának milyennek is kell lennie (mediátor, technikai guru, közgazdasági és társadalmi szakértő, kapcsolati szakértő stb.). Mindezekhez néhány fontos elsajátítandó készséget sorol fel, mint a kreativitás és azonnali változtatás, az aggregálás készsége, ami az információk magas szintű gondozását jelenti. A tartalommal kapcsolatos kurátori feladatokat is el kell látni, ez „olyan egyének tevékenysége,

akiket azzal bíztak meg, hogy megtalálják, összefüggéseikbe helyezték és megszervezzék az információkat, megbízható kontextust és architektúrát adjanak hozzá ahhoz a tartalomhoz, amelyet felderítenek és megszerveznek”. A tájékoztatás készsége mindig is követelmény volt a szakmaisághoz: itt a paletta kiszélesedése jelenti a kihívást. Az ötödik kihívás szorosan kapcsolódik a „harmadik hely” (vagyis az otthon-érzés fogalmához), tehát a könyvtárosoknak rendelkezniük kell a szórakoztatás készségével. Ennek a változtatásnak a megvalósítása új kompetenciát kíván a vezetőktől is, mert akkor tudnak megfelelő kultúrát létrehozni, ha nyitottak, és egyfajta trénerként (coach-ként) működnek a szervezetben. A nyitott és hatékony kommunikáció jól segíti ezeknek a céloknak a megvalósulását. A szerző egy frappáns *Gandhi*-idézzel zárja tanulmányát: „Te magad légy a változás, amit látni szeretnél a világban.”

Nagyon tanulságos és hasznos írás a magyar szakmai közösség számára *Simon Berney-Edwards*, a CILIP (Chartered Institute of Library and Information Professionals) igazgatójának cikke: *Kompetencia-modell kialakítása a brit könyvtári és információs szakemberek számára*. A hazai könyvtárak és könyvtárosok számára mindig is követendő példa volt a brit könyvtárpolitika, mert világos célokat fogalmaz meg, gyakorlatias, és természetesen megfelelő pénzeszközöket biztosít a célok megvalósításához. A CILIP a könyvtárosok, információs szakemberek és tudásmenedzserek vezető szakmai szervezete. Az intézet kettős feladatra vállalkozott: egyrészt elkészítették azt a tanulmányt, amely felméri és bemutatja a képzett könyvtári szakemberek (társadalmi/piaci) értékét, s ami azt igazolja, hogy a kompetens könyvtári és információs szakemberek nélkülözhetetlenek ahhoz, hogy a használók a lehető legjobb információs szolgáltatásokhoz jussanak. A második célítózás a jövőbeni szakmai készségek keretrendszerének megalkotása, amely egyrészt tudásbázisként működik, másrészt alkalmas önértékelési funkcióra. A CILIP szakmai tudás- és készségbázisának (PKSB – Professional Knowledge and Skills Base) ábráján a középpontban az etika és az általános emberi értékek helyezkednek el. A készségek két nagy csoportba kerülnek: (1) szakértelem; (2) általános készségek. A szakmai tapasztalatok alá tartozik a tudás- és információs szervezés, a tudás- és információmenedzsment, a tudás és információ felhasználása és kiaknázása, kutatási készségek, információirányítás és megfelelőség, nyilvántartások kezelése és archiválás, gyűjteménykezelés és -fejlesztés és a műveltség és tanulás.

Az általános készségek alá tartozik a vezetés és érdekvédelem, stratégiai tervezés és menedzsment, használóközpontúság, szolgáltatástervezés és marketing, információtechnológia és kommunikáció, tágabb összefüggés a könyvtári, információs és tudásszektorral, valamint tágabb szervezeti és környezeti összefüggés. A PKSB egyben az önértékelés eszköze is, segítséget nyújt a tagoknak abban, hogy tudásuk és készségeik szintjét megítéljék, és megvizsgálják, hol szeretnének javítani.

Magyar szerzőként *Fischerné Dárdai Ágnes* (a Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont nyugalmazott főigazgatója) kapcsolódik a témához. A *Kísérletek a PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpontban dolgozó szakemberek kompetenciájának meghatározására* című tanulmányában a szerző azt írja le, hogyan működtek együtt a Pécsi Tudományegyetem Humánpolitikai Igazgatóságával azért, hogy a közgyűjteményi dolgozók – köztük a könyvtári dolgozók – munkaköri leírását és a hozzá kapcsolódó kompetenciamátrixot közösen kidolgozzák. Bemutatja, hogy ezt az egyetempolitikai szándékot hogyan csatornázták be a saját, a 2015–2020-ra vonatkozó stratégiájuk teljesítményértékelési rendszerének előkészítésébe, a Teljesítményértékelési Rendszer (TÉR) bevezetéséhez. Írásában a szerző részletesen ismerteti az együttműködési folyamatot és az együttműködés eredményeként létrejött Teljesítményértékelési Rendszer verzióit. A Pécsi Egyetemi Könyvtár által létrehozott munkaköri mátrix legnagyobb elismerését az jelenti, hogy a közgyűjteményi dolgozók munkaköri besorolását tartalmazó 150/1992-es kormányrendelet módosításába az általuk kidolgozott javaslat került. A minőségi munka értékelésére megalkotott TÉR elemeit sok könyvtár átvette. A szerző a teljesítményértékelés legnagyobb pozitívumának azt tartja, hogy a könyvtár kollektívája a minőségfejlesztési folyamatban – különösen az önértékelés során szerzett tapasztalatok következményeként – nyitottá vált. A könyvtárosok többsége az (ön)reflexió olyan szintjére jutott el, hogy az egyének önértékelését követően nemcsak a közvetlen felettesek véleményét, hanem az értékeléssel azonos szinten lévő kollégák és a beosztottak véleményét is be lehet építeni a teljesítményértékelés folyamatába. Ennek az a legnagyobb előnye, hogy jóval részletesebb és árnyaltabb képet lehet kapni mindenki munkájáról. A fejezet utolsó szerzője, *Elżbieta Barbara Zybert* (a Varsói Egyetem Újságírás, Információ- és Könyvtudományi Karának kinevezett professzora) a könyvtárosképzés jelenlegi helyzetéről készített tanulmányt

Könyvtárosképzés Lengyelországban: dilemmák és problémák címmel. Az írás első részében röviden képet kapunk a könyvtárosképzés történetéről, a könyvtártípusokról, ezek számáról, és a könyvtáros szakma helyzetéről. A 2010-es években a több mint 20 000 könyvtáros közül kétharmaduk szakképesítéssel rendelkezett. A tudományos könyvtárak munkatársait jól felkészült szakembereknek jellemzi. A könyvtárosképzés Lengyelországban tíz felsőoktatási intézményben folyik, ahol alap és mesterdiplomát szerezhetnek a hallgatók. A képzőintézmények kínálata sokszínű, és egynél több fokozat is szerezhető különböző specializációkban (információmenedzsment, információs architektúra, modern kiadás, webes publikálás, információ az e-társadalom intézményeiben). A mesterképzésben is többféle szakirányt indítanak a felsőoktatási intézmények, mint például iskolai könyvtárak, a sajtó a társadalom kommunikációs rendszerében, könyvtárak vezetése és szervezése, digitális könyvtárak és az internet, kulturális örökséget gondozó intézmények. Ami problémát jelent a szakma számára, az az a tény, hogy egyre több könyvtár alkalmaz olyan nem könyvtáros diplomásokat, akik nem találtak munkát a maguk szakterületén. Felerősödtek azok a nézetek, hogy a könyvtárosképzést jelentősen át kell alakítani. Ennek jegyében létrehoztak egy szakértői csoportot, hogy kidolgozzák a könyvtárosoktól elvárt képzettséget, valamint meghatározzák a különböző típusú könyvtárak személyzetétől elvárt ismereteket, készségeket és szociális kompetenciákat. Az így létrejött „könyvtáros” szakképzettség leírása hat képzési területből áll (ami egy általános alapképzésnek felel meg), a speciális tudás pedig vagy a gyakorlatban, vagy további képzési területen szerezhető meg.

A kötet *Kompetenciák a könyvtárosképzésben és továbbképzésben* című második fejezetének első tanulmányában Barátné Hajdu Ágnes részletes áttekintést ad a magyar továbbképzési gyakorlat eddigi eredményeiről és aktuális kérdéseiről. A szerző a Könyvtári Akkreditációs Szakbizottság elnökeként és a Könyvtáros Életpálya Munkabizottság vezetőjeként aktív formálója és megfogalmazója a könyvtáros szakemberek számára megalkotott életpályamodell kidolgozásának. „Nemcsak a kihívásokra adott válaszok következtében változtak meg a könyvtárosokkal szemben támasztott követelmények és a munkavégzés menete – mely gyakran egybeesik az önmagunkkal szemben megfogalmazott elvárásokkal –, hanem a munkához való hozzáállásunk is átformálódott” –

fogalmazza meg a szerző. Éppen ezért fontos tisztázni, hogy melyek a szaktudás megújításának és elismerésének alappillérei. A négy elem (képzés, életpálya-életpályamodell, karrierépítés, továbbképzés) közül a tanulmány az utolsó kettővel foglalkozik részletesen. A könyvtáros életpálya fogalma 2001-től kezdve már többször is előkerült a magyar szakpolitikai kérdések tárgyalása, meghatározása során. A legfrissebb ezek közül az MKE elfogadott, a 2016–2021-es időszakra vonatkozó stratégiai terve, amelyben kiemelik a következők szükségességét: „Hatékony érdekérvényesítés és érdekképviselet.” A hatékony cselekvés legfőbb bizonyítéka az a tény, hogy az MKE már 2014-ben megalakította a Könyvtáros Életpályamodell Bizottságot, amelybe a tagokat a Magyar Könyvtárosok Egyesülete és az Informatikai és Könyvtári Szövetség kérte fel és delegálta.

A szervezés során fontos szempont volt, hogy mind a könyvtártípusok, mind a szakmai kompetenciák és gyakorlatok tág köre képviseltesse magát, hogy ebben a tekintetben is a lehető legszélesebb lefedettség és reprezentáció jelenjen meg az életpályával kapcsolatos tárgyalások során. A megalkotandó modell célja a kulturális ellátás színvonalának emelése volt, melynek alapfeltétele a könyvtáros szakma számára biztosítandó képzés, megfelelő előmenetel és az ehhez illeszkedő megfelelő illetményrendszer, valamint a megbecsülés és a biztonság. A folyamatok elindultak, de sajnos a tényleges eredmények eddig elmaradtak – összegzi a szerző. A szakmai pálya pozitív megítéléséhez tartozik a karrierépítés lehetősége. A tanulmány írója a tudatos karrierépítés több vetületét mutatja be, külön kiemelve a hallgatók által választható utakat, módokat. A sikeres karrierépítéshez elengedhetetlen a folyamatos képzés. A formális képzés mellett a könyvtárosi szaktudás megszerzésének fontos szakasza a továbbképzés, amely speciális munkakörre, feladatra koncentrál. A nemzeti kulturális örökség minisztere 1/2000. (I.14.) számú rendelete teljesen átalakította a továbbképzési rendszert, megteremtve kolléga számára a szakmai továbblépés lehetőségét. A rendelet továbbképzési rendszert átalakító, fejlesztő, élénkítő hatása nemcsak azon alapult, hogy kötelezően előírta a hétévenkénti legalább 120 órás továbbképzést, és ezzel rendezett kereteket adott az aktuális programok kifejlesztéséhez, hanem hogy pénzügyi feltételeket, közvetlen normatív támogatást is biztosított ehhez a könyvtárak számára. Sajnos a gazdasági helyzet változásával ezt a támogatást először felfüggesztették, majd teljesen megszüntették a könyvtárak számára biztosított pénzügyi fedezetet.

A legutolsó időkben ezt a gyakorlatot felváltotta, hogy néhány, a stratégia szempontjából fontos tanfolyamot támogattak, ingyenességükkel ösztönözték és lehetővé tették ezek elvégzését. A tanulmány utolsó részében összefoglaló táblázat mutatja be a 2001–2018 közötti képzéseket.

A fejezet utolsó tanulmánya *Namtip Wipawin* (a Sukhothai Thammathirat Open University információtudományi PhD programjának elnöke a Bölcsészettudományi Iskola Információtudományi Tanszékén) tollából született *A tudományos kommunikációs kompetenciák integrálása a könyvtár- és információtudományi tantervbe. Esettanulmány Thaiföldről* címmel. A cikk kiemelkedő értékét nem elsősorban a szerző hazájában szükséges tantervi változtatások bemutatása adja – bár ez is nagyon tanulságos lehet a hazai könyvtárosképző intézmények számára –, hanem az a kiváló elméleti összefoglaló, amely részletesen felvázolja azokat a tudományos kommunikációs készségeket és kompetenciákat, amelyeket az irányadó nemzetközi könyvtáros szervezetek meghatározása alapján be kell építeni a formális oktatásba. A szerző az ACRL (Association of College and Research Libraries), a CARL (Canadian Association of Research Libraries) és a NASIG (North American Serials Interest Group, Inc.) által összeállított kompetenciajegyzék alapján a tudományos kommunikációs könyvtárosok magkompetenciáit a következőkben határozza meg: (1) intézményi repozitóriumok menedzselése; (2) publikálási szolgáltatások; (3) szerzői jogi szolgáltatások; (4) adatmenedzsment szolgáltatások; (5) az értékelés és hatás mérőszámainak ismerete és kezelése. Az intézményi repozitóriumok menedzselése nem szokatlan feladat a tudományos könyvtárak munkatársai számára: itt elsősorban a kutatók archiválási szokásainak megismerése és az eljárások kialakításának képessége jelent újdonságot. A publikálási szolgáltatások esetében világos képpel kell rendelkezni a kiadás teljes életciklusáról, elvárható a publikációs platformok ismerete, az ezekkel szerzett tapasztalat többek között. A szerzői jogi szolgáltatásokkal már foglalkoznak a könyvtárak, ezen a területen a mélyebb és átfogóbb tudás megszerzése és naprakészen tartása látszik kihívásnak (bíróági környezet ismerete, licenclési szolgáltatások teljesítése stb.). Az adatmenedzsment-szolgáltatások területén sok új elem jelent meg: adatmenedzsment-tervezés, szakmaspecifikus adatsémák, adatleírások ismerete, a nyílt forráskódú adatrepozitóriumok megoldásaiban való jártasság. Az értékelés és hatás mérőszámainak ismerete esetében a hatás mérésére szolgáló alternatív

módszerek megismerése, az oktatók profilrendszerének és a felsőoktatási közösségi hálózatoknak ismerte, valamint az oktatók tevékenységével kapcsolatos jelentő rendszer szerkezetéről megfelelő információ birtoklása. A szerző a thai könyvtár- és információ-tudományi tantervekben legalább öt tantárgy tartalmi módosítását tartja szükségesnek.

A könyv *Digitális kompetenciák* címet viselő harmadik fejezetében három tanulmányt olvashatunk. Anna Maria Tammaro (a Pármai Egyetem professzora) *Új profilok, új készségek, új oktatás: a könyvtárosok kompetenciáinak hiányosságai a digitális korszakban* című tanulmányában arra mutat rá, hogy a szolgáltatások megújítása a digitális korszakhoz igazodva új profilokat, új kompetenciákat és következetes szakosodást tesz szükségessé. A tanulmány ismerteti a kompetenciarendszer alapfogalmait, amelyeket a könyvtárosoknak ismerniük kell, az IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions) és az EBLIDA (European Bureau of Library, Information and Documentation Associations) tevékenységeit e kompetenciák áttekinthetővé és elismerhetővé tétele érdekében. A továbbképzési keretrendszer kiemelten kezeli a kompetenciarendszert, a digitális kor kihívásait és lehetőségeit figyelembe véve. Végezetül a tanulmány azzal foglalkozik, hogy kinek a feladata a kompetenciák értékelése és igazolása, majd javaslatot tesz arra, hogy ebben a szakmai egyesületek a jövőben milyen szerepet játszhatnak. Az IFLA szerepe az lehetne, hogy megerősítse és támogassa a szakmai egyesületeket új feladatkörükben.

Eszenyiné Borbély Mária (a Debreceni Egyetem Informatikai Karának adjunktusa) az MKE támogatásával 2015-ben kezdte el azt a munkát, amelynek első lépése olyan módszertan és keretrendszer felkutatása volt, amelyre a hazai könyvtáros közösség digitáliskompetencia-állapotának felmérése épülhetett. A kötetben publikált *Könyvtárosok digitáliskompetencia-mérése: módszertani útkeresés és eredmények* című írás az évekig tartó munka folyamatát mutatja be, amelynek utolsó eleme *Az én könyvtáram* projekt keretében végzett 2017 novemberi, a közkönyvtári körre reprezentatívnek tekinthető vizsgálat volt. Gyorsan világossá vált, hogy az ideális eszköz az Európai Bizottság által kifejlesztett *DigiComp* rendszer lesz. A szerző kifejti a keretrendszer érdemeit: alaposan kidolgozott, logikus felépítésű, bővíthető, testre szabható, és részletes indikátorkészlet is kapcsolódik hozzá. 2017 januárjában valósult meg az

első online felmérés a magyarországi könyvtárosok körében, 606 szakember részvételével, az ehhez kapcsolódó legfőbb mutatókat ábrák segítségével ismerteti a szerző. A második vizsgálatra a már említett *Az én könyvtáram* projekt keretében került sor. Ebben a felmérésben 1785 fő vett részt, de csak a közkönyvtárak részéről, a felmérésről a tanulmány részletes elemzést közöl. Az eredmények néhány meglepetéssel is szolgáltak, de ami a legfontosabb, jól hasznosítható képet adtak a közkönyvtárakban dolgozó kollégák digitáliskompetencia-állapotáról. A könyvtárosok legerősebb kompetenciájuknak a megfelelő információértékelési tudásukat tartják, és legnagyobb lemaradásukat a tartalom-előállítás területén érzékelik. A felsőfokú könyvtársképzésnek a témára vonatkozó magas minőségét emeli ki a tanulmány szerzőjének következő megállapítása: „a pályázati konstrukció keretében megvalósuló vizsgálat a résztvevők magas létszáma miatt lehetővé tette annak kimutatását is, hogy a könyvtáros diplomának milyen hatása van, és egyáltalán van-e hatása a könyvtárosok digitális kompetenciájára. Az eredmények meglepetések voltak még akkor is, ha feltételezni lehetett, hogy bizonyos kompetenciák és a felsőfokú könyvtársképzés között erőteljes összefüggés lehet. Azonban azt, hogy a huszonegy DigiComp által vizsgált kompetenciából húszra komoly hatást gyakorol a felsőoktatás kereteiben zajló könyvtáros képzés, senki sem gondolta volna.”

A fejezet harmadik tanulmányának szerzője, Rosa San Segundo (az Universidad Carlos III de Madrid professzora) azt vizsgálja írásában, hogy az új digitális információs környezetben felmerült új paradigmák milyen hatással vannak magára a tudásra és a tudás formátumára. A digitális információs technológia újfajta digitális gondolkodásmódot eredményez, az információkeresési folyamat interaktívvá válik. A digitális bennszülöttek – fejti ki a szerző – „agyt átadják az információtechnológiának. Agyuk másképp fejlődik, más módon dolgozzák fel az információt, mivel birtokolják az ehhez szükséges agyi sebességet.” Az új felhasználók kiszolgálásához a könyvtárosok tudásának és készségeinek jelentős mértékben meg kell változni a digitális világban, ami nem könnyű, ahogy erről már több vita is szólt. Az egyéni készségek – amelyeket szoft, puha készségnek is nevezünk – növekvő fontossága a technikai ismereteken és készségeken túlmenően megköveteli, hogy a vegyes profilú információs szakemberek (akik nem csak egy készségkészletet birtokolnak) vagy az információs menedzserek megfeleljenek – a képzés és az aktív

részvétel tagadhatatlan igényén túl – a könyvtár 2.0 minden szempontjának és vonatkozásának. „A könyvtári munkában a legfontosabb továbbra is a szolgáltatási készség lesz, perspektívája a változatosság és a fejlődés; a jövője pedig az lesz, hogy az oktatás és a kultúra digitális élvonalává válik.” – zárja a szerző a tanulmányt.

A kötet *Speciális kompetenciaterületek* című negyedik fejezete hat írást foglal magába, változatos módon közelítve meg a témát. Az indító tanulmány szerzője Kiszl Péter (habilitált egyetemi docens, az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetének igazgatója, Információtudományi Tanszékének és Könyvtártudományi doktori programjának vezetője), aki igen alapos és részletes összefoglalót közöl az Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtártudomány doktori programjáról, amely két évtizede egyedülként működik önállóan a hazai doktori képzés keretében. Szakmánk számára nyilvánvaló, hogy az informatikus könyvtárosképzés multidiszciplináris jellegű: ezt támasztja alá az a tény is, hogy a képzések sokféle fakultáshoz tartoznak Magyarországon (bölcseztudományi, informatikai, természettudományi). Nehezítette a doktori képzés függetlenné válását az is, hogy a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság nem ismeri el a könyvtár- és információtudományt önálló tudományágként, ahogyan ez külföldön természetes. A rendszeres posztgraduális doktori képzés az ELTE Könyvtártudományi Tanszékén 1998 szeptemberétől indult el. A program kezdetben erőteljes történeti orientáltsággal indult, majd fokozatosan nyitott az információtudomány és határterületei felé. A szerző részletes leírást ad a jelenlegi képzési struktúráról, az egyes szakaszok tematikájáról, valamint a doktoranduszok lehetőségeiről. A könyvtártudományi doktori képzés hazai és nemzetközi beágyazottságát mutatja a témakiírás sokszínűsége. (Példaként néhány választott témát említek csak: mesterséges intelligencia és a könyvtárak, a XXI. századi közkönyvtár társadalmi kontextusa, az open access és a digitalizált dokumentumok online szolgáltatása, a tárgyak internete és a könyvtár.) A hallgatók húsz külföldi egyetem részképzésein vehetnek részt, amelyhez anyagi támogatást is kapnak, a hazai program színvonalát pedig neves külföldi előadók emelik. „Egy doktori program igazi eredményességét a megszerzett tudományos fokozatok mutatják” – írja Kiszl Péter, a program igazgatója. Ha az olvasó áttekinti az eddig megvédett 43 disszertáció címét, elismeréssel állapítja meg, hogy az

ELTE Könyvtártudomány doktori programja nagyon értékes kompetenciafejlesztő tevékenységet végez.

A könyvtárosok felkészítése vezetési feladatokra: kompetenciák komplex feladatokhoz című tanulmány szerzője, Leda Bultrini (a laziói Regionális Környezetvédelmi Ügynökség (ARPA) Operációs rendszerek és tudásmenedzsment részlegének igazgatója) a könyvtárak vezetőinek javasol újszerű látásmódot és vezetői stílust a megváltozott, ún. posztindusztriális társadalomban. A szerző azt állapítja meg, hogy az eddigi vezetői módszereket erősen befolyásolja a „menedzserializmus” ideológiája (célvezérelt menedzsment, ösztönzésen alapuló motiváció, teljesítményértékelés). A szerző szerint a könyvtárak komplex rendszerek: ezek lényege, hogy nem lehet őket leírni korlátozott számú paraméterekkel. A komplex rendszerek jellemzői, hogy független és autonóm ágensek népességéből állnak, amelyeket „önszerveződő” és „intelligens” viselkedés jellemez. Ahhoz, hogy egy komplex rendszer működését megértsük, nemcsak részei működését kell értenünk, hanem azt is, hogyan működnek együtt, hogy egy egészet alkossanak. Emiatt a könyvtár vezetőjét úgy kellene tekinteni, mint segítőt vagy a „változást lehetővé tevő tényezőt”, aki a megfelelő feltételeket tudja biztosítani a fejlődéshez a szervezet számára. Ehhez a vezetőnek folyamatosan figyelnie kell a rendszerre (jelen esetben a könyvtárra), hogy fel tudja fogni a rendszerből érkező jelzéseket és gondolatokat, majd eszerint tudja végrehajtani az intervenciókat.

Redl Károly (az Országgyűlési Könyvtár igazgatóhelyettese) *A szerzői jog alkalmazási körében szükséges kompetenciák* című tanulmányában a könyvtáros szakma gyakorlásához szükséges kompetenciák körébe beépülő jogi ismeretek alkalmazási készségéről ír áttekinthetően. A kompetencia fogalma a mai köznyelvben számos értelmezést kapott: illetékesség, jogosultság, szakértelem, hozzáértés, alkalmasság, hatáskör, és tartalma folyamatosan változik. A könyvtárosoknak a szerzői jog alkalmazása körében intellektuális és módszertani kompetenciákra is szükségük van. A szerző ezután áttekinti az elmúlt évszázadok gyakorlatát a szellemi alkotások védelmének szabályozásáról, majd áttér a magyar szabályozásra. A hatályos magyar szerzői jogi szabályozás (1999. évi LXXVI. tv.) fontosabb rendelkezéseit tételesen is ismerteti, kommentálja, és felhívja a könyvtáros szakma figyelmét a szerzői jogi kérdések alapos ismeretére és alkalmazásuk fontosságára.

Petra Hauke (a berlini Humboldt Egyetem Könyvtár- és Információtudományi Tanszékének tanára) *Zöld*

írástudás. Szakmai készségek, kompetenciák és célok a zöld könyvtár menedzseléséhez. Szempontok a magyar kollégák számára című tanulmánya nagyon fontos kérdéssel foglalkozik, hiszen az ökológiai válság a modern világ egyik legnagyobb problémája, így természetesen fontos kérdés a könyvtárak számára is, amellyel foglalkozniuk kell. Míg az évek során sok olyan „zöld írástudással”, ami – „*az a képesség, hogy megértsük az emberi döntések és tettek hatását a környezetre azáltal, hogy tudatosítjuk a fenntartható fejlődésre törekvést és a bátorítjuk a kritikus gondolkodást. Az a feladata, hogy megváltoztassa az egyének és az intézmények magatartását.*” – kapcsolatos kezdeményezés született, amelyek egyetemekhez, általános iskolákhoz stb. kötődnek, kevés olyan „zöld írástudást” közvetítő kurzus létezik, amely könyvtárosok számára indult, vagy amelyeket könyvtárosok, esetleg könyvtárak kezdeményeztek. Szerencsére azonban a Zöld könyvtár mozgalom (Green Library Movement) egyre népszerűbb a világon, és ma már sokféle tananyag áll rendelkezésre. Az *Online Dictionary for Library and Information Science* a zöld könyvtár és a fenntartható könyvtár fogalmát szinonimaként használja, és így határozza meg: „*olyan könyvtár, amelyet arra terveztek, hogy minimálissá tegye a természetes környezetre gyakorolt negatív hatást, és maximálissá tegye a belső környezet minőségét*”. A szerző ismerteti azt a *zöld könyvtári ellenőrző listát*, amely segítséget ad az építések és a könyvtárosok számára a megfelelő könyvtári környezet és szolgáltatásmód megvalósítására. A nemzetközi kezdeményezéseket bemutató fejezet kiindulási pontja, hogy az IFLA csatlakozott az *ENSZ 2030 Agendájához*, és elfogadta a fenntartható fejlődés céljait, amelyek közül kilencet a szerző ismertet. (A célokat és kifejtésüket az IFLA honlapján olvashatjuk.) Végezetül számos országból sorol fel példákat a célok megvalósítására indított programokról, és további online források felsorolásával zárja írását. A fejezet következő tanulmányában *Kállainé Vereb Mária* (a Kiskunfélegyházi Petőfi Sándor Városi Könyvtár igazgatója) *Az ökoszemlélet kialakítása és erősítése egy városi könyvtárban* címmel egy sikeres magyarországi projekt megvalósulását írja le. A kiskunfélegyházi Petőfi Sándor Városi Könyvtár 2007-ben költözött új épületébe, és 2008-ban a régi könyvtárárpület, a műemlékepületben lévő Hatyutúház felújítását is befejezték. Az új épületszárnyba kerültek a tényleges könyvtári funkciók, a régi épületbe az internetes szolgáltatások és a médiatár, továbbá rendezvény- és kiállítóterek létesültek.

A könyvtár működtetésében hangsúlyosan figyelnek a humánökológiai szempontokra, az energiatakarékos működtetésre és az újrahasznosítás fontosságára. A szerző bemutatja a könyvtár tudatosan kialakított új típusú szolgáltatásait: Madárbarát klubot hoztak létre 2011-ben, majd egy madárbarát kertet építettek ki a könyvtár melletti parkban. 2015-ben egy nemzetközi kezdeményezéshez kapcsolódva Olvas-lakot (utcai könyvesszekerényt) állítottak fel a közeli parkban, később a buszmegállóban, majd a strandon is.

A fejezet utolsó szerzője, *Ulrike Lang* *A munka, magánélet, tanulás egyensúlya és az egészségmenedzsment. Releváns-e ez a könyvtárosok esetében?* című írásában azt fejti ki, hogy egyrészt miért fontos a munka, magánélet és a tanulás egyensúlyát megvalósítani a harmonikus életvitelhez, másrészt miért fontos az egészségmenedzsment alkalmazása a könyvtárban. Eltérőek-e a különböző generációk szokásai és igényei – teszi fel a kérdést, és rövid jellemzést ad a munka szempontjából aktív csoportokról (veterán generáció, baby boom, X-generáció, Y generáció és a Z avagy I generáció). Ismert tény, hogy megváltozott a tanulás stílusa, s a munka és magánélet egyensúlyának a fontossága is. A vezetők felelősek azért, hogy munkatársaiknak ne csak a technikai berendezéseket biztosítsák ahhoz, hogy el tudják látni feladataikat, hanem a szükséges tudást is. Jelentősen változtak a munkatársakkal szemben elvárt követelmények is: míg korábban főként a teljesítmény és a jövőbeni karrier volt a középpontban, mára a tanulási igényekre, a képességek fejlesztésére összpontosítanak. A szerző néhány statisztikai adattal támasztja alá annak bizonyítását, miért olyan fontos az egészségmenedzsment alkalmazása a munkahelyen (könyvtárban): Németországban a lakosság 60%-a szenved stressztől, és a pszichikai megbetegedések előfordulása az utóbbi években 90%-kal emelkedett. *Elisabeth Wiedemann* meghatározása szerint: „*az egészségmenedzsment az összes operatív folyamat tudatos kezelése és integrálása, azzal a céllal, hogy a munkatársak egészségét és jólétét megőrizzük és előmozdítsuk*”. Vagyis a munkahelyek abban érdekeltek, hogy a munkatársak fizikailag és mentálisan is egészségesek legyenek, így az egész személyiséggel kell törődni. A szerző bemutatja, hogy a hamburgi Tartományi és Egyetemi Könyvtár olyan integrált egészségmenedzsment modellt vezetett be, amely három pilléren nyugszik: (1) munkafeltételek; (2) az egészségnpszerűsítés; (3) az emberi erőforrások menedzselése. Az egészségmenedzsmentért a könyvtárban egy háromfős csoport felel, mindegyik más területet gondoz (vészhelyzet,

munkavédelem és mentális stressz). Megszívlelendő és jó példaként szolgálhat az a lista, amely azokat a lehetőségeket mutatja be, amelyeket az egészség népszerűsítésére vezettek be a könyvtárban: évente kétszer egészségnap szervezése; hetente mozgási szünet szakképzett trénerrel; relaxációs szoba; kedvezményes fitnesz-ajánlatok; egészségügyi képzés; rendszeres orvosi szűrés biztosítása; sportnapok. A szerző azzal zárja cikkét, hogy több tanulmány bizonyítja: 1 euró befektetés 2,5–5 euró megtakarítással járhat, mivel a munkatársak kevesebbet hiányoznak, és motiváltabban dolgoznak.

A *Kompetenciák a kistelepülések szolgálatában* című utolsó fejezet három írása a kistelepülések köréből mutat be jó példákat. *Böröcz Livia* (a konferencia idején a Herman Ottó Intézet Községi Fejlesztéseért és Értékraktárakért Felelős Osztályának vezetője) *Könyvtári szolgáltatások – könyvtárhasználók. Elvárt kompetenciák a kistelepüléseken* című tanulmánya arról a vidékfejlesztési programról ír, melynek keretében a vidéki kis könyvtárak többfunkciós szolgáltató tereké válhattak a pályázati támogatások révén. Az IKSZT-k (Integrált Községi és Szolgáltató Tér) egyik kötelező funkciója a könyvtári szolgáltatás, melynek megfelelő szakmai-módszertani segítése érdekében, 2014-ben a III. Országos IKSZT Találkozón került sor az Informatikai és Könyvtári Szövetséggel, valamint a Könyvtári Intézettel együttműködési megállapodás aláírására a Herman Ottó Intézet (akkor még NAKVI) részéről. Az IKSZT program megvalósítása során az országban 2008–2015 között, közel ötszáz 5000 fő alatti településen egy újszerű szolgáltatási modell jött létre. Ezekben a közösségi terekben az ott dolgozó munkatársaknak a legtöbb esetben egyfajta újkori polihisztoroként kell működniük: a ház üzemeltetésétől kedve a sokrétű szolgáltatások biztosításán át – amely elsősorban a szociális, közművelődési, vidékfejlesztési, könyvtáros, eTanácsadó, pedagógus, gazdasági területeket érinti – az adott kistelepülés közösségi motorjaként funkcionálnak. Csobán László (a Csorba Győző Könyvtár hálózati szakreferense) *A könyvtáros szerepe és lehetőségei a kistelepülések könyvtári ellátásában és a könyvtárbuszszakon* című tanulmánya érintőlegesen a Baranya megyei ún. telepített könyvtári ellátást, hangsúlyosabban pedig a könyvtárbuszos ellátást mutatja be, elsősorban

a könyvtáros személyére fókuszálva. Azt a kérdést vizsgálja, hogy a könyvtáros szakembereknek milyen kompetenciákkal kell rendelkezniük, amikor munkájuk során a kistelepülések vezetőivel és a helyi lakosokkal együttműködve alakítják, szervezik a helyi kulturális életet.

Élményszerű olvasnivalót nyújt a fejezet (és a könyv) utolsó írása *Paraginé Tóth Edina* (könyvtáros, Zákányszék) tollából. Az *Egy kistelepülési könyvtár(os) eszközei és lehetőségei a közösségfejlesztés területén* című tanulmány szerzője így fogalmaz: „Születésem óta Zákányszéken élek. Ide kötnek több generációra visszamenőleg a gyökereim, ide köt a családom és ide köt a munkahelyem, ahol nemcsak munkalehetőséget, hanem a hivatásomat is megtaláltam. Mindez elég indok arra, hogy fő motivációm a falusi értékrend megőrzése, átöröktetése, a hagyományok tisztelete és ápolása, a helyi közösség fejlesztése legyen munkám valamennyi területén.” Egy elkötelezett szakember beszámolója arról, hogy kreativitással, nyitottsággal hogyan lehet egy egyszemélyes kistelepülési könyvtárat élettel megtölteni, bekapcsolni a „hálózatba”, elérhető távolságba hozni a tudást, információt. 2010-ben a település könyvtára átköltözött a helyi Művelődési Házba. Az új teret új bútorokkal úgy alakították ki, hogy alkalmas legyen csendes olvasásra és élénk közösségi térnek is. A szerző egyszemélyes könyvtárosként fáradhatatlanul szervezi a programokat, bevonja a civil közösséget, és eredményesen működik együtt a helyi intézményekkel. A megannyi nagyszerű program felsorolása helyett arra biztatok minden gyakorló és leendő könyvtárost, hogy figyelmesen olvassa el a tanulmányt.

A Magyar Könyvtárosok Egyesülete kiadásában megjelent kötet hiánypótló a szakmában.* Nem túlzás, ha azt állítjuk, hogy a könyvtár- és információ-tudomány napjainkban az egyik legdinamikusabban fejlődő terület, ehhez viszont hagyományos szakmai tudásunkat újabb ismeretekkel, képességekkel, kompetenciákkal kell kiegészítenünk.

Virágos Márta

* A kötet az NKA támogatásával jelent meg, és mind az MTA KIK repozitóriumában (REAL), mind a MEK-ben megtalálható és olvasható.

Információközvetítés és közösségépítés – multifunkciós könyvtári hálózatok. Szerk. Kiszl Péter és Németh Katalin. Budapest : ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet, 2020. 342 p. : ill. Bibliogr. a fejezetek végén. ISBN 978-963-489-175-8. Elektronikus formában elérhető: <https://doi.org/10.21862/infkzo>

Információközvetítés és közösségépítés – multifunkciós könyvtári hálózatok

Kiszl Péter és Németh Katalin szerkesztésében *Információközvetítés és közösségépítés – multifunkciós könyvtári hálózatok* címmel jelent meg az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetének reprezentatív tanulmánykötete 2020-ban. A gyűjteményes kötet előszava szerint a magyar könyvtárügy nemzetközi kontextusba és történelmi távlatokba való helyezésével a tartalom az információközvetítés és a közösségépítés témákra fókuszál. Egyszerre reprezentálja az elméletet és a gyakorlatot, az interdiszciplináris könyvtár- és információtudományhoz kapcsolódó határterületeket a legnagyobb magyar kulturális intézményrendszer, a könyvtári hálózat szövetében vizsgálva. A szerkesztők már az előszóban köszöntik 65. születésnapja és egyetemi tanári kinevezése alkalmából *Barátné Hajdu Ágnes*t, az ELTE BTK Könyvtártudományi Tanszékének vezetőjét, a könyvtáros szakma és közösség ismert és elismert, köztiszteletben álló professzorát. Gyakorlatilag mindegyik írás kapcsolódik valamilyen formában hozzá: és ez nemcsak az érintett témákra vonatkozik, hanem a tanulmányok szerzőire is, akik vagy a tanítványai, vagy a munkatársai, pályatársai voltak, olyanok, akik meghatározó személyes-szakmai kapcsolatba kerülhettek vele. A tanulmánykötet nemcsak az előszóban tiszteleg Barátné Hajdu Ágnes személye előtt, hanem az egész kötetet áthatja azoknak a személyes kapcsolódásoknak a hálózata, amelyeknek középpontjában a tanár, tudós, professzor, de legfőképpen egy példamutatón szerény, közvetlen és kedves egyéniség, Barátné Hajdu Ágnes áll.

A kötet huszonöt tanulmánya felöleli napjaink könyvtártudományának legfontosabb területeit, kapcsolódó határtudományait. Szerzői a szakterületükön és az egész szakmában ismert könyvtárosok, tanárok, oktatók, kutatók, tudósok, elméleti és gyakorlati szakemberek. A szerkesztők munkáját dicséri a tartalmak válogatása, az információközvetítés és a közösségépítés fókuszainak egyidejű kijelölése. A szerkesztés érdeme az egységes megjelenítés is: a tanulmányok nyitóoldalán található előfej, az írásokat felvezető tartalmi összefoglalók, a gazdag irodalomjegyzékek és jegyzetek, valamint a tanulmányok végén a szerzők rövid bemutatása fontos kiegészítő információkkal teszik áttekinthetővé, átláthatóvá a kötetet az olvasók számára.

A tanulmánykötet részletes tematikája kulcsszavakba sűrítve a következő könyvtár- és információtudományi területeket öleli föl (betűrendben sorolva): adatbázis-szolgáltatás, adatvédelem és -biztonság, akadálymentes könyvtár, autizmus-barát könyvtár, archiválás (emlékezés és felejtés), befogadó könyvtári terek, felsőoktatási digitális kompetenciák, filológiai forráskritika, hit és tudás, hiteles tudásközvetítés, humán erőforrás, információtudatosság és -biztonság, iskolai könyvtár – harmadik hely, jogtudatosság, jogszerűség, könyvészet – bibliográfia átalakulása, könyvtárdiplomácia, könyvtárhasználói szokások, könyvtári osztályozás,

nemzetközi kapcsolatok, olasz könyvtári minták, szövegkutatás, tartalomgazdák, tartalomszolgáltatás, tudásbázisok, jogi szabályozás, tevékenységválogatás, tájékoztatás – hiteles információszolgáltatás, tartalmi feltárás – teauruszok, tartalmi reprezentáció, tényirodalom/szakirodalom, tudománytörténet, webarchiválás.

Kötetnyitó tanulmányában Kiszl Péter a magyar könyvtárdiplomácia területére invitálja olvasóit. Bemutatja a Magyar Könyvtárosok Egyesülete (MKE) külföldi kapcsolatait és Barátné Hajdu Ágnes nemzetközi szerepvállalását, amely a szakmánkban kiemelkedő teljesítményt jelent, és egyedülálló nemzetközi elismerést hozott. Az ERASMUS programon belüli tevékenysége során húsz felsőoktatási intézménnyel épített ki kapcsolatot. Az IFLA Igazgatótanácsában két ciklusban első magyarként, sőt a régióból is elsőként került a nemzetközi szakmai szervezet csúcstestületébe. Sokoldalú nemzetközi tevékenységét, nemcsak számosságában, de minőségében is kiemelkedő tudományos munkáját a tanulmány végén található négy táblázat szemléletesen mutatja be. A külföldi tudományos és szakmai testületekben való részvétel, a nemzetközi tudományos kapcsolatok, a külföldi konferenciák szervezésében és az egyetemi szakok akkreditálásában való közreműködés mind annak bizonyítéka, hogy a professzor asszony a magyar könyvtárdiplomácia kiemelkedő „nagykövete, akire mindannyian büszkéek lehetünk” – írja Kiszl Péter.

Az információközvetítés buktatóira és a filológiai kutatások részleteire irányítja figyelmünket Bibor Máté János tanulmánya, amelyben Gyulaffi Lestár születésének napját próbálja pontosítani. A könyvtáros szakmában az ún. kiegészítő életrajzi adatok meghatározóak az információközvetítésben, de filológiai igényességet és kutatást kívánnak a hiteles, azonosító, egyértelműsítő információk. A szerző arra int és érzékenyít bennünket, hogy a forráskritika „még a látószólag egyértelmű adatok esetében sem fölösleges”. A reáltudományok első magyar tudósait, a tudóstársaságok és egyletek, a szakfolyóiratok és sorozatok keletkezési és kiadási körülményeit mutatja be Gazda István érdekes tanulmánya az 1825–1867 közötti időszakról. A könyvtári gyűjteményeknek és az azokban őrzött dokumentumoknak köszönhetően nyílik rálatás a tudós társaságok és egyéni tudósok munkásságára, tevékenységeikre, a múlt folyamatos felfedezésére, újraértékelésére.

Külföldi kitekintésre és műfaji azonosításra hívja olvasóit Zsámbékiné Domsa Zsófia tanulmánya, amely a kultúra- és információközvetítés norvég módszereit

kutatja. Az ún. ténypróza (norvég és svéd nyelven *sakprosa*) fogalmának azonosítása, meghatározása a szövegkultúra és a kontextusban vizsgált szöveg kutatására irányítja a figyelmet. A könyvtárosok számára a gyakorlatban sokszor nehezen meghúzható határvonal a szép- és a szakirodalom között a rugalmasabb műfaji besorolások norvég sajátosságaira mutat rá. A könyvtártudomány egyik meghatározó területével, a bibliográfiákkal, a szakbibliográfiák sorsával foglalkozik Dippold Péter tanulmánya. A hagyományos bibliográfiák számítógépes környezetben, adatbázisokban való megjelenésének speciális problémáit járja körül a kisebbségkutatási bibliográfia gyakorlati példája alapján. A szerző rámutat arra, hogyan rövidül le a kutatási folyamat a virtuális tér kínálta lehetőségek által, hogyan válik ugyanakkor az adatvadászat személytelenebbé a tudós bibliográfusi hivatás hátterbe szorulásával együtt.

A tartalmi feltárás kérdéseivel foglalkozik az 1945-től az 1970-es évekig tartó időszakra vonatkozóan Csik Tibor tanulmánya, nemzetközi kitekintéssel. A tartalmi reprezentációkat számba vevő eljárások mellett az emberi tudás egészére érvényes, általános rendszerező elvek keresésére is rámutat a tanulmány szerzője. Az információkeresést meghatározó tartalmi feltárások és könyvtári osztályozások történetét, a rendszerezhetőség elveit kutatja és állítja párhuzamba az élőlények tudományos osztályozásának történetével. A tartalmi feltárás témájához kapcsolódik Dula Marina tanulmánya is a többnyelvű teauruszok történeti kialakulásának, szabványainak és irányelveinek kutatásával. Az alfabetikus, facettás és újszerű megoldások mellett a többnyelvű teauruszok szabványával, irányelveivel foglalkozik, bemutatva az IFLA legújabb útmutatásait is a témával kapcsolatban.

A tájékoztatási tevékenység fogalmi rendszerének átalakulását elemzi Nagy Enikő tanulmánya, történeti előzmények szövegkörnyezetébe helyezve. A múlt mellett a jövő tájékoztatása, illetve a tájékoztatás jövője is fontos kérdés, hiszen az információk növekvő mennyisége nem könnyíti meg a könyvtárosok információszolgáltatási feladatait, a hiteles, megfelelő információk gyors elérését és szolgáltatását.

Érdekes kísérletre vállalkozik tanulmányában Fehér Miklós, amelyben a jogszabályok által generált változásokat elemzi a megyei könyvtárak tevékenységének alakulásában, érintve a könyvtári rendszer működését. Számba veszi a szerző a törvényi szabályozás változásait, a feladatok bővülését, majd a megyei könyvtárak beszámolóit alapján azt vizsgálja, hogy a törvényi változások milyen hatásokkal épültek be a

feladatokat leíró kulcskifejezések előfordulásai alapján a tevékenységekbe. Tanulságos olvasmány lehet, nem csak megyei könyvtárosoknak.

A tudásbázisok szerepét vizsgálja *Mészáros Kornélia* tanulmánya az egyházi hivatásúak élethosszig tartó tanulásának támogatásában. Az egyházi felsőoktatási könyvtárak szerepének kulcskérdéseire keresi a választ a szerző. A tudás szerepe, a szakmai igényesség, a felsőoktatási felkészítés és a könyvtárak elválaszthatatlanul összekapcsolódnak. Ez a kapcsolat az oktatás minőségét is meghatározza. Az egyházi felsőoktatási könyvtár az egyetemnek és az egyházi közösségnek is tudásbázisa, könyvtárosai a szerző szerint generálspecialisták a teológia és a határtudományok területén.

A felsőoktatási könyvtárak tartalomgazdai szerepéről vizsgálja *Virágos Márta* tanulmánya, *Az egyetemi bibliográfiától a tudóstérig* alcímmel. A nyílt hozzáférés és a nyitott tudomány átalakulásával a könyvtárak kutatási folyamatban való részvétele is megváltozott. A Debreceni Egyetemi és Nemzeti Könyvtár digitális könyvtára, a DEA (Debreceni Egyetem Elektronikus Archívuma) fontos szerepet tölt be a tartalomszolgáltatás területein.

A határon túli magyar könyvtárak EISZ adatbázisaiba való bekapcsolódását mutatja be *Lencsés Ákos* írása. A folyamatosan bővülő EISZ intézményi körbe 2018 után csatlakoztak a határon túli magyar könyvtárak. Az intézményeket országok és könyvtártípusok alapján is bemutatja a szerző a 2019. májusi adatok alapján. A 26 határon túli intézmény 5000 magyar e-könyvhöz juthat hozzá állami támogatással.

Speciális, de mindenkit érintő szakterületre invitálja olvasóit *Boda Gáborné Köntös Nelli* tanulmánya, amely az élelmiszer-biztonság online információforrásaira irányítja a figyelmet. A vásárlói tudatosság fejlesztésében a könyvtáraknak is fontos szerepük lehet a hiteles források közvetítésével. A Nemzeti Élelmiszer-biztonsági Hivatal információforrásai és adatbázisai (pl. visszahívott termékek, e-számok, védjegyek, veszélyzóna stb. adatbázisa) mellett a szerző bemutatja a *Magyar Élelmiszerkönyvet*, a piackeresőket, az őstermelői adatokat és a szabványokat is. A könyvtárak hasznosságát összegzi *Tóth Máté* tanulmánya a demográfiai változók alapján. A 2017-es országos reprezentatív kérdőíves felmérés eredményei szerint a lakosság 10%-a aktív könyvtárhasználó. A szépirodalom olvasása, a tanulás támogatása, a munkahelyi és otthoni feladatok végzése mellett a könyvtárak fontos szerepet játszanak a közösségi és baráti kapcsolatok kialakításában és ápolásában is.

A könyvtár mindenkié, az esélyegyenlőség biztosítása a könyvtáraknak is feladata, a gyakorlatban azonban a könyvtárak leginkább a mozgáskorlátozottak, az érzékszervi fogyatékkal élők számára tudnak akadálymentes hozzáférést nyújtani, írja tanulmányában a szerző, *Németh Katalin*. A tanulmány az autizmusbarát könyvtárak kialakításához tár fel lehetőségeket. Az egyetemes vagy befogadó tervezés szellemében a tanulási vagy viselkedési zavarokkal küzdők számára is elérhetővé kell tenni a könyvtári tereket és szolgáltatásokat. A külföldi jó gyakorlatok mellett az Országos Idegennyelvű Könyvtár tapasztalatairól is olvashatunk.

A befogadó könyvtári terekről ír tanulmányában *Ramháb Mária*, aki a Bács-Kiskun megyei könyvtárak 2005–2019-es időszakban történt átalakításáról, korszerűsítéséről számol be. A befogadó könyvtár mindenki számára nyitott, vonzó, értékközvetítő, közösségeket építő hely. A szerző bemutatja a Kátona József Könyvtár tereinek átalakítását, változásait, valamint a megye Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszerének (KSZR) megújulását, a kistérségi könyvtárak fejlesztését, területnövekedését, nyitvatartási idejének emelkedését. Az országos mintaként is szolgáló Bács-Kiskun megyei rendszer példát mutat az elmúlt 15 év fejlesztései tekintetében.

Az iskolai könyvtár mint harmadik hely című tanulmányban *Kámán Veronika* azt mutatja be, hogyan válhat bármelyik iskola könyvtára az életminőséget meghatározó színhellyé. A közkönyvtárak mellett az iskolai könyvtárak előtt is nyitva állnak azok a lehetőségek, amelyek semleges terepet, „kiegyenlítő” helyet, beszélgetési lehetőséget, nyitott hozzáférést, törzsvendégeket és jó hangulatot feltételeznek, ahol otthonosan érezhetik az olvasók magukat.

Az olaszországi torinói könyvtári hálózatra való tekintésében *Kőműves Renáta* rámutat az északi és déli tartományok közkönyvtárainak ellátottsága és működési színvonala között tapasztalható markáns különbségekre. Az északi gazdagsággal szemben délen lényegesen kevesebben és szegényesebb körülmények között működnek a könyvtárak. Az olasz könyvtártípusok mellett könyvtártudományi kézikönyveket, projekteket és Torino könyvtári hálózatát ismerhetjük meg a tanulmányból.

A technológiai fejlődés könyvtárakra gyakorolt hatásairól szól *Lengyelne Molnár Tünde* írása. A negyedik ipari forradalom következményei a munkaerőpiac átalakulásával járnak, befolyásolják a könyvtári környezetet és a humán erőforrást is. A külföldi minták mellett a magyar jó gyakorlatok is

említést kapnak a könyvtárak fizikai kialakításának szempontjai mellett.

A webarchiválásról és a crowdsourcingról, a gyűjtemények internetarchiváló tevékenységéről ír *Kosztayné Mátrai Rita*. A webarchiválás fontos folyamatában nemcsak a könyvtárak, hanem más közösségek is részt vehetnek. A tanulmány rámutat az archiválás során felmerülő leggyakoribb problémákra és javaslatokat tesz azok megoldásaira.

Filozofikus oldalról, némi szkepticizmussal közelíti meg a virtuális közösségépítés kérdéskörét, a könyvtári tudásközvetítést a közösségi médiában *Fodor János*. A „digital dark age” kihívásai, illetve a versenytársakkal a figyelemért folytatott küzdelem a könyvtárakat arra ösztönzi, hogy több lábon álljanak, számos funkciót (közösségi tér, tanulástámogatás stb.) felvállalva. Fontos azonban, hogy megőrizték egyedi értékeiket: a gyűjteményre és a munkatársak szakértelmére épülő, hiteles, professzionális tudásközvetítő szerepet. A közösségi médiában ezt az egyedi arculatot kell megjeleníteni, mert ennek „előtérbe helyezése” biztosíthatja a könyvtár, mint sajátos, önálló intézmény fennmaradását – írja a szerző. *Archívum és könyvtár: integráció digitális alapon* címmel írt tanulmányában *Kerekes Pál* fölhívja a figyelmet az informatikai átalakulás nagy nyerteseire, az „emlékezetintézményekre”, köztük a könyvtárakra. A szöveg alapú archívumok a kultúra alapintézményei, mert ezek konfigurálják és közvetítik az írásbeli műveltség hagyományait. Filozófiai kérdéseket feszeget az emlékezés, emlékezet és felejtés kérdésköre, a mediális fordulat varázstükrében felnagyítva vagy lekicsinyítve. A szerző rámutat a lehetséges torzulásokra, torzításokra is.

A felsőfokú könyvtárosképzés szerepéről szól *Eszenyiné Borbély Mária* tanulmánya a hallgatók digitáliskompetencia-állapotának fejlesztésével kapcsolatban. A digitáliskompetencia-kutatások 2017-ben

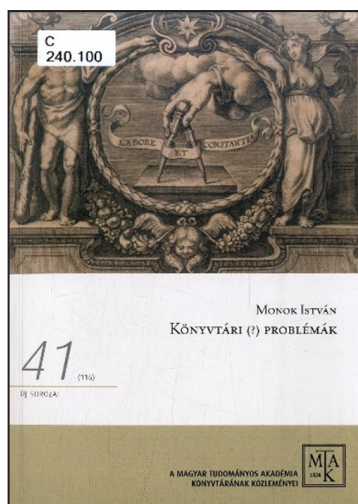
igazolták, hogy a szakirányú könyvtáros diplomával rendelkezők nagyobb arányban birtokolják ezeket a készségeket, mint az egyéb diplomások. A 2019-es kutatások szerint a végzős hallgatók digitáliskompetencia-szintje meghaladja a már dolgozó könyvtárosokét.

A Legális vagy nem legális? Jogtudatosság a könyvtáros hallgatók körében című tanulmány szerzője *Senkei-Kis Zoltán*. A kérdőíves vizsgálat az internetezési és a tartalommegosztási szokások, illetve az illegális tevékenységek morális megítélésének kérdésköreit feszegeti. A 2013-as és 2018-as felmérés eredményei hasonlóak voltak, a hallgatók nem ítélik meg negatívan a tartalommegosztást, akár illegális, akár nem. Az illegális fájlcsere-t a legkevésbé ítélik el, a tartalom- és fájlmegosztó oldalakat egyre gyakrabban használják.

A digitális könyvtárak és a személyes adatok védelme a témája *Tószegi Zsuzsanna* tanulmányának. A „kapuőrök” ellenőrzése nélkül napvilágot látó tömeges információk, a személyes „én-közlések” növekvő mennyisége, az online magánszférába való beavatkozás lehetősége, az elfeledtetéshez való jog érvényesítése számos kérdést vet föl a digitális világban. Az információs önrendelkezési jog megsértése, a bírósági ítéletek szaporodása a téma iránti érdeklődést egyre növeli. Megtudhatjuk a tanulmányból, mi az, ami jogszerű, és mi törvénytelen.

A tanulmánykötetben valamennyi könyvtári szakterület, könyvtártípus, és számos kapcsolódó határtudomány iránt érdeklődő olvasó talál friss információkat, új ismereteket. A szövegek újdonságtartalma közvetve megerősíti, hogy a könyvtár- és információtudomány területei szorosan kapcsolódnak egymáshoz és határterületeikhez, a kötet alcímében jelzett multifunkciós hálózatokat alkotnak, alapvető sajátosságaik egyetemesek, univerzálisak.

Prókai Margit

Monok István: Könyvtári (?) problémák. Budapest : (MTA Könyvtár és Információs Központ), 2020. 274 p. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei ; (116) Új sorozat, 41.). ISBN 978-963-7451-61-4 ISSN 0133-8862 DOI:10.36820/MTAKIK.KOZL.2020. KONYVTAR

Kokas Károly: Kalauz a modern könyvtárak világába. A könyvtárak új feladatai és megváltozott szerepük a XXI. század elején. : Budapest Akadémiai Kiadó ; MERSZ. 2020. (Betekintés sorozat). ISBN 978-963-454-573-6 DOI: 10.1556/9789634545736

Polémia két könyv kapcsán a könyvtárak jövőjéről – Rendhagyó recenzió

2020-ban néhány hónap eltéréssel több fontos, könyvtárüggyel foglalkozó könyv jelent meg a hazai szakmai könyvpiacra. Az általam kiválasztott két mű szerzője jeles, elkötelezett szakember, határozott elképzelésekkel a könyvtárak szerepéről és feladatairól, műveik aktualitását pedig a könyvtárak napjainkra mindjobban kiéleződő válsága adja.

Itt meg is torpanhatunk: válság? Hiszen válság mindig is volt, és az életünk minden területére jellemző. A könyvtárak gyakorlatilag kétezer éve élnek meg kritikus helyzeteket: élnek túl válságokat vagy megszűnnek, átalakulnak és másutt, máskor, más formában újak születnek helyettük. Például alig több mint száz évvel ezelőtt *Szabó Ervin* és *Gulyás Pál* vitáztak a könyvtárak szerepéről, a hevületük utólag már kevésbé átérezhető. Mi a mostani válság kiváltója, milyen paradigmaváltás veszélyezteti a könyvtárak működését, a fenyegetettség mellett eddig nem látott perspektívákat is megnyitva? A szerzők szerint elsősorban az informatika és az informatika által megkövetelt és lehetővé tett változások, beleértve az internetet és a közösségi médiát is.

A két könyv közül *Monok István Könyvtári (?) problémák* című kötet jelent meg előbb, az *MTA Könyvtár Közleményei* sorozatban. Már a cím is – szerző által bizonyára nem szándékolt módon – perel a modern könyvtárinformatikával: betűhíven begépelve a Primo keresőbe ugyanis nem kapunk találatot a zárójelek és a kérdőjel miatt. Az olvasó jobban teszi, ha ezeket kihagyja a keresőkifejezésből.

A könyv tartalma a szerző korábban megjelent cikkeiből, elhangzott előadásából, beszédeiből állt össze (ami magyarázza az óhatatlanul elő-előforduló ismétléseket is).

Nehéz a problémákkal szembenéznünk, ha a múltat nem ismerjük. Monok a tőle megszokott erudícióval tárgyalja a könyvek, könyvtárak, és a művelődés történetének fontos, sokszor kevésbé ismert, vagy éppen új szemszögből bemutatott eseményeit, megmutatva a valós vagy kínálkozó összefüggéseket a múlt és a jelen történései között.

Kokas Károly könyve, a *Kalauz a modern könyvtárak világába* az Akadémiai Kiadó MeRSZ platformján vált elérhetővé. A cím ez esetben is sokat elmond: Monok inkább pesszimista vívódásával ellentétben Kokas pragmatikusan a számítástechnika és az internet fejlődésével átalakuló könyvtári feladatokat veszi sorra. Kokas *Kalauza* az informatika által megteremtett lehetőségekre összpontosít, a veszélyek inkább csak pillanatokra villannak fel. A mű egy lendülettel elolvasható, Monok *Könyvtári (?) problémák*-jából viszont esténként egy-egy fejezetet javasolnék. (Bár lehet, hogy napzáró elcsendesedés helyett inkább felzaklatja, továbbgondolásra készíti az olvasót.)

A két kötet közül Monoké nyomtatott formában is megjelent, digitális változata pedig nyílt hozzáférésű. Kokas Károlyé sajnos csak a MeRSZ platform előfizetői számára olvasható, de reméljük, sokan vannak ilyenek.

Mindkét mű terjedelmes apparátussal szolgálja az érdeklődő, vagy magát képezni vágyó olvasót: Monok nagy részletességű bibliográfiát, Kokas a szakkifejezéseket magyarázó kislexikont is ad. Kokas könyvének irodalomjegyzéke és lábjegyzetei nincsenek összhangban – vannak hivatkozások, amelyek csak az egyikben vagy a másikban szerepelnek.

A két kötet részletes bemutatása helyett engedtessek meg a szerzőnek, hogy polemizálás jelleggel – Monok és Kokas néhány gondolatát összevetve, érveikkel, magyarázataikkal vitázva vagy azokat kiegészítve – folytassa a recenziót. A recenzió szerzője az ismertetett könyvekre, szerzőikkel való beszélgetésekre reflektálva alább a saját gondolatait osztja meg az olvasóval mindenütt, ahol nem jelöli meg a forrást.

Hova vezet a technikai átalakulás, és a technika felhasználásának alakulása a kultúráközvetítésben? – kérdezhetjük Monok könyvét olvasva. A kérdést nem válaszolja meg, de az olvasót megnyugtathatja, amit Kokas Platónról idéz az írás memóriakárosító hatásáról.

Vajon az internet a könyvtárak bezárásához, megszűnéséhez vezet majd? (Néhol biztosan: például az egykor akadémiai, jelenleg Eötvös Loránd Kutatási Hálózatban (ELKH) van olyan élettudományi és természettudományi intézet, ahol a könyvtárat megszüntették.) Való igaz, hogy egyre kevesebb szükség (és lehetőség) van arra, hogy helyi könyvtárosok indexeljék olvasóik számára a tartalmakat. De vajon igaz-e, hogy a cikkek, könyvek szerzői professzionális kiadók és könyvtárosok közreműködése nélkül a desktop publishing eszközöket használva el tudják készíteni, és a világhálóra feltöltve közzé tudják tenni, olvasóikhoz el tudják juttatni műveiket? Bárki előállíthat „azonosítatlan könyvszerű objektumokat”, de az igazi könyvhöz nem elég a szerzőnek magvas tartalmat készítenie, mert a szerzőé mellett még sokféle más típusú szakértelemre is szükség van (lektor, szerkesztő, nyelvi szerkesztő, technikai szerkesztő, és sorolhatnánk még, ki mindenki munkája szükséges ahhoz, hogy a mű valóban olvasható, használható legyen). És vajon hány olvasóhoz juttatja el a minőségi tartalmat a világháló? Hányan fogják azt megtalálni az elérhető tartalmak között? A Search Engine Optimization-nal (SEO) foglalkozó cégek ígérik, hogy – persze, jó pénzért – kiemelik megrendelőik tartalmait az internet információtengeréből. Ha minden tartalomszolgáltató megfizeti a SEO adóját, akkor az olvasó már csak a mesterséges intelligencia segítségével bízhat. Vagy a könyvtárosban. A tudományos kiadói területen működő nagy multinacionális cégek tudják, hogy a tartalomkészítés milyen munkabefektetéssel jár – nem is

győzik bizonygatni, hogy ezért adják drágán a tartalmakat. Az indexelés, a kereshetővé tétel üzletét is maguknak akarják kisajátítani – a könyvtárosokból éppen csak annyi kell, akik az adatbázisaik megrendelését el tudják készíteni. Csupán az a baj ezzel a logikával, hogy a független, kis kiadók és a könyvtárak elsorvasztása után más alternatíva nem marad, meg kell fizetni azt az árat, amit a szolgáltatók megszabnak. És persze csak az a tartalom lesz elérhető, ami számukra profitábilis.

Igen, ez egyfajta hipercenzúra, ahogy Monok írja.

A cenzúra kérdése ma is sokszorosan aktuális kérdés, bár egyes formáit manapság máshogy nevezzük, és más színben látjuk a gyakorlatát is, mint a történelem korábbi időszakában. A *fake news* kérdésről, a hamis információról beszélnek: jó-e az, ha elképesztő butaságok jelennek meg az interneten? A közösségi média (*social media*) elhozta az internet demokratizmusát, a személyes részvétel lehetőségét, ugyanakkor az összeesküvés-elméletekre, pletykára, botrányokra éhes, a tekintély helyett a személyes kapcsolatra nyitott publikum a professzionális SEO-nál is hatékonyabban képes kiemelni (és felfűjni) bizonyos tartalmakat. Ki segítsen az olvasónak? A közösségi médiaplatformok cenzúráznak? A könyvtári világban használatos metainformációk vagy a hírek terjedési tulajdonságainak elemzése segíthet? (Ez utóbbi technikákat a számítógépes vírusok elleni küzdelemben használják.) Esetleg az embereket kell megtanítani a kritikus olvasásra? Tudnak-e szerepet vállalni a könyvtárosok mindebben?

Nihil novi sub sole.

A növekvő mennyiségű tartalom feldolgozásának egyik középkori eszközéről, a summaról ír Monok a Könyvnyomatás ígéret volt – ahogy az internet is című fejezetben.

A középkorban a rövid kivonatok készítése során fellépő torzítások jelentettek veszélyeket. Napjainkban a folytonosan növekvő számú publikáció kezelésének szükségessége kényszeríti ki a bibliometriai mutatók használatát, ugyanakkor az általuk kiváltott torzító hatások ellen emelt szót a *San Francisco Declaration on Research Assessment* (*San Francisco-i nyilatkozat a kutatásértékelésről* – <https://sfidora.org/read/>.) Az információsúritmény és az eredeti szöveg közti egyensúlyt meg kell találni!

A modern könyvtárak előtt álló feladatokról nemcsak Kokasnál olvashatunk, Monok az Állandó és változó könyvtári feladatok fejezetben kitér az Open Journal System (OJS) alkalmazási lehetőségére, mely egy szabad szoftver publikációs platform megvalósítására.

Való igaz, hogy az OJS – és testvérei, az *Open*

Conference Systems (OCS) és az *Open Monograph Press (OMP)* – a modern könyvtárak fontos eszközei. Épp úgy, mint a repozitórium-szoftverek (az *EPrints* vagy a *DSpace*, hogy csak két itthon elterjedt eszközt említsek). A gond csupán az, hogy ezek az okos, ügyes, és ingyenes programok sem teljesen „önjáróak” – szakértő informatikusra van szükség a testre szabásukhoz. Itt találkoznak a hazai könyvtárak a következő létüket veszélyeztető problémával: az informatikusok egyre emelkedő, egyre megfizethetlenebb bérével. Egyre nehezebb jó informatikust felvenni egy könyvtárba. Kínálkozó megoldás a kiszervezés – ami a költségeken nem csökkent, inkább növeli azokat. Ne legyenek kétségeink: a könyvtárakból eltávozó informatikusok fogják a szakmai feladatokat megoldani, üzemeltetésre vagy könyvtárinformatikára szakosodott, hazai vagy multinacionális cégek munkatársaiként, háromszor annyit, amennyit régi munkahelyük fizetett nekik. És még örülhetünk, ha a feladatokat megoldják. Szabad szoftver vagy méregdrága termék – a támogatás mindkét esetben gond. Az sem megoldás, ha az informatikáról lemondunk – a recenzens szerint ez egyenlő a könyvtár bezárásával.

Kokas a Massive Open Online Course (MOOC) tanulmányok felsőoktatásban (ki tudja, a jelenlegi járványhelyzetben talán előbb-utóbb a közoktatásban is?) terjedő metodikájának szakkönyvtári támogatási feladatával is foglalkozik.

Ez igazi kihívás a hazai felsőoktatás számára: miért válasszon hazai egyetemet egy magyar (vagy éppen magyar egyetemet egy nigériai) fiatal, ha otthon ülve a *Massachusetts Institute of Technology (MIT)* egy kurzusát is elvégezheti, és potom pénzért amerikai diplomát szerezhet?

Miért digitalizálunk? – teszi fel a kérdést Kokas. A válasza: állományvédelem és az olvasóhoz való eljuttatás.

Hozzátehetjük: a digitális szövegek feldolgozása, szövegbányászata eddig még jobbra kiaknázatlan előnyöket rejt. De az olvasó is másképp használja már a digitális állományokat, a szövegben való keresés sokkal könnyebb lett. (A recenzió szerzője az ismertetett könyveket papíron olvasta, de a digitális változatban keresett.)

Kokas nem választja szét a „deep web” és a „dark web” fogalmát.

Az előbbi azokat a tartalmakat jelöli, amelyek a világháló szálait követő robotpókok számára láthatatlanok maradnak – akár azért, mert tartalmi lekérdezések eredményeképp, dinamikusán keletkeznek, akár azért,

mert a legerősebb keresőmotorok sem követik az elágazásokat a praktikus korlátokon túl. A mély web az olvasók számára is elérhető könyvtári tartalmakat is kínál a tudatos (és az adott esetben jogosult) keresőknek.

Mindkét szerzőnél felbukkan a globális könyvtár elképzelése – abban az értelemben, hogy a digitális könyvtári dokumentumok és azok leíró adatai közös korpuszt képeznek, amelyet a könyvtárak közösen gazdagítanak és használnak.

Esetünkben nem arról van szó, hogy egy (vagy néhány) multinacionális óriáscég mindent digitalizál vagy begyűjt, és az óriáskorpuszhoz keresőt is biztosít – bár sokaknak manapság ez a világkönyvtár. A könyvtárak erről már lemaradtak. Ami vigasztaló, az az, hogy tudjuk, és sok olvasó is tudja, hogy ez nem minden, és akinek több, pontosabb információra van szüksége, annak azt máshol kell keresnie. A lokális könyvtárak globális együttműködése, közös információgazdálkodása valóban nagy lehetőség. Még ha nem is olyan egyszerű a dolog, hogy öntsünk össze mindent (tartalmat és leíró adatokat). Cserélni, osztózni lehet, de a feladat sokkal nehezebb, mint azt talán Monok gondolja. Ha mindent összeöntünk, és csak a legelemibb metaadatokat használjuk, akkor oda jutunk, amit a hétköznapi keresőmotorok adnak. A könyvtárak lehetősége az, hogy mélyebben feltárva, specifikusabb leíró információkat biztosítva szűkebb, nagyobb igényű olvasók köreit szolgálják ki; gyakran könyvtáranként különböző közönséget, különböző elvek szerint gazdagítva az általános bibliográfiai leírást. Ezért aztán a tartalmakat és a leíró adatokat sem elég cserélni. Valóban vannak kihasználatlan lehetőségek, de kiaknázásukhoz nagyobb erőfeszítésekre van szükség. Ha nem így lenne, a Google már megcsinálta volna rég.

Minden könyvtárosnak ajánlom e két könyvet: tanuljanak belőlük, gondolják tovább, vagy éppen vitatkozzanak a két fontos szöveggel. Meggyőződésem szerint előbb-utóbb utat kell választanunk: értékes könyvek múzeumává alakulunk, vagy kreatív tevékenységre és információs kapcsolatok teremtésére alkalmas harmadik helyet kínálunk a közönségünknek, vagy aktívan bekapcsolódunk a tudományos kommunikáció, tudománymenedzsment, a felsőoktatás és könyvkiadás feladataiba, esetleg ezeknek valamilyen kombinációját valósítjuk meg.

Tartok tőle, hogy pusztán könyveket vagy folyóiratokat biztosítani az olvasók számára hosszú távon nem lesz elegendő a könyvtárak túléléséhez.

HOLL András

Könyvtár- és információ- tudomány

Általános kérdések

1/2021

BOSANCIC, Boris: Information, data, and knowledge in the cognitive system of the observer. – Bibliogr. In: Journal of documentation. – 76. (2020) 4., p. 893–908.

Az információ, az adatok és a tudás a megfigyelő kognitív rendszerében

Információ; Kommunikáció; Könyvtártudományi kutatás

A megfigyelő kognitív nézőpontját, valamint az információk, adatok és tudás szerepét jól megközelíthetjük a konstruktivista hagyomány (*Maturana – Varela*) és a kommunikációelmélet (*Shannon – Weaver*) egyes aspektusainak felhasználásával. Mivel a kommunikáció elkülöníthető az ismeretszerzés folyamatától, az információnak két hangsúlyos szerepét azonosíthatjuk a megfigyelő kognitív rendszerén belül. Az első szerep a kommunikáció matematikai elméletének azon szempontjaihoz kapcsolódik, amelyek a kognitív entitások adatrepresentációkként való kódolására irányulnak. A második szerep magában foglalja az adatrepresentációkként kódolt kognitív entitások közötti kapcsolatok létrehozását a megfigyelőt jellemző kognitív ismeretszerzési folyamat során. Az ezzel kapcsolatos elméletnek tehát része, hogy amikor adatok jönnek létre, az egyszerű kognitív entitásokat valamilyen módon kódolni kell, így minden adathalmaz létrehozása mögött kódolási rendszerek állnak.

Általános értelemben az adatrepresentációk közötti kapcsolatok létrehozása, mint egyfajta információfeldolgozás, a kognitív tartomány azon képességét jelenti, hogy felépítsük saját tudásstruktúránkat. Az ismeretszerzési folyamat összefüggésében nyilvánvaló, hogy az adatrepresentációk informativitása (az információ mennyisége) számos kapcsolattól függ, amelyeket a tudásszerkezeten belül az egyes adatrepresentációk képesek létrehozni. Ha megalapozottabb kapcsolatokat találunk, az azt jelenti, hogy az adott adatrepresentáció

a megfigyelő tudásstruktúrája szempontjából informatívabb is. Más szavakkal szólva azt mondhatjuk, hogy egy bizonyos adatrepresentáció informativitása arányos azon kapcsolatok teljes számával, amelyeket képes létrehozni a tudásstruktúrában meglévő adatrepresentációkkal. Az informativitáson túlmutatva, az információ az adatrepresentációk relációs tulajdonságának tekinthető, metaforikus értelemben pedig az adatrepresentációk közvetítőjének/hordozójának a megfigyelő kognitív rendszerének „adatfelszíne” és tudásstruktúrája között.

A kognitív tudomány fejlődésének eredményeként a könyvtár- és információtudományba is bekerült a kognitív nézőpont, amelynek legfontosabb tétele az, hogy az információt a potenciális befogadó tudásállapota közvetíti. Az 1990-es évektől kezdve azonban ezt a nézőpontot sokan kritizálták, mivel az marginalizálja a kultúra és a társadalom szerepét.

(Koltay Tibor)

Terminológia

2/2021

KOZLOVA, Elena Igorevna – CVETKOVA, Valentina Alekseevna: Terminologičeskie aspekty v processah standartizacii bibliotečno-informacionnoj deatel'nosti In: Naučnye i tehničeskie biblioteki. – (2020) 3., p. 11–22.

Res. angol nyelven

Terminológiai szempontok a könyvtári szabványosítási tevékenységben

Nyelvészeti kérdések; Szabvány -könyvtári; Terminológia

Napjainkban a könyvtári tevékenység számos olyan területet érint, amely megköveteli az információtechnológia legújabb módszereinek alkalmazását a hatékony felhasználói szolgáltatások kialakításához. Az információs rendszerek fejlődése az információfeldolgozás új feltételeinek megteremtésével és a megvalósításukhoz szükséges korszerű eljárások bevezetésével jár, ami folyamatos megújulást feltételez. A már meglévő szakszókincs bővítését az indokolja, hogy az adott szakterület *aktuális állapotát* kell leírni, s ehhez a terminológiai rendszer átdolgozására van szükség. Az új eszközökre és eljárásokra megfelelő elnevezést kell találni, ebből fakadóan felmerül az

igény egy egységes nemzeti terminológiai rendszer kialakítására a könyvtárügyben.

A szak kifejezések képzését alapvetően két tényező befolyásolja: a köznyelv, valamint a terminológia egységesítése a nemzeti és a nemzetközi szabványok révén. Az orosz nemzeti terminológia folyamatos bővítése összhangban történik az új nemzetközi szabványokkal és az aktuális jogszabályokkal. A fő cél, hogy az adott szakterület fogalmainak minél teljesebb köre bekerüljön a rendszerbe.

A modern kori szabványosítás egyik jellemző vonása a számítástechnika területéről származó határterületi kifejezések átvétele. A számítástechnika mint külön tudományterület megjelenése azt eredményezte, hogy a használók számára nyújtott információs szolgáltatásokat külön könyvtári és információs szolgáltatásokra osztották fel. Jelenleg azonban ez a két terület egyre inkább közös irányba halad. Különböző típusú elektronikus információforrások jönnek létre, amelyek a könyvtári szolgáltatásokon keresztül érhetők el, így az információs központok szerepét fokozatosan a könyvtárak is átveszik.

A könyvtári munka szerves részévé vált az elektronikus források mind aktívabb igénybevétele a használók információellátásának megkönnyítése érdekében. Az információs tevékenység könyvtárakban alkalmazott módszereit és fogalmait a SIBID (Információs, könyvtári és kiadói szabványosítási rendszer) szabványaiban rögzítették. Az információtechnológia széles körű használata a meglévő terminológia elavulásához vezetett, ezért szükségessé vált a kifejezések aktualizálása. A SIBID-nek jelenleg tizenegy terminológiai szabványa van, amelyek közül hét 2003 előtt jött létre, így ezeket frissíteni kell.

A könyvtári és információs tevékenység új nemzeti szabványának kidolgozása során számos probléma merült fel a köznyelvi fogalmakkal, valamint az angol kifejezések nem megfelelő használatával kapcsolatban. A terminológia szabványosításának feltétele, hogy csak *állandósult lexikai kifejezéseket* vegyenek fel a nemzeti szabványokba. A nemzeti szabványosítás során az alábbi fogalomalkotási szempontok az irányadók: *egértelműség/átláthatóság, rugalmasság* (szóképzésre alkalmas szak kifejezés), *nyelvhelyesség, anyanyelviség*, végül a kifejezés *meghonosodottsága* az adott szakterület és a határterületek fogalomkészletében. A szabványok nem tartalmazhatnak vitatott értelmű kifejezéseket, vagyis a szak kifejezéseket össze kell hangolni a hatályos jogszabályokkal és az adott tudományterület normáival. A lexikai egységek kiválasztásánál és értelmezésénél az adott

szakterület tényleges jellemzőire kell összpontosítani. A könyvtári-információs területen a legnagyobb nehézséget a következő fogalmak jelentik: szabad és nyílt hozzáférés, ingyenes források, a tartalom megjelenítésének hálózati technológiái. Az elektronikus környezettel kapcsolatos fogalmak megjelenése egy kifejezés sokféle meghatározásához vezetett. Erre példa a vonatkozó 2018-as állami szabványban az „otkrytyj dostup” (szabad, ill. nyílt hozzáférés) fogalma, amely egyrészt a fizikai hordozón lévő dokumentumok önálló keresését és kiválasztását jelenti a könyvtár állományában (szabadpolc), másrészt a hálózati elektronikus források ingyenes használatát. Az egyes kifejezéseknek a vonatkozó szabványokban való felvételénél kiemelt figyelmet kell fordítani a használat nemzetközi gyakorlatára és a nemzeti sajátosságokra. Ehhez forrásként szolgálhatnak a gyakorlati alkalmazás és a bevált gyakorlat példái, továbbá a szakterület jelenléte az információs rendszerekben a kulcsszavak, különösen a gyakorlati szótárak alapján.

(Lengyel Szilvia)

Történet

3/2021

VINCENTI, Raffaella: The Vatican Library and the IFLA between 1928 and 1929. – Bibliogr. In: Journal of education for library and information science. – 61. (2020) 3., p. 308–318.

A Vatikáni Könyvtár és az IFLA, 1928–1929

Cédulakatalógus; Egyesület -könyvtári -nemzetközi; Egyházi könyvtár; Konferencia -nemzetközi; Könyvtáráépítés, berendezés; Könyvtárosképzés, dokumentálóképzés; Könyvtártörténet -egyetemes; Könyvtárügy története

A Vatikáni Apostoli Könyvtár (a továbbiakban: Vatikáni Könyvtár) a XIX. század utolsó éveit és az 1920-as évek között jelentős fejlődésen ment keresztül, ám a gyűjtemény gazdagodása egyúttal elhelyezési és katalógizálási gondokat is vont maga után. Az 1920-as években a problémák orvoslására nemzetközi együttműködés kezdődött a Vatikáni Könyvtár munkatársai és neves egyesült államokbeli és európai könyvtárosok között. Ennek részleteit és folyomá-

nyait mutatja be a cikk, kitérve az IFLA 1928-as és 1929-es olaszországi konferenciáira is.

Noha a XIX–XX. század fordulóján a Vatikáni Könyvtár számottevő kézirat-, ősnymtatvány- és nyomtatványgyűjteménnyel gyarapodott, a megfelelő tájékoztatási források nem álltak rendelkezésre a gyűjtemény korszerű katalógizálásának hiányában, amit az állomány széttagolt elhelyezése is tetézett. A következtelenül és nem teljeskörűen feltárt anyaghoz való hozzáférést – amire pedig nagy igény mutatkozott a világ minden tájáról érkező kutatók részéről – elsősorban egy átfogó katalógus hiánya akadályozta. Különösen az amerikaiak érezték a kontrasztot a náluk már bevett, modern cédulakatalógus-rendszerrel. A Vatikáni Könyvtár megújulási törekvéseit az I. világháború akasztotta meg, amely alatt és után a Szent-szék nem tudta biztosítani a szükséges forrásokat. Ám ez a korszak hozta magával a nemzetközi szervezetek, így az 1910-ben *Andrew Carnegie* által létrehozott Carnegie Nemzetközi Béke Alapítvány (*Carnegie Endowment for International Peace*) hathatós fellépését is, amely támogatni kívánta az európai könyvtárakat a háború utáni helyreállításban és megújulásban. 1925-ben az alapítvány elnöksége döntést hozott a Vatikáni Könyvtárnak nyújtandó szakmai és anyagi támogatásról, amiben központi szerepet játszott az olaszul is beszélő, Rómát is megjárt *William Warner Bishop* (a Michigani Egyetem Könyvtárának igazgatója). Hamarosan kétoldalú együttműködés vette kezdetét a felek között. Bishop vatikáni helyzetfelmérő tanulmányútja során azt tapasztalta, hogy az ottani könyvtárosok nem ismerik a modern könyvtárakkal szemben támasztott kívánalmakat. Ezt követően *Eugène Tisserant*, a Vatikáni Könyvtár egyik vezető tisztségviselője Bishoppal együtt Amerikába utazott, ahol felkereste a legjelentősebb könyvtárakat (Kongresszusi Könyvtár, Princeton, Philadelphia, Baltimore, Pittsburgh, Chicago, Ann Arbor stb.). 1927-ben négy (1929 és 1932 között pedig további három) vatikáni könyvtáros kapott lehetőséget arra, hogy elsajátítsa a modern könyvtári munka jellemzőit a Kongresszusi Könyvtárban, illetve a michigani Ann Arborban és a New York-i Columbia Egyetemen. (A Kongresszusi Könyvtárban ők is tudtak segíteni amerikai kollégáiknak a teológiai, liturgiai és kánonjogi művek tartalmi feltárásában.) A Vatikánba visszatérve rögtön elkezdheték kamatoztatni a tanultakat, egy nemzetközi szakmai csoport vezetése alatt. 1928-ban ugyanis amerikai és európai könyvtárosok válogatott csoportja érkezett a Vatikáni Könyvtárba: *Charles Martel* (Kongresszusi Könyvtár),

J.C.M. Hanson (Chicagói Egyetem), William Madison Randall (Kennedy Missziós Iskola), John As-teinson (Norvégia), továbbá az ösnyomtatványok elismert szakértője, Isak Collijn (Stockholmi Királyi Könyvtár). A projekt gyümölcse a vatikáni könyvtá-rok katalogizálási továbbképzése, egy cédulakata-lógus létrehozása és a nyomtatványok katalogizálási szabályzatának kiadása volt (*Norme per il catalogo degli stampati*, 1931), utóbbi az 1908-as amerikai katalogizálási szabályzaton és az 1922-es olasz ka-talogizálási szabályzaton alapult.

A nemzetközi együttműködésnek köszönhető fel-lendülés további mérföldkövei a következők voltak:

- új, háromszintes könyvtári szárny kialakítása a Va-tikán régi istállóinak a helyén;
- új bejárat építése;
- több mint 22 km-nyi, amerikai gyártmányú öntött-vas polcrendszer felállítása a hozzá tartozó modern szellőzőrendszerrel;
- a központi olvasótermek átrendezése;
- a referenzs gyűjtemény és az új könyvek katalo-gizálása és osztályozása a Kongresszusi Könyvtár rendszere szerint;
- gyakorlati orientációjú könyvtárosképzés indítása egyházi könyvtárosok számára az amerikai modell alapján (1934-től, az első évfolyamban 30 hallga-tóval 8 országból).

Ugyanebben az időszakban, amikor több ország könyvtárosai munkálkodtak a Vatikáni Könyvtárban, alakult meg a nemzetközi könyvtáros egyesület (*International Library and Bibliographical Committee*, 1927). A már említett Isak Collijn, a szervezet első elnöke felelt az első nemzetközi találkozó megszervezéséért, amelyet 1928-ban Rómában tartottak. A következő évi hivatalos kongresszust szintén Olasz-országban rendezték meg, három helyszínen (Róma, Firenze, Velece). Az egyesület ekkor vette fel ma is használt nevét (*International Federation of Library Associations*). Az esemény megnyitóján felszólalt Benito Mussolini, továbbá XI. Pius pápa is köszön-tötte az egybegyűlteket – nemcsak mint egyházfő, hanem mint kolléga, ugyanis korábban könyvtáros-ként szolgált a milánói Ambrosiana Könyvtárban és a Vatikáni Könyvtárban –, és személyesen érdeklődött a Carnegie Nemzetközi Béke Alapítvány és a Vati-káni Könyvtár együttműködéséről. Az IFLA 1929-es kongresszusának számos résztvevője is kíváncsi volt a Vatikáni Könyvtárban zajló, úttörőnek számító fejlesztésekre, hogy tapasztalatokat cseréljenek saját könyvtáraik átszervezéséhez.

(A publikáció alapját képező előadás az IFLA 2019-es, a Vatikáni Könyvtárban tartott szatellit konferen-ciáján hangzott el.)

(Szabó Piroska)

Lásd még 16

Kutatás

4/2021

LODYGINA, Polina Aleksandrovna: Naučnaâ rabota v central'nyh bibliotekah v sub'ektov RF : pravovye os-novy, formy organizacii, klüčevye problemy In: Biblio-tekovedenie. – (2020) 3., p. 231–242.

Res. angol nyelven

Tudományos munka az Oroszországi Föderáció szövet-ségi alanyainak központi könyvtáraiban: jogi alapok, szer-vezeti formák, kulcskérdések

Felmérés; Jogszá-bály -könyvtárügyi; Könyvtártudományi kutatás; Nemzeti könyvtár; Publikálás -tudományos kiad-ványoké; Regionális könyvtár; Tudományos kutatás

A cikk célja, hogy képet adjon a regionális könyv-tárakban folyó tudományos kutatómunka szervezé-si problémáiról, és vizsgálja a nemzeti könyvtárak tudományszervezési tapasztalatai alkalmazásának lehetőségeit a tudományos kutatóintézményekkel szemben támasztott követelményeknek megfelelően. A kutatómunka fő irányait a 2018. májusi, az ország 2024-ig szóló fejlesztési céljait és stratégiai feladatait előíró elnöki rendelet fekteti le. A kultúra területén a kutatások a Kulturális Minisztériumhoz tartozó négy tudományos kutatóintézet tevékenységére épülnek.

A könyvtári szféra vezető tudományos intézményei az Oroszországi Nemzeti Könyvtár (RNB) és az Oroszországi Állami Könyvtár (RGB). A törvények szerint a tudományos intézmények olyan jogi sze-mélyek, amelyek alaptevékenységében szerepel a tudományos vagy tudományos-műszaki munka; ezt a tevékenységet a vonatkozó könyvtári törvény is rögzíti, ennek megfelelően a könyvtárak működési szabályzata is tartalmazza. A kutatási irányokat a Kulturális Minisztérium megrendelése határozzák meg, a témákat az egységes országos kutatás- és fej-lesztés-nyilvántartásban regisztrálják.

Az Oroszországi Föderációban 85 szövetségi alany (szubjektum) van, ezek központi könyvtárai jelentős helyet foglalnak el a tudományos intézmények sorá-

ban. Az 1990-es években bekövetkezett gazdasági és társadalmi átalakulás miatt csökkent az állami támogatás, a könyvtárakban megszűnt a tudományos és módszertani munka, amelynek megújítása a központi könyvtárakban 2010 után kezdődött. A tudományos munkához a jogi alapot a tevékenységnek a regionális szintű normatív-jogi dokumentumban való rögzítése képezi.

Jelen kutatás során a könyvtári tevékenységet szabályozó 79 regionális törvényt néztek át, továbbá a könyvtárak alapító okiratában a kutatási tevékenység feltüntetését vizsgálták. 62 központi könyvtár alapító okiratában van utalás alapfeladatként a könyvtár tudományos kutatási tevékenységére; 65 központi könyvtárban létezik tudományos-módszertani osztály, néhányban tudományos kutatócsoport is működik. A könyvtárak nyilvános adataiból (éves beszámolók, publikációk stb.) megállapítható, hogy a kutatások fő területe az *információs-bibliográfiai és könyvtári szolgáltatások*; a regionális központokban pedig a *muzeális könyvek*, a *dokumentumok konzerválása* és a *helytörténeti bibliográfiák*. A regionális könyvtárak tudományos kutatási projektjei az állományokban található *régi és ritka kiadványok* tanulmányozására, a régió közös katalógusaival és *évkönyveivel* kapcsolatos munkákra, az *olvasói igények* vizsgálatára és az *olvasásfejlesztésre* összpontosulnak. Az elemzés bebizonyította, hogy a regionális központi könyvtárakban a kutatómunka a tevékenység egyik fő iránya, a támogatásáról szóló döntéshez azonban szükség van a most folyó munkák eredményességének előzetes értékelésére, majd a könyvtárak tudományos publikációinak feltárására, mennyiségi elemzésére és tudományos jelentőségük vizsgálatára. A könyvtárakban folyó tudományos munkáról 2014-ig tájékozódni lehetett az *országos könyvtártudományi versenyek* anyagai és az *Év szakkönyve* pályázat alapján; ezek újraindítását a Kulturális Minisztérium támogatja.

Következtetések:

- A regionális központi könyvtárak az ország könyvtári rendszerének alapját jelentik; ezen intézmények a kulturális politika alakításának és megvalósításának regionális módszertani és koordinációs központjai. Tudományos potenciáljuk nincs kihasználva, aminek oka a kellő figyelem hiánya a szövetségi hatóságok és a szövetségi jelentőségű könyvtárak-módszertani központok részéről.
- Szükség lenne a tudományos kutatások rendszerezésére, országos szintű tervezésére és koordinálására.

A nemzeti könyvtárak a regionális könyvtárakat (a kiegészítő szakképzési rendszerben történő) továbbképzések szervezésével, a legjobb kutatómunkák gyűjteményeinek kiadásával, valamint a kutatásért felelős szakemberek számára országos rendezvények szervezésével segíthetik. Ki kellene dolgozni a publikációk indexelésének módszerét *A tudományos hivatkozás oroszországi indexében* (RINC) is.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 1, 9, 15, 20

Tudománymetria, bibliometria

5/2021

BAKKER, Caitlin [et al.]: Qualitative analysis of faculty opinions on and perceptions of research impact metrics. – Bibliogr. In: College & research libraries. – 81. (2020) 6., p. 896–912.

Az oktatók véleménye és percepciója a tudománymetriai mutatókról: minőségi vizsgálat

Egyetemi oktató; Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Kutatás információellátása; Publikálás -tudományos kiadványoké; Tudománymetria; Tudományos kutatás

A szerzők ismertetik minőségi vizsgálatukat egy nagy méretű, közép-nyugati, R1-es besorolású kutatóegyetemen végzett felmérés eredményeiről, amely az oktatók és kutatók tudományos metrikákkal kapcsolatos felfogására és hozzáállására irányult. A felmérés során a résztvevőknek lehetőségük volt szabad szöveges válaszokat adni arról, hogyan használják a mutatókat, és milyen aggályaik vannak azok értékelési célú alkalmazásával összefüggésben. A résztvevők jelezték, hogy ismerik a mutatókat és sokféle módon használják azokat, de fenntartásaik vannak, hogy a vezetőség esetleg nem megfelelően alkalmazza a mutatókat az értékelés folyamán. A válaszadók kifejezték azon óhajukat, hogy vonják be őket a mutatóknak az értékelési folyamatokban történő használatáról szóló döntésekbe. A feltáró minőségi vizsgálat a tudománymetriai mutatókkal kapcsolatos vélemények jelenlegi körképének részletesebb megvilágítását kínálja azzal a végcéljal, hogy a cikk szerzői fejleszteni tudják könyvtárak kutatásértéke-

léssel összefüggő szolgáltatásait az oktatók és a kutatók jobb támogatása érdekében az egész campuson. A könyvtárosoknak szükségük van a mutatókkal kapcsolatos érdekek és aggodalmak átfogó megértésére azért, hogy az oktatói és kutatói igényeknek valóban eleget tevő eszközöket és szolgáltatásokat dolgozzanak ki.

(Autoref.)

Lásd még 18

Információszerzés (information management)

Lásd 50

Könyvtár- és tájékoztatásügy

Általános kérdések

6/2021

MUMENTHALER, Rudolf: Smart Cities und Bibliotheken : ein Blick auf mögliche und bereits realisierte Anknüpfungspunkte. – Bibliogr. In: BuB. – 72. (2020) 8-9., p. 460–463.

Az okos városok és a könyvtárak: pillantás a lehetséges és már megvalósult kapcsolódási pontokra

Általános helyzetkép; Feladatkör; Használó; Információtechnológia; Társadalmi követelmények; Városi könyvtár

Az okos városnak többféle definíciója van. Legtöbbször az okos technológiák és a dolgok internete (*Internet of Things*, IoT) alkalmazásával összefüggésben említik; egy másik meghatározás szerint az okos város olyan információközpontú város, amelyben a mindennapokat technológiai megoldások segítik. A fogalomba sokan beleértik a fenntarthatóság és az ökológia kérdéskörét is. (A német Wikipédia meghatározása ezeket a szempontokat emeli ki: az okos város hatékony, fejlett technológiával rendelkezik, zöld és befogadó, továbbá műszaki, gazdasági és társadalmi innovációkat alkalmaz.)

Az okos városok kérdéskörével manapság sokat foglalkoznak. Svájcban a legtöbb város szeretné ezt a minősítést elnyerni. 2018-ban Svájc nagyobb német városai és közüzemi szolgáltatói megalakították a *Smart City Hub* egyesületet, amelyhez különböző projektek fűződnek. Ilyen a *Human-Centered Smart City Wheel* ('emberközpontú kerék az okos városról')

létrehozása, amely egy korong formájában ábrázolja és részletezi az okos város alkotóelemeit (az okos környezetet, az okos gazdaságot, az okos lakhatást, az okos mobilitást, az okos embereket és az okos kormányzást). Példának okáért az okos emberekkel kapcsolatos körök az integratív és fenntartható társadalmat, a társadalmi részvételt, a tanulást és képzést, valamint a kutatást és fejlesztést tartalmazza. Hasonlóképpen 4-4 alkotóelemre bomlik a másik öt téma is.

Alapelvként rögzíthető, hogy a könyvtáraknak részt kell vállalniuk városi közösségük fejlesztésében, amihez számos kapcsolódási pont áll rendelkezésre. A Svájci Könyvtárak Egyesülete azt tervezte, hogy 2020-ban egy rendezvénysorozat keretében megvizsgálja, milyen szerepet vállalhatnak a könyvtárak a városfejlesztésben (a koronavírus-járvány miatt ez azonban elmaradt). A munka előkészítésekként a cikk szerzője 2019 őszi szemeszterében egy projekt-kurzust tartott a Graubündeni Főiskola információ-tudományi alapszakos hallgatóinak részvételével, a *design thinking* és a *service design* módszerei alapján dolgozva ki az ötleteket. Részletesen foglalkoztak a digitális tartalmak felhasználóbarát elérésével és a mindenki számára elérhető továbbképzés támogatásával. A könyvtárak szerepkörét tekintve a legtöbbben a fenntarthatóságot, az ökológiai és részvételi szempontok érvényesítését hangsúlyozták, melyek az ENSZ fenntartható fejlődési céljai vagy a Biblio2030 kezdeményezés keretében is illeszkednek. Az egyéb célok (és gyakorlatok) között az élethosszig tartó tanulás és kompetenciafejlesztés, az egyéni és csoportos önképzés támogatása szerepelt, ehhez megfelelő

formátumok kidolgozására és helyszínek biztosítására van szükség. Egy másik lehetséges feladat a civil tudomány népszerűsítése, azaz a lakosság bevonása különböző tudományos projektekbe. A könyvtár az egymástól való tanulás (*peer-to-peer learning*) elősegítése érdekében vélemény- és tudáscsere-fórumokat is működtethet. Több svájci önkormányzat bevezette a *Crossiety* platformot (www.crossiety.ch), egyfajta szomszédsági-közösségi digitális hálózatot, amelybe a könyvtárak is bekapcsolódtak. Számos településen digitális platformot (agórát) létesítettek, ahol a könyvtárak többek között segítenek az érdeklődőknek a digitális eszközök és alkalmazások használatában, és megbízható hozzáférési pontként üzemelnek például a hatóságok közérdekű információihoz is. Végezetül a könyvtárak a tárgykölcsönzésen keresztül a „megosztáson alapuló gazdaság” (*sharing economy*) részévé is válhatnak.

Az elképzeléseket és lehetőségeket tovább kívánják vizsgálni a használók bevonásával. Kérdés, hogy a kitűzött célok és funkciók „okos város” címke alatt valósulnak-e meg, vagy más, alkalmasabb fogalmat használunk majd. Mindenesetre a széleskörűen támogatott és jól finanszírozott svájci okosváros-kezdemenyzések lehetőséget teremtenek arra, hogy a könyvtárak fontos társadalmi fejlesztésekhez járuljanak hozzá.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 45

Nemzetközi könyvtárügy

7/2021

BOCCONE, Alessandra – MAIO, Tania: Biblioteche e bibliotecari nel Wikiproject Covid-19 : authority control, contenuti di qualità e linked open data. – Bibliogr. In: AIB studi. – 60. (2020) 2., p. 269–291.

Res. angol nyelven

Könyvtárak és könyvtárosok a Covid-19 Wikiprojektben: authority kontroll, minőségi tartalmak és kapcsolt nyílt adatok

Adatfeldolgozás; Besorolási adatok egységesítése; Együttműködés -nemzetközi; Feldolgozó munka; Tájékoztatás -egészségügyi; Tudományos és szakkönyvtárak; Web

A koronavírus-pandémia és a kapcsolódó *lockdown* alatt megfigyelhető volt, hogy megerősödött a Wikipédiának és testvérprojektjeinek központi jelentősége. Ebből kiindulva a cikk ismerteti a Covid-19 Wikiprojektet, amely kettős kötődéssel bír a Wikipédiához és a Wikidatához.

A tanulmány közelebbről a projektbe bekapcsolódó könyvtárosok szakmaiságának kulcsfontosságú szerepét elemzi, melyet a könyvtár- és információtudomány, illetve a metaadatokkal történő szabványosított forrásleírás területén való jártasságuknak köszönhetően töltenek be. Egy rövid nemzetközi áttekintés után a szerzők bemutatják a Salernói Tudományegyetem Könyvtári Központjának esettanulmányát, ahol néhány könyvtáros aktívan hozzájárult a Wikidata Covid-19 Wikiprojektjéhez. A Wikicite-hoz hasonló kezdeményezésekben vagy az „#liblref”-hez hasonló nemzetközi kampányokban való részvétellel és a korábbi kísérletezéssel megszerzett technikai háttérből kiindulva, különböző eszközök kombinált használatával, továbbá egy szigorú munkafolyamat kidolgozásával a könyvtárosoknak sikerült viszonylag rövid idő alatt bioegészségügyi témájú minőségi adatbázisokból származó adatok ezreit feldolgozniuk és integrálniuk a Wikidatába. A munkafolyamat elsősorban három tevékenységre összpontosult: a szerzők és tudományos szakfolyóiratok külső egyedi azonosítóinak beillesztése; a tételek (*item*) minősítése bibliográfiai hivatkozások hozzáadásával; valamint a SARS-CoV-2-re és a kapcsolódó világjárványra vonatkozó szócikkek tárgyi feltárása. A cikk végezetül kiemeli a szemantikus web, a nyílt együttműködési projektek és a használt konkrét módszer korlátait és kritikus pontjait, illetve kitér a könyvtárosoknak a nyílt adatok környezetében játszott új központi szerepére és a hasonló projektekben való részvétel szükségességére a digitális bölcsészet területén.

(Autoref.)

Lásd még 21

Nemzeti könyvtárügy

8/2021

DRESEL, Robin [et al.]: A nationwide library system and its place in knowledge society and smart nation : the case of Singapore. – Bibliogr. In: Libri. – 70. (2020) 1., p. 81–94.

Egy országos könyvtári rendszer és helye a tudástársadalomban és az okos nemzetben: Szingapúr esete

Állami irányítás; Használók képzése; Információs társadalom; Információtechnológia; Könyvtári rendszer -országos; Levéltár; Módszertani központ; Nemzeti könyvtár; Szolgáltatások; Társadalmi követelmények

A tanulmány arra keresi a választ Szingapúr példáján keresztül, hogy egy hatékonyan működő országos könyvtári rendszer milyen szerepet játszik az információs társadalom fejlődésében, és hogyan járul hozzá az okos város és okos nemzet hívószavakkal fémjelzett célkitűzések teljesítéséhez.

Szingapúrban már az 1980-as évek óta tudatos kormányzati tervezéssel próbálják befolyásolni az információs társadalom fejlődését. A jelenleg érvényes Okos Nemzet terv az egész országot átfogó digitális innovációt irányozza elő. Központi elemként jelenik meg az a könyvtári feladat, hogy az intézményrendszer segítségével az információból tudást állíthassanak elő, emellett a könyvtár mint fizikai és digitális alapú közösségi tér szerepe is előtérbe kerül. Ennek szellemében adták át 2005-ben a zöld irányelvek szerint felépített nemzeti könyvtárat, amely a központi közkönyvtári feladatokat is ellátja. A teljes közkönyvtári rendszer kiemelt célja a közös tanulás, az ötletcseré és a társadalmi párbeszéd támogatása, vonzó, multimédiális környezetben, ún. „harmadik helyként”. A 26 regionális és közkönyvtár közül 13 sűrűn látogatott helyszíneken található (pl. bevásárlóközpontokban), 5 intézmény pedig általános közösségi központokba integráltan működik (sportcentrumokkal, egészségközpontokkal, boltokkal egy fedél alatt). Ami a digitális teret illeti, kiemelt figyelmet fordítanak a blogokra és a közösségi háló használatára is.

A szingapúri Nemzeti Könyvtári Tanács a Kommunikációs és Információs Minisztérium önálló szakmai ügynöksége, tevékenységét törvény szabályozza. A teljes közkönyvtári rendszer, a nemzeti könyvtár, illetve a nemzeti levéltár vonatkozásában lát el szakmai irányítói feladatokat. A tágabb szingapúri intézményrendszer – a könyvtári tanáccsal, egyéb infokommunikációs ügynökségekkel és a hozzájuk tartozó intézményekkel – úgy épül fel, hogy a lakossági információszerzést, tanulási vágyat, az üzleti innovációs igényeket a leghatékonyabban, a legkevésbé bürokratikus módon tudja támogatni. Az ország az utóbbi évtizedekben számos nemzetközi elismerést is szerzett ezen a téren, könyvtári rendszere pedig a

privát szektor számára is példaértékű a technológia-használatot, a stratégiai változtatásokat és a verseny-szellemet tekintve.

Szingapúrban a közös stratégiai célok alapján egységes keretek közé foglalják a teljes könyvtári hálózat és a nemzeti levéltár működését. A rendelkezésre álló technológiák és szabványok okos, társadalmi igények szerinti alkalmazására került a fő hangsúly, mind a fizikai, mind a digitális térben. A közel 7,5 millió fizikai dokumentum mellett a rendszer hozzáférést nyújt számos teljes szövegű könyv- és folyóirat-adatbázishoz és egyéb digitális forráshoz (*EBSCOhost, JSTOR, ProQuest, Overdrive, PressReader* stb.). A *OneSearch* metakereső egységes keretek között teszi lekérdezhetővé a könyvtárak és a nemzeti levéltár állományát, támogatja a hagyományos és a digitális kölcsönzést; a mobil eszközökön ehhez illeszkedik az NLB nevű alkalmazás. A nemzeti szintű katalogizálásban gyorsan adaptálták az RDA alapelveit és gyakorlatát, RFID-címkékkel látták el a teljes könyvtári állományt, polcbeolvasó robotokkal kísérleteznek, és élen járnak a szemantikus webes fejlesztések terén is. Mindezek mellett tematikus olvasásnépszerűsítő, illetve digitális kompetenciát és információs műveltséget fejlesztő programokat indítanak, és egyre több könyvtár ad helyet *makerspace*-tevékenységeknek is. A *Singapore Memory Project* keretében kitűzték a kulturális örökség részét képező források összegyűjtését, bár nem áll egységes társadalmi támogatás a *crowdsourcing*-alapú projekt mögött. A nemzeti könyvtár, a közkönyvtárak és a nemzeti levéltár jelenléte hangsúlyos a közösségi média különféle felületein (*Facebook, Instagram, Twitter*); a használók bevonására további példa a nyílt adatok és a nyílt innováció támogatása, többek között szabványos API-kon keresztül. Kiemelt cél, hogy a használóktól jövő tapasztalatokat visszacsatolják a könyvtárak működésébe (*design thinking* módszerekkel). Széles körű nemzetközi kapcsolatrendszer is segíti a tudásmegosztást, és kifejezetten törekednek partnerségek kialakítására a piaci szereplőkkel is.

Összegzőképpen elmondható, hogy a szingapúri könyvtári rendszer a biztos jogi és szervezeti keretek talaján állva hatékonyan segíti a digitális átállást, az élethosszig tartó tanulást, a digitális kompetenciafejlesztést és a kulturális örökség megőrzését, így fontos kalauzul szolgál a XXI. század tudástársadalma és az okos nemzet felé vezető úton.

(Németh Márton)

Lásd még 14, 22, 23, 41

Központi szolgáltatások

9/2021

BRUNI, Flavia: Per un indice condiviso di possessori e provenienze in SBN : una prospettiva concreta. – Bibliogr. In: AIB studi. – 60. (2020) 2., p. 293–309.

Res. angol nyelven

A possessorok és a proveniencia közös indexe az SBN-ben: egy kézzelfogható perspektíva

Besorolási adatok jegyzéke; Feldolgozó munka; Könyvtártudományi kutatás; Könyvtörténet -nemzeti; Közös katalogizálás; Központi szolgáltatások; Online katalógus; Possessor; Proveniencia; Régi és ritka könyvek

A könyvtörténeti kutatások a példányok (vagy akár a gyűjtemények) egyediségével összefüggésben mindig is nagy figyelmet szenteltek a tulajdonosoknak. A sokszor csak az egyes OPAC-okban megjelenő possessor- és provenienciaadatokat ezért célszerű lenne közös katalógusokban, adatbázisokban is feltárni és visszakereshetővé tenni. A cikk az egyesített országos katalógusért felelő olaszországi intézet (ICCU) projektjét mutatja be, amely meg kívánja tenni az első lépéseket a possessorok és a proveniencia közös indexének létrehozására az Országos Könyvtári Szolgálat (*Servizio bibliotecario nazionale*, SBN) keretén belül. A possessorok és a proveniencia számbavételére nemzetközi szinten olyan példaértékű kezdeményezéseket lehet kiemelni, mint az Európai Tudományos Könyvtárak Konzorciumához (CERL) fűződő *CERL Thesaurus* (<https://data.cerl.org/thesaurus/>), *Index possessorum incunabulorum* (<https://data.cerl.org/ipi/>), *Early bookowners in Britain* (<https://data.cerl.org/ebob/>), *Material evidence in incunabula* (<http://data.cerl.org/mei/>) és *Provenance digital archive* (<http://arkyves.org/r/cerl/pda>), illetve az Európai Kutatási Tanács által finanszírozott, a könyvek életútját, térbeli és időbeli kapcsolódási pontjait vizuálisan is megjelenítő *15cBOOKTRADE* projekt (<http://15cbooktrade.ox.ac.uk/>) vagy a *Book owners online* (<https://bookowners.online/>).

Az SBN jelenlegi architektúrájából fakadóan a possessor- és provenienciaadatokat a példányadatok körébe tartoznak, azokat az egyes példányok lelőhelyein dolgozzák fel, és az adott könyvtárak OPAC-jaiban érhetők el. Mint a cikk szerzője rámutat, ahány könyvtár, annyiféle megoldás és felület született a

possessorok és a proveniencia rögzítésére és keresetőségére. Néhány könyvtár online adatbázist hozott létre erre a célra, amely összeköttetésben áll a katalógus kapcsolódó bibliográfiai leírásával (*Archivio possessori della Biblioteca nazionale di Napoli*; *Archivio dei possessori della Biblioteca nazionale Marciana*), míg máshol az OPAC összetett keresőjében lehet a possessorra keresni (*Biblioteca nazionale centrale di Roma*; *Biblioteca nazionale centrale di Firenze*; *Censimento regionale delle edizioni del XVI secolo dell'Emilia Romagna* stb.). A nehézséget az okozza, hogy a bibliográfiai rekordok a megjelenési formára (*manifestazione*), jelen esetben a kiadásra, és nem pedig a példányra (*esemplare*) vonatkoznak. A possessor- és a provenienciaadatok a megjegyzések és a (kereshető) melléktételek között is szerepelhetnek – zárójelben megadva az adott példány lelőhelyét és jelzetét –, de bizonyos katalógusok csak a példányok leírásainál tüntetik fel a possessorokat. Így a fent említett OPAC-ok találati listáiban az adott possessorhoz kapcsolható művek más példányai is megjelennek, ezért a keresett példányokat csak több lépésben lehet konkrétan beazonosítani. A kutatónak ezt a fáradságos munkát több OPAC-ban is el kell végeznie, ha képet akar kapni egy adott gyűjtő vagy gyűjtemény történetéről.

Mindezek miatt fontos lenne egy nemzeti szintű index elkészítése az SBN rendszerén belül, amely összegyűjtené és megoszthatóvá tenné a possessorokra és a proveniencia adatokat. A minden könyvtár által felhasználható, a megjelenési formához vagy a példányhoz kapcsolható név-authority rekordok létrehozásával elkerülhetőek lennének a duplikációk, továbbá a nehezen fellelhető, helytörténeti vonatkozású információkkal jelentősen gazdagodna a teljes adatbázis és a közös katalógus, a használók számára pedig egy egykapus felületen keresztül válna lehetségessé a proveniencia kutatás. A név-authority adatok a possessor által (valaha) birtokolt művek lelőhelyének ISIL-kódját és a példány jelzetét is magukban foglalják, a rekordokat ezenfelül össze lehetne kapcsolni az olaszországi könyvtárak – fondokat is leíró – nyilvántartásával (<https://anagrafe.iccu.sbn.it/it/>), valamint képekkel és külső adatbázisokkal (pl. *Manus online* – <https://manus.iccu.sbn.it/>) is. A projekt jelenleg a megvalósíthatósági fázisban tart, a lehetőségek áttekintésére egy munkacsoportot állítottak fel.

(Szabó Piroska)

Lásd még 30, 32

Együttműködés

10/2021

PILLEROVÁ, Vladana – MAZÁČOVÁ, Pavlína – RICHTER, Vít: Spolupráce ve vzdělávání mezi veřejnými knihovnami a školami (výsledky celostátního průzkumu 2019) In: Čtenář. – 72. (2020) 6., p. 228–232.

A nyilvános könyvtárak és az iskolák együttműködése a képzés terén: 2019-es országos kutatási eredmények

Együttműködés -belföldi; Felmérés; Használók képzése; Iskola; Közművelődési könyvtár; Tudományos és szakkönyvtárak

Egy 2019 májusától júniusáig tartott csehországi kérdőíves kutatás eredményei megerősítették, hogy a könyvtárak valamennyi iskolatípusban fontos szerepet vállalnak a diákok nem formális képzésében. A felmérés a csehországi oktatási, ifjúsági és sportminisztérium, a kulturális minisztérium és a szakmai szervezetek együttműködésében, közös munkacsoport létrehozásával valósult meg. A mintát összesen 841 intézmény képezte, ebből 821 települési könyvtár, 20 pedig szak- vagy felsőoktatási könyvtár volt. A települési könyvtárak közül 138 fiókkönyvtár (16%) is kitöltötte a kérdőívet.

A könyvtárak aktivitására jellemző, hogy a válaszadók egy év alatt 50 546 képzési tevékenységet valósítottak meg. Ezek többségére a 40 ezer lakos fölötti települések könyvtáraiban került sor, átlagosan évi 614 alkalommal, valamint a 20 és 40 ezer lakos közötti települések könyvtáraiban, évente átlagosan 304 alkalommal. A könyvtárak legnagyobb hányada (26%) havonta egyszer vagy kétszer, 24%-uk pedig szabálytalan időközönként (félévente többször, az igények szerint) működik együtt az iskolákkal. A könyvtárak közel ötöde (19%) hetente többször, 11% pedig nagyobb események, akciók kapcsán (pl. könyvtárak hete), ugyanennyien pedig heti rendszerességgel működnek együtt az oktatási intézményekkel.

A képzési tevékenységek tematikáját tekintve a legnagyobb arányban (84%) a könyvtári szolgáltatások megismertetése, 72%-ban a nyelvhasználat és kommunikáció szerepelt. Az emberi világ 47%, az ember és a társadalom 43%, a művészet és kultúra 41%, az információs műveltség 34%-os arányban fordult elő. A könyvtárak leggyakrabban az általános iskolák alsó tagozatosait (86%) és az óvodásokat (82%), illetve a

felső tagozatosokat (56%) szólítják meg. Nem gyakori a szakmunkásképző intézmények tanulóinak a bevonása, erre inkább a nagyobb városokban akad példa. A gimnáziumokkal, szakközépiskolákkal a könyvtárak 20%-a működik együtt. A többi középfokú iskolával (szakiskolák) 12%-os arányú a könyvtárak együttműködése.

A könyvtárak részvétele a képzésben általában feladatalapok, ppt-előadások, katalógusok és adatbázisok didaktikai használatával valósul meg. Növekszik azoknak a könyvtáraknak a száma, amelyek audio-, audiovizuális és multimédiás eszközöket, tartalmakat, kisebb mértékben online applikációkat is alkalmaznak. A könyvtárak a hagyományos oktatási formákkal (előadás és gyakorlat) 85%-os, csoportos foglalkozással 62%-os, kézműves foglalkozással 51%-os arányban élnek. Az oktatás innovatív módszerei (a kritikus gondolkodás ösztönzésére) sajnos minimális arányban jellemzőek. A leggyakoribb eszköz az oktatásban a számítógép és az internet (77%), a projektor (47%), semmilyen eszközt nem használ a könyvtárak 15%-a (a legkisebbek). Okostelefont, táblagépet, interaktív táblát és e-könyvet a könyvtárak kisebb mértékben használnak képzési tevékenységük során. Az oktatási feltételek a könyvtárak többségében (82%) adottak, nem zavarják a szolgáltatásokat. A tér és a technikai háttér rendelkezésre állását a könyvtárak közel 60%-a pozitívan értékelte; a kisebb könyvtárak külső tereket is bevonnak. A képzések kétharmada a könyvtárakban, egyharmada az iskolákban valósul meg.

A válaszadó intézményekben 1816 könyvtári munkatárs vállalt szerepet képzési tevékenységben. Legnagyobb részük más szakirányú végzettséggel rendelkezik, pedagógiai vagy egyéb oktatási ismeretei vannak (32%). Középfokú szakirányú végzettséggel bír a képzésben szerepet vállalók 22%-a, a többiek felsőfokú könyvtári vagy pedagógiai végzettségűek. Az ideális szakmai kompetenciák tekintetében a megkérdezettek 31%-a a könyvtárosi és pedagógiai végzettséget együttesen, 27%-uk csak a pedagógiai végzettséget, 10%-uk csak a könyvtári szakképzettséget tartja megfelelőnek.

Az iskolákkal való együttműködés leggyakoribb akadálya a személyzet kapacitásának, kompetenciáinak, képesítésének hiánya. Az iskolák az időkeretek szűkösségére hivatkoznak. Akadályt jelent az is, hogy a könyvtári órák nem kötelező vagy ajánlott részei az iskolai oktatási programoknak, és az iskolák gyakran nem tekintik a könyvtárakat a képzésben egyenrangú partnereknek. Végezetül az együttműködést a

finanszírozás, a szabályozottság hiánya, a GDPR és az érdektelenség is gátolja.

2020-ban az iskolákban végeznek hasonló felmérést; a két kutatás eredményei hozzájárulhatnak az iskolák és a könyvtárak együttműködésének fejlesztéséhez és elmélyítéséhez a képzés terén.

(Prókai Margit)

Lásd még 7, 21, 25, 30, 31, 32, 39, 53, 57, 59, 68

Jogi szabályozás

11/2021

BENSON, Sara R. – STITZLEIN, Hannah: Copyright and digital collections : a data-driven roadmap for rights statement success. – Bibliogr. In: College & research libraries. – 81. (2020) 5., p. 753–767.

Szerzői jog és digitális gyűjtemények: adatvezérelt ütemterv a szerzői jogi közlemények sikeres implementálásához

Digitalizálás; Elektronikus könyvtár; Feldolgozó munka; Felmérés; Gépi dokumentumleírás; Hozzáférhetőség; Szerzői jog

A cikk egy olyan interjúsorozat eredményeit összegzi, amelynek során az Amerikai Digitális Könyvtár (*Digital Public Library of America*, DPLA) adatszolgáltatóit kérdezték arról, hogy használnak-e szabványos jogi metaadatokat a digitális gyűjteményeikben, és ha igen, milyen módon. A felmérés keretében 19 interjú készült, összesen 21 résztvevővel. A szabványos jogi és licencközlemények két fő forrása a *Creative Commons* weboldala és a 2015-ben indult *RightsStatements.org*. A közlemények a digitális objektumok (szerzői) jogi státuszára vonatkoznak. Jelenleg a kulturális örökségvédelmi intézmények 12 eltérő szabványos közleménnyel kommunikálhatják egy digitális objektum szerzői jogi, illetve felhasználhatósági státuszát, amelynek megállapítása nem mindig egyszerű, így a vonatkozó mező gyakorta kitöltetlen marad.

A DPLA 2016-tól előírja adatszolgáltatóinak a szabványos jogi közlemények használatát. A cikk alapjául szolgáló vizsgálat elsősorban arra terjedt ki, hogy milyen kihívásokkal kellett szembenézniük azoknak, akik most kezdték el a jogi közlemények használatát, illetve mitől váltak sikeressé a korábban hasonló céllal indított projektek. A felmérés készítői azt is fel-

kívánták térképezni, hogy mennyire rendelkeznek biztos szerzői jogi ismeretekkel az egyes intézmények képviselői. Többek között kiderült, hogy némi bizonytalanság mutatkozik például annak megítélésében, hogy egy digitalizált másolat keletkeztet-e szerzői jogot, vagy sem. A 21 megkérdezettből 4-en válaszoltak egyértelműen hibásan, de a többiek sem voltak biztosak a helyes válaszban. Ezek a bizonytalan ismeretek vezethetnek ahhoz, hogy a felhasználó arról értesül, hogy egy közkincs szerzői jogi oltalom alá került csak azáltal, mert az intézmény digitalizálta azt, holott ez nincs így. További bizonytalanság fűződött az árva művek azonosításához, illetve problémákat vetett fel a szerzői jog „többrétegűsége”, így például az illusztrációk, szerzői közreműködések megítélése.

A felmérés ugyancsak kitért a hozzáférhetővé tétel kockázatértékelésére, valamint a kockázatok kezelésére különböző szabályzatokkal, az alacsony kockázatú művek (közkincsek) digitális szolgáltatásával, a gondos jogosultkutatást támogató eszközökkel. Ami a közkincseket illeti, az amerikai könyvtárosok építhetnek az Amerikai Levéltárosok Társasága (*Society of American Archivists*) ajánlására, amely a legmagasabb (mexikói) 100 éves oltalmi időből kiindulva a mindenkor 180 évvel ezelőtti időpontot határozza meg mint olyan dátumot, amely előtt megjelent művekről vélelmezhető, hogy nemzetközi közkincsnek tekintendők. A gondos jogosultkutatás lefolytatására a könyvtárosok különböző munkafolyamatokat alakítottak ki, így például az egyik intézményben egy mátrixot állítottak össze, melynek nyomán a kérdések egymás utáni megválaszolásával adható meg az adott digitális objektum szerzői jogi státusza.

Jóllehet az intézményekben jellemzően megvan a szándék a jogi közlemények alkalmazására, az sokszor többszörös akadályba ütközik. A jogtisztázáshoz elengedhetetlen emberi erőforrás hiányán túl például jellemzően előfordul, hogy a megkérdezettek által használt könyvtári rendszerek nem támogatják az egységes forrásazonosító (URI) alkalmazását, így a teljes (természetes nyelvi) közleményeket rögzíteni kell a leírásokban. A metaadatok kötegetelt módosítása (*batch-editing*) is több esetben nehézséget okoz a tartalomkezelő rendszer (CMS) sajátosságai és a régi metaadatok következetlenségei miatt. A megkérdezettek számos további problémát említettek, amelyek fényében kiderül, hogy a digitális gyűjtemények közreadásával foglalkozó intézményekben elkél egy szerzői jogra szakosodott jogász vagy a területet jól ismerő könyvtáros. A felmérésben részt vevő

19 szervezet között 2 akadt, ahol egy teljes munkaidejű munkatárs foglalkozik szerzői jogi kérdésekkel; 4 szervezetben az intézmény általános tanácsadó testületének egy tagjához fordulhatnak; 2 szervezet pedig külső, óradíjas szakértőt alkalmaz.

Az egyes gyakorlatok elemzéséből kiderült, hogy a sikeres jogtisztázási munkafolyamat egyik kulcsa az alapos papírmunka, azaz a felhasználási szerződések, licencmegállapodások pontos, minden eshetőségre kiterjedő megfogalmazása. Egy másik fontos tényező a megfelelő munkafolyamat-támogató eszközökhöz való hozzáférés, amely akár a jogi szakértő szükségességét is kiválthatja. A megkérdezettek emellett kiemelték a jogtisztázásra vonatkozó célirányos képzések és segédletek fontosságát.

A fő konklúzió az, hogy nem létezik egy minden esetre egyformán alkalmazható megközelítés, ugyanakkor a téma egyre inkább terítéken van a közgyűjteményi szférában, s ennek köszönhetően egyre több jogtisztázást támogató eszköz lát napvilágot, vagyis egyre több gyakorlati tapasztalatra építhetünk.

(Dancs Szabolcs)

Lásd még 4, 43, 59

Könyvtárosi hivatás

12/2021

STEVENSON, Siobhan: What is the “value-add” of the MLIS in public libraries? Perspectives from today’s library leaders and their rank and file. – Bibliogr. In: The library quarterly. – 90. (2020) 1., p. 38–55.

Mi a könyvtáros mesterszakos diploma „hozzáadott értéke”? A mai könyvtárvezetők és beosztottaik meglátásai

Felmérés; Képesítés; Könyvtárosi hivatás; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Közművelődési könyvtár; Személyzet; Vezetés

A téma relevanciája ellenére kevésbé kutatott terület a közkönyvtárosság mint gyakorlati tevékenység és mint karrierlehetőség a mesterszakos könyvtáros diplomával rendelkezők számára. Jelen kutatás kanadai közkönyvtárakat vizsgált, és a beosztottak és a vezetők véleményét egyaránt fel kívánta térképezni. 2013 nyara és 2015 tavasza között a szerzők olyan kanadai városokban végeztek felmérést, ahol a közelmúltban fejezték be a könyvtárépületek felújítását és/vagy

jelentős átszervezést hajtottak végre a személyzet terén. Hipotéziseik igazolására vegyes módszereket alkalmaztak: ötvözték a félig strukturált interjúkat a résztvevő megfigyeléssel.

A kérdések között szerepelt, hogy milyen hatással lehet az intézményekre, ha megszüntetik a tájékoztató pultot, az állomány méretét csökkentik, számos tevékenységet (pl. gyarapítás, katalógizálás) kiszerveznek, a kölcsönzési folyamat önkiszolgáló lesz, illetve hogy miképp csoportosíthatók át az egyes munkakörök. A kutatás során figyelmet fordítottak a könyvtáros diplomával rendelkező és a nem könyvtáros végzettségű munkatársak által ellátott feladatok közötti kapcsolat megértésére és feltárására is. A fő kérdés az lett: miben áll a mesterszakos könyvtáros diploma „hozzáadott értéke” a közkönyvtári munkában? A könyvtárosok válaszaiból kitűnik, hogy az emberek nagy többsége nem fordul a tájékoztató munkatársakhoz, és megelégszik a Google által nyújtott segítséggel. Megszűnni látszik a könyvtáros mint információs szakértő jelentősége, valamint a tájékoztató pult mint a szakmai munka központi helyszíne. (Noha a felkeresett 15 könyvtárból 14-ben működtek információs pultok.) A tájékoztatás feladatát a felmérés tanúsága szerint részben könyvtáros végzettség nélküli munkatársak látják el. A dolgozók szerint – bár tisztában vannak saját szakértelmük értékével – a könyvtár veszíteni fog jelenlegi szerepköréből, csökkenni fog a költségvetés könyvvásárlásra fordítható összege, és a könyvtár olyan kulturális intézménnyé válik, ahol a tevékenység kisebb részét fogja kitenni a könyvkölcsönzés, helyette jóval nagyobb hangsúly lesz azon, hogy a könyvtár közösségi tér legyen. A tendenciák közül kiemelhető még a gyarapítás és a katalógizálás kiszervezése (vagy központosítása), ahol pedig „házon belüli” katalógizálásra van szükség, ezt általában nem felsőfokú könyvtáros végzettségű kollégák végzik.

A felmérésekben részt vevő dolgozók munkában töltött idejének nagy részét a megfigyeléses vizsgálat tanúsága szerint a könyvtári dokumentumok kezelése (kölcsönzés, könyvtárközi kölcsönzés, visszaosztás, félretétel, gyarapítás, apasztás, kötészeti feladatok stb.) és a tájékoztatás töltötte ki. Ugyanakkor munkájuk során a gyűjtemény népszerűsítésével is foglalkoztak, valamint rendszeresen frissítették a kiállított könyvvállományt. Az interjúkból kiderült, hogy az információs pultnál az olvasók sokszor segítséget kérnek az elektronikus eszközökkel kapcsolatban, ezért jelentős részt tesz ki a munkaidőből a megfelelő használat betanítása.

A kutatás során kiderült, hogy nem minden esetben válik szét a szakképzett könyvtárosi munka és a nem könyvtárosi végzettségű alkalmazottak szerepköre. Több helyen előfordult, hogy a vezetők kiterjesztették az utóbbi dolgozók munkakörét azon területek egy részére is, melyet korábban csak a könyvtáros diplomával rendelkezők láthattak el. A vezetők kifejtették továbbá, hogy megváltoztak az elvárt készségek: olyan szakemberekre is szüksége van az intézményeknek, akik nem feltétlenül könyvtáros végzettségűek, viszont képesek kiállni az emberek elé, és előadást tartani. A vezetők a legnagyobb értéknek a kommunikációs készséget, valamint az olvasókkal való személyes interakciókat tartották. Többen nagyobb fokú egyenlőséget, továbbá egységesebb szervezeti kultúrát szeretnének kialakítani. Ezen túlmenően a vezetők többsége úgy nyilatkozott, hogy a jövőben könyvtáraikat nem elsősorban hagyományos szerepkörben, inkább a közösségben elkötelezetten jelen levő résztvevőként, esetleg (közép)vezetőként szeretnék látni. Kiemelték azt is, hogy a könyvtársképzés nincs összhangban a szakma követelményeivel.

A kutatás szerint sokkal meghatározóbb az elsajátított kompetencia, mint az iskolai végzettség, ez pedig lehetőséget ad arra, hogy feloldják a határokat a könyvtárosok és a nem könyvtáros végzettségű alkalmazottak között. A vezetőkkel ellentétben a beosztottak megfogalmazták azt is, hogy gazdaságosági okokból a nyugdíjba vonulásokat jellemzően átszervezések követik, aminek eredményeképpen könyvtárosi pozíciókat minősítenek át „nem szakmai” munkakörökké, így ezekben alacsonyabb fizetésért ugyanazokra a feladatokra nem könyvtáros végzettségű munkatársakat alkalmaznak.

Mindezek alapján a mesterszakos könyvtárosi diploma hozzáadott értéke a közkönyvtárakban továbbra is nyitott kérdés marad. A tájékoztató munka szerepe át- és egyúttal leértékelődik, ezzel párhuzamosan az ügyfélszolgálati éthosz egyre meghatározóbbá válik – elmosva a határvonalat a könyvtárosi és a nem könyvtárosi végzettséggel ellátható munkakörök között. Sokan úgy látják, a szakirányú végzettség kevésbé fontos, mint a megfelelő kompetenciák megléte, ezért a formális könyvtársképzés helyett a munkahelyen történő gyakorlati tapasztalatszerzést és képzést hangsúlyozzák.

(Szőnyegi Zsanett)

Lásd még 14, 15

Oktatás és továbbképzés

13/2021

KEINAN-SCHOONBAERT, Adi – REES, Gethin: A Season of Place : teaching digital mapping at the British Library. – Bibliogr. In: Journal of map & geography libraries. – 15. (2019) 2-3., p. 239–262.

A Tér Évada: digitális térképészeti képzés a British Libraryben

Feldolgozó munka; Információs műveltség; Információtechnológia; Interdiszciplináris problémák; Kutatás információellátása; Nemzeti könyvtár; Szoftver; Térkép; Továbbképzés

A *British Library* az 1990-es évek óta vesz részt digitalizálási projektekből, egyúttal tudományos könyvtárként elő kívánja segíteni a gyűjtemény különböző szempontok szerinti felfedezését és kutatását. Ehhez nyújt eszközt a digitális térképészet (*digital mapping*), amely a könyvtári állományban és a metaadatokban lévő földrajzi információkat aknázza ki. A különböző szoftverek alkalmazása azonban megköveteli a személyzet továbbképzését, ezért a Digitális Bölcsészeti részlegének vezetésével sokrétű programot dolgoztak ki a digitalizáció, a *crowdsourcing*, a kapcsolt adatok, az információvizualizáció, az adattisztítás stb. témakörében. A cikk közelebbről a *Tér Évada (Season of Place)* című, 2018 és 2019 között futó képzéssorozatot és annak tanulságait mutatja be.

A 2018 decemberében induló *Tér Évada* a térinformatika világába és annak könyvtári alkalmazási lehetőségeibe kínált bevezetést a különböző területekről érkező könyvtárosok számára, változatos képzési formátumokban és modulokkal. A cél az volt, hogy hangsúlyozzák a gyűjteményben rejlő földrajzi információk jelentőségét, növeljék a munkatársak jártasságát az online térképészeti és vizualizációs eszközök alkalmazásában, elősegítsék a gyűjtemény kutatását és kereshetőségét, illetve inspiráló esettanulmányokat mutassanak be a digitális térképek felhasználására. A gyakorlati képzési alkalmakat minden esetben egy-egy előadás előzte meg; ezek a térképek, a térinformatika (GIS) és a webes alkalmazások tematikáját járták körül az adatok, a vizualizáció és az elemzés szemszögéből, kitérve az összefüggésekre a könyvtári dokumentumok és azok földrajzi jellegzetességei, valamint a helységnévtárakkal és metaadatszabványokkal való munka között.

Ami az online eszközöket és platformokat illeti, a képzéssorozat a nyílt hozzáférésű, webes alkalmazások formájában elérhető megoldásokra szorítkozott. A *Recogito* nevű platform lehetővé teszi a forrásanyagok feltöltését egy személyre szabott online munkafelületre, ahol kollaboratív jegyzetelésre és az adatok összekötésére is lehetőség nyílik. A Tér Évadának képzési alkalmain a szoftver *geoparser*-funkcióját (azaz az automatikus név-entitásfelismerés földrajzi nevekre vonatkozó eljárását) emelték ki; az így kinyert földrajzi adatok különféle vizualizációk és elemzések kiindulópontját képezhetik. A *Palladio* könnyen alkalmazható a táblázatos adatsorok vizualizálására térképek, idővonalak és hálózatok formájában. Népszerű a Google-fiókon keresztül elérhető *Google My Maps* is, amely a térképeken megjelenített koordináták (helyszínek) képekkel vagy katalógusrekordokkal való összekapcsolására alkalmas, az adatok pedig csoportosíthatók és szűrhetők. A British Library térképkatalogizáló munkatársai napi gyakorlatának már része a *Bounding Box* eszköz, amely többek között MARC formátumba is képes exportálni a kijelölt földrajzi tartomány adatait. Az adattisztításra és -egységesítésre szolgáló *OpenRefine* szoftver a földrajzi entitásokhoz is hasznosnak bizonyul. A crowdsourcing-projektekhez bevetnek számító *Georeferencert* a British Libraryben már 45 ezer digitalizált térkép georeferálására használták, ennek kapcsán a képzésen mind a crowdsourcingban rejlő potenciál, mind a képek és a raszteradatok közötti különbségtétel terítékre került.

A *Hacks & Yacks* elnevezésű alkalmak azt célozták, hogy a résztvevők közösen kísérletezzenek a különböző digitális eszközökkel. Ezeken a workshopokon a *Recogito* mellett az *ESRI Story Maps* és a *Tableau Public* funkcióival ismerkedtek meg alaposabban. Az anyagokat – a képzéssorozat többi oktatási segédletével egyetemben – a könyvtár belső wikijén tették elérhetővé.

A Tér Évadát előadás-sorozat is kiegészítette a XXI. századi kurátorságról (*21st Century Curatorship Programme*), emellett egy szélesebb közönségnek is elérhető kerekasztal-beszélgetés (*Digital Conversation*) is foglalkozott a földrajzi információk és a digitális térképészet kihívásaival.

A továbbképzés-sorozat eredményességét informális és formális eszközökkel igyekeztek értékelni. A digitális térképészeti tréningeket követő felmérésen a 29 résztvevő közül többen jelezték, hogy hasznosnak tartották a *geoparsing* eljárást, a térképkészítést,

a térképes vizualizációkat, valamint megemlézték, hogy a későbbiekben használni tervezik a *Google My Maps*-et, a *Recogito*-t és a *Palladio*-t. Egy három hónappal későbbi kérdőív tanúsága szerint míg a résztvevők a képzés előtt egy tízes skálán átlagosan 4 és 5 között értékelték vonatkozó készségeiket, ez 3 hónap múlva 4 és 7 közé kúszott fel. Mindazonáltal a döntő többség csak „viszonylag magabiztosnak” (38,5%) vagy „némileg magabiztosnak” (46,2%) érezte magát a témakörben, ám 76,9% ítélte meg úgy, hogy a könyvtártól támogatást kaphat a digitális térképészet kérdéseiben. A 3 hónap elteltével szinte mindenki azt válaszolta, hogy még nem hasznosította a tanultakat a gyakorlatban.

Mindent egybevetve, a szervezők hatékonyak értéklik a Tér Évadát: sikerült kialakítani az elméleti és gyakorlati képzés megfelelő egyensúlyát, de még van tér a fejlesztésre, például egy adatműveltségi modul hozzáadásával vagy a gyakorlati foglalkozások arányának növelésével. Az utánkövetés részeként egy újabb felmérést is terveznek, hosszú távon pedig abban bíznak, hogy a digitális írástudás fejlesztése és a digitális térképészet inspirálni fogja a British Library könyvtárosaikat és a digitális gyűjtemény széles körű felhasználását.

(Szabó Piroska)

14/2021

KUDRINA, Ekaterina Leonidovna – GOLUBEVA, Natal'â Leonidovna: Strategiâ professional'nogo vzaimodejstviâ v podgotovke specialistov bibliotečno-informacionnoj sfery In: Naučnye i tehničeskije biblioteki. – (2020) 2., p. 79–90.

Res. angol nyelven

A szakmai együttműködés stratégiája a könyvtári-információs szakemberek képzése során

Fejlesztési terv; Gyakorlati képzés; Kapcsolat intézményekkel; Képesítés; Könyvtárosi hivatás; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Könyvtárosképző intézmény; Könyvtárügy

A felsőfokú könyvtárosképzés a társadalmi változások szolgálatában állva átalakulóban van. A digitális világ megváltoztatja az informatikus könyvtárosok tevékenységét mind technológiai, mind szociokulturális szinten. Miközben a könyvtár a digitális kultúra intézményévé válik, és visszaszorul a hagyományos kultúra őrzésére és átadására vonatkozó missziója, nehéz a megfelelő kompetenciákkal rendelkező

szakemberpótlás is, mert csökken a fiatalabb generációk érdeklődése a könyvtáros szakma iránt.

A könyvtáros szakma és a könyvtárak modernizációjának kísérlete akkor lehet sikeres, ha a korábbi tudományközi kapcsolatok – a pedagógiával, a pszichológiával, a közgazdaságtannal vagy az informatikával – a tudományok konvergenciájára alapozva továbbfejlődnek. Mindenki egyetért abban, hogy a könyvtárak szerepet játszanak az olvasási kultúra megőrzésében és fejlesztésében, a társadalom mégis megosztott annak megítélésében: szükség van-e még nevelő és felvilágosító szerepükre.

A könyvtáros szakma hasznossága és perspektívája a „könyvtár – felsőoktatási intézmény – tudomány” hármásával való kapcsolataitól függ; az új képzési paradigmára való áttérés akkor lehetséges, ha megnő a könyvtárak innovációs tevékenysége. A *Kultúra* elnevezésű oroszországi nemzeti stratégia (2019–2024) célul tűzte ki az információs és könyvtári terület fejlesztését csakúgy, mint az informatikus könyvtáros szakemberek képzéséhez szükséges feltételek biztosítását. Kialakulóban van a nyilvános könyvtárak tevékenységének új modellje, ami megköveteli a szakemberek felkészítésének új útjait: alapismereteik mellett rendelkezniük kell a tudományos kutatómunkához és a tudományos kommunikációhoz kapcsolódó új kompetenciákkal, továbbá képessé kell válniuk a könyvtári és információs terület fejlődési tendenciáinak meghatározására.

A könyvtári tevékenység és a könyvtárosképzés funkcionális egysége normatív és jogi dokumentumokban rögzíthető. A *könyvtári-információs terület szakemberei* elnevezésű stratégia 2014-es keltezésű, 2016-ban ugyan frissítették, de napjainkban már mindenképpen átdolgozásra szorul. Ennek érdekében 2019 májusában, az Oroszországi Könyvtári Egyesület (RBA) éves konferenciáján közös tanácskozást szervezett az *Orosz Föderáció központi könyvtárainak szekciója* és a *Könyvtáros szakma, a könyvtáros szakemberek és az egész életen át tartó tanulás szekciója*. Az ülésen elhatározták, hogy az utóbbi szekció – együttműködve az RBA szakmai kvalifikációval foglalkozó tanácsával – szakmai szttenderdeket dolgoz ki a következő munkakörökre: a könyvtári-információs szolgáltatások szakemberei; a könyvtári-információs források szakemberei; a bibliográfiai szolgáltatások, információs segítségnyújtás, tájékoztatás szakemberei; a tudományos, kutatási, módszertani és stratégiai tevékenység szakemberei.

A potenciális munkaadók közreműködését is feltételező felkészülés során figyelembe kell venni a

könyvtári és informatikai terület munkaerőpiacának jelenkori és jövőbeli igényeit. A modern szakemberek felkészítése alatt olyan kompetenciák elsajátítása értendő, amelyek a könyvtárat a közösségi élet központjává, a települések szociokulturális infrastruktúrájának nélkülözhetetlen részévé, az infokommunikációs eszközök használatának helyszínévé teszik. A *könyvtári-információs terület szakemberei* elnevezésű stratégiában világossá kell tenni a kutató könyvtáros, az elemző könyvtáros, a projektmenedzser, a közösségkapcsolati szakember feladatait is, meghatározva az alap- és a mesterképzésben szükséges kompetenciaszinteket. A projektek menedzselésével kapcsolatos készségeket a hallgatók csak a könyvtárakban tudják elsajátítani, ott tudják összekapcsolni a tanultakat a szakma gyakorlatával. A mesterszakos hallgatók jelenléte azért fontos a nyilvános könyvtárakban, mert segítségükkel ezeken a helyszíneken is tervezhetővé és fejleszthetővé válnak a tudományos kutatások. A végzős mesterszakosok így megváltoztathatják a könyvtárak feladatait, aminek köszönhetően végbemehet a könyvtári szolgáltatások tudományos alapú bevonása az ország szociális és gazdasági fejlődésébe.

A tervezési folyamat során az egész életen át tartó tanulás koncepcióját szem előtt tartva a felsőoktatási intézmények és a könyvtárak partnerségére kell törekedni. Ezen együttműködés pedig olyan magasan kvalifikált szakembereket követel, akik képesek a nyilvános könyvtárak modernizálására és új könyvtári modellek létrehozására.

(Hangodi Ágnes)

15/2021

MATUSIAK, Krystyna K. – BRIGHT, Kawanna: Teaching research methods in master's-level LIS programs : the United States perspective. – Bibliogr. In: Journal of education for library and information science. – 61. (2020) 3., p. 357–382.

A kutatómódszertan oktatása a mesterszakos könyvtárosképzéseken: az Egyesült Államok példája

Könyvtárosi hivatás; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Könyvtártudományi kutatás; Oktatási anyag; Oktatási módszer

A cikk az egyesült államokbeli könyvtár- és információtudományi mesterképzéseken nyújtott kutatómódszertani kurzusokról ad helyzetképet.

A szerzők négy kérdésre keresték a választ: milyen kutatómódszertani kurzusokat kínálnak a könyvtár- és információtudományi mesterképzéseken; ezeknek a kötelező vagy szabadon választható kurzusoknak mik az elsődleges céljai; melyek a kutatómódszertani kurzusok lefedett témakörei és mi a tartalmuk; valamint milyen modelleket alkalmaznak az oktatás során. A kutatás az Egyesült Államokban az Amerikai Könyvtáros Egyesület (ALA) által akkreditált mesterképzésekre szorítkozott. Első lépésként az intézmények honlapjain összegyűjtötték a szóban forgó képzéseket és a rájuk vonatkozó információkat, ezt követően kérdőíves felmérést és félig strukturált interjúkat készítettek 15, kutatómódszertani kurzust tartó oktatóval. (A résztvevőket véletlenszám-generátor alkalmazásával választották ki az előzetesen listára vett 111 potenciális oktató közül.) Elemezték 30, kutatómódszertani kurzusokhoz kapcsolódó tantervet/tematikát (*syllabus*) is. Az adatokat kvalitatív és kvantitatív szempontok szerint is értékelték.

A weboldalak tanúsága szerint az érintett képzések 96%-a kínált legalább egy kutatómódszertani kurzust, majdnem fele-fele arányban kötelezőként vagy választhatóként. A képzések 92%-a esetében a kutatómódszertan 1 féléves tárgy volt. Érdekes megállapítás, hogy az interjút adó oktatók 87%-a kötelező kurzuson tanít; arról, hogy a kutatómódszertant a képzés elején vagy később oktassák, megoszlanak a vélemények és a gyakorlatok. Az elemzett tantervek 80%-ában a kurzus általános, bevezető jellegű volt. A kurzusok célja a válaszadók 62,5%-a szerint az, hogy betekintést adjanak a kutatómódszertanba, valamint hogy lehetőséget kínáljanak speciális kutatási módszerek alkalmazására. A tantervi célok jellemzően a következők: a hallgatók felkészítése arra, hogy a tudományos kutatás kritikus fogyasztóivá váljanak, azonosítsák és értékeljék a kutatási módszereket, ismerjék azok erősségeit és korlátait, mérlegeljék az etikai kérdéseket, illetve képesek legyenek megtervezni egy kutatást.

A tanított kurzusok mindegyike áttekintést ad a kvantitatív és kvalitatív kutatási módszerekről, eltérő hangsúlyokkal. Vegyes módszertant csak néhányan oktatnak a válaszadók közül. A megkérdezettek 40%-a tanít leíró statisztikát; szintén 40% építi a kurzusokat empirikus kutatási projektek vagy egyéb adatgyűjtő és -elemző tevékenységek köré. Két gyakorlati feladattípus dominál a kurzusokon: a módszertani szempontú forráskritika és a kutatási terv összeállítása. A válaszadók egyöntetűen a különböző kutatások értékelését és megértését, továbbá egy

kutatási projekt megtervezését jelölték meg a kurzus legfontosabb követelményeként.

A megkérdezett oktatók egyetértettek abban, hogy a hallgatók nincsenek tisztában a kurzus céljával, ezért ha a kutatómódszertan nincs kötelezővé téve, nem is veszik fel azt. A válaszadók 53%-a szerint egyes hallgatók szoronganak vagy „félnek” a tárgytól. Sokan nem ismerik fel a kutatómódszertan relevanciáját, mondván ők nem akarnak kutatók lenni, ráadásul a statisztikai módszerek miatt többen eleve a „rettegett” matematikával társítják a kurzust. A természettudományos előképzettséggel bíró hallgatóknál az oktatók nem tapasztaltak hasonló ellenérzéseket a kutatómódszertannal kapcsolatban. E jelenség miatt az oktatók pedagógiai eszköztárának része a „számtól való irtózás” csökkentése és a kurzus tágabb kontextusba helyezése (ti. annak tudatosítása, hogy az értékelések készítése az élet számos területén és a gyakorlati munkában is fontos).

Összességében megállapítható, hogy az amerikai mesterszakos könyvtárosképzéseken általában csupán egyetlen kurzus foglalkozik kutatómódszertannal, az is inkább elméleti, mint gyakorlati megközelítésben. Ezek a kurzusok csak arra elegendőek, hogy alapozó ismereteket adjanak a hallgatóknak, és nem készítik fel őket arra, hogy önálló, tudományos igényű kutatásba kezdjenek. Ha XXI. századi információs szakembereket kívánunk képezni, akik nemcsak fogyasztói, hanem gyakorló is a kutatásnak vagy kutató gyakorló is a szakmának (*researcher-practitioner*), újra kell gondolni a kutatómódszertani kurzusok helyét és tartalmát.

(Bódog András)

Lásd még 3, 12, 34, 64

Szabványok, normatívák

Lásd 2, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 46, 47

Egyesületek

Lásd 3, 23

Konferenciák

Lásd 3, 61

Könyvtárak és tájékoztatási intézmények

Nemzeti könyvtárak

16/2021

SAAD ALDIN, Ammar: Istorija i razvitie Nacional'noj biblioteki Sirijskoj Arabskoj Respubliki In: Bibliotekovedenie. – (2020) 2., p. 173–181.

Res. angol nyelven

A Szíriai Arab Köztársaság Nemzeti Könyvtárának története és fejlődése

Állományvédelem; Kéziratgyűjtemény -muzeális; Könyvtáráépület -nemzeti; Könyvtártörténet -nemzeti; Kulturális örökség; Megőrzés; Nemzeti könyvtár; Régi és ritka könyvek gyűjteménye

A Szíriai Arab Köztársaság (Szíria) gazdag és sokszínű kultúrájú ország. Az UNESCO világörökségi listáján Szíria hat kulturális helyszíne szerepel (többek között Damaszkusz, Boszra, Aleppo, Palmüra ősi romjai, amelyek sajnos súlyosan megsérültek a közelmúltbeli katonai konfliktusok során), s további tizenkét helyszín várakozik felvételre a javaslati listán.

A hosszú ideje szoros kapcsolatot ápoló Szíria és Oroszország között napjainkban egyre aktívabb együttműködés figyelhető meg. Az orosz egyetemeken olyan szakemberek képzését segítik, akik tudásukkal és tevékenységükkel hozzájárulnak Szíria kulturális fejlődéséhez. Ennek pedig egyik elengedhetetlen alappillére a modern könyvtári kultúra megteremtése.

A szíriai könyvtárak évezredek óta hűen őrzik a világ kulturális örökségéhez tartozó anyagokat a legkülönbözőbb hordozókon, a papiruszoktól egészen a modern kori dokumentumokig. 1879-ben a szíriai nemzeti kulturális örökség megőrzése céljából Damaszkuszban létrehozták Szíria első nemzeti könyvtárát, amelyet Az-Záhir egykori egyiptomi szultánról neveztek el. Ezekben az években tudósok és kutatók fáradhatatlanul dolgoztak azon, hogy minél több arab nyelvű könyvet és folyóiratot gyűjtsenek, aminek eredményeként 2500 kézirat és jó néhány értékes dokumentum került a könyvtár állományába. Ezt kö-

vetően számos magán- és intézményi gyűjteménnyel gazdagodott a könyvtár.

1918. szeptember 30-án, miután Szíria felszabadult az oszmán megszállás alól, megalapították az első ideiglenes arab katonai kormányt. A Damaszkuszban működő kormány egyik első rendelkezései közé tartozott az Arab Akadémia létrehozása, melynek fő feladata a könyvkiadás, múzeumok létesítése, a nemzeti kincsek megőrzése, valamint a könyvtárak, s köztük az Az-Záhir Nemzeti Könyvtár felügyelete volt. Ennek megfelelően 1919. március 13-tól a könyvtár az Arab Akadémia joghatósága alá tartozott, Dar al-Kutub al-Arab Az-Záhir néven. Szíria függetlensége azonban nem tartott sokáig, ugyanis 1920-ban a Népszövetség francia igazgatás alá helyezte az országot, ezzel kezdetét vette Szíriában a francia kultúra térhódítása. Mindazonáltal ezekben az években a nemzeti könyvtár tevékenységének köszönhetően a szír nemzeti identitás és kultúra továbbra is fennmaradt. 1945-ben Szíria névleg független állam lett, csatlakozott az Egyesült Nemzetek Szervezetéhez, és részt vett az Arab Államok Ligájának létrehozásában. Tényleges függetlenséget csak a francia csapatok kivonulása után nyert 1946. április 17-én. 1958-ban Szíria és Egyiptom uniójaként kairói központtal létrejött az Egyesült Arab Köztársaság (EAK). A két ország ilyen jellegű egyesülése nem gyakorolt döntő hatást a könyvtári működésre, Szíria pedig már 1961-ben bejelentette, hogy kivonul az unióból. Az EAK megszűnése után a nemzeti könyvtár az állami támogatásoknak köszönhetően két szomszédos épülettel és modern technikai eszközökkel bővült, és állománya is jelentősen gyarapodott.

Nagy változást hozott Szíria életében, amikor 1971-ben Hafez al-Aszad lett az ország elnöke. Az 1973-as alkotmány szerint Szíriát szuverén szocialista népi demokratikus államnak nyilvánították. Az ország kulturális életének egyik legjelentősebb eseménye ebben az időszakban az Al-Aszad Nemzeti Könyvtár megalapítása volt. Szíria elnöke 1972-ben kiadott rendelete alapján létrehoztak egy bizottságot, amely egy modern damaszkuszi nemzeti könyvtár terveinek kidolgozását kapta feladatul. A könyvtár igényeinek meghatározása után a bizottság megkereste a Párizsi Nemzetközi Építész Szövetséget, hogy elindítsák az

előírásoknak megfelelő nemzetközi tervpályázatot. A könyvtár építése végül 1978. október 14-én kezdődött, és csaknem öt évig tartott. 1983. július 26-án elfogadták a nemzeti könyvtár létrehozásáról szóló 17. törvényt, amely szerint az intézmény az Al-Aszad Nemzeti Könyvtár elnevezést kapta. Az új könyvtár megnyitása után az Az-Záhir Könyvtár teljes gyűjteményét áthelyezték az Al-Aszad Nemzeti Könyvtár állományába.

Az Al-Aszad Nemzeti Könyvtár jelenlegi területe 22 ezer négyzetméter; egyedülálló, ritka arab kéziratok otthona, és csaknem 380 munkatárssal rendelkezik. A 750 olvasó befogadására alkalmas könyvtár 14 olvasóteremben várja a látogatókat. Az intézmény köteleespéldány jogú könyvtár, továbbá nemzeti bibliográfiai intézet, amely a nemzeti bibliográfia kiadásáért és az ország kiadványtermésének bibliográfiai számbevételéért felel, ezenkívül az arab régióban az egyik legjelentősebb kézirat-restaurálási központ. Jelenleg a szíriai háború végének vagyunk tanúi, de az újjáépítésig, a politikai és gazdasági reformokig még hosszú út vezet. A remények szerint a kulturális élet és a könyvtárügy fejlődésnek indul, amelynek élére a nemzeti könyvtárnak kell állnia.

(Lengyel Szilvia)

Lásd még 4, 8, 13, 23, 34

Felsőoktatási könyvtárak

17/2021

ANDERSON, Linda L. – VEGA GARCÍA, Susan A.: Library usage, instruction, and student success across disciplines : a multilevel model approach. – Bibliogr. In: College & research libraries. – 81. (2020) 3., p. 459–491.

Könyvtárhasználat, használóképzés és hallgatói eredményesség a különböző tudományterületeken: egy többszintű modellezést alkalmazó megközelítés

Egyetemi hallgató; Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Hatékonyság; Könyvtárhasználat; Szolgáltatások használata

A könyvtári szolgáltatások hasznosságának, hatásosságának mérése iránt már hosszú ideje nagy az érdeklődés. Az e területen végzett kutatásokhoz jó alapot kínál a Felsőoktatási és Tudományos Könyvtárak Egyesülete (ACRL) által 2010-ben megjelentetett

The Value of Academic Libraries: A Comprehensive Research Review and Report című kiadvány. Ez a jelentés az Egyesült Államok – elsősorban, de nem kizárólagosan – felsőoktatási könyvtárai számára foglalja össze azokat a területeket, illetve objektív indikátorokat, amelyek a kutatások aktuális állása szerint orientálhatják a könyvtárakat és a kutatókat abban a tekintetben, hogy miképp tehetik mérhetővé és bemutathatóvá a könyvtárak társadalmi és gazdasági hasznosságát.

Az ACRL újabb, 2017-es kiadványában az ajánlott kutatási területek között szerepel a könyvtárak és a tanulmányi eredmények, illetve az oktatási eredményesség közötti kapcsolat vizsgálata is. Korábbi kutatások szerint empirikus bizonyítékok szólnak amellett, hogy a könyvtári szolgáltatások használatának pozitív hatása lehet a hallgatók tanulmányi eredményeire. Más korábbi kutatások szerint nemcsak magának a könyvtárhasználatnak, hanem az ezt elősegítő képzéseknek is lehetnek hasonlóan kedvező hatásai, habár e tekintetben a kutatók véleménye nem egybehangzó.

A fenti összefüggések újabb vizsgálataként az Iowa Állami Egyetem Könyvtára 2016-ban kérdőíves adatfelvételt hajtott végre a hallgatók körében, amelynek keretében a könyvtári források használatának (önbevallásos) gyakorisága (LRU – *Library Resource Usage Index*), a hallgatóknak a könyvtárhasználat és saját tanulmányi eredményeik kapcsolatára vonatkozó észlelései (LCS – *Library Contribution to Success*), a kurzusokhoz kapcsolódó könyvtárhasználati képzéseken való részvétel (CRI – *Course-related Library Instruction*), valamint a tanulmányi átlagok (GPA – *Grade Point Average*) közötti statisztikai kapcsolatok erősségét vizsgálták.

Az adatgyűjtés rétegzett szisztematikus mintavétel segítségével történt, amelynek eredményeképpen összesen 1595 érvényes válaszadó adatait tudták összegyűjteni. Az adatokat Bayes-féle többszintű regressziós modell segítségével elemezték. A kutatás nem oksági kapcsolatok felderítésére, hanem csak az összefüggések megállapítására szorítkozott.

Az eredmények szerint a könyvtárhasználat tanulmányi sikerességhez való hozzájárulásának kedvező megítélése (LCS) pozitív irányú összefüggésben áll mind a könyvtári források tényleges használatával (LRU), mind pedig a hallgatók tanulmányi eredményeivel (GPA). Ezek az összefüggések egyetemi szakonként változók, és némileg eltérő erősségűek az alacsonyabb évfolyamon tanuló, valamint a felsőbbéves hallgatók körében. A kutatás megállapí-

totta, hogy az alsóbbévesek esetén a könyvtáráépület gyakoribb használata összefüggést mutat annak percepciójával, hogy a könyvtár hozzájárul tanulmányi sikerességükhöz (LCS), míg a felsőbbévesek esetén ez az összefüggés gyenge, és inkább a könyvtári források használata (LRU) és a könyvtár pozitív percepciója (LCS) között erősebb a kapcsolat. A könyvtáráépület gyakoribb használata ellenben az összes hallgatót tekintve jellemzően a tanulmányi átlag (GPA) alacsonyabb értékével jár együtt.

Egyértelműnek tűnik viszont, hogy bár a könyvtári források használata (LRU) minden szakon, illetve tudományterületen pozitív összefüggést mutat a tanulmányi eredményekkel (GPA), de a kapcsolat erőssége összességében igen gyenge, azaz a könyvtári források használata nem igazán bír magyarázó erővel a tanulmányi átlagokra nézve.

A vizsgálat egyes korábbi kutatásokkal egybehangzó eredménye, hogy a könyvtárhasználati képzéseken történő részvétel (CRI) szerény, de pozitív összefüggésben áll a könyvtári források használatának gyakoriságával (LRU), ugyanakkor negatív kapcsolatban áll a tanulmányi átlagokkal (GPA), azaz azon hallgatók tanulmányi átlaga, akik könyvtárhasználati képzésben részesültek valamilyen kurzuson, nem magasabb, vagy akár alacsonyabb azokénál, akik nem kaptak ilyen képzést.

A kutatás eredményei számos kérdést vetnek fel, melyekre további (akár longitudinális) vizsgálatokkal, illetve a hallgatók szubjektív ítéleteinek jobb megértésével érdemes keresni a választ.

(Vastagh Zoltán)

18/2021

SMITH, Drew – COOK, Meghan L. – TORRENCE, Matt: Making disciplinary research audible : the academic library as podcaster. – Bibliogr. In: Information technology and libraries. – 39. (2020) 3., p. 1–11.

A szakterületi kutatások hallhatóvá tétele: a felsőoktatási könyvtár mint podcast-előállító

Felsőoktatási könyvtár; Hangfelvétel; Közérdekű tájékoztatás; Kutatás információellátása; Marketing; Tudományos kutatás; Tudománymetria

A felsőoktatási könyvtárak mindig is alapvető szerepet játszottak az oktatók és a felsőbbéves hallgatók kutatásainak támogatásában. Az adott szakterület publikációihoz való hozzáférés biztosítása

mellett ma már ide tartozik többek között a szerzői joggal kapcsolatos tanácsadás, a publikációk és az adatok repozitóriumokban történő megőrzése, a tudománymetriai elemzés vagy éppen a nyílt hozzáférésű folyóiratok kiadása. Ezzel párhuzamosan az elmúlt 10–15 évben a könyvtárak gyűjteményeik, szolgáltatásaik és eseményeik népszerűsítésére a közösségi médiát is használni kezdték, amihez sokan videók és podcastok előállításába fogtak. Utóbbi műfaj fellendülése a mobiltechnológia elterjedésének és az audioformátum praktikus (utazás, edzés, házimunka közbeni) befogadási lehetőségeinek köszönhető. A tanulmány bemutatja, hogy a Dél-floridai Egyetem Könyvtárai az egyetem Földtudományi Intézetével együttműködésben az általuk készített podcast-sorozat (*Calling: Earth* – <http://callingearth.lib.usf.edu/>) révén miként népszerűsítik az oktatók és a hallgatók kutatásait és segítik eredményeik disszeminációját az egyetemi polgárok és a nagyközönség körében.

Mint minden sikeres projekt esetében, itt is olyan személyekre volt szükség, akikben megvan a kellő érdeklődés és szakértelem a munka megkezdéséhez. Az ötletgazda egy könyvtáros volt, aki több mint 13 év tapasztalattal rendelkezik a podcastok készítésében, a másik fő közreműködő pedig egy doktorandusz munkatárs lett, aki a könyvtár Kutatási Platform Csoportjában dolgozott, kapcsolatban a Földtudományi Intézettel.

A podcast tervezése körülbelül két hónappal az első epizód megjelenése előtt kezdődött. A projektmenedzserek és a podcast-készítők számos alkalommal találkoztak, hogy megvitassák a logisztikai, felszerelési és személyzeti igényeket, és megegyezzenek a podcast nevééről. Az első epizódok elkészítése után a podcast iránti érdeklődés megnövekedett, így további támogatást kaptak jövőbeli törekvéseikhez. A könyvtár kölcsönözhető médiaeszközei közül a *Tascam DR-05 Linear PCM Recorder*t tudták használni, ami irodai környezetben is megfelelő minőséget eredményezett. Megállapodtak egy helyi együttessel – amelynek basszusgitárosa a Földtudományi Intézet adjunktusa –, hogy felhasználhatják a számaikat zenei anyagként. Tárhelyszolgáltató gyanánt a *Libsyn*-re esett a választás.

A műsorokhoz az interjúalanyokat (földtudományi kutatókat) e-mailben keresték meg. A Kutatási Platform Csoport tagja a könyvtárossal egyeztetve összeállította a témákat és az interjú kérdéseit, melyeket megküldtek a kiválasztott interjúalanyoknak. A felvett interjúk általában 30–60 percesek voltak; a kéthet-

tente közzétett podcast szerkesztése a *GarageBand* szoftver segítségével történt.

A podcast gyártásának folyamata több kihívást tartogatott. El kellett nyerni a könyvtári vezetés támogatását, és biztosítani kellett a költségek finanszírozását, valamint a felvételek bekerülését az *Apple Podcast* műsorlistájába. A professzionális logó készítését „házon belül” meg tudták oldani. Az interjúalanyok felkérése, az interjúk időpontjának és helyszínének meghatározása egyaránt járt nehézségekkel.

A *Libsyn* statisztikája alapján 2020 júliusáig 48 országból több mint 3500 letöltés történt az addigi 35 podcast-epizódra. A készítőik kérdőívet küldtek az interjúalanyoknak, hogy felmérjék, megvalósítja-e a podcast a kitűzött célját, a tudományos kutatások hatásának növelését. Az interjúalanyokat előzőleg megkérték, hogy a könyvtár repozitóriumában tegyék elérhetővé a publikációikat, majd a kutatói profilt belinkelték a podcast leírásába. Az eredmény figyelemre méltó: az interjúalanyok munkáinak letöltése az adások után átlagosan 30%-kal nőtt. A kérdőívre adott szöveges válaszok is a kutatások láthatóságának és ismertségének javulásáról tanúskodtak. Egy másik kérdőívben a Földtudományi Intézet oktatóit, hallgatóit és munkatársait keresték meg, hogy megállapítsák, kik hallgatják a podcastot és miért – a műsor folytatásához fel kívánják használni az eredményeket.

A könyvtári *podcasting* jövője nyitottnak és izgalmasnak tűnik. A *Calling: Earth* jelenleg a harmadik évadban jár, és minden egyes új epizód egyúttal bekerül a könyvtár gyűjteményébe is. A könyvtár által előállított tudományos ismeretterjesztő tartalmak olyan új területet jelentenek, amely megérett a kutatásra, hiszen ezeket az eredeti tartalmakat archiválják, katalogizálják és terjesztik, ily módon a tudományos hatásmérés újabb eszközévé válhatnak.

(Pataki Fruzsina)

Lásd még 5, 26, 36, 38, 42, 43, 44, 46, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 56, 58, 64, 65, 66, 67, 68

Közművelődési könyvtárak általában

Lásd 10, 12, 19, 23, 24, 41, 45, 47, 55

Megyei könyvtárak

Lásd 21, 28

Városi könyvtárak

19/2021

BARBIAN, Jan-Pieter: Eine existenzielle Krise : die Folgen der Corona-Pandemie für die Öffentlichen Bibliotheken am Beispiel der Stadtbibliothek Duisburg. – Bibliogr. In: BuB. – 72. (2020) 7., p. 417–421.

Res. angol és francia nyelven

Egzisztenciális válság: a koronavírus-járvány hatása a közkönyvtárakra a Duisburgi Városi Könyvtár példáján

Elektronikus dokumentum; Fiókkönyvtár; Közművelődési könyvtár; Munkaszervezés; Nyitvatartási idő; Statisztika; Szolgáltatások használata; Városi könyvtár

2020 elején a COVID-19 még nagyon távoli problémának tűnt, de mire a járvány elérte Észak-Olaszországot, majd Németországot, felgyorsultak az események. Március elején a Duisburgi Városi Könyvtár olvasói már érdeklődtek, hogy a visszavitt könyveket fertőtlenítk-e; 7-én még megkezdődött a könyvtár által szervezett városi kulturális fesztivál, de 10-étől lemondták az 1000 főnél nagyobb, 13-án pedig már a 200 főnél népesebb rendezvényeket, s 16-ától elrendelték minden oktatási és kulturális intézmény bezárását – a könyvtárakét pedig már előbb, 14-én. Március 16-tól új, soha nem tapasztalt, olvasók nélküli könyvtári hétköznapiak következtek. A nyilvánosság tájékoztatására minden eszközt felhasználtak (honlap, Facebook, Instagram, sajtó, plakátok), bárki kapcsolatba léphetett a könyvtárral telefonon vagy e-mailben. A lejárt dokumentumokat és olvasójegyeket automatikusan meghosszabbították május 4-ig. Intenzíven népszerűsítették online szolgáltatásaikat: az 50 ezer e-dokumentumot, a *PressReadert* (100 ország 6000 hírlapja és folyóirata 60 nyelven), a *Filmfriendet* (játék-, gyermek- és dokumentumfilmek, sorozatok), a *Munzinger*t (komolyzene, jazz, világzene), az idegen nyelvek tanulását szolgáló *Rosetta Stone* platformot, valamint a *Tigerbookst* (2000 interaktív gyermekkönyv). Néhány szolgáltató – *Munzinger*, *Brockhaus* – ingyenesen adta, sőt bővítette is a kínálatát. A diákok otthoni tanulását a

Brockhaus, a *Duden*, a *Kindler*, a *Süddeutsche Zeitung* és a *Der Spiegel* speciális anyagai is segítettek. A városi könyvtár március 30-tól ingyenes olvasójegyet vezetett be (*DigiPass*), mellyel a duisburgiak regisztrálás után térítésmentesen vehették igénybe az elektronikus szolgáltatásokat. Június közepéig nyolc könyvtári dolgozót a többletfeladatok miatt a város más területre helyezték, míg a többiek a központi könyvtárban és a 13 fiókkönyvtárban folytatták a munkát (az állomány feldolgozását, apasztását, gyarapítását – a bezárt könyvesboltokkal tárgyalva), emellett tapasztalatokat cseréltek más könyvtárakkal, megbeszéléseket és videokonferenciákat tartottak.

Április 15-én a német kancellár és a tartományi vezetők megállapodtak, hogy lépcsőzetesen feloldják a társadalmi, gazdasági és kulturális életre nehezedő lezárásokat, így a könyvtárak is kinyithattak szigorú szabályok betartása mellett. Duisburgban 20-án indult az elviteles (előre megrendelt) könyvkölcsönzés (*Bib to go*), majd április 29-én kinyitott a központi könyvtár (a kerületi könyvtárak május 12-én).

A 6 hetes bezárás alatt az elektronikus dokumentumok kerültek előtérbe. Duisburgban, ahol 2008 óta lehet ezeket kölcsönözni, jóval magasabb lett a használatuk, mint korábban: a kölcsönzések száma 29 815 (2019 hasonló időszakában: 19 292), a kölcsönzők száma 10 778 (2019-ben 7122), a *DigiPasst* igénylőké 752 (2019-ben 160) volt. A *PressReader*en 3848 használó 11 804 újságot és folyóiratot olvasott, míg a *Filmfreund*et, amely először került be a kínálatba, 1752-en használták. A *Rosetta Stone*-on 188 használó 809,2 órát töltött nyelvtanulással. A lakosság a *Tigerbooks* gyermekkönyvei kapcsán is kiaknázta a 2000 e-könyvhöz történő 40-szeres egyidejű hozzáférés lehetőségét.

A központi könyvtár és a hat kerületi könyvtár nyitására fogadtatása nem volt egyértelmű: a többség örült a személyes találkozásnak, és a szigorú szabályokat (1,5 méteres távolságtartás, maszkviselés, plexifalak, limitált létszám és tartózkodási idő, a könyvtárbusz-szolgáltatás felfüggesztése stb.) átmeneti kellemetlenségként fogadta, néhányan azonban, akik a politika és a korlátozások miatt keserűvé váltak, a könyvtár munkatársait okolták.

A válságból néhány tanulság máris levonható; az egyik az a felismerés, hogy lehetetlen bármit is előre megjósolni. 2020. március elején senki sem gondolta volna, hogy nemcsak a lipcsei könyvvásárt, hanem minden konferenciát le kell majd mondani. Hogy a következő évben mi lesz, a járvány további alakulásától függ. [A cikk 2020 júliusában jelent meg – a Ref.]

A bevezetett korlátozások a közkönyvtárakra súlyos csapást mértek, hiszen ezen intézmények a találkozás, az eszmecsere, a tanulás és a tapasztalatszerzés színterei. A könyvek, újságok és magazinok azonban elektronikus formában is olvashatók, az információk digitális formában is nyújthatók és közvetíthetők. Ebben a tekintetben az elmúlt évek ráfordításai megtérültek, de nem pótolják a közvetlen találkozást.

Amint visszaáll a normális állapot, a könyvtáraknak szembe kell nézniük az elmúlt hónapokban mellőzött kérdésekkel (klímaválság, környezetpusztítás, politikai radikalizmus stb.). Jövőre az eladósodott és forráshiányos önkormányzatok költségvetésének konszolidációja is érinteni fogja a könyvtárakat. Meg kell győződni majd arról, hogy valóban „erősebbek lettünk-e a válságtól”.

(Murányi Lajos)

Lásd még 6, 37, 45, 57, 63

Tudományos és szakkönyvtárak

20/2021

SEVERA, Martin: Knihovna Národního muzea poklepem a poslechem In: Čtenář. – 72. (2020) 4., p. 125–129.

A Nemzeti Múzeum Könyvtára „kopogással és hallgatással”

Állományvédelem; Digitalizálás; Könyvmúzeum; Könyvtáráépület-tudományos és szakkönyvtári; Múzeum; Múzeumi könyvtár; Raktározás; Tudományos kutatás

A cseh Nemzeti Múzeum Könyvtára (a továbbiakban: NMK) nem önálló jogi személy, 1821-es alapítása óta múzeumi könyvtárként működik. A múzeum alárendelt szervezeti egységként látja el feladatait, de mára annak egyik fő pillérévé és a muzeológusok fontos támogatójává vált. A közkönyvtárakban megszokott projektek itt kevésbé jellemzőek, ahogy az ott használt mutatószámok sem alkalmazhatóak teljes körűen, az NMK ezzel együtt a cseh könyvtári rendszer részét képezi. Ennek megvannak a maga előnyei, ugyanis – a múzeumokkal és galériákkal ellentétben – a könyvtárakban természetes az elektronikus katalógusok, integrált könyvtári rendszerek használata, valamint a digitalizáláshoz való csatlakozás, amelyet a cseh könyvtárak az országos VISK 6 és 7 projektben valósítanak meg. A könyvtárak rendszerszerű

működését törvény garantálja, míg múzeumi területen ez az alapidokumentum hiányzik.

A könyvtári feladatellátás azonban nem egyszerű a 3,6 millió kötetes NMK-ban. A 450 fős Nemzeti Múzeumon belül az alig 45 könyvtári munkatárs rendkívül sokrétű, univerzális munkát végez. A folyóiratosztály fogadja a teljes periodika-kötelespéldány anyagot (évente 5000 címet). Itt 6 munkatárs felel a katalogizálásért, a revízióért, illetve előkészítik a történeti anyagot digitalizálásra, szkennelésre. A prágai és terezini raktárakban rengeteg dokumentumot mozgatnak meg, sorolnak vissza a helyükre. Hetente egyszeri beosztással az olvasóterem és a kutatók szolgálatára állnak, teljesítik kéréseiket, közben feldolgozzák a történeti gyűjteményt, amely a nemzeti könyvtár után a második legnagyobb az országban. Emellett kiállításokat szerveznek, és néhányan bekapcsolódnak a tudományos kutatási tevékenységekbe is. A kutatószolgálati osztályon 5,5 munkatárs dolgozik, akik ellátják az olvasótermi feladatokat, külső és belső kérésekre digitalizálást végeznek, és ők is ellenőrzik az állományt. 6 fős osztály felel a várak és kastélyok 350 műemlékében található mintegy 1,6 milliós könyvtári gyűjtemény kezeléséért, revíziójáért, tudományos kutatásáért, továbbá kiállítások szervezéséért, sokszor túlórázva. A fenti feladatokból jól látszik, hogy az NMK munkatársai magasan kvalifikált szakemberek, ezért az utánpótlásuk is nagy kihívást jelent. Egyre nehezebb megtalálni és megtartani az angol mellett több nyelven beszélő, informatikai jártassággal, médiaműveltséggel és történeti ismeretekkel, kreativitással is rendelkező, művelt, szorgalmas, kutatás iránt érdeklődő és 3 kg-nál több könyvet is elbíró fiatalokat.

A XIX. század végén épült múzeumban az akkori legmodernebb európai könyv(rak)tárat alakították ki (négyzetes acélkonstrukciót üveg járófelületekkel), munkaszobával és olvasóteremmel. A Nemzeti Múzeum munkatársai 2010-ben elhagyták történelmi épületüket annak felújítása miatt, és (részben ideiglenesen) a szemközt lévő, az intézménynek átadott modern épületbe költöztek. Ami a könyvtárat illeti, a régi épületben marad a szolgáltatási, kézirat-, régi nyomtatványi és műemléki osztály; az új épületbe helyezték át az igazgatóságot, továbbá az alapkönyvtár, a könyvkultúra és a nemzetközi csere osztályát. Mintegy 12 ezer folyóméternyi kötet revíziójára és átszállítására volt szükség. Kilencévnnyi ideiglenes elhelyezés és három helyszínen való szolgáltatás után, a revíziót követően klimatizált, biztonságos raktárba kerül a gyűjtemény legértékesebb része, a kéziratos

és régi nyomtatványos anyag; a megújult történeti olvasótermet 2020 őszén adják át.

Az átmeneti időszak (2010–2020) alatt sem szünetelt a könyvtár tudományos kutatási tevékenysége: ide sorolható a saját időszaki kiadványon kívül (*Acta Musei Nationalis Pragae – Historia litterarum*) számos monográfia és a nemzetközi provenianciakutatásban való részvétel. A kiállítási tevékenység is megújul, és a 2014-ben megszűnt vidéki helyszínről Prágába költöztetik Közép-Európa legnagyobb, a könyvkultúrát őrző könyvmúzeumi gyűjteményét. A Nemzeti Múzeum új épületében modern könyvkonzerváló és restauráló műhelyt alakítottak ki. A könyvtár digitalizálási tevékenysége sem szünetelt az átmenet alatt, számos időszaki kiadványt, kéziratot és régi nyomtatványt digitalizáltak. Az NMK a *CzechElib* konzorciumi tagjaként elektronikus forrásokat is biztosít kutatói számára. Cserekapcsolatai világszerte 800 partnerre terjednek ki. A legnagyobb problémát mindemellett az időszaki kiadványok kötelespéldányainak fogadása jelenti a könyvtár életében.

Az NMK szervezete a címbeli (*Pavel Eisnertől* vett) idézet szerint a nyelvhez hasonló, folyamatosan változó organizmus, amely állandóan reagál a szakma és a kor elvárásaira.

(Prókai Margit)

Lásd még 4, 7, 10, 23, 24, 40

Gyermek- és ifjúsági könyvtárak

21/2021

BRANDT, Susanne: „Wie entsteht eigentlich Zukunft?“ Entwicklungsprozesse beim Projekt „Das weiße Blatt“ der Büchereizentrale Schleswig-Holstein. – Bibliogr. In: Bibliothek. – 44. (2020) 2., p. 158–165.

Res. angol nyelven

„Voltaképpen hogyan jön létre a jövő?” A Schleswig-holsteini Könyvtári Központ „Fehér lap” projektjének fejlesztési folyamatai

Együttműködés -nemzetközi; Gyermek- és ifjúsági olvasók; Ifjúsági és gyermekkönyvtár; Könyvtárügy; Könyvtárkezelés -könyvtárban; Regionális könyvtár; Társadalmi követelmények

Az Agenda 2030 az ENSZ fenntarthatósági fejlesztési világprogramja. Átfogó céljainak megvalósításában

a könyvtárak is szerepet vállalnak, elsősorban azzal, hogy képzési lehetőségeket kínálnak és alkalmat adnak a polgároknak a részvételre, szabad hozzáférést biztosítanak az információkhoz, analóg és digitális hordozókat, technikai eszközöket bocsátanak rendelkezésre, és találkozási pontokként működnek.

Németország Schleswig-Holstein tartományában a Könyvtári Központ (*Büchereizentrale Schleswig-Holstein*) 2017-ben az Agenda 2030 programra támaszkodva a gyerekek célcsoportjával kezdett foglalkozni: arra biztatták őket, hogy kreatív és művészi eszközökkel jelenítsék meg a fenntarthatósággal kapcsolatos személyes tapasztalataikat, kívánságaikat és féltreírásokat, és ezzel szolgáltassanak kiindulópontot egy projekt elindításához. Az összegyűlt ötletekkel részt vettek egy berlini rendezvényen, ahol különböző támogatók előtt szerepeltek, és egy évre elnyerték a Fenntarthatósági Kultúra Alap (*Fond Nachhaltigkeitskultur*) támogatását.

A 2018-ban indult projekt a „Fehér lap” nevet kapta, és a történetmeséléssel kapcsolatos japán papírszínház (*kamishibai*) gondolatából indult ki. Ez a szimbolikus elnevezés arra is utal, hogy számos lehetőség van a fenntarthatósággal kapcsolatos nézetek megjelenítésére. (A projektben például közösen létrehozott online képeskönyv, film, akció-naptár, podcast, leperellő stb. készült.) A projektszerű működés előírásait igyekeztek az alkotói szabadsággal összehangolni. A megvalósítás során beigazolódtak, hogy érdemes együttműködni más partnerekkel, akik művészeti és pedagógiai kompetenciákat hoznak a projektbe. A Könyvtári Központ partnere a *Kinderliteraturhaus Bücherpiraten e.V. Lübeck* (a Lübecki Gyermekirodalmi Ház Egyesület) lett, amelynek révén gyerekek, művészek, filmesek stb. kerültek be a résztvevők közé. A gyerekek és fiatalok aktívan és felelősen alakítják a programot, megtanulják, hogyan kell másokkal egy projekten együtt dolgozni.

Az Agenda 2030 öt átfogó céljából kiindulva általános iskolások azt fogalmazták meg, mit tartanak fontosnak, amikor a jövőre gondolnak. Ilyen kérdéseket tettek fel: Mit jelent az, hogy minden ember fontos? Hogyan járulhatunk hozzá a békéhez? Mi kell az emberek jó közérzetéhez? Hogyan bánjunk a Föld kincseivel? Hogyan tudunk együtt dolgozni? Több mint 80 kérdés merült fel, köztük az, hogy voltaképpen hogyan jön létre a jövő. Ezt követően azt vizsgálták, hogyan kapcsolódnak a kérdések az Agenda 2030 céljaihoz. A felvetett gondolatokat aztán különböző alkotásokon, képeken, kollázsokon és installációkon jelenítették meg. Megszületett a „Hogyan jön létre

voltaképpen a jövő” című online képeskönyv, amelyet azóta 40 nyelvre fordítottak le, és egy portálon tettek közzé (<https://www.bilingual-picturebooks.org/de/buchdetail?buch=12>).

Ez után az előkészítő munka után kaptak feladatot a könyvtárak. A gyerekek által alkotott képekből kártyák készültek, amelyeket a későbbiekben – a Könyvtári Központ kísérőfüzetével együtt – óvodákban, iskolákban és könyvtárakban lehet felhasználni meséléshez, ötletek gyűjtéséhez, kiscsoportos megbeszélésekhez. A kártyák között vannak üresek is, hogy a résztvevők újabb kérdéseket fogalmazhassanak meg (innen a projekt neve). A könyvtári gyűjtemény is szerephez jutott: összeállítottak egy ötven darabból álló médiacsomagot a programhoz, amelyet később más könyvtárak is átvettek.

A projektötlet az említetteken túl 2020 első feléig a következő formákban is testet öltött: zenés trükkfilm; daloskönyv; tippek műhelyek megrendezéséhez; kiállítási koncepció; tippek családok számára a pandémia idejére; író-olvasó találkozó egy vízgazdálkodásról szóló könyv kapcsán; folyamatosan szerkesztett szakmai blog. Az eredmények élénk érdeklődést keltettek könyvtáros szakmai körökben nemzetközi szinten is. (A projekthez kapcsolódó anyagok a www.nachhaltig-erzachen.de honlapon érhetők el.)

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 55, 57

Iskolai könyvtárak

22/2021

GÄRDÉN, Cecilia: Önskas : mer dialog, mindre monolog
In: Biblioteksbladet. – 105. (2020) 6., p. 38–43.

Az iskolai könyvtárak több párbeszédet, kevesebb monológot kívánnak

Feladatkör; Iskolai könyvtár; Könyvtárügy

A cikk az iskolai könyvtárak svédországi szakmai fejlesztésének néhány alapkérdését járja körül. Az iskolaigazgatók feladata, hogy biztosítsák az iskolai könyvtári szolgáltatásokat, amelyek az oktatási program szerves részeként a nyelvi és digitális műveltséggel kapcsolatos készségek és képességek fejlesztését célozzák, emellett átfogó segítséget nyújtanak a tanulásban és a pedagógusok munkájának támogatásában.

A szektor egyszerre áll a kultúrpolitika és az oktatásirányítás célkeresztjében. A területen érdekelt szereplőkkel való beszélgetésekből kitűnik, hogy mintha a „sok bába között elveszne a gyerek”. Az állami köztisztviselők, politikusok, iskolaigazgatók, tanárok, diákok (és a szülők) igényeinek figyelembevételére egyaránt szükség lenne, a különféle területek képviselői azonban inkább mintha sokszor monológ formájában fejtenék ki az iskolai könyvtárakkal kapcsolatos elképzeléseiket, nem jön létre valódi párbeszéd. Problémát jelent, hogy az oktatási törvény előírásai ellenére kevés önálló iskolai könyvtár működik az egyes intézményekben, habár annak fontosságát minden szereplő elismeri. A nemzeti könyvtár statisztikái szerint jelenleg a diákok 35%-a jut iskolai könyvtári szolgáltatásokhoz legalább részmunkaidőben dolgozó iskolai könyvtári személyzet révén; 34 önkormányzat pedig egyáltalán nem nyújt iskolai könyvtári vagy integrált iskolai könyvtári szolgáltatásokat. Az önbevalláson alapuló számok a szerző szerint azonban nem adnak teljes képet, nem minden tevékenység jelenik meg a statisztikában.

A könyvtári stratégia nem foglalja magában az iskolai könyvtári tevékenységet. Döntően az egyes iskolaigazgatókon múlik, miként illesztik be a pedagógiai program keretei közé ezt a területet. Sokan közülük nincsenek tisztában az ezzel kapcsolatos feladatok mibenlétével és fontosságával. Ezért egy olyan egységes szolgáltatási szint lefektetésére lenne szükség, amelyhez mind a 290 önkormányzat diákjai hozzáférnek. Jelenleg igen nagyok a különbségek, ami súlyos esélyegyenlőtlenséget szül a különféle intézmények diákjai között. Tisztázni kellene, hogy milyen alapfeladatai vannak a tanároknak, az iskolai könyvtárosoknak és az iskolaigazgatóknak, továbbá milyen minőségi kritériumokat kellene támasztani az iskolai könyvtárakkal szemben, nagy hangsúlyt fektetve az iskolai könyvtárosok megfelelő szakmai képzésére és kompetenciáira. Kritikus az együtt-

működés fontossága is a tanárok és az iskolai könyvtárosok között. Az átalakuló információs környezet is új kihívásokat támaszt: az információs túlterhelődés közepette tudatosan meg kell tervezni, milyen forrásokat és hogyan használnak fel a foglalkozások során, és hogyan illeszkednek ezek a foglalkozások az egyes műveltségterületek pedagógiai keretei közé. Az információs kompetenciák, a nyelvi és olvasási készségek fejlesztése önálló feladatként is megjelenik az iskolai könyvtári munkában, természetesen szorosan összefonódva az egyéb elemekkel. Fel lehet használni az e-könyveket, hangoskönyveket, akár az irodalmi témájú közszolgálati rádióműsorokat, illetve rengeteg online forrást. Ennek a módszertani háttérnek a kimunkálásáról sincs elegendő párbeszéd. Eközben minden egyes korosztály igényeire oda kellene figyelni, és nem szabad alábecsülni az iskolai életben az iskolai könyvtárnak mint sokoldalúan kihasználható fizikai térnek a fontosságát sem. Az iskolavezetést pedig meg kell győzni arról, hogy megfelelő fizikai és digitális források rendelkezésre bocsátásával támogatja ezt a tevékenységet.

Igen egyszerűen hangzik, hogy csak megfelelő szakmai és infrastrukturális háttér segítségével lehet a diákok készségeit a kívánt mértékben fejleszteni. A tapasztalatok azonban azt mutatják, hogy még hosszú út vezet egy azonos elveken és stratégiai célkitűzéseken nyugvó, ám a helyi igényekre is rugalmasan reagáló országos iskolai könyvtári rendszer megteremtéséig.

(Németh Márton)

Lásd még 23, 55

Egyházi könyvtárak

Lásd 3

Munkafolyamatok és szolgáltatások

Általános kérdések

23/2021

BØYUM, Idunn [et al.]: Bak lukkede dører. – Bibliogr. In: Bok og bibliotek. – 88. (2021) 1., p. 47–49.

A bezárt ajtók mögött

Egyesület -könyvtári -nemzeti; Felmérés; Iskolai könyvtár; Könyvtárügy; Közművelődési könyvtár; Nemzeti könyvtár; Nyitvatartási idő; Szolgáltatások; Tudományos és szakkönyvtárak

Az Oslói Egyetem (*OsloMet*) kutatói 2020 nyarán a könyvtárosok körében országos hatókörű kérdőíves felmérést végeztek a COVID-19 pandémia miatti tavaszi bezárás hatásairól, a szolgáltatások és a belső munkafolyamatok alakulásáról. A felmérés kiterjedt a közkönyvtárak, a tudományos és szakkönyvtárak, valamint az iskolai könyvtárak munkatársaira is (rendre 380, 344 és 119 válasszal).

2020 márciusában Norvégiában a hatóságok elrendelték az iskolák és óvodák bezárását, továbbá a sport- és kulturális rendezvények felfüggesztését, ám nem született központi rendelet arról, mikor zárjanak be a könyvtárak, mikor nyithatnak újra, vagy éppen milyen járványügyi óvintézkedéseket kövessenek. Mindemellett a könyvtárak néhány napon belül bezárták kapuikat, és egy újfajta működési modellre álltak át.

A felmérésre adott válaszokból kiderül, hogy nagyon sokan hiányolták a bezárással kapcsolatos könyvtári teendőkről szóló világos tájékoztatást, valamint az új szolgáltatási és munkahelyi körülményekhez igazodó átállás központi segítségét a Nemzeti Könyvtár vagy a Kulturális Minisztérium részéről. (2020 májusában a norvég könyvtáros egyesületek adtak ki elsőként járványügyi útmutatót a könyvtári terület számára.) Különösen a közkönyvtárak munkatársai érezték a megfelelő szakmai koordináció és a gyakorlati irányítás hiányát, de más könyvtártípusokból is hasonló reakciók érkeztek. A könyvtárakban erős igény volt arra, hogy legalább az alapfeladataik ellátását biztosítsák. A bezárást követő kisebb kihagyás után a közkönyvtárak és az iskolai könyvtárak igyekeztek

megtalálni a hagyományos, fizikai alapú dokumentumkölcsonzés fenntartásának a módját. Pontos statisztikai adatok még nem állnak ugyan rendelkezésre a fizikai dokumentumok és a digitális dokumentumok kölcsönzésének alakulásáról, de a Nemzeti Könyvtár jelzése szerint ez utóbbi kategóriában meredeken nőtt a használat. A zárva tartás alatt a közkönyvtárak egy része szervezett online rendezvényeket, ám több mint felük nem költöztette át programjait a digitális térbe, azaz a nyár előtt felfüggesztette azokat. A tudományos és szakkönyvtárakban a digitális oktatás támogatására és a szintén digitális alapú tanulástámogatásra került a hangsúly. Ezek a szolgáltatások jórészt már korábban is léteztek digitális formában, továbbfejlesztésük viszont új lendületet kapott (pl. a chates tájékoztatás révén). A könyvtárak egyedül a fizikai teret igénylő társadalmi küldetésüknek nem tudtak eleget tenni.

A könyvtárvezetés szinte mindenütt aktívan támogatta a digitális átálláshoz szükséges kompetenciák elsajátítását, a megfelelő szoftverek beszerzését, a digitális szolgáltatással kapcsolatos problémák megoldását. A könyvtárosok saját – az új helyzetben felértékelődő – digitális kompetenciáikkal általában elégedettek voltak. (Így nyilatkozott a tudományos és szakkönyvtárak válaszadóinak 79%-a, az iskolai könyvtárosok 68%-a és a közkönyvtárosok 72%-a.) A zárva tartás alatt át kellett szervezni a munkafolyamatokat. A közkönyvtári munkatársak 14%-át csoportosították át legalább részben más önkormányzati feladatok ellátására: ők a járványkezelés adminisztrációs és tájékoztatási teendőibe kapcsolódtak be, szociális otthonokban segítettek, vagy különböző közösségi feladatok ellátásában működtek közre. Az iskolai könyvtárosok 35%-át csoportosították át döntően az iskolán belüli oktatási és adminisztratív feladatok ellátására. A tudományos és szakkönyvtárak könyvtárosainak több mint fele otthoni munkavégzésre állt át. Mindegyik könyvtártípusban a munkatársak döntő hányada nagyon elégedett vagy elégedett volt a tapasztalt munkahelyi támogatással, a kollégáktól kapott segítséggel, az otthoni munkavégzés körülményeivel.

A könyvtárak minden olyan szolgáltatást igyekeztek a digitális térbe áttölteni, amit csak lehetséges volt. Fontos volt, hogy az emberek érezzék, hogy noha a

fizikai könyvtáráépületekből ki kellett szorulniuk, a könyvtár továbbra is velük van, segít nekik. Miután a járványhelyzet egyben információs krízishelyzetet is teremtett, különösen jelentőssé vált a könyvtárak feladata abban, hogy hiteles információkat nyújtsanak. Végezetül a Nemzeti Könyvtár is központi szerepet játszott a digitális szolgáltatások támogatásában, például az e-könyv-kölcsönzés terén.

A jövőt tekintve a válaszadók nagy szükségét érzik annak, hogy a könyvtári szektor világos stratégiai tervvel rendelkezzen az előre nem látható válsághelyzetek kezelésére, mint ahogy például a Svéd Nemzeti Könyvtár stratégiája rögzíti a könyvtárak válsághelyzettel kapcsolatos feladatait és szerepét a polgári védelemben.

(Németh Márton)

24/2021

OCHS, Ramona – SEIDL, Tobias – VONHOF, Cornelia: Bibliotheken sind da : die Krise als Katalysator für die Entwicklung neuer (digitaler) Handlungsfelder? In: BuB. – 72. (2020) 8-9., p. 474–477.

Jelen vannak a könyvtárak! A válság lenne az új (digitális) megoldások katalizátora?

Felmérés; Közművelődési könyvtár; Nyitvatartási idő; Statisztika; Szolgáltatások; Tudományos és szakkönyvtárak

2020 áprilisában a Stuttgarti Médiafőiskola (HdM) oktatói és egyik hallgatója azt vizsgálták, hogy a járvány miatti karantén alatt milyen szolgáltatásokat nyújtanak a baden-württembergi könyvtárak. Arra voltak kíváncsiak, milyen (új) kínálat született, emellett felteszik a kérdést, ösztönző lehet-e a vírus okozta válság a könyvtárak okos városokban való szerepvállalásához.

A kutatás tartományi szinten zajlott, és szinte minden könyvtárra kiterjedt (néhány szakkönyvtártípust kivéve); a mintába végül 224 intézmény került. A vizsgálat idején, 2020. április 3. és 9. között Németországban szigorú karantén volt, bezárták az iskolákat, az óvodákat és a közkönyvtárakat. A könyvtáraknak online kellett tájékoztatást nyújtaniuk arról, hogy mit kínálnak olvasóiknak ebben a helyzetben. A felmérés során ezért a digitális kommunikációs csatornákat vizsgálták, s valamennyi könyvtár honlapját és 80 könyvtár Facebook-oldalát értékelték.

A vizsgált könyvtárak 87,5%-ában találtak specifikus kínálatot. (Csak egyes kisvárosi és tudományos könyvtárak esetében nem sikerült kimutatni ezek jelenlétét a honlapon és a Facebookon.) Ha összehasonlítjuk a különböző méretű könyvtárak adatait, kiderül, hogy nem lehet általánosan érvényes megállapításokat tenni, a könyvtárak tevékenysége mérettől függetlenül nagy szórást mutatott. A köz- és a tudományos könyvtárak között az egyes szolgáltatásokban jelentős – több mint 25% – volt az eltérés, ami a könyvtárak sajátosságaival magyarázható. Például az ideiglenes olvasójegyet (*Schnupperausweis*) a tudományos könyvtáraknak csak 2,4%-ában hirdették meg „korona-szolgáltatásként”, míg az 50–100 ezer lakost ellátó városi közkönyvtáraknak a 87%-ában. A tudományos/felsőoktatási könyvtárakban ugyanis az olvasójegyet a hallgatói vagy alkalmazotti igazolványba integrálják, melynek hosszabbítása vagy nem szükséges, vagy könnyen kezdeményezhető. A közkönyvtárakban azonban csak érvényes olvasójeggyel lehet igénybe venni az online szolgáltatásokat.

Valamennyi könyvtár szembesült azzal a kihívással, hogy a korlátozások ellenére fenn kell tartaniuk szolgáltatási kínálatukat (bezárva, de a munkatársakkal betartatva a higiénia és távolságtartás szabályait). Ennek során meglévő szolgáltatásaikat legalább részben a járványhelyzethez igazították és/vagy új formákat dolgoztak ki. Az adatok három nyilvánvaló hipotézist igazoltak:

1. A nyomtatott médiakínálatot csak korlátozottan tudták fenntartani. Összességében a könyvtárak csak alig 31%-a tette lehetővé a nyomtatott médiumokhoz való hozzáférést (kézbesítés, átvétel biztosítása, a kívánt szövegek digitalizálása).
2. A könyvtárak bővítették és tömegessé tették digitális médiakínálatukat (online kölcsönzés, tudományos adatbázisok, a kiadók e-könyvei). Bizonyos esetekben módot találtak a használók bevonására (beszerzési javaslatok kérésével). Figyelemre méltó, hogy sok könyvtár széleskörűen gondozta a kínálatot, és részletes leírást tett közzé a források használatáról, előnyeiről és célcsoportjáról.
3. A könyvtárak a rendkívüli helyzethez igazították munkájukat és használati szabályzatukat (pl. személyes megjelenés nélkül kiállított olvasójegy kiadása, lejárat automatikus meghosszabbítása stb.), és fenntartották vagy létrehozták a könyvtárral való digitális kapcsolatfelvétel lehetőségét.

Új tendencia, hogy a könyvtárak tartalom-előállítók lettek külső anyagok szerkesztésével és saját fejlesztésű digitális tartalmakkal. Míg az előbbi megfelel

a hagyományos közvetítői szerepnek, utóbbi új fejleménynek tekinthető. Több intézmény YouTube-videókkal, webinariumokkal, podcastokkal jelentkezett változatos témákban (pl. felolvasás, kvíz, stresszoldás, karanténnapló). A vizsgált könyvtárak közül 55,4% kínált egy vagy több ilyen tartalmat; főleg a kis és a közepes méretű könyvtárak voltak nagyon aktívak.

A könyvtárak számára a járvány okozta válság azt jelentette, hogy (részben új) digitális utakat kellett választaniuk, megmutatva, hogy képesek önállóan hozzájárulni az okos városok digitális átalakulásához. Még nem lehet tudni, milyen szerepet fognak játszani a fenti kezdeményezések a könyvtárak középtávú profiltisztításában. A kutatásból további kérdések adódnak: Melyik új szolgáltatás vált be, és tartandó meg? Mennyiben változtak (és ha igen, hogyan) az olvasói elvárások az új szolgáltatási kínálat használatára, és ez milyen hatással van a könyvtárak szolgáltatásaira? Mely tényezők hatottak pozitívan az új kínálat kialakítására? E kérdések megválaszolása érdekében 2020 nyarán újabb vizsgálatot terveznek, amelyben szakértői interjúk segítségével gyűjtik össze a könyvtárvezetők véleményét.

(Murányi Lajos)

Lásd még 19, 62

Állomány, állományalakítás

25/2021

LAVOIE, Brian – DEMPSEY, Lorcan – MALPAS, Constance: Reflections on collective collections. – Bibliogr. In: College & research libraries. – 81. (2020) 6., p. 981–996.

Gondolatok a közös gyűjteményekről

Állományelemzés; Egybehangolt állományalakítás; Együttműködés -nemzetközi; Elektronikus könyvtár; Gépi könyvtári hálózat; Interdiszciplináris problémák; Központi katalógus -online; Megőrzés

Közös (kollektív) gyűjtemények alatt több könyvtár gyűjteményének egységes forrásként történő használatát és többnyire közös kezelését, értékelését értjük. Az OCLC kutatási részlege már több mint egy évtizede konstruál és elemez közös gyűjteményeket földrajzi elhelyezkedéstől és a gyűjtemény méretétől függetlenül a *WorldCat* adatbázis adatai alapján.

A kutatók figyelmének középpontjában többnyire a közös gyűjteményt fenntartó könyvtárak könyvválománya, valamint a nyomtatott gyűjteményeket érintő új stratégiák állnak (pl. tartós megőrzési projektek, tömeges digitalizálás, szerzői jogi kérdések stb.).

A „közös gyűjtemény” (*collective collection*) kifejezés *Lorcan Dempsey* könyvtáros szakembertől (jelen cikk egyik szerzőjétől) származik. A közös gyűjtemény nem csupán legalább két könyvtár állománynak közös katalógusban történő megjelenítését jelenti, hanem a duplumrekordok összevonását, így ha ugyanazon mű megvan mindegyik tagkönyvtárban, a közös gyűjteményben egyetlen tételként szerepel. Ezen elv alapján teljes könyvtári hálózatok működhetnek közös gyűjteményfejlesztés keretében fizikai vagy virtuális formában, mint például a közös digitális gyűjteményként épített *HathiTrust*. Közös gyűjteménykezelésre számos példát láthatunk egyetemi könyvtári hálózatoknál (pl. a *Big Ten Academic Alliance Shared Print Repository* fizikailag egy központi raktárban tárolt nyomtatott régi folyóiratai vagy a *Five College Consortium* könyvtárközi dokumentummegosztást elősegítő együttműködése), vagy akár a *British Library* által koordinált, tartósan megőrzött folyóirat-gyűjtemény (*UK Research Reserve*) esetében.

Egy közös gyűjtemény alapvetően kétfajta adattípusból épül fel: bibliográfiai (mi van a gyűjteményben) és lelőhelyadatok (kinél van legalább egy példány). Az OCLC kutatásai a fogalmi síkon konstruálható közös gyűjteményekre összpontosítanak. Minél több könyvtári gyűjteményt regisztrálnak a *WorldCat*hez hasonló metaadat-aggregátorok, annál pontosabb hasznosítható információkat lehet kinyerni a közös gyűjteményekről.

Az OCLC kutatásai abban az időben kezdődtek, amikor komoly aggodalmak fogalmazódtak meg a felsőoktatási nyomtatott gyűjtemények fenntarthatóságát (elfoglalt fizikai helyét, kihasználtságát) illetően. Az adatok elemzésével tudomást szerezhetünk az egyes könyvtárak gyűjteményeit érintő átfedésekről, elősegítve a hatékonyabb gyűjteménykezelés és forrásmegosztás lehetőségét – amint azzal a konzorciumok élnek is.

Az OCLC kutatásainak eredményeképpen meghatározhatók a közös gyűjtemények általános mintázatai:

1. A közös gyűjtemények behatárolhatók, számszerűsíthetők és vizualizálhatók. A *WorldCat* adatai alapján például részletesen áttekinthető (leírható sajátosságok és tulajdonságok szerint) a csaknem milliárdos példányszámú, és 59,2 millió címet

magában foglaló egyesült államokbeli és kanadai ún. mega-regionális közös nyomtatott könyvgyűjtemény.

2. A ritkaság valójában gyakori, vagyis a közös gyűjtemények vizsgálatakor az egyes gyűjtemények erősségei, ritka dokumentumai és egyedi tulajdonságai is jobban láthatók. Például a fenti mega-regionális (USA+Kanada) közös nyomtatott könyvgyűjtemény címeinek 80%-a öt vagy kevesebb régióban érhető csak el – ez az ún. „hosszú fark” (*long tail*) jelenség.
3. A lefedettség együttműködést igényel, nem lehet kizárólag centralizáltan kielégíteni a lokális igényeket, a gyűjteményfejlesztéshez és -megőrzéshez minden tagkönyvtárnak hozzá kell járulnia.
4. A lényeg a méretekben rejlik: a méret növekedésével nő a közös gyűjtemények kiterjedése, mélysége és diverzitása. Erre jó példa a Boston–Washington regionális gyűjteményt elemző kutatás, mely szerint a gyűjtemény több mint 60%-a az USA-n és Kanadán kívül publikált mű, és a gyűjtemény közel fele nem is angol nyelvű.
5. A közös gyűjtemények digitális bölcsészeti vetülete, hogy lehetővé teszik az ún. távoli olvasást (*distant reading*), amelynek során nagy mennyiségű szövegek egyes elemeire figyelünk, amivel lehetővé válik a nagy szövegtömegek közötti összehasonlítás és mintafelismerés. Ezt állíthatjuk szembe az egyes művek alapos elolvasásával, szövegközeli olvasatával (*close reading*). A közös gyűjtemények lehető legmagasabb szintje, a globális közös gyűjtemény – amely minden könyvtári gyűjteményt magában foglal – képes a legjobban megközelíteni az emberiség rögzített tudásának teljességét. Az OCLC kutatói több ország/régió (Skócia, Új-Zéland, Írország, Kanada) könyvtári adatait vizsgálva felmérték az adott térség patriotikumállományát („nemzeti jelenlét”) a „globális könyvtárban” (a *WorldCat*-ben). Így állapították meg például, hogy a könyvtári példányok mennyisége alapján *Jonathan Swift* a legnépszerűbb író szerző a *Gulliver utazásai* című művével. Ugyanezzel a módszerrel a kulturális, irodalmi és szellemi élet fejlődését is nyomon lehet követni a történelmi és/vagy politikai változások tükrében.

A közös gyűjtemények tehát segítik a helyi gyarapítási/megőrzési/apasztási döntéshozatalt a tágabb rendszerben való gondolkodás perspektívájával, továbbá támogatják az együttműködést, és láthatóságukkal megnyitják a kaput más szférák (pl. a digitális bölcsészet) felé. Értékük persze az adatok teljességét

és minőségét előfeltételezi. A következő lépés általános stratégiák kialakítása lehet a közös gyűjtemény operacionalizálására, mégpedig megosztott források, megosztott szolgáltatások, megosztott infrastruktúrák és együttműködési megállapodások révén. Ily módon a közös gyűjtemények az új, hálózatközpontú gyűjteményfejlesztési és állományalakítási megközelítések alapvető tényezőivé válhatnak.

(Bódog András)

26/2021

NELSON, Gregory M. [et al.]: Collection weeding : innovative processes and tools to ease the burden. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 46. (2020) 5., 102139

Állományapasztás: innovatív folyamatok és eszközök a munka megkönnyítésére

Állományapasztás; Állományelemzés; Felsőoktatási könyvtár; Módszertani útmutató; Munkafolyamat; Szabadpolc; Szoftver

A felsőoktatási könyvtárak feladata, hogy gyűjteményük naprakészen tartásával támogassák az intézmény mindenkori kutatási és oktatási igényeit. Az állomány értékelése során felülvizsgálják, hogy az egyes kötetek relevánsak-e még a használók számára; nemleges válasz esetén sor kerülhet a törlésre. Az ösztönzők között egyéb tényezők is közrejátszhatnak, például a könyvtári terek felszabadítása egyéb szolgáltatások számára. Ugyan az állományapasztás időigényes, szellemileg és érzelmileg megterhelő, valamint potenciálisan ellenállást kiváltó folyamat, a szakirodalom tanúsága szerint mégis számos felsőoktatási könyvtár érzi szükségét annak, hogy belevágjon. Jelen cikk az egyesült államokbeli Brigham Young Egyetem Harold B. Lee Könyvtárának (HBLL) egy több mint 350 ezer kötetes gyűjteményrészre érintő törlési projektjét ismerteti.

A HBLL vezetősége 2017-ben amellet határozott, hogy egy sürgető átrendezés és egy konferenciaterem kialakítása érdekében a szabadpolcon lévő természettudományos és műszaki gyűjteményt radikálisan csökkentik, és a 2654 állvány (18 578 polc) legalább 37%-át felszabadítják, részben a kijelölt kötetek törlésével, részben zárt raktárba irányításával. Először egy tervezési munkacsoportot állítottak fel különböző munkakörökben dolgozó kollégák (pl. raktározás, állományvédelem, katalogizálás, szakreferensek)

részvételével, a gyűjteményszervezési koordinátor vezetése alatt. A 2,5 hónapig tartó tervezési szakaszban kijelölték a célokat, az irányelveket, valamint az idő- és pénzügyi kereteket. Ezután kezdetét vette a 12 hónapig tartó értékelési szakasz, melynek során alkalmazták a törlés és a zárt raktárba való átirányítás előzetesen rögzített, tudományterület-specifikus „kemény” és „puha” kritériumait. A küszöbkritériumoknak (kiadási év, használatok száma, utolsó használat ideje, egyéb hozzáférhető példány megléte) megfelelő köteteket az IKR-ből a *GreenGlass* szoftver segítségével nyerték ki – amely a *WorldCat* adatbázisával is összevetette az eredményeket –, ennek alapján listákat készítettek a törlendő és a raktárba irányítandó példányokról. Magukat a könyvgerinceket diákmunkások jelölték meg festő-mázoló maszkolószalagokkal színek szerint (rózsaszín = törlés, sárga = raktári átirányítás, nincs szalag = a kötet a szabadpolcon marad), majd utánuk könyvtárosok ellenőrizték a köteteket, emberi ítélőképességgel bírálva felül a mechanikus apasztási listákat. Ehhez szempont volt például a dokumentumba pecsételt utolsó kölcsönzési dátum – ami esetleg eltérhetett az IKR-ben rögzítettől –, az időszaki kiadványok egyben tartása, a kötet állapota, a mű jelentősége, fontos helyi vonatkozások, a legújabb kiadás megtartása, az egyes témakörök lefedettsége stb. A revíziót guruló, állítható magasságú laptoptartó asztalokon végezték; a nap végén a diákmunkások és a könyvtárosok eltérő színű lapokkal jelölték meg, hol tartanak. (Ha egy kötetet ez idő alatt az olvasók helyben használtak vagy kölcsönöztek, a szalagot egyszerűen levették róla.) A munkát Google Űrlapok, illetve az egyetemen dolgozó egyik könyvtáros által kifejlesztett *ArcGIS* térinformatikai szoftver segítségével követték nyomon. A szalaggal megjelölt köteteket egy átmeneti raktárba vitték, ahol beolvasták a vonalkódjaikat, és egy „virtuális revíziós polcot” hoztak létre számukra lelőhelyként a könyvtár katalógusában. Utolsó fázisként az egyetem oktatóit vonták be a törlésről szóló döntésbe, akik a katalógusba belépve egy IKR-be épített eszköz révén a „virtuális revíziós polcon” megjelölhették a megtartandónak ítélt műveket, megjegyzéseket fűzve hozzájuk. Ez a visszacsatolási fázis 2 hónapot vett igénybe, és összesen 108 személy „szavazatai” alapján végül több mint 3500 példányt tartottak meg a törlési listákról.

A projekt a következőképpen összegezhető: 1633 könyvtárosi munkaórával a több mint 350 000 nyomtatott kötetből 189 250-et töröltek (43,2%), 52 761-et pedig zárt raktárba irányítottak (12%). Becslések sze-

rint maga a törlési folyamat (feldolgozás, állományból való kivonás) további 3–5 évbe telhet. A szerzők kiemelik, hogy hasznos lett volna, ha a könyvtár rendelkezik törlési eljárásrenddel (*withdrawal policy*), amelyet az oktatók is formálisan jóváhagynak, mindemellett így is sikerült kompromisszumra jutni a vitás esetekben (pl. törlés helyett raktárba átirányítással). Ugyan több nehézség adódott az IKR és a *GreenGlass* sajátosságaiból (a jelenlegi IKR-re 1998-ban álltak át, ezért ez előtti statisztikákat nem tartalmaz, a *GreenGlass* pedig nem importálta a helyben használati adatokat, csak a kölcsönzéseket), illetve az emberi tényező is okozott hibalehetőségeket (pl. a listák sorainak félreolvasása miatt), továbbá az időszaki kiadványokra kiemelt figyelmet kellett fordítani, ezek a problémák vagy minimális adatvesztéshez – és így a potenciálisan törölhető kötetek megtartásához – vezettek, vagy a könyvtárosok összehangolt munkával képesek voltak őket kezelni. Ezért a HBLL apasztási esettanulmánya más felsőoktatási könyvtárak számára is tanulságokkal szolgálhat.

(Szabó Piroska)

27/2021

SLUTSKAYA, Sofia – LINOSKI, Alexis: E-books : access vs ownership. – Bibliogr. In: The serials librarian. – 78. (2020) 1-4., p. 79–85.

E-könyvek: hozzáférés kontra birtoklás

Állományalakítás; Elektronikus könyv; Feldolgozó munka; Hozzáférhetőség; Igény

Az elmúlt években az e-könyvek birtoklása vált a preferált beszerzési modellé az előfizetési modellekkel szemben. A forgalmazók és aggregátorok számos különböző modellt kínálnak az e-könyvek beszerzésének hatékonyabbá és egyszerűbbé tételéhez, beleértve a kurrens (*front-file*) tételek megvásárlását a forgalmazótól, valamint az igény szerinti / használók által kezdeményezett gyarapítást (*demand-driven/ patron-driven acquisitions*, DDA/PDA) és a bizonyítékalapú beszerzési tervek különböző változatait. Ám minden egyes vételi modell különböző feldolgozási munkafolyamatokat von maga után, melyeknek nem csupán a terveket kell kezelniük, hanem a vásárlást, a katalógizálást és a példányok gondozását is szükséges koordinálniuk. Figyelembe kell venni a megjósolhatatlan éves költségeket, noha az előlegszámlák megkönnyítik a költségvetés készítését és

a pénzösszeg kezelését. A forrásokra való előfizetés mindazonáltal egyetlen munkafolyamattal jár, és előre ismert kiadási tételt jelent. Ráadásul a gyűjtemény gondozását – beleértve a hozzáadásokat, a törléseket és az elavult források apasztását – a forgalmazó végzi. A cikk ütközteti a vételi és az előfizetési modellek előnyeit és hátrányait (a gyarapításra, a feldolgozásra és a gondozásra is kitérve), és amellet érvel, hogy néhány kis méretű feldolgozó részleg számára az előfizetés, amennyiben elérhető, jobb modell lehet, mint a birtoklás.

(Autoref.)

Lásd még 49

Állományvédelem

Lásd 16, 20, 25

Speciális dokumentumok, különgyűjtemények

28/2021

SCHÜTTE, Jana Madlen: Geographica digital – Ansichten und Denkmäler aus dem Oberrheingebiet in den Digitalen Sammlungen der Badischen Landesbibliothek. – Bibliogr. In: Bibliotheksdienst. – 54. (2020) 7-8., p. 565–576. Res. angol nyelven

Geographica digital: tájképek és műemlékek a Felső-Rajna vidékéről a Badeni Tartományi Könyvtár digitális gyűjteményében

Digitalizálás; Elektronikus könyvtár; Földrajzi név; Információkeresés; Képgyűjtemény; Regionális könyvtár

Mióta 2010-ben elkezdtek digitalizálni az állományát, a Badeni Tartományi Könyvtár a regionális jelentőségű, Badenből származó vagy Badenről szóló dokumentumokra helyezte a hangsúlyt. Ezek magukban foglalnak útleírásokat és XIX. századi illusztrált könyveket, amelyek látképei a felső-rajnai régió településeit, tájait, templomait, várait, történelmi helyszíneit és egyéb műemlék épületeit ábrázolják, de ide tartoznak a Rajna folyóról született szakirodalmi munkák is. A képeket összekötik a gazdagított besorolási adatokkal (*Normdaten*), és a kapcsolódó

koordináták hozzárendelése révén térképre helyezik őket. A Badeni Tartományi Könyvtár ezáltal a képi dokumentumok iránt érdeklődő használók számára többféle keresési lehetőséget kínál: az egyes képek elérhetők a földrajzi nevek alfabetikus regiszteréből, keresőmezőből vagy térképen való elhelyezkedés alapján is.

(Autoref.)

Lásd még 9, 13, 16, 39, 66

Raktározás

Lásd 20, 26

Feldolgozó munka

29/2021

MACLENNAN, Alan – WALICKA, Agnieszka: An investigation into cataloguers' experiences with RDA. – Bibliogr. In: Journal of librarianship and information science. – 52. (2020) 2., p. 464–475.

A katalogizálók tapasztalatai az RDA-val: egy felmérés eredményei

Dokumentumleírási szabályzat; Feldolgozó munka; Felmérés; Formátum -gépi; Hatékonyság; Személyzet

Az elmúlt évek folyamán a katalogizálás jelentős átalakuláson ment keresztül annak érdekében, hogy lépést tartson a digitális technológiák változó világával, drámaian megnövelve a könyvtárhasználók igényeinek és elvárásainak megfelelő módon katalogizálható források és kezelendő adatok számát. A feldolgozó könyvtárosoknak szembe kellett nézniük egy szemléleti váltással a bibliográfiai adatokról való gondolkodásban, valamint ebből kifolyólag egy gyakorlati váltással az új katalogizálási szabványra, a Forrásleírás és -hozzáférésre (*Resource Description and Access*, RDA). Jelen kutatás azt vizsgálta, milyen tapasztalatai vannak a feldolgozó könyvtárosoknak az RDA használatával kapcsolatban, és milyen aktuális problémákat látnak és vitatnak meg, miközben maga az RDA is folyamatos revízió és alakítás tárgyát képezi. A kutatás az RDA alapjául szolgáló elméleti fogalmak, illetve az új Könyvtári Referenciamodell

(*Library Reference Model*, LRM) megértésével kapcsolatos véleményeiket és aggodalmaikat is dokumentálta és vizsgálta. A felmérés a két legnépszerűbb, katalogizálással foglalkozó levelezőlista virtuális környezetében zajlott, ily módon közvetlen és azonnali hozzáférést biztosított a világszerte katalogizálással foglalkozó könyvtárosok által kifejtett véleményekhez. A könyvtárosok tapasztalatainak feltárása céljából, részben a megalapozott elmélet (*grounded theory*) elemeire építve, elvégezték az archivált és az újabb posztok kvalitatív tartomelemzését, majd ezt összevetették az RDA implementációját követő kezdeti időszakban zajlott kutatások szakirodalmával. Az eredmények jelentős véleménykülönbséget mutattak ki a feldolgozó könyvtárosok között, továbbá a bevezetett változtatások megértésének különböző szintjeire mutattak rá. A kutatás emellett rávilágított egy potenciális paradigmaváltásra a katalogizálás, illetve a feldolgozó könyvtárosoktól megkövetelt szaktudás és mentális rugalmasság terén. Ezenfelül mindaz a jelentős mennyiségű tananyag, amelyet a feldolgozóknak el kellett és el kell sajátítaniuk a közeljövőben, arra utal, hogy módfelett nagy szükség van megfelelő továbbképzésre és párbeszédre a feldolgozók és az *RDA Steering Committee* között, amelyet közérthetőbb módon kell folytatni, hogy azok, akik „átlagos feldolgozóknak” nevezik magukat, jobban meg tudják érteni a modellt, és így magabiztos, ne pedig zavarodott művelői lehessenek a katalogizálásnak.

(Autoref.)

30/2021

NAUN, Chew Chiat: Expanding the use of linked data value vocabularies in PCC cataloging. – Bibliogr. In: *Cataloging & classification quarterly*. – 58. (2020) 3-4., p. 449–457.

A kapcsolattartó-értékszótárak használatának kiterjesztése a PCC-katalogizálás során

Besorolási adatok egységesítése; Dokumentumleírási szabályzat; Együttműködés -nemzetközi; Feldolgozó munka; Formátum -gépi

A Kooperatív Katalogizálás Program (*Program for Cooperative Cataloging*, PCC) 2018–2021 közötti stratégiájának egyik célja, hogy kiterjessze a kapcsolattartó-értékszótárainak (*linked data value vocabularies*) használatát, kibővítve vagy leváltva

a meglévő metaadatolási gyakorlatot. A stratégia e szótárak nagyobb mérvű alkalmazását irányozza elő a MARC-alapú katalogizálásban és a kapcsolattartó-alapú metaadat-előállítás során.

A PCC a bibliográfiai identitások kezelésében lát kedvező lehetőséget arra, hogy a jelenlegi könyvtári metaadatolási gyakorlatot „kapcsolattartósítsa”. MARC-környezetben is egyre több azonosító (és kapcsolattartó-URI) illeszthető be a leírásokba – mindez fontos részét képezheti egy jövőbeli natív könyvtári kapcsolattartó-ökoszisztémára való áttérési stratégiának. A PCC MARC-URI munkacsoportja 2017 és 2019 között azt indítványozta, hogy a MARC-on belül immár a nem hagyományos adatforrások (pl. *Wikidata*, OCLC-entitások, ISNI, VIAF, *Getty*-szótárak) használatára is legyen mód. Ezzel párhuzamosan a kapcsolattartó-értékszótárak alkalmazása a név-entitásokon vagy a tárgyszavakon túl újabb adatokra is kiterjedt: a Kongresszusi Könyvtár (LC) kapcsolattartó-szolgáltatásában (<https://id.loc.gov/>) több, a hagyományos könyvtári katalogizálásban használt MARC-szótár a megfelelő URI-kkal társítva szerepel. Noha az RDA-URI-k alkalmazása MARC-adatok esetében még nem széles körű gyakorlat, az RDA az értékszótáraival olyan fogalmakat reprezentál a leíró katalogizálásban, mint például a tartalom-, médium- és hordozótípusok, a megjelenés gyakorisága stb. Ezen felül az RDA helyet tart fenn külső szótárak számára a *category of* adatelemek estében, melyekkel például művek, személyek és helyek kategóriáit lehet leírni.

Számos olyan terület van már a MARC-ban, ahol a gyakorlatba ültették a felső korlát nélkül bővíthető szótárak használatát, hogy a címkék, almezők, indikátorértékek, karakterpozíciók számszerű korlátozásának feloldásával elérjék a kódolt adatok kívánt granularitását (részletezettségi szintjét). A MARC kapcsolatjelölői alkalmasak arra, hogy az olyan RDA-ban előforduló kapcsolatokat, mint például az *adapted as* vagy a *concordance to*, világosan kifejezzék a bibliográfiai adatokban. Habár e kapcsolatok URI-k segítségével történő összekötése a kapcsolattartó-reprezentációikkal nem történt meg széleskörűen, egy 2017-es MARC-javaslat lehetővé teszi az URI-k ilyen jellegű használatát a \$4 almezőben. 2019-ben az LC és a PCC *Elemcímek a béta RDA Toolkitben* elnevezésű közös munkacsoportja is ajánlásokat fogalmazott meg a bővített RDA ilyen célú alkalmazására.

A MARC-adatok egyik legtöbbet idézett hiányossága, hogy korlátozottan képesek kifejezni hierarchikus

viszonyrendszereket. Például a 008/33 karakterhelyen csak egyféle műfaj adható meg, alműfaj nem. Az ilyen hierarchikus kapcsolatok hagyományosan kifejezhetők egy *authority* fájlban, ám ezek használata többnyire a hozzáférési pontokra korlátozódik. A kapcsolt adatokkal azonban lehetővé válik hasonló struktúrák kifejezése egyéb típusú bibliográfiai adatok esetében is. A bibliográfiai leírások hierarchiával történő kibővítése alapos modellezést kíván, ugyanis a MARC és az RDA értékszótárai jelenleg többnyire csupán minimális hierarchiát képesek visszaadni.

Az adatok átláthatóságát is elősegítheti URI alkalmazása bizonyos forrástípusok (pl. szakdolgozatok) azonosítására, *Genre/Form* kontrollált szótárak URI-jainak felhasználásával. Ennek előnye a platformfüggetlenség, vagyis így egy forrástípus azonos módon azonosítható a könyvtári katalógusokban és a nem MARC-alapú repozitóriumokban is. Mindez megkönnyíti például a könyvtári *discovery* rendszerek fejlesztését is.

A kapcsolt adatok révén szétválasztható a gépi olvasható adat az emberek által értelmezhetőtől. Az URI-k pontosan meghatározzák a kívánt kapcsolatot, ezek mellett pedig az egyszerűbb címkék alkalmazása az átlagfelhasználó számára is könnyebben befogadható. A könyvtári bibliográfiai adatok szélesebb körű felhasználásának, interoperabilitásának első lépése, hogy a régi MARC-kódolást RDF-reprezentációvá alakítják. A bibliográfiai adatok reprezentálása egy szótár adott regisztrált értékével elősegíti a könyvtári adatok társítását egyéb közösségek által létrehozott adatokkal is. A különböző azonosítók közötti kapcsolattársításokra kiváló példa a VIAF, újabban pedig a *Wikidata*. Az ISNI alkalmazása jóval tágabb területen teszi lehetővé külső adatforrások felhasználását. A MARC-rekordok sok ismétlődő vagy redundáns adatot tartalmaznak. Például az audio CD-k leírásakor a 007-es, a 300-as, a 338-as, a 340-es, a 344-es és a 347-es mező is kitöltésre kerülhet. Alternatívaként URI alkalmazásával lehetne meghatározni például a fizikai formátumot, majd annak tulajdonságait rögzíteni az URI által hivatkozott entitás leírásában. E megközelítés hátránya, hogy jelenleg nem áll rendelkezésre megfelelően részletes ontológia erre a célra. A MARC-formátum által biztosított, külső adatokhoz történő kapcsolódási lehetőséget nyújtó „horgok” már rövid távon kiaknázhatók, de még van tér hasznos szabványok és modellek kidolgozására.

(Bódog András)

31/2021

SAMPLES, Jacquie – BIGELOW, Ian: MARC to BIBFRAME : converting the PCC to linked data. – Bibliogr. In: Cataloging & classification quarterly. – 58. (2020) 3-4., p. 403–417.

MARC-ból BIBFRAME-re: a PCC-adatok kapcsolt adattá konvertálása

Besorolási adatok egységesítése; Dokumentumleírási szabályzat; Együtműködés -nemzetközi; Feldolgozó munka; Formátum -gépi; Konverzió -formátumé; Szabvány

A cikk a PCC (*Program for Cooperative Cataloging*) szerepét mutatja be a MARC-ról BIBFRAME-re történő átállásban. A jelenlegi konverziós folyamatok közösségspecifikusak: mást használ a Kongresszusi Könyvtár (LC), mást a Svéd Nemzeti Könyvtár és mást a *Share Virtual Discovery Environment* (Share-VDE). Bár a PCC mint program egésze nem rendelkezik saját MARC–BIBFRAME konverziós eljárással, a PCC kapcsolatban áll mind az LC-vel, mind a Share-VDE-vel, mind az LD4P (*Linked Data for Production*) együttműködéssel, egyes PCC-tagkönyvtárak pedig igen aktívan kísérleteznek a BIBFRAME-re való átállással (ideértve az LC tevékenységét). Az LD4P együttműködés következő szakaszában továbbá komoly szerepet fog kapni a BIBCO-nak és a CONSER-nek megfelelő PCC-adatok létrehozása BIBFRAME-ben, mind konvertálva, mind eleve kapcsoltadat-környezetben létrehozva. A PCC részvétele azért is indokolt, mivel az új környezet felvet olyan kérdéseket, melyekre közös válaszokat kell adnunk. Például milyen a jól formált adat ebben a környezetben? Mit tartalmazzon egy BIBFRAME-leírás a jelenlegi tartalmi szabványainkkal összhangban? Milyen szerepet játszanak az RDA, a BIBFRAME és az egyéb szabványok a könyvtári kapcsoltadat-stratégiákban? A kapcsolt adatok kezelését érintő döntések függvényében minek kellene felváltania az olyan jelenlegi etalonokat, mint a BIBCO Szabványos Rekord és a CONSER Szabványos Rekord?

Közben a különböző BIBFRAME-implementációs projektek átléptek az elméleti előkészítő szakaszból a gyakorlati alkalmazásba. Készültek implementációt támogató eszközök, mint például MARC–BIBFRAME konverter vagy BIBFRAME-szerkesztő. A Share-VDE projektjében a gyakorlati szakasz MARC–RDF konverzióval kezdődött, több-

nyire, de nem kizárólagosan BIBFRAME ontológiát használva. A projektben több mint 100 millió MARC rekordot konvertáltak, amiből közel 24 millárd quad (RDF-triplet és proveniencia együttese) született.

A konverzió kulcsfontosságú eleme az URI-kkal való gazdagítás. Ha ugyanis a MARC-ban szereplő karakterláncokat egy az egyben konvertáljuk RDF-re, akkor végeredményben nem léptünk sokat előre. A transzformáció fontos eleme az entifikáció [korábban: ferberizáció; a névváltozást az indokolta, hogy az FRBR-t felváltotta az LRM – a Ref.], vagyis annak a folyamata, hogy entitásokat azonosítsunk az adatokban annak érdekében, hogy a megfelelő szótárak és kapcsolatok segítségével leírjuk őket.

Az URI-kkal való gazdagítás nem csak technikai kihívásokat tartogat, legalább ugyanolyan nehéz annak meghatározása is, hogy milyen szótárt használjunk az egyes elemekhez. A döntést elősegítendő a PCC munkacsoportot állított fel azzal a feladattal, hogy térképezze fel a lehetőségeket. A munkacsoport jelentése, az *URI-k létrehozása/szerkesztése és elérése: útmutató közösen használt szótárakhoz és hivatkozási forrásokhoz* hamar nélkülözhetetlen segédletté vált az URI pilot projektek számára. A MARC URI-kkal történő gazdagításán túl ugyanezek az alapelvek érvényesek konverzió esetében is, ezért a PCC-nek előbb-utóbb döntenie kell arról, hogy milyen szótárak használatát engedélyezi a közös rendszerekben. Mivel a BIBFRAME-re konvertált MARC-rekordoknak kompatibilisnek kell lenniük a natív BIBFRAME alkalmazásprofilokkal, a PCC az LD4P csoporttal együtt nagy erőfeszítéseket tett BIBFRAME-alkalmazásprofilok kidolgozására is. Ám azt tapasztalták, hogy például az LC-féle és a Share-VDE-féle BIBFRAME-modell különbségei miatt ezen külső elemek átvétele kihívást jelent. Mindez rámutat arra, hogy a BIBFRAME-konvertereknek alkalmasnak kell lenniük a különböző MARC-ok kezelésére, de egyúttal szükséges lenne az is, hogy szabványosított módon állítsák elő a BIBFRAME-et és a kapcsolódó azonosítókat. Ahogy változások történnek a katalógizálási szabványokban, a BIBFRAME-konverziós folyamatoknak és/vagy az alkalmazásprofiloknak is alkalmazkodniuk kell. Ennek tudatában a PCC-nek célzott BIBFRAME-alkalmazásprofilokat kell kidolgoznia, és eszerint kell adaptálnia a konverziós specifikációkat is.

Az említett projektek révén már működőképes eszközök állnak a könyvtáros szakma rendelkezésére, hogy lecseréljék a MARC-ot a BIBFRAME-re, azaz

egy olyan szabványra, amely megfelelően képes reprezentálni az RDA-t.

(Ilácsa Szabina)

32/2021

STALBERG, Erin [et al.]: Exploring models for shared identity management at a global scale : the work of the PCC Task Group on Identity Management in NACO. – Bibliogr. In: *Cataloging & classification quarterly*. – 58. (2020) 3-4., p. 428–437.

A közös identitáskezelés modelljei globális léptékben: a PCC NACO-identitáskezelési munkacsoportjának tevékenysége

Besorolási adatok egységesítése; Dokumentumleírási szabályzat; Együttműködés -nemzetközi; Feldolgozó munka; Formátum -gépi; Szabvány; Személynév; Testületi név

A szemantikusweb-kompatibilis szabványok és technológiák elterjedésével a könyvtárak egyre növekvő érdeklődéssel tekintenek a különböző típusú azonosítók hatékonyabb összekapcsolása mint a globális közös entitáskezeléshez vezető út felé. A bibliográfiai identitáskezelés (*identity management*) számos közös ponttal bír a Kongresszusi Könyvtár (LC) és a Kooperatív Katalógizálási Program (*Program for Cooperative Cataloging*, PCC) Név-authority Együttműködése (*Name Authority Cooperative*, NACO) keretében megvalósuló hagyományos könyvtári névauthority-kontrollal, amely megnevezett entitások azonosítását és megkülönböztetését foglalja magában. (Míg a klasszikus authority kontroll jellemzője a preferált, egyedi, ember által olvasható hozzáférési pontok használata, addig az identitáskezelés lényege az entitások azonosítokon keresztül történő megkülönböztetése.)

A cikk a PCC NACO-identitáskezelési munkacsoportjának (*PCC Task Group on Identity Management in NACO*) tevékenységét ismerteti. A munkacsoport főként a PCC egykori tanácsadó testületének 2011 és 2014 közötti munkájára épít, amely a digitális könyvtári projekteknek és a potenciális nem-PCC résztvevőknek a közös authorityk gondozásához történő kiterjedtebb hozzájárulását tűzte ki célul. A testület több korlátozó tényezőt is azonosított; ezek hatására hozták létre a cikkben tárgyalt munkacsoportot, amely kutatásba kezdett a PCC új, hatékonyabb bibliográfiai identitás-kezelési környezetének kialakí-

tása érdekében. Az egyik első eredmény a *NACO Lite* program, amely az authority munkában vállalt szélesebb körű részvételt szorgalmazza. Kezdetben csak a Kongresszusi Könyvtár Név-authority Fájl (LCNAF) használatát tervezték a munka során, később ez kibővült az ISNI (nemzetközi szabványos névazonosító – *International Standard Name Identifier*) alkalmazásának ötletével, amely egy 2017-es pilot projektben öltött testet. Ennek során felszínre került, hogy az ISNI alkalmazása a rekordok létrehozásánál éppolyan lassú folyamat, mint az LCNAF esetében. Bizonyos gondolkodásbeli modelleken is változtatni kellett volna, hogy a közösség alkalmassá váljon az azonosításkezelő munkára, ráadásul az ISNI éves tagsági díja is külön terhet rótt a PCC-re. A Francia Nemzeti Könyvtárban tartott ISNI-gyűlés egy könyvtárszakmai irányító testület megalakításával zárult, amely a továbbiakban vizsgálni fogja a könyvtáraknak az ISNI-közösségben betöltött szerepét.

A munkacsoport egy másik erőfeszítése az URI-k gyakoriságának növelése irányul a MARC bibliográfiai és authority adataiban, elősegítve ezzel az átállást a jelenlegi szabványokról a kapcsolt adatok alkalmazására. A MARC rekordok URI-kkal történő gazdagítása megágyazhat a BIBFRAME-re és hasonló ontológiákra való konverciónak is. A PCC egy másik munkacsoportjával és a MARC Tanácsadó Testülettel együttműködve javaslatokat dolgoztak ki a \$0 és az \$1 almező használatára a bibliográfiai és az authority rekordokban: példának okáért a 100-as mező \$0 almezője LCNAF-azonosítót, \$1 almezője egyéb (pl. VIAF-) azonosítót tartalmazhat. Az azonosítók köre és száma, illetve a 024-es mező kérdése még további tisztázást igényel. A pilot projekt mindazonáltal újabb lépést jelent a kapcsolt adatok használatára a könyvtári katalógusokban.

A munkacsoport kutatási területe legújabbban a Wikidata vizsgálatával bővült. Utóbbi a Wikipédia tartalmát strukturált adatokkal feldolgozó platform, amelyet kollaboratív munkában gondolnak, emellett ingyenesen elérhető és nyílt, ellentétben a korábban tanulmányozott regiszterekkel. A platform használatával a Wikidata-metaadatok learatása egyszerűnek tűnik, gyorsan megmutatkozó eredményekkel. Ebből kiindulva a munkacsoport 2019-ben indította el Wikidata-pilotprojektjét. Egy sikeres workshop során a résztvevők az intézményükhöz kötődő személyeknek és testületeknek hoztak létre Wikidata-azonosításokat.

Az azonosítók alkalmazása az entitások kontrollálására és megkülönböztetésére számos előnnyel jár:

több használható metaadatot biztosít, megkönnyíti ezek előállítását, egyúttal több entitást képes lefedni a források leírásaiban, összehangolva a könyvtári erőfeszítéseket a lehetséges partnerekével. Ebben a feladatban a PCC NACO-azonosításkezelési munkacsoportja oktatói feladatokat is ellát, kiemelt figyelmet fordítva a felmerülő problémákra, akadályokra.

(Bódog András)

33/2021

STANISHEVSKAYA, Irina: Authority work, catalogers, and contemporary authors : results of an online survey. – Bibliogr. In: Technical services quarterly. – 37. (2020) 3., p. 272–290.

Authority tevékenység, katalogizálók és kortárs szerzők: egy online felmérés eredményei

Besorolási adatok egységesítése; Dokumentumleírási szabályzat; Feldolgozó munka; Felmérés; Módszertani útmutató; Személynév

A személynevek egyértelműsítése kulcsfontosságú az authority tevékenységénél. A szükséges azonosító attribútumok az RDA szerint két fő típusra oszthatók: kötelezően (*core* és *core if*) vagy opcionálisan (*non-core*) megadandó attribútumok. Előbbiek elengedhetetlenek ahhoz, hogy a név-authority rekorddal a katalogizáló hozzájárulhasson a Kongresszusi Könyvtár Név-authority Fájl (LC NAF) adatbázisához.

A kortárs szerzőkkel a katalogizálóknak lehetőségük van közvetlenül is kapcsolatba lépni, tőlük életrajzi információkat kérni, majd ezekkel kiegészíteni az authority rekordokat. A hivatalos szabályzatok és ajánlások nem tartalmaznak szabványosított módszereket a katalogizálók számára a szerzőkkel való kommunikációhoz, és a szakirodalomban sem találunk felmérési vizsgálatokat a szerzők és a katalogizálók közötti kapcsolatáról. (Noha számos kutatás kiemelte a direkt kommunikáció előnyeit, különös tekintettel az adatvédelmi szempontokra, hiszen a név-authority rekordok olyan személyes adatokat tartalmaznak, mint a születési idő és a nem.)

Jelen tanulmány fő célja annak vizsgálata volt, milyen a katalogizálók és a kortárs szerzők közötti, név-authority tevékenységre irányuló kapcsolat, mennyire érzik komfortosnak a feladatot a katalogizálók, mik a kommunikációs csatornák, kérnek-e a katalogizálók opcionális információkat, szolgálnak-e a szerzők személyes adatokkal, valamint hogyan lát-

ják a szerzőkkel való kapcsolatfelvétel jelentőségét a katalogizálók.

A kutatás szerzője egy 20 kérdésből álló kérdőívet állított össze, amit 2019. április 12. és május 12. között különböző katalogizálással foglalkozó levelezőlistákon terjesztett. Összesen 256 válasz érkezett. Ami a demográfiai megoszlást illeti, a válaszadók legnagyobb hányada (38%) 55–64 éves volt; a legtöbben (74%) felsőoktatási könyvtárakban dolgoztak; 87% a PCC NACO (*Program for Cooperative Cataloging – Name Authority Cooperative Program*) együttműködés tagja volt. A név-authority rekordok kezelésében (1–5-ös skálán) saját bevallása szerint 33% szakértő (ötös szint); 42% négyesre, 18% közepesre, 4% kettesre, 4% egyesre értékelte magát.

95% jelezte, hogy lépett már kapcsolatba kortárs szerzővel az authority munkához, elsőprő többségben a személyazonosság tisztázása, a névazonosságok eldöntése és az információk ellenőrzése érdekében. Ez a fajta kommunikáció azonban nem gyakori: 64% válaszolta azt, hogy alkalmanként keres meg szerzőt, 24% ritkán, 8% gyakran, 4% pedig soha. Arra a kérdésre, hogy miért nem léptek kapcsolatba a szerzőkkel, a válaszadók többsége (82%) az időhiányt, a többiek a társas kommunikációs készségek hiányát (8%), a tapasztalat/felkészítés hiányát (8%), valamint az adminisztratív támogatás hiányát (2%) jelölték meg.

Ugyan a többség (91%) azt állította, hogy ismeri az RDA attribútumait és a név-authority rekordok esetén alkalmazható új MARC-mezőket, de 80% válaszolt úgy, hogy nem kereste meg az adott szerzőt csak azért, hogy teljesebb rekordot hozzon létre. Ettől függetlenül sokan a kapott opcionális attribútumokat rögzítették a rekordokban.

A szerzőkkel való kommunikáció komfortosságát a kitöltők 29%-a ötösre, 34%-a négyesre, 25%-a hármasra, 9%-a kettesre és 3%-a egyesre értékelte. A szabad szöveges válaszok szerint mindenképp hasznos lenne valamiféle útmutató vagy formanyomtatvány ezen a téren. A kommunikáció módját tekintve az e-mailes forma volt a leggyakoribb (99%), a kiadói kontakt (24%), a közösségi média (23%) és a telefon (11%) mellett. A szerző elérhetőségét a válaszadók általában személyes honlapokról (90%), munkáltatói weboldalakról (84%), kiadói információkból (76%), a közösségi médiából (59%) és referensz forrásokból (43%) szerezték meg. A válaszok alapján a szerzők 67%-a együttműködő volt és megadta a szükséges adatokat, 32% részben, míg 1% egyáltalán nem.

A megkérdezett katalogizálók 60%-a válaszolt igenel arra a kérdésre, hogy a szerzők kérték-e már bizonyos információik kihagyását rekordjaikból (pl. születési idő, névváltozatok, lakhely, nem, elérhetőség). A szabad szöveges válaszokban a katalogizálók több konkrét kérést is említettek, előfordult például a valódi név közlésének megtagadása álnéven való publikálás esetén, de sokan nem egyeztek bele a születési idejük közlésébe sem. A megkeresett szerzők egy része nem is válaszolt, másoknak adatvédelmi és személyiséglopási aggályai voltak. Mindezek miatt életbevágó, hogy a szerzők is megértsék, miért fontos az authority kontroll, milyen információkra van szükség, és ezeket hogyan használják és teszik közzé. A folyamathoz mindenképpen hasznos lenne PCC NACO-útmutatók kidolgozása és elérhetővé tétele az érdekelt felek számára.

(Molnár Bence)

34/2021

STEGAEVA, Mariâ Vital'evna: Katalogizaciâ v cifrovuû èpohu : praktika Prezidentskoj biblioteki im. B. N. El'cina
In: Nauçnye i tehniçeskie biblioteki. – (2020) 2., p. 24–38.

Res. angol nyelven

Katalogizálás a digitális korban: a Jelcin Elnöki Könyvtár gyakorlata

Dokumentumleírási szabályzat; Elektronikus dokumentum; Elektronikus könyvtár; Formátum -gépi; Gépi dokumentumleírás; Közgűjtemény; Módszertani munka; Nemzeti könyvtár; Szabvány; Továbbképzés

A Jelcin Elnöki Könyvtárban (a továbbiakban: JEK) a beérkező források bibliográfiai feldolgozása a nemzeti katalogizálási szabályok és szabványok, adatformátumok és indexelési/annotálási módszerek szerint történik. A JEK elektronikus katalógusa az állományában lévő minden forrásról tartalmaz információt, jelenleg (2020-ban) mintegy 800 ezer rekordot. A rekordok az országos szabvány szerint készülnek: tartalmazzák az alapvető metaadatokat, a speciális dokumentumtípusok és a saját előállítású források metaadatai pedig kiegészülnek tájékoztató jellegű annotációval is. A katalogizálás a JEK információs rendszerére és az OPAC-Global programrendszerre épül. Az évente előállított és felülvizsgált rekordok száma több mint 45 ezer, ebből 25 ezer saját előállítású. A 2010 óta épülő *authority* fájlban a leírás va-

lamennyi eleme szerepel; tartalma több mint 36 ezer, évi gyarapodása 4 ezer tétel.

A JEK integrált, a könyvtári anyagok, levéltári dokumentumok és múzeumi tárgyak digitális másolatait tartalmazó állományának építéséhez, a források leírásához új módszereket kellett találni. A könyvtár kezdeményezésére ágazatközi munkacsoport alakult a könyvtári, levéltári és múzeumi források egységes, a nemzetközi szabványoknak megfelelő leírásához szükséges elvek és eljárások kidolgozására. A munka első szakaszában a levéltári anyagok, ezt követően a múzeumi tárgyak feldolgozásához szükséges útmutatókat állították össze a vonatkozó nemzetközi szabványok – EAD, ISAD (G), ISAAR (CPF), CCO – lefordítása után, beleértve mindkét esetben a RUSMARC formátum megfelelő kiegészítését. A módszertani anyagok azzal a céllal készültek, hogy a bibliográfiai feldolgozást végző orosz intézményeket olyan szabványos eszközökkel lássák el, amelyek lehetővé teszik a levéltári és múzeumi anyagok leírását és közzétételét a könyvtári katalógusokban.

A JEK módszertani központként is működik, feladatai közé tartozik a különböző tematikus gyűjtemények feldolgozásához szükséges anyagok előállítása. Példaként említhetők a nagy honvédő háború dokumentumaihoz, tárgyaihoz kapcsolódó *Emlékezés a Nagy Győzelemre* gyűjtemény, a *Mozi évében* (2016) a XX. század eleji dokumentum- és művészfilmekhez tartozó gyűjtemények, vagy a 2014-es téli olimpiához és a 2018. évi labdarúgó világbajnoksághoz tartozó gyűjtemények feldolgozásához összeállított anyagok. Új feladat a történelmi magánlevéltárak anyagainak leírásához és indexeléséhez szükséges módszertan megalkotása.

A *RUSMARC példakon* című oktatási-módszertani segédletsorozat folytatásaként számos módszertani anyag jelent meg. A jövőben a fényképek (eredetiek és digitális másolatok), digitális fényképek és fényképalbumok feldolgozásához készülnek ajánlások. A módszertani feladatok közé tartozik a könyvtáraknak nyújtott konzultáció, továbbá a részvétel a szövetségi szintű projektekben és a szabványosítási munkákban. A képzés terén a JEK szemináriumok szervezésével és laboratóriumok kialakításával járul hozzá a Nemzeti Elektronikus Könyvtár fejlesztéséhez. A Szentpétervári Állami Kulturális Intézettel együttműködve a JEK szakmai továbbképzési programokat indított, és nyílt hozzáférésű felületén az előadások egy részét videón rögzítve elérhetővé tette. A LIBNET központtal együtt kidolgozta *Az elektronikus források közös katalógusa* projekt koncepcióját és a szükséges mód-

szertani anyagokat, a JEK-kel állománygyarapítási együttműködést tervező könyvtárak számára pedig a webkatalogizálást előkészítő, előzetes válogatás technológiáját. A JEK emellett a levéltári anyagok katalogizálása és a kulturális örökség feldolgozása témájában is szervezett képzéseket, webináriumokat. A JEK munkatársai az IFLA két állandó munkacsoportjában vesznek részt, kezdeményezésükre a UNIMARC formátum kibővült a levéltári anyagok és a múzeumi tárgyak feldolgozhatóságával. Új stratégiai irányt jelent a digitális gyűjtemények mint katalogizálandó tárgyak leírására szolgáló modellek kidolgozása. 2019-ben elkészültek a szükséges tudományos-gyakorlati segédletek, az előadások tematikái és a képzési programok. A jövő feladatai között szerepel a METS (*Metadata Encoding and Transmission Standard*) szabvány bevezetése is.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 7, 9, 11, 13, 27, 66

Katalógusok

Lásd 3, 9, 25, 66

Információkeresés

35/2021

SCHULTHEISS, Sebastian [et al.]: Known-item searches and search tactics in library search systems : results from four transaction log analysis studies. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 46. (2020) 5., 102202

Már ismert tételek keresése és keresési taktikák a könyvtári keresőrendszerekben: négy tranzakciónapló-vizsgálat eredményei

Gépi információkeresési rendszer; Használó; Használati szokások; Online információkeresés; Relevancia

A használók könyvtári keresőrendszereken belüli keresési interakcióinak jobb megértése kulcsfontosságú a találati eredmények rangsorolásának fejlesztéséhez. Azáltal, hogy az ún. *known-item* keresésekre (már ismert tételek keresésére) és a keresési taktikákra összpontosítunk, számottevő javulás érhető el. A felhasználói viselkedés minél jobb megértése érde-

kében a szerzők négy tranzakciónapló-vizsgálatot végeztek el, melyek több mint 4,2 millió keresési alkalmat (*search session*) foglaltak magukban két német könyvtári információkereső rendszerből. Az eredmények szerint a keresési alkalmak meglehetősen rövid lefolyásúak; a használók rendszerint rövid lekérdezéseket futtatnak, és nem lépnek túl a keresőmotor első találati oldalán (*search engine result page*, SERP). A leggyakrabban alkalmazott keresési taktika a lekérdezés kibővítése volt (*exhaust*). A *known-item* kereséseket tekintve világossá válik, hogy ez a lekérdezéstípus nagy jelentőséggel bír. Az összes lekérdezésből 38% és 57% közötti a *known-item* lekérdezések aránya. E lekérdezések leggyakoribb elemei a címek vagy címrészletek voltak, akár önmagukban, akár a szerző nevével kombinálva. A sikertelen *known-item* keresések okozói gyakran a rendszerben nem elérhető tételek voltak. A kutatás eredményeit könyvtárak és könyvtári rendszerek forgalmazói használhatják rendszereik továbbfejlesztésére, illetve új rendszerek tervezésekor egyaránt. A jövőbeli kutatásoknak a naplózási adatok (*log data*) mellett ki kellene terjedniük a használatot érintő háttérinformációkra is, például használói kérdőívek alkalmazásával.

(Autoref.)

Lásd még 28, 65, 66

Olvasószolgálat, tájékoztatómunka

36/2021

CHESLEY, Camille – LOWE, Amanda M. – PUZIER, Lauren: Can you see me now? Engaging distance learners through virtual reference consultations. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 46. (2020) 5., 102199

Látsz engem? A távoktatásban tanuló hallgatók elérése virtuális referenz konzultációkon keresztül

Egyetemi hallgató; Felsőoktatási könyvtár; Kommunikáció-használókkal; Marketing; Olvasószolgálat; Referenz; Szoftver; Tájékoztató munka; Távoktatás

A távoktatás elterjedésével egyre nagyobb figyelmet kapnak a felsőoktatási intézmények „távoli”, azaz nem a campuson tanuló hallgatóinak igényei. Az Amerikai Könyvtáros Egyesület (ALA) útmutatásaiban hangsúlyozza, hogy minden hallgatónak

ugyanolyan jogokat és szolgáltatásokat kell biztosítani, bárhol is legyenek részt az oktatásban. Ebbe természetesen beleértendő a személyes kapcsolat formájában nyújtott tájékoztatási szolgáltatás is. A *University at Albany* kutatóegyetem mintegy 20 ezer hallgatója között is növekvő számban vannak jelen a távoktatásban részt vevők. Az egyetemi könyvtárakban 60 könyvtáros és 26 fős támogató személyzet dolgozik, és 2004 óta működtetnek virtuális tájékoztatást chaten és e-mailben. Közkedvelt a hatvan perces személyes konzultációs szolgáltatásuk (*Personalized Assistance With Searching*, PAWS), melyre online időpontfoglalással lehet bejelentkezni. A „távoli” hallgatókra való tekintettel a könyvtárosok elhatározták a PAWS virtuális alternatívájának kidolgozását, és a megvalósításra egy pilot programot indítottak.

Elsőként egy négy könyvtárosból álló munkacsoport hoztak létre. A hallgatók igényeinek felmérése után olyan videokonferencia-alkalmazást kerestek, melynek van képernyőmegosztási funkciója, és mobil eszközön is használható. A megkérdezett érdekelt felek (könyvtárosok, hallgatók, oktatók) hasznosnak és támogatandónak ítélték a kezdeményezést, noha a könyvtárosok aggodalmaikat fejezték ki az időbeosztás miatt, és fontosnak gondolták a kiválasztandó technológia előzetes begyakorlását. A munkacsoport közvélemény-kutatást végzett a legmegfelelőbb időszávról is: a válaszadók több mint fele a reggel 8-tól 12 óráig tartó időszakot tartotta ideálisnak, de közel 30% az esti órákat (17:00–21:00) pártolta. A videós referenz lebonyolításában szóba jöhető négy szoftver közül szigorú kritériumok alapján (kapcsolódás gyorsasága, hangminőség, videó- és chatlehetőség, képernyő- és fájlmegosztás, mobil eszközön való használhatóság), valamint alapos tesztelés után végül a *Join.me* bizonyult a legmegfelelőbbnek. A könyvtárosokat kiképezték a használatára, valamint útmutatót készítettek a webkonferencia-tartás és az időpontfoglalás menetéhez. (A használók számára semmilyen szoftver letöltése nem szükséges sem a videós tájékoztatás, sem az időpontfoglalás esetében.) A hatékony marketing nagyon lényeges kérdés volt, hiszen hiába vannak jó tapasztalataik a könyvtárosokkal a használóknak, a könyvtár adatbázisairól vagy nincs is tudomásuk, vagy egyszerűbbnek találják a nyílt, webes források keresését. A könyvtárosok ezért együttműködtek az online kurzusok oktatóival, a honlapon is kiemelték az új szolgáltatást, illetve a PAWS időpontfoglaló űrlapján is választhatóvá tették a virtuális konzultáció lehetőségét. Az ered-

mények követhetősége érdekében az addigi statisztikai rendszert kiegészítették az online konzultációk adatainak gyűjtésével. Kidolgozták az utánkövetés kérdőívét, melyben a hallgatók elégedettségére, a bizalom mértékére és az online forma választásának okára kérdeztek rá.

A virtuális szolgáltatás kísérleti programja 2018 novemberétől 2019 augusztusáig tartott, hétköznapi reggel 9 és délután 5 között, az online szakok hallgatóit megcélózva. Ez idő alatt az összesen négy jelentkezőből végül kettő vett részt a lefoglalt időpontban a virtuális tájékoztatási alkalmon, ennek dacára a pilot projektet a könyvtár sikeresnek értékelte. A szoftver kiválóan működött, a használók elégedettek voltak az online tájékoztatással, és egyszerűnek találták az időpontfoglalás menetét is. A könyvtárosok tapasztalatai is pozitívak voltak. A videoreferenz több lehetőséget adott a kérdések kifejtésére, és közvetlenebb kapcsolatot biztosított a használóval, mint a chat vagy az e-mail. A lemondások valószínűleg elkerülhetőek lettek volna, ha a szolgáltatást a hivatali időn túlnyúlóan, vagy hétvégén tudták volna kínálni. A marketing nehéz feladat; a jövőben kifizetődőbb lehet a könyvtárak számára az oktatók közbeiktatása helyett a közösségi médiában folytatott közvetlen marketing, a célzott levelezőlisták, elektronikus képeslapok kiküldése. A rugalmassághoz hozzájárulhatna, ha a kora reggeli és az esti órákban is elérhető lenne a szolgáltatás. A folytatáshoz mérlegelni kívánják a *Springshare* új, *Zoom* alkalmazással bővített videochat-szolgáltatásának használatát, valamint a virtuális videoreferenz használói körének kiterjesztését az összes hallgatóra.

Két további fontos tanulság is levonható a projektből: egyfelől a jelenlegi közegben, ahol a technológiai óriáscégek felületein világsszerte naponta több milliárd videochat zajlik, a könyvtáraknak is fel kell készülniük a hasonló eszközökkel megvalósított személyes, online szolgáltatásokra. Másfelől az elterjedt vélekedéssel szemben, amely szerint a *Google* leváltja a könyvtárosokat, a használóknak ma is igényük van arra, hogy személyes találkozás és beszélgetés keretében kapjanak élő emberektől tájékoztatást, információt.

(Fazakas Eszter)

Lásd még 46, 52

Kölcsönzés

37/2021

HSIAO, Chun-Hua [et al.]: Borrowing books from a convenience store? An innovative library service. – Bibliogr. In: Library hi tech. – 38. (2020) 3., p. 537–553.

Könyvkölcsönzés a vegyesboltból? Egy innovatív könyvtári szolgáltatás

Felmérés; Igény; Kölcsönzés -önkiszolgáló; Szolgáltatások használata; Városi könyvtár

Egy 2018. évi statisztika szerint Tajvanon az előző évihez képest nőtt a hagyományos papíralapú könyvek kölcsönzése, az e-könyvet olvasók száma pedig meredeken emelkedett. Ez ráirányította a figyelmet arra, hogy a könyvtári szolgáltatásokban változtatásokra lehet szükség, így hasznos lehet az önkiszolgáló technológia alkalmazása, például forgalmas helyeken (vasútállomásokon stb.) elhelyezett kioszkok üzembe helyezésével a könyvek kikölcsönzése és visszavétele céljából. Az új szolgáltatások olvasói fogadtatása új témát jelent a kutatók számára.

A Tajpeji Városi Könyvtár Tajvan egyik legnagyobb közkönyvtára, 7 milliós állományából 2018-ban 17 millió kölcsönzést regisztráltak. A könyvtár 2016-ban korábbi, „Minden vegyesbolt az én könyvtáram” nevű kísérleti programját kölcsönzési műveletekkel bővítette. Az új szolgáltatást 200 tajvani dollár (kb. 6 dollár) letéti díj fejében lehet igénybe venni; egyidejűleg legfeljebb 5 könyv kölcsönözhető. Az „online rendelés” és az „elvitel” funkciók használata után az olvasó átveheti a könyvet a közeli vegyesboltban. Arról, hogy a könyv megérkezett, e-mail vagy szöveges üzenet tájékoztat. A visszavétel hasonlóképpen történik, a kioszkon lévő „visszavétel” gomb megnyomása után az olvasó bizonylatot kap, kifizeti a szállítási költséget (ez utóbbit 2017 decemberében eltörölték), majd a könyvet a bolt alkalmazottja átveszi, és visszajuttatja a könyvtárba. Ez a megoldás mindegyik érintett félnek hasznos: a kölcsönzés 24/7 üzemmódban működik, a boltban pedig az olvasó egyúttal vásárolhat is valamit.

A szerzők célja annak vizsgálata volt, milyen tényezők befolyásolják az új szolgáltatás igénybevételét. A kutatás a vegyesboltokban található *ibon* automataknak használatára terjedt ki. Azt feltételezték, hogy a szolgáltatás igénybevételének szándékára az olvasó neme mellett az alábbiak vannak hatással: viselkedé-

si kontroll a szituáció felett; interakció a bolt alkalmazottaival; értékek: hasznosság, kényelem, anyagi szempontok.

A kutatáshoz egy észak-tajvani egyetem hallgatói körében végeztek felmérést (akik jártasak az internet és az önkiszolgáló gépek használatában). A papíralapú kérdőív kitöltése önkéntes és anonim volt. A 440 kérdőívből 404 érkezett vissza. A válaszokból kiderült, hogy vegyesboltba a hallgatók közel 90%-a hetente többször megy, míg könyvtárba több mint 30%-uk csak fél évente egyszer jár. A kérdőívek feldolgozása, majd a feltételezések tesztelése a LISREL statisztikai elemzőprogrammal történt. A számítások szerint az új szolgáltatás igénybevételi szándéka szignifikáns összefüggést mutatott az öt figyelembe vett változóval (összesen 78%-ot érve el). Kiderült, hogy a legnagyobb szerepe a viselkedési kontrollnak van; fontos az interakció a bolt alkalmazottaival; végül a férfi és női olvasók válaszaiban különbségek voltak felfedezhetők. (A nők esetében nagyobb volt az összefüggés a szolgáltatás használatának szándéka és a kontroll, illetve az interakció között, míg a férfiak esetében a kontroll mellett szerepet kapott a kényelem és a hasznosság.) Míg a feltételezett értékek közül a válaszadók számára a kényelem fontos volt, a hasznosság már kevésbé, az anyagi szempontok pedig szinte nem játszottak szerepet. Ennek oka az lehet, hogy egyfelől a felmérést egyetemi hallgatók körében végezték, akiknek könnyebb könyvtárba menniük, másfelől Tajvanon a legnagyobb a vegyesboltok területi sűrűsége a világon.

A kutatásokat a jövőben más csoportokkal (idősek, kisgyermekesek, dolgozó felnőttek) érdemes folytatni. A vegyesboltokban lévő könyves kioszkok a fent azonosított kulcstényezők figyelembevételével, a gyorsaságra, a kényelemre és a személyre szabhatóságra fókuszálva jelentős mértékben hozzájárulhatnak a könyvtárak marketingstratégiájához és a szolgáltatások kibővítéséhez.

(Viszocsekné Péteri Éva)

38/2021

ROSE-WILES, Lisa M. – SHEA, Gerard – KEHNEMUYI, Kaitlin: Read in or check out : a four-year analysis of circulation and in-house use of print books. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 46. (2020) 4., 102157

Helyben olvasás vagy kölcsönzés: a nyomtatott könyvek négyévnvi forgalmazásának elemzése

Állomány használata; Felsőoktatási könyvtár; Helyben-olvasás; Kölcsönzés; Könyvtárközi kölcsönzés; Statisztika

Napjainkban a felsőoktatási könyvtárak többségében csökkenő tendenciát mutatnak a kölcsönzési statisztikák, ám a vizsgálatok ritkábban veszik figyelembe a helyben használatot. A New Jersey-i Seton Hall Egyetem egyéves, 2016-ban publikált pilot kutatása kimutatta, hogy bár kétségtelen a kölcsönzések számának visszaesése, a helyben használat jelentős mennyiségben (kb. 30%) hozzájárul az állomány forgalmazási statisztikájához. A cikk az egyetem Walsh Könyvtárában 2015 és 2018 között történő dokumentumforgalmazást (helyben használatot és kölcsönzést egyaránt) vizsgáló kutatás eredményeit ismerteti, a könyvtári törzsgyűjteményre és a referenz gyűjteményre szorítkozva (azaz nem tér ki a folyóiratok, a különgyűjtemények és a kötelező irodalom használatára).

A kutatáshoz az adatokat az OCLC *WorldShare Management System* integrált rendszer éves összesítései, valamint a könyvtárosok helyben használatot mérő statisztikái szolgáltatták. Az adatokat Excelben elemezték a könyvtár gyűjteményrészei, olvasói csoportok és tárgyi osztályozás szerint. A négyéves periódus során a teljes dokumentumforgalmazás 37%-kal esett vissza (15 383-ról 9624-re). A dokumentumforgalmazás évről évre csökkent; a törzsgyűjtemény kölcsönzése összesen 23%-kal esett vissza, a törzsgyűjtemény helyben használata 66%-kal, a referenz művek (helyben) használata pedig 79%-kal. Míg a forgalmazott könyvek aránya 2015-ben 3,9%-ot tett ki a teljes vizsgált állományon belül, ez a szám 2018-ban már csak 2,5% volt. A négy év alatt összesen 30 746 egyedi címet kölcsönöztek a törzsgyűjteményből, 11 249 törzsgyűjteményi címet helyben használtak, és 406 referenz művet olvastak helyben. Az összes regisztrált dokumentumforgalmazásnak a helyben használat 26,5%-át tette ki.

A nyomtatott könyvekkel párhuzamosan 2015 és 2018 között az *EBSCO Academic eBook* és a *ProQuest Academic Complete* e-könyv-gyűjteményeiben is jelentősen csökkent a használat mértéke: 23%-kal, illetve 32%-kal.

Olvasói csoportok tekintetében leginkább (34%-kal) az alsóbbéves hallgatók körében esett vissza a kölcsönzések mértéke; legkevésbé a könyvtárközi kölcsönzések száma csökkent, így ezek 2018-ban már az összes kölcsönzés 38%-át tették ki.

Ami a témakört illeti, a törzsgyűjtemény kölcsönzési adataiban a legtöbb területen csökkenő tendenciát figyeltek meg, kivéve az általános műveket, amikor 2017-ben e kis gyűjteményrésznek egy megközelíthetőbb helyre való áthelyezése 71%-kal növelte a használatot. Kis mértékben szintén növekedett az üzleti (+19%), az oktatási (+10%) és a politológiai (+4%) tárgyú könyvek kölcsönzése. Nagyobb tudományterületek szerint vizsgálva a számokat, a társadalomtudományi művek kölcsönzése viszonylag egyenletesnek tekinthető, ellenben a műszaki-természettudományi és a bölcsészettudományi művek kölcsönzési adatai egyaránt közel 30%-kal csökkentek. (A bölcsészettudományi művek teszik ki a törzsgyűjtemény kétharmadát.)

Helyben használat esetén a törzsgyűjteményben az általános műveknél mérték a legjelentősebb csökkenést, szöges ellentétben e gyűjteményrész kölcsönzési statisztikájával. A történeti, jogi, hadtörténeti és gyógyászati témájú könyvek helyben használata is jelentős mértékű, több mint 75%-os csökkenéssel járt. A főbb tudományterületeket tekintve a társadalomtudományi és műszaki-természettudományi művek helyben használata a töredékére, a bölcsészettudományi műveké közel az egyharmadára esett vissza. A referenz gyűjtemény (helyben) használata is drasztikus visszaesést mutatott (elsősorban a műszaki-természettudományi területen), bár itt maga az állomány mérete is csökkent az apasztásoknak és áthelyezéseknek köszönhetően.

Annak érdekében, hogy megvizsgálják, hogy a dokumentumhasználat visszaszorulása összhangban van-e a könyvtárlátogatások számának és az egyetemre beiratkozó hallgatók létszámának változásával, ellenőrizték a beléptetőrendszer és a beiratkozások adatait. Az eredmények nem támasztották alá a hipotézist: a beiratkozók száma még növekedett is (4%-kal), a könyvtárlátogatások száma pedig jóval csekélyebb mértékben (17%-kal) csökkent, mint a dokumentumforgalmazásé.

2018 elején az új könyveket – amelyeket fizikailag is külön helyeztek el – különálló elhelyezés megadásával kezdték el katalogizálni az integrált rendszerben, így egyedileg tudtak statisztikát készíteni róluk. Az év során beérkezett 1151 új könyv 14%-át (159 db) kölcsönözték ki, és 10,5%-ukat (121 db) használták helyben. 2018-ban tízszer jobb volt új könyvek kölcsönzési kihasználtsága (24%), mint a vizsgált állomány többi részéé (2,4%). Az új állományrész elsősorban az oktatók körében bizonyult népszerű-

nek, hozzájuk kötődött az új könyvek kölcsönzéseinek 33%-a.

Az adatok egyértelműen kimutatják, hogy a könyvtárhasználat visszaesése nem a könyvtári e-könyvek számlájára írható, és az egyetem demográfiai változásaival sem áll kapcsolatban. A szerzők feltételezik, hogy a használat csökkenése az alsóbbévesek olvasási szokásainak megváltozásával, valamint a kurzusok olvasmánylistáin szereplő kevesebb könyvvel lehet összefüggésben. A gyűjtemény használatát aktív figyelemfelkeltés (pl. feltűnően kihelyezett új könyvek, olvasásnépszerűsítő kampányok) segítségével, továbbá a fizikai és virtuális böngészés megkönnyítésével lehet serkenteni.

(Bódog András)

Lásd még 62

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

Lásd 38, 64

Tájékoztatói eszközök

39/2021

BAYER, Ulrike: 1969/2019 : 50 Jahre nationalbibliographische Erfassung der Drucke des 16. Jahrhunderts im deutschen Sprachraum : ein Einblick in die VD 16-Arbeitsstelle In: Bibliotheksmagazin. – (2020) 2., p. 65–68.

1969–2019: 50 éves a német nyelvterületen készült XVI. századi nyomtatványok bibliográfiai számbavétele – bepillantás a VD 16 munkálataiba

Adatbázis; Antikva; Antikva-bibliográfia; Digitalizálás; Együttműködés -belföldi; Nemzeti bibliográfia; Régi és ritka könyvek; Retrospektív bibliográfia

Az ötvenedik évforduló jó alkalom arra, hogy szó essen a legkorábbi retrospektív nemzeti bibliográfiai projektről, melynek eredménye 25 kötetben látott napvilágot (*Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des XVI. Jahrhunderts: VD 16*, 1983–2000). Az anyag immár adatbázisban is hozzáférhető a <https://www.bsb->

muenchen.de/kompetenzzentren-und-landesweite-dienste/kompetenzzentren/vd-16/ címen.

50 év után is jelentenek be még ismeretlen nyomtatványokat a müncheni központi szerkesztőségbe, így 2018-ban az *Anhaltische Landesbucherei Dessau* a *Wittenberger Gesangbuch* két példányát (III. György dessauai őrgróf könyvtárából), vagy a Poznańi Egyetemi Könyvtár a *Melchior Sachse* erfurti nyomdájából származó *Jesus Sirach [Ben Szira]* ismeretlen változatát; sok új nyomtatványt jelentett be a koblenzi Gorres Gimnázium Alapítvány könyvtára is, például egy eddig ismeretlen Terentius-kiadást (*Melanchthon* kommentárjaival). A mai napig 352 könyvtár jelentett be unikumot, illetve hasonlított be anyagát a VD 16-ban. Minél szélesebb a vonzáskörzet – beleértve az iskolai és egyházi könyvtárakat vagy az arisztokraták könyvtárait –, annál előbb pótolhatók a hiányok, melyek a fő projektszakaszban részt vevő nagykönyvtárak (*Bayerische Staatsbibliothek München*, *Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel*, *Forschungsbibliothek Gotha*) állományának korlátaiból fakadnak.

A VD 16 munkájába való bekapcsolódást nemcsak a VD 16 adatbázis egyszerű hozzáférhetősége könnyíti meg, hanem a címleírásokhoz tartozó digitalizált példány is. Ez lehetővé teszi a VD 16-ban szereplő tétel és a saját példány összevetését, nemcsak a régi könyvekkel foglalkozó könyvtárosok, hanem az önkéntesek számára is, akik egy rövid képzést követően be tudják jelenteni a címeket. (A VD 16-központtól a kérdéseikre gyorsan választ kapnak, illetve a bibliográfiai leíráshoz szükséges adatokat vagy képeket is elküldik nekik.) A könyvek kézbevétele elkerülhetetlen, mert csak így lehet megbízhatóan leírni a kiadás-változatokat. A könyvtárak minden „rendellenességet”, eltérést, illetve új változatot, valamint a kiemelt fontossággal bíró oldalak másolatát beküldik a VD 16-központba a magyarító információkkal együtt; ez szavatolja a bibliográfiai adatbázis magas minőségét. A DFG digitalizálási programja (*Digitalisierung der in nationalen Verzeichnissen VD 16 / VD 17 nachgewiesenen Drucke*) új lendületet adott a VD 16-nak. Nyilvántartásai megbízható alapot biztosítanak a kooperatív digitalizálás keretében a prioritások kijelöléséhez és a munkamegosztáshoz. A digitalizálási szándék feltüntetése a VD 16 adatbázisban 2006-tól lehetséges annak érdekében, hogy elkerüljék a többszörös digitalizálást. Az adatbázis 70 000 tételéhez tartozik immár legalább egy digitális reprodukció; az azonosító VD 16-számokhoz kapcsolt URN/URL-ek automatikusan bekerülnek a VD 16 adatbázisba, így

a digitalizált példányok elérhetővé válnak a címleírások alatt sorakozva. (A nemzeti bibliográfia célja a címek listájának teljessé tétele, nem a létező összes példány számbavétele.)

Amióta a VD 16-ot az ALEPH rendszerbe migrálták, az állományadatok, illetve az URL/URN-ek Excel- vagy Word-fájlokban gyűjthetők és beküldhetők „egy gombnyomással”. Bármennyire időtakarékos is ez a módszer, nagy odafigyelést igényel az adat-szolgáltatók részéről, mivel az adatokért a bejelentő könyvtár a felelős.

A nyomtatott VD 16-ban a „vezető példány” egy fototechnikai másolaton, a bal alsó sarokban szerepel. Ez az információ az adatbázisban nem érhető el egykönnyen, ezért időről időre érdemes elővenni a nyomtatott VD 16-ot. Sajnos az egységesített címek sem követhetők az adatbázisban úgy, mint a nyomtatott bibliográfia mutatóiban. Az adatmodellváltásnak köszönhetően azok a (nem önálló) művek, amelyeknek önálló leírása volt a nyomtatott bibliográfiában, az adatbázisban integrálódtak a vonatkozó tételbe, és csak a lábjegyzetekben találhatók meg.

Speciális adatbázisként a VD 16-ot is többször kellett frissíteni és a tágabb „környezet” igazítani. Az RDA-val összefüggésben és a MAB-ról a MARC-ra történő áttérés miatt változások várhatóak a terminológia terén, illetve kívánatos a kapcsolódás az egységesített besorolási adatokhoz (az egységesített személynevekhez már 2006-ban csatlakoztak, de a kiadóhelyek/nyomdák esetén megtartják a VD 16-beli megoldásokat).

(Murányi Lajos)

40/2021

HOLLENDER, Martin: Spröde Anmutung, goldener Inhalt: Personalbibliographien In: Bibliotheksmagazin. – (2020) 2., p. 53–56.

Visszafogott külső, arany tartalom: a személyi bibliográfiák

Általános tudományos könyvtár; Bibliográfia; Biobibliográfia

A Berlini Állami Könyvtár (*Staatsbibliothek zu Berlin – Preussischer Kulturbesitz*) vezető munkatársa cikkében a személyi bibliográfiákról ad áttekintést, elsősorban könyvtára állományából vett, illetve *Heinrich Heine*-vel kapcsolatos példákkal. Míg egy író életműve a szubjektív személyi bibliográfia tár-

gya, az életrajzáról szóló tanulmányokat az objektív személyi bibliográfia tárja fel – bár a személyi bibliográfiák többnyire „a kettőt egyben” kínálják. A személyi bibliográfia tartalmazza a kiadásokat – az egyes műveket és a gyűjteményes kiadásokat –, a leveleket, fordításokat, az emlékművek irodalmát, az adott személynek ajánlott vagy róla írt verseket stb., ezt követi a róla szóló irodalom (általános irodalom, emlékbeszédek, az illető munkássága, világképe, kortársaihoz és az egyes országokhoz, városokhoz fűződő kapcsolatai stb.).

Jellemző, hogy egy kiemelkedő személyiségnek nemcsak többkötetes, hanem többféle bibliográfiát is szentelnek (időrendi, betűrendes, tartalmi alapon szerkesztett). Érdemes a kultúrtörténet nagyjai esetében egyes részterületekre koncentrálni, például a fordításokra (pl. *Sherlockiana 1894–1994. Eine Bibliographie deutschsprachiger Sherlock-Holmes-Veröffentlichungen*), egyes kérdések irodalmára (pl. *Dickens and gender*), vagy egy időszakra (pl. *Hamlet in the 1950s*), esetleg csak a recepciótörténetre (pl. *Christopher Columbus in world literature. An annotated bibliography*), de a bibliográfia lehet regionális jellegű is (pl. *Die chinesischsprachige Hegel-Rezeption von 1902 bis 2000. Eine Bibliographie*). Az évek alatt a Staatsbibliothekben a személyi bibliográfiákat mindig a teljesség igényével gyűjtötték. Az *Unter den Linden*en lévő épületben az emberi kultúra kezdeteitől (pl. *Pythagoras. An annotated bibliography*) a modernitásig tartó időszaknak 3500 személyi bibliográfiája, a Potsdamer Straßén a modernség idejének és a jelen kornak 2700 személyi bibliográfiája van. (Pl. a „D” betűnél található az *Unter den Linden*en Dante, Diderot, Descartes, Alexandre Dumas, Dürer, Dosztojevszkij, Dimitrov és Dreyfus, a Potsdamer Straßén pedig Marguerite Duras, Jacques Derrida, Willi Daume, Walt Disney, Alfred Döblin, James Dean és Eugen Drewermann.) Növekszik az egy-egy nagy alkotóról szóló bibliográfiák száma is: Nietzsche-ről 14, Kierkegaardról 16, Goethéről 27, Shakespeare-ről közel 100 kötet szól. (Mivel a nők mindig is alulreprezentáltak voltak a férfiak uralta irodalomban és tudományban, kevés bibliográfia készült nőkről, de Helene Lange, Maria Montessori, Henriette Davidis, Christine de Pizan, Hildegard von Bingen, Joanne K. Rowling, a Bronte nővérek, Selma Lagerlöf és Christa Wolf rendelkezik személyi bibliográfiával.) A Kelet-Európa-olvasóteremben 1300, a Térképtár olvasójában 214, az Orientalisztika olvasóteremben 330, a Gyermek- és ifjúsági irodalom olvasótermében 150 kötetet helyeztek el. A könyvtár

személyibibliográfia-gyűjteménye mindent egybevetve összesen közel 8000 kötetet számlál, melyek a műfajból fakadóan csak a művek címet, kiadási évét, a megjelenés helyét és az oldalszámot tartalmazzák. A személyi bibliográfiák túlnyomó része azonban nem önálló, hanem „rejtett”, azaz gyűjteményes kötetben (pl. egy évfordulóra megjelent *Festschrift*ben) vagy folyóiratokban jelenik meg. Vannak alkotók, akiknek munkája kiemelkedően fontos a kutatás szempontjából, mégsem részesültek abban a szerencsében, hogy valaki feldolgozza írásait, mert a bibliográfiakészítés fáradságos és időigényes munka. (Ugyanez igaz a használókra is: a bibliográfiák átfogó feldolgozása unalmas és nehézkes a legtöbb kutató számára a sok rövidítés, szimbólum és hivatkozás miatt.) Másokról viszont, akikről nem is gondoltuk volna, komoly bibliográfiák készültek. Annak, hogy valakiről miért születik bibliográfia, időnként van (tudománytörténeti) jelentősége és hatása. (Pl. sok kisebb költőt, vagy egykori nagyokat, akiket már elfelejtett az olvasóközönség, kiválóan feldolgoztak bibliográfiai szempontból.) A személyes elkötelezettség, valamint a kitelepítettek és elűldözöttek által képviselt német kulturális örökség kutatásának törvényi és pénzügyi támogatása is szerepet játszhat a bibliográfiakészítésben.

A nyomtatott bibliográfiák fénykora már a múlté, hiszen aligha lehetne könnyebben, jobban és gyorsabban elkészíteni egy bibliográfiát, mint elektronikus formában: a digitális bibliográfia kereshető, javítható, frissíthető, és feleslegessé teszi a terjedelmes név- és tárgymutatókat. Ezért nem meglepő, hogy az *Arisztotelészről* és *Spinozáról*, *Dantéről* és *Goethéről*, *Hölderlinről* és *Shakespeare-ről* szóló személyi bibliográfiák ma már csak elektronikus formában készülnek (pl. *World Shakespeare bibliography online*). (A cikket illusztráló bibliográfiák között szerepel az *Ady-bibliográfia 1896–1977 is*.)

(Murányi Lajos)

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

41/2021

LENSTRA, Noah – OGUZ, Fatih – DUVALL, Courtney S.: Library services to an aging population : a nation-wide study in the United States. – Bibliogr. In: Journal of librarianship and information science. – 52. (2020) 3., p. 738–748.

Könyvtári szolgáltatások egy elöregedő társadalom számára: országos hatókörű felmérés az Egyesült Államokban

Általános helyzetkép; Felmérés; Idős olvasó; Közművelődési könyvtár; Szolgáltatások

A tanulmány egy országos felmérés keretében vizsgálta, hogy az egyesült államokbeli közkönyvtárak milyen könyvtári szolgáltatásokat és programokat kínálnak az elöregedő társadalom számára.

Az amerikai statisztikai hivatal adatai szerint 1960 és 2010 között a 0–18 éves korosztály részaránya 36%-ról 24%-ra csökkent, miközben a 65 évesnél idősebbek aránya 10%-ról 13%-ra nőtt. A hivatal számításai szerint a jelenlegi trendek alapján a fiatalok aránya 2050-ben valamivel magasabb lesz, mint az időseké, 2100-ra azonban a 65 évnél idősebbek aránya meghaladja majd a 18 év alattiakét. Az amerikai társadalom mediánéletkorának növekedésével a könyvtáraknak is alkalmazkodniuk kell a változó társadalmi elvárásokhoz.

A szerzők a 2012-es országos közkönyvtári felmérés (*Public Library Survey*) elérhető adatait (IMLS, 2015) felhasználva, egy tisztított, 9287 amerikai közkönyvtár adatait tartalmazó adattáblából randomizálással képeztek mintát. A kapcsolattartási információk szűrését követően a végső halmaz 893 elemből állt; a 2015 júniusa és augusztusa között zajlott online kérdőíves felmérés során végül 231 értékelhető választ gyűjtöttek be a könyvtárvezetőktől. Az eredményeket a 2010-es amerikai népszámlálás adataival is összevetették. Négy településtípus (városi – *city*, elővárosi – *suburban*, kisvárosi – *town*, vidéki – *rural*) szerint vizsgálták a könyvtárakat; a válaszadók rendre 8%-ot, 27–27%-ot és 38%-ot képviseltek. A mintában reprezentált megyék átlagos mediánéletkora 40,4 év, a 62 évesnél idősebbek aránya pedig 19% volt; ezzel szemben az országos mediánéletkor és a 62 évesnél idősebb lakosság aránya a népszámlálási adatok szerint ennél alacsonyabb (37,8 év és 18,5%) volt. Azaz a kérdőívet kitöltő könyvtárak az amerikai átlagnál idősebb olvasókört szolgálnak ki, a szerzők szerint feltehetőleg ez is közbejárt abban, hogy részt vettek a kutatásban. A vidéki és kisvárosi intézmények a városi és elővárosi könyvtárakkal szemben a felmérés alapján magasabb mediánéletkorú és nagyobb arányban 62 évesnél idősebb populációt szolgált ki.

A felnőtteknek szóló programok aránya a település típusától függetlenül közel azonos szinten (25,9–

31,2%) mozgott. A válaszokból kitűnik, hogy az idősebb generáció számára a városi és az elővárosi közkönyvtárak szerveztek nagyobb eséllyel célzott programokat (havonta legalább egyszer rendezett ilyen a városi könyvtárak 73,7%-a, az elővárosi könyvtárak 66,7%-a, a kisvárosi könyvtárak 47,5%-a és a vidéki könyvtárak 48,8%-a). Életkor szerinti megoszlás tekintetében az USA „fiatalabb” megyéinek közkönyvtárai nagyobb eséllyel kínáltak idősekre szabott programokat, mint a magasabb mediánéletkorú és nagyobb 62 év feletti lakossággal bíró megyékben található könyvtárak.

A kitöltőknek egy ötelemes Likert-skálán kellett jelezniük, hogy intézményükre mennyire voltak igazak a felsorolt megállapítások az idősek megfelelő ellátásáról (pl. számítógépek, könyvtári tér, önkéntességi lehetőségek, könyvklubok biztosítása), illetve az időseknek szánt speciális szolgáltatások rendelkezésre állásáról. Míg az előbbi szolgáltatáscsoport általában jelen volt a közkönyvtárakban, az időseknek szánt speciális szolgáltatásokról már megoszlottak a válaszok.

A különböző tényezők vizsgálatával a szerzők a válaszadó intézmények között négy főbb könyvtártípust azonosítottak:

1. mindenki, így az idősek számára is alapvető szolgáltatásokat nyújtó könyvtárak;
2. kimondottan az idősek számára kiterjesztett alapvető szolgáltatásokat nyújtó könyvtárak;
3. az idősek kiszolgálására már felkészült könyvtárak;
4. kimondottan az idősek számára célzott programokat kínáló könyvtárak.

Az amerikai közkönyvtárak által az időseknek nyújtott célzott programok és szolgáltatások heterogén képet mutatnak: míg egyes könyvtárak heti rendszerességgel kínálnak efféle lehetőségeket, addig mások egyáltalán nem. A társadalom elöregedéséből fakadó jelen- és jövőbeli kihívások és lehetőségek vizsgálatára további PEST-analízis (a politikai, gazdasági, társadalmi és technológiai környezet figyelembevétele) lenne szükséges, emellett a könyvtárosok (tovább)képzése is elengedhetetlen az idősek megfelelő könyvtári ellátására.

(Molnár Bence)

Lásd még 57

Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek

Általános kérdések

Lásd 8

Hálózatok, regionális rendszerek

Lásd 25, 54

Szakterületi tájékoztatási rendszerek

Lásd 7, 52

Kutatás és termelés információellátása

42/2021

TZANOVA, Stefka: Changes in academic libraries in the era of Open Science. – Bibliogr. In: Education for information. – 36. (2020) 3., p. 281–299.

Változások a felsőoktatási könyvtárakban a nyílt tudomány korában

Adatfeldolgozás; Elektronikus könyvtár; Felsőoktatási könyvtár; Hozzáférhetőség; Kutatás információellátása; Tudományos kutatás

A nyílt tudomány (*open science*) magában foglalja a publikációkhoz való nyílt hozzáférést, a nyílt kutatási adatokat, a nyílt forráskódú szoftvereket, a nyílt együttműködést, a nyílt lektorálást, a nyílt oktatási forrásokat, a nyílt hozzáférésű monográfiákat, az ún. civil tudományt, valamint a kutatás közösségi finanszírozását.

A felsőoktatási könyvtáraknak szolgáltatásaik körének kiszélesítése mellett új szerepeket és felelősségeket is adaptálniuk kell. Ide tartozik a kutatási adatok kezelését támogató modellek kidolgozása, a mun-

katársak szakismeretének adattudományi témákkal történő bővítése, továbbá a könyvtári szolgáltatások integrálása a kutatási és oktatási folyamatba. Ezen a téren számos lépést tettek előre a New York-i Városi Egyetem (CUNY) könyvtárai is.

A nyílt és reprodukálható kutatási gyakorlatok elősegíthetik a tudományos eredmények újrafelhasználását, aminek révén felgyorsulhatnak a jövőbeni felfedezések. A tudományos ismeretek terjesztésének jelenlegi rendszere azonban nem szolgálja a tudomány nyilvános jellegét: az előfizetési modell miatt a publikált cikkek közel 75%-a fizetőfalak mögött van. Az adatok és metaadatok hozzáférhetőségét tekintve sincs konszenzus, ráadásul az adatgyűjtési folyamatok eltérnek egymástól a különböző tudományterületeken. Jellemzően nem teszik közzé a félresikerült kísérleti eredményeket, a hibás hipotéziseket és az egyéb kutatási „melléktermékeket” sem. A nyitottság viszont befolyásolni tudja a tudás létrehozását és az ismeretek terjesztését is. A nyílt tudomány ilyen módon lehetővé teheti azt, hogy szélesebb társadalmi csoportokat vonjunk be a tudományba, ami pozitív hatást gyakorol a tudományos műveltségre, ezáltal egyes közpolitikai kérdésekre (pl. klímaváltozás) is. A nyílt tudománnyal kapcsolatos elképzelések megjelenése nemcsak az információs technológiák és a számítógépek fejlődésének köszönhető (soha nem látott adatmennyiségekkel), hanem a kutatási folyamat változásainak, valamint a kollaboratív és interdiszciplináris kutatás iránti növekvő igénynek is a következménye. A nyílt tudomány megvalósítása ugyanakkor jelentős politikai támogatást és a jogszabályi rendszerek harmonizálását igényli (ld. EU: *European Open Science Cloud*, USA: *Open Science Chain*), és társadalmi-kulturális változásokat is feltételez. A nyílt tudomány nemcsak a tudáscsere alternatív formáit jelenti, hanem több is ennél, célja ugyanis a tudományos kutatás alapelveinek helyreállítása, a kommunikáció körének kiterjesztése és az ismeretek gyarapodási sebességének maximalizálása a társadalom javát szolgálva.

A felsőoktatási könyvtárak szerepköre bővíthet azal, hogy a különféle intézményi modelleket aktívan támogatják, ami feltételezi, hogy a kutatói közösség egyedi igényeinek megfelelő, személyre szabott adatmegosztási szolgáltatások álljanak rendelkezésre.

A kutatóegyetemeken dolgozó könyvtárosoknak lehetőségük nyílhat arra, hogy a kutatócsoportok és az egyének között közvetítőkké váljanak intézményükön belül és azon kívül is. Ez magában foglalhatja a tanszékek és más szervezeti egységek dokumentációjának (adatkezelési, felhasználási szerződéseinek stb.) elkészítését is. Mindennek érdekében a könyvtárosoknak el kell sajátítaniuk a projektek irányítására és a tudományterületektől független digitális gyűjtemények létrehozására vonatkozó gyakorlati készségeket. A nyílt hozzáférésű intézményi adattárak kiépítésével és fenntartásával az egyetemi könyvtárak saját intézményeik (publikált és publikálatlan) kutatási eredményeinek teljességét is elérhetővé tehetik, legyen szó tudományos publikációkról vagy a könyvtárakban gondozott kutatási adatokról. A CUNY nyílt hozzáférésű intézményi repozitóriuma példának okáért immár 600 TB-nyi adatrepozitóriummal egészül ki.

Említést érdemel, hogy számos fontos és gazdag adattárolmány olyan projekt eredménye, amelyben amatőr kutatók működtek közre. (A CUNY vezeti például az AREM – *Authentic Research Experience in Microbiology* nevű városi mikrobiológiai projektet.) Ellentétben azzal, amit sokan feltételeznének, ezeknek a projekteknek jellemzően magasak a költségeik, és az önkéntesek által gyűjtött adatok csak korlátozott mértékben tehetők hozzáférhetővé. Kiemelhető az is, amit a globális biodiverzitást vizsgáló GBIF (*Global Biodiversity Information Facility*) projekt mutat: itt ugyanis az állampolgári közreműködés révén létrejött adattárolmányok mindössze 10%-ot tettek ki, viszont az összes megfigyelés 60%-a nekik volt köszönhető.

(Koltay Tibor)

Lásd még 5, 13, 18, 48, 53, 58, 67

Oktatás információellátása

43/2021

DE JONG, M. – MUNNIK, M. E. – WILL, N. U.: Innovation opportunities for academic libraries to support teaching through open education : a case study at TU Delft, the Netherlands. – Bibliogr. In: New review of academic librarianship. – 25. (2019) 2-4., p. 392–407.

A felsőoktatási könyvtárak innovációs lehetőségei az oktatás támogatására a nyílt oktatási tartalmakon keresztül: a holland Delfti Műszaki Egyetem esettanulmánya

Egyetemi oktató; Felsőoktatási könyvtár; Hozzáférhetőség; Kiadói tevékenység -könyvtárban; Oktatás információellátása; Szerzői jog; Tankönyv

A nyílt oktatás (*Open Education*, OE) alkalmazásának egyik legismertebb korai példája az *OpenCourseware* program elindítása volt 2002-ben a Massachusettsi Műszaki Egyetemen (MIT). Ennek keretében az MIT repozitóriumot tervezett a digitális tananyagokhoz, és nyílt licencekkel szolgáltatva azokat. Azóta intézmények százai követték a példát saját OE-kezdemenyezésekkel; közülük sokan csatlakoztak az OE-intézmények és szervezetek hálózatahoz, a Nyílt Oktatási Konzorciumhoz (<https://www.oeconsortium.org>). A programok középpontjában általában a nyílt oktatási tartalmak (*Open Education Resources*, OER) állnak, melyek szolgáltatásakor arra kell törekedni, hogy a tartalmak szabadon hozzáférhetővé váljanak a hallgatók számára, és az oktatók a saját oktatási gyakorlatukba is be tudják illeszteni azokat. E folyamat támogatása érdekében az oktatási tartalmakat *Creative Commons* licencekkel kell közzétenni.

A holland Delfti Műszaki Egyetem könyvtára esettanulmányt készített a nyílt oktatási tartalmak könyvtári támogatásáról. Annak érdekében, hogy segítsék az OER oktatói adaptálását, a projektbe olyan szakembereket hívtak meg, akik „oktatási innovátorként” jellemezhetők. A pilot program a nyílt tankönyvek előállítására összpontosított. A könyvtárosok a résztvevőket sablonokkal látták el a saját tankönyvük tervezéséhez, emellett a szerzői jogi kérdésekben és a tankönyv nyílt licenccel történő publikálásával kapcsolatban is adtak tanácsokat. A szövegjavítást és a formázást egy professzionális szerkesztő végezte el a kéziraton. Az elkészült tankönyvek ISBN-nel és DOI-val ellátva jelentek meg a Delfti Műszaki Egyetem nyílt digitális platformján, amelyet a könyvtár rendszeresen karbantart. Az itt található tartalmak szabadon újrafelhasználhatók, letölthetők és kinyomtathatók.

A pilot program mérlege: 30 nyílt tankönyv tervezése indult el, amiből 1 év alatt 7-et publikáltak, ezek közül 1 egy tömeges nyílt online kurzushoz (*Massive Open Online Course*, MOOC) kapcsolódott. Mivel az oktatók által megfogalmazott akadályokra (pl. időigényesség, oktatási feladatok alacsonyabb presztízse a kutatással szemben) a könyvtár választ tudott adni és jó gyakorlatokkal tudott szolgálni, az esettanulmány eredményei azt mutatják, hogy az OE az alkalmazott léptékben sikeresen adaptálható felsőoktatási környe-

zetben. Azt tapasztalták, hogy az OE-gyakorlatok bevezetése akkor a leghatékonyabb, ha az egyetemi könyvtárosok egyénenként támogatják az oktatókat, és szolgáltatásaikkal, munkájukkal csökkentik a költség- és időbefektetést a számukra. Az elkészült tankönyvek könyvtár segítségével történő népszerűsítése emellett növelte az oktatók elismertségét és a dokumentumok letöltéseinek számát is.

Az oktatóknak nyitottaknak kell lenniük a nyílt oktatás módszereire és a nyílt oktatási tartalmak előállítására és alkalmazására az oktatási gyakorlatban, ez azonban intézményi szintű szemléletváltást igényel. A nagy léptékű OE-implementálás előfeltételezi a tartalmak megfelelő minőségét. Az oktatási tartalmak minőség-ellenőrzésének elvégzése nagy erőforrás-ráfordítást jelent a könyvtárosok számára; ehelyett inkább különböző automatizált keresőeszközök fejlesztésébe lenne érdekes bekapcsolódniuk. A metaadatok elemzésével is hozzájuthatnak minőségi attribútumokhoz, mint például a relevancia, a megbízhatóság, az érthetőség, a tartalom megfelelő szervezése (strukturálása), a szerkesztés egyszerűsége, a licenctípuson keresztüli nyitottság vagy a naprakészség.

A felsőoktatási könyvtáraknak fontos szerepük van az OE-közösségek kialakításában is, elsősorban a korai adaptálókra és az innovátorokra építve, vagy az oktatóknak tartott képzéseken keresztül. Az olyan külső tényezők, mint a tartalom, a közösség, a támogatás és a szabályozás, egyaránt hatnak az OE-gyakorlatok adaptálására. Hangsúlyozni kell, hogy a felsőoktatási könyvtárak együttműködések nélkül nem hajthatják végre az OE-gyakorlatok bevezetését. Az egyetemeknek – kormányzati támogatással – az OE módszereinek terjesztése érdekében nemzeti és nemzetközi szabályozások kidolgozásában is részt kell vállalniuk, új jutalmazó rendszereket kell kidolgozniuk az oktatók számára, és eljárásrendeket kell létrehozniuk a szerzői jogi és licenckérdések kezelésére.

(Szepesi Judit)

44/2021

FARROW, Robert – PITT, Rebecca – WELLER, Martin: Open Textbooks as an innovation route for open science pedagogy. – Bibliogr. In: Education for information. – 36. (2020) 3., p. 227–245.

A nyílt hozzáférésű tankönyvek használata mint a nyílt tudomány pedagógiájához vezető innováció útja

Didaktika -általános és középiskolai; Didaktika -felsőoktatási; Felsőoktatási könyvtár; Hozzáférhetőség; Oktatás információellátása; Oktatásügy; Tankönyv

A cikk az Egyesült Királyság szabad felhasználású tankönyvekkel (*open textbook*) kapcsolatos projektjének eredményeiről számol be, amely 2017 és 2018 között zajlott. A nyílt tudomány (*open science*) fogalmának nincs pontos meghatározása, ehelyett olyan törekvésekre utal, amelyek célja a kutatás elérhetővé tétele a társadalom minden szintjén – mindazonáltal ritkán esik szó a nyitottságról a pedagógia terén.

A tankönyvek óriási piacát egy maroknyi szereplő uralja, akik hatalmas profitra tesznek szert. (Az Egyesült Államokban a tankönyvköltségek az 1970-es évek óta több mint 1000%-kal nőttek.) A szabad felhasználású tankönyveknek ezzel szemben két fő előnyét is megkülönböztethetjük: az egyik a költséghatékonyság, amely főleg az alacsony jövedelmű diákok számára kedvező, a másik az oktatási innováció, amely támogatja a kísérletezést. Számos kutatás bizonyítja a szabad felhasználású tankönyvek és általában a nyílt oktatási tartalmak (*Open Educational Resources*, OER) gyakorlati hatékonyságát: e források használata jelentősen csökkenti a lemorzsolódást, javítja a tanulási eredményeket és a beiratkozási intenzitást azon szemeszterek alatt és után, amelyek során az OER-t alkalmazták. Egy becslés szerint az USA-ban és Kanadában 2018-ig 1 milliárd dollárnyi összeget spóroltak meg a tanulók, az intézmények és a kormányok az OER segítségével. Az Egyesült Királyságban némileg más a helyzet, mint Észak-Amerika esetében, ugyanis a UK-ban a tandíjak és a lakhatási költségek jelentenek nagyobb anyagi terhet a hallgatók számára, mint a tankönyv-árak, a tankönyvek kiválasztásánál pedig nagyobb szabadság érvényesül, illetve azok általában egy tágabb olvasmánylista részét képezik, amely cikkeket és egyéb forrásokat is tartalmazhat.

A 2017 májusától 2018 decemberéig tartó *UK Open Textbook* projekt irányítója az *Open Education Research Hub* volt a *The Open University* Oktatástechnológiai Intézetében. Az Egyesült Államokat az *Open Textbook Network* és az *OpenStax* képviselte a projektben. Az *Open Textbook Network* az amerikai felsőoktatási intézményeket támogatja a szabad felhasználású tankönyvek adaptálásában, tantárgyspecifikus workshopokat vezet, továbbá tagjai szakterületükön ellenőrzik a tankönyvek tartalmát. Az *OpenStax* tankönyveket mutat be szakkiállításokon és konferenciákon. Ez a két különböző módszer adta a keretet a pro-

jekt tevékenységéhez. A cél az volt, hogy értékeljék a marketingmegközelítéseket és az OER bevezetési stratégiáit, elsősorban a természettudományi-műszaki (STEM) területen. Konferenciákat, bemutatókat, workshopokat és egyéb eseményeket szerveztek, ahol többféle kapcsolódó kezdeményezéssel lehetett megismerkedni. A projektértékelés folyamatos volt, amihez felméréseket, a közösségi média elemzését, webanalitikát és teljesítménymutatókat használtak. Ami az Egyesült Királyság és Írország egyetemein tartott *Open Textbook Network*-workshopok eredményeit illeti, sokan fejezték ki lelkesedésüket a szabad felhasználású tankönyvek iránt, a nyílt oktatási tartalmak megjelentek az ajánlott olvasmányok listáin, valamint megnőtt a könyvtárakkal való együttműködés is.

A szakkiállításokon tartott *OpenStax*-bemutatók során kiderült, hogy az Egyesült Királyság oktatói és közoktatásban dolgozó tanárai általában nem ismerik a szabad felhasználású tankönyveket és az *OpenStax*-t, de pozitív visszajelzések érkeztek a tankönyvek minőségével és a források alkalmazásával kapcsolatban. Az *OpenStax* tankönyvek 2017. május 20-tól 2018. március 22-ig 11 467 egyesült királyságbeli webes megtekintést és 9994 PDF-letöltést értek el, ez 263%-os, illetve 120%-os növekedést jelent az egy évvel korábbi azonos időszakhoz képest.

A projekt esettanulmányokat is elemzett a nyílt tartalmak felhasználására (Birmingham Városi Egyetem, Stirlingi Egyetem, Nyugat-skóciai Egyetem, Sunderlandi Egyetem). Félig strukturált interjúkkal tárták fel a körülményeket (Ki? Mit? Mikor? Hol? Miért?), a tanuló/oktatóra gyakorolt hatást, a kihívásokat és a hasznosítható tanácsokat.

Az Egyesült Királyság felsőoktatása számos szempontból különbözik az észak-amerikai kontextustól, ami miatt a tankönyvek költsége nem jelent akkora motivációs tényezőt az OER-re való áttérésben. A szabad felhasználású tankönyvek adaptálása és testre szabása inkább fejlődési és innovációs lehetőség lehet a pedagógia számára. A projekt tanúsága szerint az oktatók, amint megismerkedtek a kezdeményezéssel, érdeklődésüket fejezték ki az OER és a szabad felhasználású tankönyvek bevezetése iránt. A folyamatban fontos szerepet kaphatnak a könyvtárak is; a széttagolt tevékenységeket érdemes lenne hálózatba szervezni workshopok és országos bemutatók segítségével.

A nyílt hozzáférés elfogadottsága – amelyet az Egyesült Királyság Kutatási Tanácsa (RCUK) és a kormányzat is támogat – modellül szolgálhat a szabad felhasználású tankönyvek számára, az olyan szempontok érvényesítésével, mint a nyitottság, a rugalmasság, a felhasználási és újrafelhasználási korlátozások eltörlése, a licencek kiterjesztése, az együttműködés, a kísérletezés vagy a repozitóriumok fejlesztése. Végezetül a szabad felhasználású tankönyvek használatát be lehetne emelni a kutatói és oktatói kiválósági, valamint tanulmányi sikerességi keretrendszerbe (REF, TEF) is.

(Szepesi Judit)

Lásd még 51

Közérdekű tájékoztatás

Lásd 18

Vezetés, irányítás

Általános kérdések

45/2021

HEIDE PETERSEN, Jakob – BOJER KOOISTRA, Rie: Rethinking libraries in the book business. – Bibliogr. In: Public library quarterly. – 39. (2020) 1., p. 64–88.

A könyvtárak újragondolása a könyvpiacón

Feladatkör; Igény; Közművelődési könyvtár; Marketing; Munkaszervezés; Tervezés; Városi könyvtár; Vezetés

Az ALA 2018-as jelentése felteszi a kérdést: könyvekben „utaznak”-e még a könyvtárak? Számos intézmény már a különféle szolgáltatásokra összpontosít a gyűjtemény helyett, de fontos, hogy tágabb

nézőpontból közelítsük meg a problémakört. A szerzők (a Koppenhágai Városi Könyvtár munkatársai) a piacorientált működésmód felől értelmezik a könyvtárak jelenlegi mozgásterét, lehetőségeit.

A könyvtárak társadalmi hasznosságát folyamatosan újra kell gondolni a gyors ütemben változó társadalmi környezet függvényében, amely magában foglalja a könyvtárak (főként a közkönyvtárak), a könyvek, illetve a tartalomipar köré szerveződő üzletág szféráját. A könyvtárak az embereket érő információs túlterhelődés miatt egy olyasfajta piaci környezet (az ún. figyelemalapú gazdaság – *attention economy*) szereplőiként találják magukat, ahol a cél a felhasználók figyelmének felkeltése és lekötése a számos egyéb konkurens időtöltési, információszerzési móddal szemben. A figyelemért való versenyben ráadásul egyre látványosabbnak, a szokványostól eltérőnek, élményszerűnek kell lenni. Ebből egyenesen következik, hogy a könyvtáraknak olyan piaci alapú logika szerint kell működniük, amely magas szinten integrálja a felhasználói szükségleteket és preferenciákat a könyvtári szolgáltatások és tevékenységek kialakításába. Mindehhez a szervezeti alapértékeket újra kell gondolni, és a gyűjteményszervezést, a rendezvényeket és a szolgáltatási kínálatot a használói igényekhez kell igazítani.

A könyvtár működésének középpontjában évszázadokig a tartalom állt. A hagyományos szemlélet azonban, amely a legfőbb értéknek a nehezen elérhető dokumentumokhoz való hozzáférés biztosítását tekintette, az új, figyelemért harcoló, információs túlterhelés által fémjelzett társadalmi környezetben már nem releváns. Ehelyett magas szintű élményt kell nyújtani a használóknak, célzott módon, a különféle célcsoportok szerint, kiemelkedő minőségű szolgáltatásokkal.

A könyvtári stratégiai szemléletnek három fő módozata különíthető el: a termékorientált, az eladásorientált és a piacorientált működés. A hagyományos termék-alapú megközelítés középpontjában a gyűjtemény áll. Később került előtérbe az eladásalapú szemlélet, amely a meglévő könyvtári szolgáltatások népszerűsítésére és eladhatóságára összpontosít. A piaci alapú szemlélet pedig mindent a felhasználói igények köré épít – ma már erre van szükség. A könyvtárosok hagyományos közvetítő szerepét piaci szereplők vették át (*Google, Amazon*), ezért a pusztán hozzáféréseken túl más értékeket kell felmutatni a használók számára. A szerzők részletes képet adnak arról, hogy miként kell a szervezeti felépítést és kultúrát, a könyvtári szolgáltatásokat és tereket átformálni a piaci alapú

szemléletmód szerint. Egy öt fázisból álló iteratív folyamatot mutatnak be, amelyen meghatározott időszak alatt kell végighaladni (üzleti elemzés, a szervezeten belüli tudásmegosztás, a használói célcsoportok és a kezdeményezések meghatározása, szervezetfejlesztés, az eredmények értékelése). Ezt az öt lépésből álló átalakítási folyamatot hozzá lehet rendelni az összes könyvtári munkafolyamathoz (szolgáltatási koncepciók, gyűjteményszervezés, logisztika stb.), így szerves módon el lehet érni az egész könyvtári környezet ügyfélbarát, piaci alapú átfarmálását.

Ami a könyvtári kommunikációt illeti, az összes lehetséges hagyományos és online csatornát igénybe kell venni, szintén az ügyfélcsoportok igényeiből levezetett stratégiai terv gyakorlatba ültetésével. A könyvtár által gyűjtött adatok körét ehhez hasonlóan nem a gyűjteményhez kötve szükséges meghatározni, hanem oly módon, hogy minél inkább segítsék a használói célcsoportok igényeinek felismerését, a következtetések további finomítását. A szervezeten belüli rugalmas, célorientált együttműködés is kulcskérdés. Itt is a használói igények szerinti szolgáltatásalakítás az elsődleges; az, hogy a kitűzött szakmai feladatokat milyen szervezeti keretek között látják el, másodlagosnak számít.

A tanulmány konkrét példákkal is szolgál a Koppenhágai Városi Könyvtár különféle munkafolyamatainak átalakításán keresztül. Példának okáért amint látták, hogy nagy igény mutatkozik a gyermekeknek szóló dokumentumokra (2018-ban a kölcsönzések 42%-át tették ki), növelték ezek arányát a beszerzések során. A rendezvények terén azt tapasztalták, hogy a használók által kezdeményezett/tartott programok túl szétartóak, ezért profiltisztítást terveznek. Végezetül meghosszabbították a nyitvatartási időt, de a reggeli és esti órákban nincs személyes referenzszolgáltatás, a használók ekkor (is) egy központi online felülethez fordulhatnak, ahol telefonon és e-mailben állnak a rendelkezésükre szakképzett könyvtárosok.

Egy összesítő ábra szemlélteti a Koppenhágai Városi Könyvtárban kialakított fő munkaköri területeket (tanulástámogató szakember, projektmenedzser, információs szakember, gyűjteményszervezési szakember, szolgáltatásokat gondozó szakember, kultúraközvetítő szakember, menedzsment szakember, adminisztrátor), hozzájuk rendelve a különféle (új) kulcskompetenciákat, készségeket, alapfeladatokat. A közkönyvtárak jelentős változásokon mentek keresztül az elmúlt 50 évben, de napjaink információs környezete még nagyobb kihívásokat támaszt. Már nem elegendők a használói igényfelmérések: a mód-

szeresen összegyűjtött információkat meg is kell osztani és ki is kell aknázni, a könyvtár összes funkcióját és alapértékeit egyaránt figyelembe véve. Ennek fényében elmondható, hogy a könyvtárak nem(csak) a „könyves üzletágban”, de az irodalmi, a tanulási és természetesen a humán üzletágban is „utaznak”.

(Németh Márton)

Lásd még 12

Tervezés

Lásd 14, 45, 50

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

46/2021

OZBURN, Lindsay – LUNDSTROM, Kacy: Who is tracking what and why? A process for centralizing the tracking of patron interactions. – Bibliogr. In: Journal of library administration. – 60. (2020) 4., p. 437–452.

Ki mit számol és miért? A használói interakciók nyomon követésének központosítása

Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Munkafolyamat; Munkaszervezés; Normatívák, mutatószámok; Olvasószolgálat; Statisztika

A cikk a Utah Állami Egyetem Merrill-Cazier Könyvtára adatgyűjtési folyamatának megújítását ismerteti. A hatékonyság növelése érdekében a könyvtár felvett egy értékelési koordinátort (*Assessment Coordinator*). Már ez előtt is kiterjedt adatgyűjtést végeztek, ám nem feltétlenül gondolták át alaposan, hogy milyen adatokat gyűjtsenek, miért, és hogyan használják fel azokat, így sok felesleges információhoz is hozzájutottak. A koordinátor első feladata az volt, hogy létrehozson egy központi mutatórendszer, amely a könyvtár három szolgáltatási pontjának interakcióit hivatott mérni: az összes tájékoztató/kölcsönző pultnál, a tantermekben, illetve a külső helyszíneken történő konzultációkat/interakciókat. Első lépésként az értékelési koordinátor és a könyvtári képzési koordinátor (*Library Instruction Coordinator*) azonosította az érdekelt feleket. Ezek a

könyvtáron belül a következők: tanszéki kapcsolattartók, az olvasószolgálat, a képzési csoport, a gyűjteményszervezési és tartalommegosztási részleg, a különgyűjtemények és levéltári anyagok részlege, a katalogizálási és metaadatolási részleg munkatársai, a digitális fejlesztések felelősei, valamint a könyvtár vezetése. Második lépésként vegyes összetételű munkacsoportot hoztak létre, amely brainstormingok során mérte fel a különböző szervezeti egységek igényeit és működési folyamatait. Ezután az alkalmazandó adatgyűjtő platformok kiválasztását mérlegelték a szoba jöhető szoftverek előnyeinek és hátrányainak feltérképezésével. A felesleges adatok azonosítása érdekében az értékelési koordinátor táblázatkezelőben vizsgálta a korábbi adatgyűjtési módszereket és eszközöket (*LibAnalytics*, *LibInsights*, *Trello*, *Google Űrlapok*, *Excel*, papír stb.), majd a munkacsoport összevetette a jelenlegi adatgyűjtési gyakorlatokat a felderített igényekkel, ezek alapján pedig finomhangolták a gyűjtendő adatok körét. Pilot programként először az olvasószolgálaton vezették be egy új űrlap használatát.

Végül 2019 nyarán élesítették az új űrlapok rendszerét, amelyekhez kitöltési útmutatókat is készítettek a kollégák számára. A három fő szolgáltatási helyhez 1-1 megújított statisztikai adatgyűjtő űrlap tartozik, melyeket az ott szolgálatot teljesítő könyvtárosoknak kell vezetniük. Az új munkafolyamat lényege, hogy a használókkal történő összes interakció adatai rögzítésre kerülnek, minden szolgáltatási ponton, függetlenül a könyvtáros személyétől.

A pultoknál történő interakciók adatgyűjtését a *Springshare LibAnswers/Ref Analytics* szoftverével végzik az új módszer szerint. Korábban a különböző pultok nem egységesen gyűjtötték az adatokat, sőt akadt olyan munkaállomás, ahol egyáltalán nem történt adatgyűjtés. Az új űrlap rövid és áttekinthető: tartalmazza a pult megnevezését, a használó típusát, a tájékoztatás típusát, a ráfordított időt és a kérdés formátumát.

A nem a pultoknál történő konzultációkhoz kapcsolódó adatgyűjtést a *Springshare LibInsights* szoftverrel végzik. Az itt használt módszer legfontosabb újítása, hogy képes jobban visszaadni a konzultációval eltöltött időt, ami akár több nap is lehet. Azt is rögzítik, honnan érkezett a használó vagy honnan irányították a konzultációra. Ezt az űrlapot nemcsak a tanszéki kapcsolattartó (*liaison*) könyvtárosok, hanem immár minden munkatárs használja a (külső) konzultációk nyomon követésére.

A harmadik adatgyűjtő űrlap az ACRL (Felsőoktatási és Tudományos Könyvtárak Egyesülete) által meghatározott elvek szerint a könyvtár formális (tantermi) képzési tevékenységére koncentrál. Ehhez is a *Springshare LibInsights* szoftvert választották. A legfőbb változtatás itt az, hogy inkább a képzési program tágabb értelemben vett adatait, semmint csupán a képzési részleg munkáját naplózzák. Ez az adatgyűjtés egyúttal a *Greater Western Library Alliance* (GWLA) konzorcium tanulmányi sikert mérő nagyszabású kutatásához is adatokat szolgáltat.

A projekt előtt a könyvtárban a statisztika és az értékelés érzékeny terület volt, amit a munkatársak hajlamosak voltak a munkájuk „megvédéseként” felfogni. Az értékelési koordinátor érkezése után sikerült az adatgyűjtést semlegesebben, egyúttal egységesebben kezelni, ami a remények szerint pozitív hatást gyakorol majd a könyvtár működésére. Megemlíthető továbbá – s ezt a tényt a munkacsoport is rendszeresen hangsúlyozza a vezetés felé –, hogy az új módszer a használói interakciókról gyűjt csak adatokat, és nem a könyvtári munka teljes egészének hatását méri. Az érintett felek igényeit figyelembe vevő, gondosan előkészített adatgyűjtés mindazonáltal hozzájárult az „értékelés kultúrájának” kialakulásához az intézményben.

(Bódog András)

47/2021

REID, Peter H.: How good is our public library service? The evolution of a new quality standards framework for Scottish public libraries 2012–2017. – Bibliogr. In: *Journal of librarianship and information science*. – 52. (2020) 3., p. 647–658.

Mennyire jó a közkönyvtári szolgáltatásunk? Egy új minőségmenedzsment-keretrendszer fejlesztése a skóciai közkönyvtárak számára, 2012–2017

Felmérés; Hatékonyság; Közművelődési könyvtár; Normatívák, mutatószámok; Rendszerelemzés; Szolgáltatások

A *Scottish Library and Information Council* (SLIC) a skót kormány által 1991-ben létrehozott független tanácsadó testület, amely könyvtári és információs szolgáltatásokkal foglalkozik. A szervezet 2005-re kidolgozta az első minőség-keretrendszert a skót közkönyvtárak számára, ez volt a *Public Library Quality Improvement Matrix* (PLQIM).

Egy pilot fázis és többéves eredményes használat után, 2012-ben a SLIC úgy döntött, hogy érdemes

átdolgozni a keretrendszert, részben a gazdasági és technológiai környezet megváltozása miatt, részben pedig azért, mert a könyvtárak „túl könnyen” jó eredményeket értek el a PLQIM-minősítéseken. 2013-ban kezdődött meg a keretrendszer felülvizsgálata. (Az időzítésben szerepet játszottak a fenntartói megszorítások is, illetve az ezek nyomán kibontakozó közéleti viták arról, mi tekinthető a könyvtári törvény által előírt „adekvát” szolgáltatásnak.) A kutatással egy munkacsoport volt megbízva, akik négy projektelt állítottak fel: a PLQIM szerint lezajlott minősítések áttekintését; a PLQIM alkalmazási folyamatának értékelését; a mutatók és szempontok alkalmazásának és relevanciájának felülvizsgálatát; végül ajánlások megfogalmazását ahhoz, hogy milyen elvek szerint lehessen továbbfejleszteni a keretrendszert és az eszközkészletet.

A PLQIM a következő minőségi mutatókat tartalmazza: 1. az információhoz való hozzáférés; 2. személyes és közösségi részvétel; 3. olvasói igények; 4. a tanulás segítése; 5. éthosz és értékek; 6. az erőforrások és a tér használata; 7. vezetés. A kutatás során a 2005–2012 közötti szakértői vizsgálati jelentéseket (57 db) elemezték és értékelték.

Az azonosított kérdésekről két fókuszcsoporthoz kérészt meg: a kiemelten érdekelt feleket (a vizsgált könyvtárak vezetőit) és a Robert Gordon Egyetem könyvtár-informatika mesterszakos hallgatóit mint a szakmához értő, de a folyamatban részt nem vevő, független szereplőket. A fókuszcsoporthoz felmérés azzal az eredménnyel zárult, hogy a PLQIM minőségfejlesztési elveinek hatékonyságához nem fér kétség, a minősítéseket pedig körültekintő adatgyűjtés előzte meg (dokumentációk és statisztikai adatok áttekintése, helyszíni látogatás, beszélgetés a könyvtár alkalmazottaival és egyéb érdekeltekkel). Mindazonáltal a szakértők által készített jelentésekből több alkalommal hiányoztak az egzakt adatokra való hivatkozások. A fókuszcsoporthoz és a kutatók is észrevételezték a minősítések „inflációját” az évek során: ami kivételesnek számított 2005-ben, az később általánossá vált, ami nem érdemelne feltétlenül „kiváló” minősítést. A szakértői vizsgálati jelentések minősítése hatfokozatú skálán történt (1: elégtelen – 6: kiváló); a többség 2009 előtt 3–5 közötti osztályzatot, 2009 után 4–6 közötti eredményt ért el. Ugyan mindenki szeretne jó minősítést kapni, de érdemes fontolóra venni, hogy azok a könyvtárak, melyek kevésbé jó értékelést kaptak, sokkal nagyobb fejlődést értek el később, mint azok, amelyek elsőre jó minősítést szereztek.

A PLQIM a benchmarking, a teljesítménymenedszment, a szolgáltatásfejlesztés és tervezés szempontjából egyöntetűen hasznos volt a könyvtárak számára, noha a felülvizsgálat tanúsága szerint a benchmarking nem mindig volt következetes. Emellett a 7 minőségmutatót többen túl soknak és körülményesnek ítélték; javaslat született a számuk 5-re való csökkentésére. Mérlegelve az eddigieket, a munkacsoport alapvetően pozitívan értékelte a PLQIM keretrendszer, mivel eredményorientált, önértékelést és szakértői értékelést is magában foglal, illetve állandó fejlődésre ösztönöz. Úgy vélték azonban, hogy szükség van az újrakalibrálására: az indikátorok megváltoztatására, a benchmarking szintek kortárs gyakorlatokhoz igazítására, a bizonyítékalapú minősítések nagyobb szerepére az összesítésekben, illetve a könyvtári szolgáltatások társadalmi értékének hangsúlyozására. Ezért a keretrendszer átdolgozták *How good is our public library service?* [*Mennyire jó a közkönyvtári szolgáltatásunk?*] címen. A legfontosabb változás, hogy immár öt minőségi mutatót tartalmaz: 1. az információhoz való hozzáférés; 2. olvasói élmény; 3. tanulási kultúra; 4. egyéni és közösségi elköteleződés; 5. jövőkép, stratégia és folyamatos fejlesztés. (Ezeket a mutatókat további építőelemekre bontják a keretrendszerben.) Ezen felül a hatfokozatú skálát úgy dolgozták át a kutatás nyomán, hogy a korábbi 6-os szint követelményeit az új 5-ös szint kritériumainak feleltették meg. Szorgalmazták a hároméves „gördülő” értékeléseket, illetve új űrlapokat hoztak létre az önértékeléshez és a szakértői értékeléshez. A kutatócsoport a minőségfejlesztési folyamat megújítása érdekében a következő területekre is kitért: más keretrendszerekkel való összehangolás (pl. EFQM); a könyvtárosok és a szakértők képzése; jó gyakorlatok megosztása.

A *How good is our public library service?* keretrendszer alapján az első (részleges) értékelés 2016-ban készült el. A gondolat, hogy a könyvtárak felmérjék és megmutassák, hogy mennyire hasznosak a szolgáltatásaik, kulcsfontosságú a folyamatosan változó fenntartói, pénzügyi környezetben. A könyvtári szolgáltatások minőségfejlesztésével kapcsolatos kutatással párhuzamosan – és azzal összefüggésben – elkészült a skót könyvtárak stratégiai terve is a 2015–2020-as időszakra vonatkozóan.

(Horváth Adrienn)

Pénzügyi és gazdasági kérdések

48/2021

THOMAS, Linda: Auf dem Weg zu 100 Prozent Open Access : fünf Jahre DFG-geförderter Publikationsfonds und die Entwicklung notwendiger Infrastruktur an der Universität Potsdam. – Bibliogr. In: Bibliotheksdienst. – 54. (2020) 7-8., p. 545–558.

Res. angol nyelven

Úton a 100%-os nyílt hozzáférés felé: a DFG által támogatott publikációs alap és a szükséges infrastruktúra kifejlesztésének öt éve a Potsdami Egyetemen

Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyvtár; Hozzáférhetőség; Költségvetés; Kutatás információellátása; Publikálás -tudományos kiadványoké; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

A Potsdami Egyetem 2015 óta rendelkezik a Német Kutatási Társaság (DFG) jóvoltából egy olyan pénzalappal, amely az egyetem munkatársainak publikációs tevékenységét támogatja. A 2020-ig tartó projekt során 12 megállapodást kötöttek tudományos kiadókkal, többek között annak érdekében, hogy a nyílt hozzáférésű publikálást támogassák, és elérjék annak minél nagyobb részarányát az intézmény publikációs termésében. (Ez a szám 2019-re meghaladta az 50%-ot.) A publikációs alapból közel 300 cikk megjelenését finanszírozták, összesen 424 265 euró értékben (cikkenként átlagosan 1500 euróval). A megállapodásoknak köszönhetően az intézmény jelentős kedvezményeket kapott a kiadóktól, így közel 90 ezer eurót takarított meg.

A projekt alkalmat adott arra, hogy elemezzék a Potsdami Egyetemhez kötődő szerzők publikációs tevékenységét, a pénzeszközök felosztásának modelljét, a nyílt hozzáférési (és hibrid publikálási) lehetőségek optimális megvalósulását, valamint a vonatkozó munkafolyamatokat.

A pénzügyi források elosztásának könyvtári modellje nem az egyes tudománysszakok nyomtatott dokumentumainak átlagáira épült, ahogy addig a gyarapítási keretek felosztásánál megszokott volt, hanem a hallgatók és a kutatók létszámára. Figyelembe vették az egyes tudományterületek igényeit is; a pénzeszközök virtuális allokációja a karok szerint történt.

A Potsdami Egyetemen a munkafolyamatokban a médiafeldolgozó részleg, illetve a kutatás- és publi-

kációtámogató részleg vesz részt. A publikációkat az összes kapcsolódó információval először Excel táblázatban, később MySQL-adatbázisban rögzítették, amely képes az adatokat külső forrásokból (pl. *Web of Science*, *CrossRef*) importálni, emellett egyetemi bibliográfiaként és a tudományos tevékenység értékelésére is használható.

A nyílt hozzáférésre való áttérés a kiadókat, a felsőoktatási intézmények vezetését, a könyvtárakat és a kutatókat egyaránt kihívások elé állítja. A kiadók az előnyös szerződésekért, a szabványos metaadatokért és az átlátható árakért, a jó kommunikációért és az egyes publikációk hozzáférési státuszának nyomon követhetőségéért felelnek. Az intézmények és könyvtáraik végzik el a szükséges pénzeszközökkel kapcsolatos számításokat. Eközben kezelniük és értékelniük kell a különböző nyílt hozzáférési modelleket, tekintetbe kell venniük az egyes tudományterületi jellemzőket, ellenőrizniük kell a metaadatok, valamint a szerzői publikálási díjak (*Article Processing Charges*, APC) számláit. Maguknak a tudósoknak nyomon kell követniük a nyílt hozzáférési modelleket és a kutatásfinanszírozók kritériumait. Törekedniük kell arra, hogy a publikációkhoz a megfelelő, szabványos szerzői és affiliációs (ORCID) adatokat adják meg, és másodközléseiket lehetőség szerint elhelyezzék az egyetemi repozitóriumban (publikációs szerveren). A kalkulációk során beigazolódott, hogy a jelentős publikációs tevékenységet folytató intézmények pénzügyi támogatásra szorulnak, továbbá hogy a támogatási kritériumokat rendszeresen értékelni és finomítani kell, mérlegelve a nyílt hozzáférésű publikálás új lehetőségeit (pl. az ún. DEAL hibrid publikálási modelljét). A cikk ábrákat és táblázatokat tartalmaz ennek igazolására (a DFG-pénzalap felosztása a 2015–2020-as időszakban; a kiadói árengedmények mértéke; az egyes publikálási modellek elszámolhatósága a DFG-pénzalapnál; a támogatott cikkek mennyisége karonként; az egyes karok publikációs tevékenysége 2019-ben; a publikálási tevékenység fejlődése a 2012–2019-es időszakban; az egyetem publikációs termése).

(Hegyközi Ilona)

49/2021

WALTERS, William H. – MARKGREN, Susanne: Zero-based serials review : an objective, comprehensive method of selecting full-text journal resources in response to local needs. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 46. (2020) 5., 102189

Folyóirat-revideálás a nulláról: egy objektív, átfogó módszer a teljes szövegű források kiválasztására a helyi igényeknek megfelelően

Adatbázis; Állományalakítás; Felsőoktatási könyvtár; Folyóirat-előfizetés; Gyarapítási keret; Igény; Költségvetés

A folyóirat-előfizetések revideálásakor legtöbbször az aktuálisan elérhető, ám magas fajlagos használati költségű források lemondására összpontosítanak. Ezzel szemben a *Manhattan College* legutóbbi folyóirat-felülvizsgálata a költséghatékonyság alapvetőbb indikátorát alkalmazta, és nem használta kiindulópont gyanánt a könyvtár kezdeti folyóirat-állományát. Miután összeállították a „vágott” 2717 folyóirat listáját – amelyeket a tanszékek oktatói jelöltek ki –, több ezer teljes szövegű folyóirat-forrást (online adatbázist és egyedi folyóirat-előfizetést) értékelték, hogy azonosítsák, melyek biztosítják a leginkább költséghatékony hozzáférést a kívánt folyóiratokhoz. A többször megismételt (iteratív) folyamat végül oda vezetett, hogy a kívánt folyóiratok beszerzett állományának aránya 50%-kal nőtt, a kívánt folyóiratokra eső fajlagos költség 35%-kal esett vissza, a teljes szövegű folyóirat-forrásokra fordított összes kiadás 3%-kal csökkent, a folyóirat-állomány tanszékek közötti megoszlásának egyenlőtlensége pedig lényegesen kisebb lett. Mivel a folyamat első körében alacsonyak a költségek, ugyanez az általános módszer alkalmazható a kiadások visszavágására. A kiválasztott folyóiratok kétharmadát meg lehetett volna venni a végösszeg mindössze egyharmadért, és 80%-ot be lehetett volna szerezni a pénz mindössze 53%-ából. A végeredmény azt bizonyítja, hogy a kívánt folyóiratokra eső fajlagos költségeken alapuló objektív módszerekkel jó eredményeket lehet elérni, és hogy a kereskedelmi kiadói adatbázisok központi jelentőségűek lehetnek egy költséghatékony folyóirat-gyűjtemény szempontjából.

(Autoref.)

Személyzet

50/2021

CORBIN, Jennifer L.: Turnover is coming : strategies to prepare for impending retirements. – Bibliogr. In: Journal of library administration. – 60. (2020) 4., p. 354–364.

Közeleg a fluktuáció: stratégiák a küszöbön álló nyugdíjazásokra való felkészüléshez

Felsőoktatási könyvtár; Információszerzés; Könyvtáros-toborzás; Munkaszervezés; Személyzet; Tervezés

Az Egyesült Államokban már 2000-ben írtak arról, hogy a könyvtárosok 40%-a 2010-ig nyugdíjba fog menni (Wilder, *The Age Demographics of Academic Librarians: A Profession Apart*). A gazdasági válság idején egy 2009-es jelentésben az szerepelt, hogy 2015-ben a könyvtárosok 30%-a lesz 60 évnél idősebb, és feltehetőleg 2025-ig nyugdíjba vonul. A Munkastatisztikai Hivatal 2018-ban úgy találta, hogy 7000 könyvtári munkatárs (*technician*) idősebb 55 évnél, ami azt jelenti, hogy a könyvtári alkalmazottak 21%-a van a nyugdíjkorhatár közelében.

Amikor a tömeges nyugdíjazással szembesülnek, a könyvtárak számára a munkaerő-felvétel és -megtartás nagyobb jelentőséggel bír, mint valaha. Ami az új munkatársakat illeti, az ún. tehetség-megszerzési megközelítés szerint fontosabbak a személyiségi jellemzők és a szervezetbe való beilleszkedés, mint a szakmai jártasság. Egy másik megközelítés az új szervezet iránti elkötelezettségre összpontosít, eszerint kiemelt szerepe van a teljesítménnyel szembeni elvárások közlésének, a rendszeres visszacsatolásnak, a döntéshozatalba való bevonásnak és a tanulási lehetőségek biztosításának. Ezek a módszerek nagyjából a betanulást/betanítást írják le (*onboarding*), ami az új dolgozónak az alkalmazás első évében a munkahelyébe és annak kultúrájába való beilleszkedési folyamatát jelenti. A folyamat szintjei: megfelelés (a jogi feltételeknek és a könyvtár célkitűzéseinek), tisztázás (meggyőződés arról, hogy a dolgozó megértette az elvárásokat), kultúra (segítség a munkahelyi beilleszkedésben), kapcsolat (a szervezeten belüli kapcsolatok építése).

A betanítási programokra nincs egységes előírás, azokat a könyvtárak maguk állítják össze. Ha egy könyvtárban nincs humán erőforrás (HR) osztály vagy felelős személy, a programot a könyvtár vezetőjének

kell megterveznie. A nem könyvtáros munkakörben dolgozóknak (*staff*) több mindent kell megismerniük, betanulásuk ezért hosszabb időt igényel.

A generációváltást vizsgálva megállapítható, hogy az 1981 és 1996 között születettek gyakran változtatnak munkahelyet, egy felmérés szerint 36,6%-uk 13 hónaponként; ám amikor 25–35 évesek voltak, az 1965 és 1980 között született („X”) generáció is körülbelül így járt el. A statisztikai adatok szerint a mai fiatalok képzetesebbek: 2016-ban több 25–35 éves rendelkezett alapszakos diplomával, mint 2000-ben. A fiataloknak új ötleteik és új elvárásaik vannak, de igénylik ugyanazt a figyelmet, mint az idősebbek, beleértve a megbecsülést, az előrelépési lehetőségeket, továbbá a munka és a magánélet egyensúlyát.

A cikk egy esettanulmányt ismertet egy kisebb, közel 4200 hallgatóval rendelkező magánegyetem könyvtárából, amely 8 könyvtárost és 13 egyéb munkatársat foglalkoztat. 2016 a kezdődő fluktuáció éve volt: öten nyugdíjba mentek, egy fő pedig felmondott, és azóta is további öten kérték nyugdíjazásukat, miközben nyolc új státusz nyílt újabb felmondások miatt. Jelenleg a 21 alkalmazott közül 16 fő legfeljebb hat éve dolgozik a könyvtárban. Az új munkatársakra általánosságban jellemző, hogy fiatalabbak, jobban alkalmazkodnak a technológiai változásokhoz és képzetesebbek: míg a nem könyvtárosi munkakörben foglalkoztatottak ebben az intézményben régen csak érettségizettek voltak, ma már mindenki rendelkezik felsőfokú (BA/BSc) végzettséggel. A szerző maga is 2016-ban érkezett a könyvtárba, ahol szembesült a munkaerő felvételéhez és a munka betanításához szükséges dokumentumok hiányával. Amikor 2017 nyara és 2018 nyara között a kölcsönzési osztályon a munkatársak 100%-a kicserélődött, a szerző az egyes munkafolyamatokhoz útmutatókat állított össze, és a könyvtár más osztályairól kért át munkatársakat, hogy tartani tudják az ügyeleti rendet. Ugyanebben az évben a könyvtár új IKR-t kapott, amihez új alkalmazási dokumentáció készítése vált szükségessé. Mivel a könyvtárban nincs tájékoztató pult, a kérdések a kölcsönzési osztályhoz futnak be, ezért a szerző az új dolgozókat felkészítette a gyakori kérdések megválaszolására. Az új munkatársak képzésébe be kellett illeszteni a könyvtári terminológiát és a könyvtárnak helyet adó épületben található egyéb szervezetekkel való együttműködést is. Mindent összevetve, az elmúlt évek munkaerővel kapcsolatos mérlege pozitív, bár a betanulási kultúra hiánya érezhető volt, és több fiatal azóta is munkahelyet váltott különböző okokból.

Az általánosságban javasolt stratégiai lépések a következők:

- a munkaerő-toborzási gyakorlatok megismerése;
- munkaerő-felvételi/betanítási terv kidolgozása;
- a könyvtár eljárásrendjeinek összegyűjtése;
- folyamatdokumentáció és segédanyagok készítése, információ- és tudásmegosztás a munkatársak bevonásával;
- gondoskodás a fizikai és mentális egészségről.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 12, 29

Módszertani irányítás

Lásd 8, 34

Marketing, közönségkapcsolatok

51/2021

EASTMAN, Teagan – SAULNIER, J.: State of e-learning marketing : results and recommendations from a nationwide survey. – Bibliogr. In: Journal of library administration. – 60. (2020) 3., p. 235–249.

A könyvtári e-learning források népszerűsítése: egy országos hatókörű felmérés eredményei és javaslatai

Elektronikus dokumentum; Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Marketing; Oktatás információellátása; Távközlés

A könyvtárosok már régóta az e-tananyagok felé fordultak, hogy támogassák a felsőoktatásban való részvételt mind a campuson, mind a távközlésben tanulók számára. Az e-learning anyagok létrehozása és karbantartása jelentős időt és erőfeszítést igényel a könyvtárosok részéről, aminek csak akkor van értelme, ha a célközönség ismeri és használja ezeket a tartalmakat.

Azért, hogy jobban megértsék a könyvtári e-learning források népszerűsítésére irányuló törekvéseket és stratégiákat, a szerzők (a Washingtoni Állami Egyetem és az Utah Állami Egyetem könyvtárosai) 2019-ben kérdőíves felmérést végeztek az Egyesült Államok különböző típusú és méretű felsőoktatási

intézményeiben dolgozó könyvtárosok körében. A kutatás a következő kérdésekre kereste a választ:

1. Hogyan népszerűsítik az Egyesült Államok felsőoktatási könyvtárai az e-learning forrásait?
2. Milyen kapcsolat van a könyvtárban az „e-learning-könyvtáros” vagy marketingszakember jelenléte és az e-learning anyagok oktatói ismertsége között?
3. Mennyire ismerik az oktatók a könyvtári e-learning forrásokat a könyvtárosok szerint?
4. Milyen értékelési módszereket alkalmaznak a könyvtárosok az e-learning források marketingstratégiáinak vizsgálatára?
5. Milyen bevált, az e-learning források népszerűsítésére szolgáló marketingmódszereket ajánlanak?

A kérdőív kiértékelésekor 122 fő válaszait vették figyelembe. 60% állította azt, hogy az oktatók tudatában vannak a könyvtár e-learning forrásainak, 9% úgy látta, az oktatók nem ismerik ezeket, 31% szerint ez tanszéktől vagy oktatótól függ. Ami a könyvtár által nyújtott e-learning forrásokat illeti, közel az összes megkérdezett könyvtár e-tananyagai között szerepel kutatási útmutató (98%). Népszerű elektronikus segédletek még az oktatási videók (73%), és jellemző a különböző célcsoportoknak szánt speciális források kínálata is (69%). Ezt követik az interaktív útmutatók (51%), a „hogyan csináld / csináld magad” oldalak (50%) és az adatbázis-útmutatók (38%).

Arra a kérdésre, hogy kinek a feladata a marketing, a válaszadók 42%-a felelte azt, hogy számára ez „kimondatlan feladat”, 23% pedig azt, hogy munkakörében is rögzítve van ez a típusú tevékenység. Csúpn 16% jelezte azt, hogy intézményében alkalmaznak a marketingre szakosodott munkatársat.

Az elektronikus tananyagokat a megkérdezettek 34%-a célzottan reklámozza az oktatóknak, míg a többség ad hoc megközelítést alkalmaz. A legelterjedtebb népszerűsítő módszer egy inkább passzívnak mondható technika: a honlapokon való közzététel (22%), ezt követi a személyes e-mailek küldése (19%) és a tanszéki megbeszéléseken való részvétel (19%). A válaszadó könyvtárosok 35%-a nyilatkozott úgy, hogy intézményében nem vizsgálják az e-learning források marketingjének hatékonyságát, 30% az e-learning források használati statisztikáit méri, a többiek változatos módszereket alkalmaznak. Azok szerint, akik valamilyen formában végeznek értékelést, a legsikeresebb marketingtechnikák közé sorolható a személyes e-mailek küldése az oktatóknak, a tantervbe való integráció és a részvétel a tanszéki megbeszéléseken.

A szerzők azt tapasztalták, hogy a marketingspecialista jelenléte nem növelte az e-learning tananyagok oktatók általi ismertségét. A válaszok tanúsága szerint sokkal fontosabb a tanszéki kapcsolattartó könyvtáros (*liaison librarian*) szerepe ebben a folyamatban. A kutatás végső célja azon jó gyakorlatok összegyűjtése volt, amelyek az e-learning tartalmak népszerűsítését szolgálják. A leglényegesebb az, hogy a tanszéki kapcsolattartó könyvtáros és az olvasószolgálati könyvtárosok jól ismerjék a könyvtár e-learning forrásait, ugyanis az ő személyes, kiépített kapcsolataikat felhasználva lehet tudatosítani az oktatókban és a hallgatókban a számukra releváns e-learning források meglétét. Fontos, hogy az e-learning tartalmak készítői, marketingfelelősei és a tanszéki kapcsolattartó könyvtárosok folyamatosan együttműködjenek; a partnerség nemcsak a könyvtáron belül, hanem azon kívül (pl. az oktatástervezőkkel, a PR-munkatársakkal, az IT-csoporttal) is kifizetődő. A marketingstratégiákat az adott célközönségre kell szabni, és szükség esetén aktualizálni kell a használók igényei szerint. Végezetül az aktív és személyre szóló marketingstratégiák sikeresebbek, mindazonáltal tanácsos kitartónak lenni és többféle stratégiát alkalmazni.

(Békésiné Bognár Noémi Erika)

52/2021

RENNICK, Brian – CAMACHO, Leticia – SPACKMAN, Andy: Targeted awareness : promoting niche resources using confirmation emails. – Bibliogr. In: Library management. – 41. (2020) 4/5., p. 183–191.

Célzott figyelemfelhívás: a szűk szakterületi források népszerűsítése megerősítő e-maileken keresztül

Adatbázis -közgazdasági; Felsőoktatási könyvtár; Kommunikáció -használókkal; Marketing; Tájékoztató munka

Jelen tanulmány célja, hogy megvizsgálja egy célzott e-mailes hirdetési módszer hatékonyságát, amely az

egyetemi hallgatókat tájékoztatja a főszakjukhoz releváns könyvtári forrásokról.

Egy szemeszter folyamán azok az üzleti és kommunikáció szakos hallgatók, akik csoportos tanulószobát foglaltak, erről személyre szabott megerősítő e-maileket kaptak, melyek könyvtári adatbázisok célzott hirdetéseit is tartalmazták. Ezek a hirdetések felkínálták a hallgatóknak, hogy kattintsanak egy linkre, amely a szakjukhoz kapcsolódó adatbázishoz vezet. A szemeszter vége felé a hallgatókat arra kérték, hogy töltsenek ki egy rövid kérdőívet a hirdetésekről. A felmérés kérdéseit úgy alakították ki, hogy megtudják, a hallgatók észlelték-e a hirdetéseket, és hogy értékeli az adatbázisok relevanciáját. A kérdőív emellett összegyűjtötte a résztvevői véleményeket ennek a célzott figyelemfelhíváson alapuló hirdetési megközelítésnek az értékéről.

Összességében véve az adatbázis-hirdetések foglalási e-mailekhez történő csatolása nem bizonyult hatékonynak; nagyon kevés hallgató emlékezett arra, hogy látta a hirdetéseket vagy rákattintott a linkekre. Pozitívum gyanánt említhető, hogy a kutatás tanúsága szerint nagyon kevés válaszadó ellenezte a hirdetések érkezését. Egy másik pozitív eredmény, hogy a többség azt jelezte, hogy a kiválasztott könyvtári adatbázisok relevánsak voltak az igényei szempontjából. A válaszadók javaslatokat is tettek a marketingtechnika fejlesztésére.

Jelen kutatás egy új, nem tolazkodó módszert mutat be a könyvtári források célzott közönségnek való hirdetésére. Az eredményeket a könyvtárvezetők kiindulópontként használhatják ahhoz, hogy kísérletezzenek a releváns könyvtári forrásokra vonatkozó, célzott használói csoportoknak szánt információmegosztás hasonló (ám fejlettebb) módszereivel.

(Autoref.)

Lásd még 18, 36, 55, 57

Felhasználók és használat

Általános kérdések

Lásd 6, 62, 65

Használat- és igényvizsgálat

53/2021

JOO, Soohyung – PETERS, Christie: User needs assessment for research data services in a research university. – Bibliogr. In: Journal of librarianship and information science. – 52. (2020) 3., p. 633–646.

Használói igények a kutatásiadat-kezelési szolgáltatásokra egy kutatóegyetemen

Együtműködés -helyi; Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Használói szokások; Igény; Kutatás információellátása; Kutató -mint olvasó; Szolgáltatások

A kutatási adatszolgáltatások iránti igények és a kutatásiadat-kezeléssel kapcsolatos szokások vizsgálata céljából a Kentucky Egyetemen felmérést végeztek, melyre 186 érvényes válasz érkezett a különböző tudományterületek oktatói, doktoranduszai és mesterszakos hallgatói köréből.

Az adatok kezelésének tervezéséhez a társadalomtudományok, a természet- és műszaki tudományok, valamint az egészségtudományok kutatói használják a leggyakrabban (egyaránt 20% feletti arányban) a campus kapcsolódó szolgáltatásait (ideértve a tanszékeket, a kutatóintézeteket, az IT-központot és a könyvtárat). Adatgyűjtésre az egészségtudományi kutatók 52,6%-a veszi igénybe az egyetemi erőforrások segítségét, őket követik a mezőgazdasági terület (38,9%), valamint a természet- és műszaki tudományok képviselői (35,2%). Az adatelemzésben nyújtott támogatással leginkább az egészségtudományok (63,2%), a mezőgazdaság (61,1%) és a társadalomtudományok (49,2%) kutatói élnek.

A válaszadók többsége kvantitatív elemzésekhez, valamint az adatok vizualizálásához szeretne segítséget kapni. Viszonylag nagy igény mutatkozik az egészségtudományok különböző típusú, adatokkal

kapcsolatos kutatási támogatására, míg a bölcsészettudományok kutatói a válaszok tanúsága szerint jellemzően nem tartanak erre igényt.

A felmérés a kutatói szokásokat is vizsgálta. A főként szöveges formátumú adatokat használó bölcsészettudományok kivételével minden tudományág esetében az elsöprő többség a táblázatos formát részesíti előnyben. A képi anyagokat nagy arányban használják a mezőgazdaság területén (66,7%), míg a hanganyagokat a társadalomtudományok körében (42,9%). A kutatók 85,5%-a adatait saját számítógépén és külső tárolóeszközökön tartja, a felhőtárolást 49,5% választja. Ezt követik az egyetemi laboratóriumok tárhelyei, majd a tanszéki és az egyetemi tárhelyek (33,9%, 25,3%, illetve 11,3%). Míg külső adatrepozitóriumot a válaszadók 10,8%-a használ, az egyetemi könyvtári repozitóriumban csak 1,6% helyezi el az adatait. A szükséges tárhely nagyságát tekintve a válaszadók 17,2% -a jelezte, hogy kevesebb mint 1 GB tárhelyre van szüksége, 28%-uk igénye 1–10 GB között van, 19,9% 10–100 GB-ot, 16,1% 100 GB és 1 TB közötti adatmennyiséget kíván tárolni. Az adatok dokumentálására a válaszadók több mint fele szabványos fájlnevezést használ, a szabványos metaadatsémákat viszont szinte alig (1–2%-ban) alkalmazzák.

A kutatók közel fele jelezte, hogy hajlandó másokkal megosztani kutatási adatait (legnagyobb arányban a természet- és műszaki tudományok, legkevesbé a bölcsészettudományok területén). A megosztás leggyakoribb módja a személyes kérés (68%). Ezt követi az adatok kiegészítő anyagként történő megosztása folyóirat-publikációk részeként (43,3%), illetve az adatok internetes oldalon történő közzététele (20,6%). A külső, szakterületi vagy az intézményi adattárak használatának szándéka sokkal alacsonyabb (17,5%, illetve 15,5%).

Akik azt válaszolták, hogy nem hajlandók megosztani adataikat, leggyakrabban az adatok bizalmas természetére vagy minősített jellegére hivatkoztak (39,3%). Az adatmegosztást akadályozó tényezőként sokan utaltak a szakértelem vagy az idő hiányára (31%, illetve 25%). További aggodalmakként a válaszadók a szellemi tulajdonhoz fűződő aggályokat, az adatok megosztására vagy közzétételére szolgáló eszközök hiányát, a kutatási előny elvesztésével kap-

csolatos aggodalmakat és az adatok esetleges félreértelmezését nevezték meg.

A felmérés tanulságokkal szolgálhat az egyetemi könyvtárak számára, rámutatva a szolgáltatások és az igények közötti hézagokra és a képzési lehetőségekre, továbbá a campus más szervezeti egységeivel való együttműködések szerepére.

(Koltay Tibor)

54/2021

POISSENOT, Claude: L'usage des ressources en ligne en temps de confinement : vers une meilleure connaissance des publics de Limédia. – Bibliogr. In: Bulletin des bibliothèques de France. – (2020) 1., p. 1–6.

Az online tartalmak használata a járványhelyzet ideje alatt: a Limédia használóinak vizsgálata

Elektronikus könyvtár; Felmérés; Gépi könyvtári hálózat; Használó; Használói szokások; Nyitvatartási idő; Portál

A koronavírus-járványhelyzet okozta kényszerű bezárás alatt nőtt a digitális forrásokhoz való hozzáférést már évek óta biztosító könyvtárak online látogatottsága. Az első, 2020 tavaszi lezárások különleges aktualitással szolgáltak, hogy megvizsgálják a könyvtárak digitális tartalmainak használatát, illetve felhasználói profilját.

2020 januárjában a Sillon Lorrain térség [Thionville, Metz, Nancy és Épinal városai és agglomerációik] könyvtárai és a Nancy-Charlemagne Egyetemi Intézet (IUT) közreműködésével felmérés indult annak érdekében, hogy pontosabb képet kapjanak a regionális kulturális örökség digitális könyvtára, a *Limédia* portál (<https://limedia.fr/>) használóiról. Egy rövid online kérdőívet tettek közzé a portálon és a közösségi médiában. A zárásig, azaz 2020. március 15-ig 266 használó válaszolt, majd április 30-ig további 190 válasz érkezett, lehetővé téve a két csoport közötti összehasonlítást. A cikk az összevetés eredményeit mutatja be.

Az már ismert volt, hogy az online tartalmak használata gyakorta a könyvtárak fizikai felkereséséből következik. Ám a vizsgálat eredményei szerint a portált a zárva tartás alatt nagyobb arányban látogatták olyanok, akik az előző 12 hónapban nem jártak könyvtárban (24%, szemben a járvány előtti felmérés 13%-os adatával), nem kölcsönöztek (38% szemben 25%-kal), és aktuálisan nem érvényes az olvasójegyük (43% szemben 25%-kal).

A *Limédia* által kínált tartalmak – régi sajtótermékek, kurrens folyóiratok, képgaléria, könyvek, zeneművek – felkeresésének motivációja és az egyes dokumentumtípusok népszerűsége a járványhelyzetben változatlan maradt: a legtöbben továbbra is a sajtóra kíváncsiak, a portálon elérhető zeneműveket viszonylag ritkán keresik.

A járvány ideje alatt a *Limédiát* látogatók átlagéletkora nőtt: az 50 év felettiek aránya 56%-ról 72%-ra ugrott, a 40 év alattiaké 25%-ról 13%-ra csökkent. Ennek egy lehetséges magyarázata, melyet több más kutatás is bizonyít, hogy a digitális környezetben kevésbé otthonosan mozgó idősebb generációk a járvány ideje alatt rákényszerültek az online világ által nyújtott lehetőségek használatára.

A zárás alatt a használók iskolai végzettsége nem mutatott jelentős változást: továbbra is a diplomával rendelkezők voltak túlsúlyban, azaz a járványhelyzet nem mozdította elő a használók digitális tartalmakhoz jutásának demokratizálódását, hiába volt ingyenes a hozzáférés. Hasonló a helyzet a foglalkoztatási vagy a szociális helyzetet illetően, némi módosulással: az alkalmazottak aránya a válaszadók körében 21%-ról 12%-ra csökkent. Az életkori változással összefüggésben a portál látogatói között nőtt a nyugdíjasok aránya (31%-ról 41%-ra). Tapasztalható volt továbbá egy kisebb elmozdulás a foglalkozást tekintve: a *Limédia* használói között nőtt a privát szférában elhelyezkedettek száma, miközben az eddig felülreprezentált közszolgálati dolgozók – a közigazgatásban, az oktatásban, a közgyűjteményekben foglalkoztatottak – aránya csökkent. Feltételezhetően a járványhelyzet okozta időleges munkanélküliség teremtett időt és lehetőséget a privát szektorban dolgozók számára a portál felkeresésére.

A nemek közötti megoszlás vizsgálata igazolja az 1990-es évek vége óta megfigyelt tendenciát, miszerint a nők gyakrabban járnak könyvtárba. A *Limédia* használói között is a nők aránya volt a magasabb, a zárva tartás előtt és alatt minimális eltéréssel (58%, majd 56%).

A *Limédia* alapvetően a Sillon Lorraine térség helyi kulturális örökségének dokumentumait teszi elérhetővé, a használók is elsősorban e régió lakói közül kerülnek ki. Ugyanakkor a régióban élő válaszadók aránya a zárás alatt csökkent (86%-ról 79%-ra). Talán az elszármazott lotaringiaiak használták ki nagyobb számban a lehetőséget, hogy a járvány ideje alatt elmerüljenek szülőföldjük kultúrájában.

Összességében elmondható, hogy a bezártság határozottan növelte a *Limédia* digitális tartalmai iránti

keresletet. A lezárás időszaka alatt több mint 5000 új beiratkozást regisztráltak. Ám a felmérés tanúsága szerint a látogatottság szerkezetét, a felhasználás módját tekintve nem történt forradalmi változás. Az azóta bekövetkezett újabb kényszerű zárás a digitális használat további megerősödését, beágyazódását eredményezheti. Kétségkívül zajlik a könyvtárak hibridizációja, amely mind a kínálatot, mind a használatot érinti.

(Kádár Krisztina)

Lásd még 5, 17, 19, 35, 37, 38, 45, 49

Olvasás

55/2021

COMALAT NAVARRA, Maite – BARÓ LLAMBIAS, Mònica: La lectura in Catalogna : analisi dei dati sulle pratiche di lettura e delle campagne di promozione della lettura = La lectura en Catalunya : análisis de los datos sobre prácticas lectoras y de las campañas de promoción de la lectura. – Bibliogr. In: AIB studi. – 60. (2020) 2., p. 361–383.

Res. angol nyelven

Olvasás Katalóniában: felmérés az olvasási szokásokról és az olvasásnépszerűsítési kampányokról

Gyermek- és ifjúsági olvasók; Irodalmi rendezvény; Iskolai és gyermekkönyvtárak; Közművelődési könyvtár; Művelődésügy; Olvasás; Olvasási szokások; Olvasáskutatás; Olvasásra nevelés

Ha az olvasásról és az olvasásnépszerűsítésről beszélünk, olyan alapvető kérdéseket kell tisztáznunk, mint hogy mi számít olvasásnak, ki számít (rendszeres) olvasónak, illetve ezzel összefüggésben mi az olvasásnépszerűsítési kampányok pontos célja. Az olvasás túlmutat az egyénen, hiszen az, aki olvas, nagyobb eséllyel válik tájékozott állampolgárrá. Ez a nehezen számszerűsíthető társadalmi érték áll az olvasást népszerűsítő kezdeményezések hátterében – a spanyolországi Katalónia esetében kiegészülve a katalán nyelven való olvasás identitásképző és -őrző szerepével.

Katalóniában évente vizsgálják az olvasási szokásokat; 2015 óta a felmérést a regionális kormányzat kultúráért felelős szerve (*Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya*) végzi. 2018-ban a 10 év feletti lakosságot (összesen 6 768 049 fő) reprezen-

táló 1205 fő képezte a telefonos felmérés mintáját. A következő tipológiát állították fel: gyakori olvasók (hetente legalább egyszer olvasnak); rendszeres olvasók (havonta legalább egyszer olvasnak); alkalmi olvasók (1–3 havonta olvasnak); nem olvasók (szinte soha nem olvasnak). A spanyolországi országos felmérésekhez hasonlóan az olvasás fogalmát az utóbbi években kiterjesztették az összes dokumentumtípusra (könyv, időszaki kiadvány), formátumra (nyomtatott, digitális) és célra (tanulás/munka, szabadidő). Ezáltal a 2018-as felmérés szerint a katalán lakosság 97,6%-a (legalább alkalmi) olvasónak, 68,4% pedig (legalább alkalmi) könyvolvasónak számít. Ami a legkisebbeket illeti, a válaszok szerint a 6 évnél kisebbeknek a háztartások 82,4%-ában olvasnak fel a szüleik, a 6 és 9 év közöttiek szülei pedig a háztartások közel 75%-ában tesznek így. (Mindkét szám csökkenést mutat a 2016-os felmérés értékeihez képest.) A legtöbbet olvasó korosztály a 10 és 13 év közöttieké, akiknek 85%-a olvas a szabadidejében (75% legalább hetente egyszer). A lányok többet olvasnak, mint a fiúk; a 10–13 évesek körében elterjedt a digitális olvasás is. Ellenben a 14 és 18 év közöttiek már számottevően kevesebbet olvasnak: a nem olvasó 14–18 évesek aránya 32,4%, és a gyakran olvasóké is csak 61,3%. Ez a korosztály az, amelyik a legtöbbet olvas digitális eszközökön (pl. közösségi média, weboldalak, blogok, e-könyvek). A tizenévesek olvasási motivációi között a világ megismerése, az érzelmek átélése és a szórakozás áll; közel felük nyilatkozott úgy, hogy az olvasás olyan koncentrációt igényel, amire nem képes a mindennapokban – ez különösen a romló tendenciákat mutató szövegértési PISA-felmérések tükrében figyelemre méltó. Ami a gyerekeknek szóló olvasmányok megválasztását illeti, a szülők elsősorban a barátok és rokonok véleményére adnak, közel felük a könyvesboltokban tájékozódik, és csak kisebb részüik használ speciális forrásokat.

A tipikus felnőtt katalán olvasó az eredmények szerint 18 és 34 év közötti, felsőfokú végzettséggel rendelkező nő. A nők általánosságban inkább könyveket olvasnak, míg a férfiak többet olvasnak digitális eszközökről. Más országokhoz hasonlóan minél magasabb iskolai végzettséggel rendelkezik valaki, annál nagyobb valószínűséggel olvas. A könyvolvasók aránya az életkor előrehaladtával csökken, ami ellen célzott olvasásnépszerűsítési kampányokkal lehetne fellépni, tekintettel arra, hogy a középkorúak szülőként a gyermekek olvasási szokásaira is hatással vannak. A válaszadók szerint az olvasás elsődleges helyszíne az otthon; kisebb arányban említették a

tömegközlekedést, a köztereket és a munkahelyeket, a sor végén pedig a könyvtárakat, a kávézókat és a fodrászatokat. A felnőttek az olvasás motivációi között hasonló okokat jelöltek meg, mint a tizenévesek; kiemelhető, hogy az olvasás túl nagy koncentrációt igénylő mivoltára elsősorban a 65 évnél idősebb, alapfokú iskolai végzettséggel rendelkezők hivatkoztak, de sokan utaltak az idő hiányára, egyéb hobbikra vagy éppen a megromlott látásra is. Az olvasmányok kiválasztásakor a legtöbben a barátokra hallgatnak; a könyvtárakat csak 5,4%, a könyvesboltokat 2,9% említette.

Katalónia több szinten is támogatja az olvasásnépszerűsítést: a kormányzati programok (a legújabb a 2020-as *Pla Nacional de lectura*) célja az olvasók számának növelése, az olvasás társadalmi megbecsülésének javítása és a szövegértés fejlesztése. Az intézményi szereplők (iskolák, könyvtárak) mellett a piaci szektor (könyvkiadás, könyvkereskedelem) és a civil szféra (egyesületek) is bekapcsolódik a különböző, egymást kiegészítő kezdeményezésekbe. Néhány példa: digitális olvasmányajánló platform (*Que llegeixes?*) közösségimédia-kampány (*#Llibrèfils*), iskolai író-olvasó találkozók (*Lletres a les aules*), olvasóköri (*Lletres en viu*). Jelentősek az iskolás korosztálynak szóló, iskolai könyvtárakra is építő olvasásfejlesztési programok (*Impuls a la lectura*, *LEXCIT*, *Programa Puntu de biblioteques escolares*), valamint a legkisebbeket célzó kampányok (*Nascuts per llegir*), gyermekirodalmi fesztiválok (*Món llibre*) vagy éppen a gyermekirodalmi díjak. A könyvesboltokhoz és a kiadókhöz is kötődnek állami kezdeményezések (ajándék könyv a 6 éveseknek), valamint ide sorolhatók a tematikus vagy regionális könyves rendezvények (könyvnap, könyvhét, könyvfesztiválok stb.). A 411 könyvtárból és 12 könyvtárbusból álló katalán közkönyvtári hálózat is hozzájárul a maga eszközeivel (olvasóköri, felolvasások, irodalmi események) az olvasásnépszerűsítéshez: 2018-ban 73 946 ilyen rendezvényre került sor 1 534 740 látogatóval.

Összegzőképpen elmondható, hogy szükség van az olvasásnépszerűsítés előmozdítására specializált szakemberek képzésére (pedagógusok, könyvtárosok, kulturális animátorok) – erre szolgál a 2008-ban indult iskolai könyvtárosi és olvasásnépszerűsítési mesterszak a Barcelonai Egyetemen. Mindemellett nem könnyű felmérni az olvasásnépszerűsítési kezdeményezések hatását. A számok ugyan azt mutatják, hogy a könyves rendezvényeket sokan látogatják, ám ez általában ugyanazt a „már olvasó” réteget jelenti,

azaz érdemes lenne kiszélesíteni a megszólítottak körét. Aggasztó, hogy 14 éves kor felett csökkenő tendenciát mutat az olvasók aránya. A felmérés tanúsága szerint a könyvtárakat a válaszadók nem látják hangsúlyos szereplőnek olvasási szokásaik alakításában – itt is van tere a változásnak. Figyelembe véve a felmérés eredményeit, az olvasást népszerűsítő kampányokkal külön-külön kellene megcélozni az egyes korosztályokat, felhasználva a digitális/multimodális olvasás eszközeit is, ami által az olvasók aktívabb szereplőként léphetnének fel, és a digitális és kulturális szakadék is csökkenthető lenne.

(Szabó Piroska)

Olvasáskutatás

Lásd 55

Használók képzése

56/2021

BOBKOWSKI, Piotr S. – YOUNGER, Karna: News credibility : adapting and testing a source evaluation assessment in journalism. – Bibliogr. In: College & research libraries. – 81. (2020) 5., p. 822–843.

A hírek hitelessége: az újságírói forrásértékelés adaptálása és tesztelése

Egyetemi hallgató; Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Információs műveltség; Sajtó; Társadalmi követelmények

A Kansasi Egyetemen az újságírást és kommunikációt tanuló hallgatók egy féléves kurzus keretében sajátíthatják el a forrásértékeléssel kapcsolatos ismereteket. Ezek minden egyetemi hallgató számára fontosak, ám a jövő újságírói és más kommunikációs szakemberei számára nélkülözhetetlenek. Egy újságíró hitelessége és megélhetése ugyanis attól függ, hogy képes-e megtalálni, értékelni és ellenőrizni azokat a forrásokat, melyekre hivatkozik.

A kurzus során kitérnek a hitelesség jellemzőire (pl. szerző, kiadó, hivatkozott források stb.) és az ellenőrzéshez használható forrásokra (pl. hírarchívumok, közérdekű adatok, üzleti iratok, szakirodalom stb.). Azok a forrásértékelési készségek, amelyeket a hall-

gatók várhatóan el tudnak sajátítani, arra szolgálnak, hogy felkészítsék őket a hiteles források pontos azonosítására és felhasználására.

A hallgatói teljesítmény értékelése a kurzuson az ACRL *Információs műveltségi keretrendszere*, azon belül „az autoritás (szakmai tekintély) konstruált természetű és kontextuális” elnevezésű küszöbfogalom segítségével történik. Ehhez az *Erin Daniel* által kidolgozott hétfokú skálát vették alapul, amelynek legalacsonyabb szintje az, ha az illető egyáltalán nem azonosítja a hitelesség jellemzőit; a legmagasabb szint pedig az, amikor nemcsak meghatározza ezeket, hanem értékeli azt is, hogy e jellemzők miként befolyásolják egy adott információforrás értelmezését a kutatott téma összefüggésében.

A küszöb elérése és átlépése nem egyszerű; az autoritás konstruált és kontextuális jellegét nehéz megérteni. Miközben a hallgatók megközelítik a küszöböt, válaszaikból úgy tűnhet, mintha tisztában lennének az autoritás fogalmának lényegével. Ez azonban sokszor csak látszólagos: értékelésük „begyakorolt”, nem elég árnyalt, azaz hiányzik a forrás szakszerűségének és a mögötte álló társadalmi struktúráknak a fényében történő mérlegelés. Ehelyett hajlamosak inkább a tekintély alapvető mutatóira, például a publikáció típusára vagy a szerző elismertségének adataira támaszkodni.

A hallgatók készségeinek méréséhez a kurzuson figyelembe vették, hogy az újságírók nem készítenek irodalomjegyzéket, hanem a cikkek, a leiratok vagy a sajtóközlemények szövegében hivatkoznak a forrásaikra. Ezért jelen tanulmány szerzői a feladatot és a kritériumrendszert a következőképpen jelölték ki: a hallgatóknak a szemeszter elején és végén egy-egy cikk hitelességét kellett értékelniük, minél több tényezőt tekintetbe véve és ítéletüket érvekkel alátámasztva; a hallgatói kompetenciák felmérését pedig egy „szélességi” és egy „mélységi” dimenzióra bontották. A felméréshez kódolták a hallgatók írásbeli válaszait, a „szélességet” az azonosított hitelességi jellemzők számossága, a „mélységet” az alkalmazott érvek minősége alapján pontozva. Az eredmények szerint a félév végére a hallgatók forrásértékelési készségei javultak: a „szélességi” dimenzióban ugyan nem történt számottevő elmozdulás az azonosított összetevők terén (ami még mindig a „listákban” való gondolkodásra utal), a „mélységi” dimenzióban viszont szignifikáns fejlődés volt kimutatható.

(Koltay Tibor)

57/2021

ESCHER-SCHENKSCHUCK, Annamarie – FLECKE, Sabine: (Digitale) Medienkompetenz in der Stadtbibliothek Kreuztal – Ein Blick in das Projekt „Wissen, Können, Machen“. – Bibliogr. In: Bibliothek. – 44. (2020) 2., p. 170–175.

Res. angol nyelven

(Digitális) médiakompetencia a Kreuztali Városi Könyvtárban: a „Megtanuljuk, tudjuk, megcsináljuk” projekt

Gyermek- és ifjúsági olvasók; Használók képzése; Ifjúsági és gyermekkönyvtár; Idős olvasó; Információs műveltség; Információtechnológia; Kapcsolat intézményekkel; Rendezvény; Városi könyvtár

A Világgazdasági Fórum rangsorában Németország az aktív népesség digitális készségeit tekintve 2018-ban a 16., 2019-ben a 21. helyet foglalta el. A felhasználók száma folyamatosan nő; a Z generációtól a *Baby Boomer* generációig mindenki szembesül a technológiai fejlődéssel és az új médiumokkal. A közkönyvtárak régóta aktív szerepet vállalnak a digitális kultúra és kompetenciák terjesztésében.

A Kreuztali Városi Könyvtár – amely egy 30 ezres lélekszámú települést lát el több mint 40 ezres könyvtári állománnyal, amihez 8 munkatárssal rendelkezik 5,4 álláshelyre – 2018–2019 fordulójától, az igazgatóváltást és egyéb személycserét követően olyan szolgáltatásokat igyekezett kifejleszteni, amelyek több embert vonzanak, aktuálisak és fenntartható eredményeket hoznak. Arra törekedtek, hogy minden életkori csoport részesüljön a szolgáltatásokból, és a lakosok a digitális forrásoknak és eszközöknek ne csak fogyasztói legyenek, hanem értő módon és aktívan alakítva használják fel azokat. A projekt a „Megtanuljuk, tudjuk, megcsináljuk” nevet kapta.

Az óvodás és kisiskolás gyermekek számára olyan foglalkozásokat tartanak, ahol a könyvtáros vezetésével maguk készítenek különböző szöveges-képeshangos könyveket, amelyeket a városi könyvtárban bemutatnak, majd eljuttatnak az óvodákba és az iskolákba.

A könyvtár a gyűjteményt is felhasználva természet-tudományi és műszaki témákról is szervez rendezvényeket (például robotokról, meteorológiai állomásokról és hasonlókról); a résztvevők számára egyúttal gyakorlati programozási ismereteket is közvetítenek. Minden hónap első vasárnapján különböző aktuális témákról és újdonságokról tartanak bevezető előadást, majd gyakorlati foglalkozást, alkalmanként

külső szakemberek bevonásával. (Néhány példa a témákra: a virtuálisvalóság-technológia és a 3D nyomtatás kipróbálása, Lego-robotok építése és programozása, de létezik *Dungeons & Dragons* szerepjáték, bábszínház, origamihajtogatás és madárismereti kurzus is.)

A 12–18 évesek körében nagyon népszerű a számítógépes játékok tesztelése (havonta két alkalommal). A résztvevők le is írják, hogy egy-egy játék mennyibe kerül, melyik korosztálynak ajánlják, milyen problémákat tapasztaltak (erőszakos jelenetek stb.), és látják-e a függőség veszélyét. Az elkészült útmutatókat a *Spieleratgeber NRW* („Játéktanácsadó”) oldalon közreadják a tanárok és szülők számára.

A könyvtár munkatársai a szülőknek másfél órás esti programokat szerveznek, ahol egy kiselőadást követően a gyakorlatban is megismerhetik azokat a számítógépes játékokat, amelyeket a gyerekeik előszeretettel játszanak, és értesülhetnek arról, milyen veszélyeket rejtene az egyes játékok.

Különösen az idősebb generáció számára vonzóak a technikai konzultációk. Ezeken sokféle alkalmazásról (*WhatsApp*, *Facebook*, *Onleihe*) esik szó. A résztvevők maguk alakíthatják a konzultációk programját, feltehetik kérdéseiket. A cél az, hogy az idősek megismerjék a digitális kor lehetőségeit, éljenek azokkal, és ehhez megszerezzék a szükséges kompetenciákat. A városi könyvtár egyik helyiségében havonta társasjáték-versenyt hirdetnek, ahol a már népszerűek mellett újabb számítógépes játékokkal is megismertetik a fiatalokat. Itt elsajátíthatják a csapatjáték és a versengés fortélyait, illetve a vesztes helyzet kezelését. A programok megvalósítása során a könyvtár együttműködésre lépett a környékbeli óvodákkal és iskolákkal, továbbá a helyi vállalkozásokkal. 2019-ben 166 rendezvényre került sor (2018-ban 123-ra). A résztvevők száma 2019-ben majdnem elérte a háromezret (2018-ban közel feleannyi résztvevő volt). A programokat a könyvtár honlapján, a helyi újságokban és a közösségi médiában népszerűsítették (az utóbbiban filmekkel és szöveges-képes útmutatókkal). A rendezvények gyakoriságát a használói igényekhez igazították.

2020-ban két VR-szemüveggel, egy 3D nyomtatóval, továbbá kölcsönözhető robotokkal gazdagodott a könyvtár eszközparkja. Elmondható, hogy a digitális kompetenciákat fejlesztő rendezvények szerves részei lettek a Kreuztali Városi Könyvtár stratégiai fejlesztési tervének.

(Hegyközi Ilona)

58/2021

STEINHARDT, Isabel: Learning Open Science by doing Open Science : a reflection of a qualitative research project-based seminar. – Bibliogr. In: Education for information. – 36. (2020) 3., p. 263–279.

A nyílt tudomány elsajátítása a művelésén keresztül: gondolatok egy projektalapú, kvalitatív kutatási szemináriumról

Didaktika -felsőoktatási; Felsőoktatási intézmény; Használók képzése -felsőoktatásban; Kutatás információellátása; Tudományos kutatás

A német egyetemeken kultúraváltásra lenne szükség a nyílt tudománnyal kapcsolatos gyakorlatok terén, az oktatás ugyanis még mindig elsősorban tanárközpontú, és nem pedig a tudományra mint tanulási folyamatra összpontosít. A Kasseli Egyetem szociológia és tanár szakos hallgatói egy választható szemináriumon egy kvalitatív kutatási projektben vehettek részt a nyílt tudomány gyakorlatának elsajátítása érdekében. A tapasztalatok szerint a nyílt adatok gyakorlatának ismerete könnyen taníthatónak bizonyult, míg a nyílt forráskódú eszközök használata és az együttműködés elsajátítása jóval nehezebb volt.

Elméleti háttérként a habitus-hermeneutika módszerét alkalmazták, amelynek célja az egyének habitusának, azaz a társadalmi beágyazottságú cselekvésmintázatainak rekonstrukciója. A résztvevők áttekintést kaptak a projektalapú tanulási környezetekről, valamint magáról a kutatási projektről, amelynek a célja a hallgatói digitálistechnológia-használat és habitus vizsgálata volt. Ezt követően felmérték a hallgatóknak a digitális technológia terén meglévő felhasználói ismereteit, továbbá azt, hogy gyűjtöttek-e valaha kutatási adatokat.

Mivel a hallgatók elméleti felkészültsége hiányos volt, a szeminárium első részében a habitus fogalmának tisztázására és a digitális technológiák használatának oktatására koncentráltak. Nem minden, a habituselmélettel kapcsolatos publikáció volt nyílt hozzáférésű formában elérhető, ezért ezeket az oktató feltöltötte az egyetem Moodle e-learning-keretrendszerébe. A szeminárium második részében a narratív interjúk lefolytatásának módszereivel foglalkoztak, kitérve az adatvédelmi irányelvekre, az átírássra és a repozitóriumban való elhelyezésre. Ezután kidolgozták az interjúk kérdéssorait. A szeminárium utolsó részében került sor az eredmények értelmezésére, amihez egy olyan nyílt forráskódú,

wiki-alapú szoftvert (*KolloIn*) használtak, amely a közös munkára is lehetőséget biztosít.

Egy félév alatt nem lehet teljesen új gyakorlatokat elsajátítani; ebből az esettanulmányból is vegyes következtetések vonhatók le. A hallgatók megértették a nyílt tudomány alapelveit, új kompetenciákra tettek szert, de csak az elvárható minimumot teljesítették, és ugyan magánéletükben használják a web 2.0-s alkalmazásokat, a szeminárium keretében nem vagy csak kevéssé éltek a digitális kommunikáció és együttműködés eszközeivel. (A *KolloIn* a 13 résztvevőből

csak 5-en használták a tanórákon kívül, egyéb online kommunikációs csatornát pedig az oktató unszolása ellenére a csoport nem kívánt igénybe venni.) Ez is bizonyítja, hogy a nyílt tudomány gyakorlatainak és a nyílt pedagógiának a német felsőoktatásban való meghonosításához mindenképpen szükség lenne a digitális kooperáció és részvétel elveinek alkalmazására, illetve a digitális készségek elmélyítésére.

(Koltay Tibor)

Lásd még 8, 10, 17, 46

Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés

Digitalizálás

59/2021

BENILOUS, Bryan [et al.]: Arhiv mirovoj pressy „Ist V’u” : uroki programmy ocifrovki gazetnyh materialov. – Bibliogr. In: Bibliografiâ i knigovedenie. – (2020) 4., p. 140–155.

Res. angol nyelven

Az East View Globális Sajtóarchívum: egy tömeges hírlap-digitalizálási program tanulságai

Alakfelismerés; Digitalizálás; Együttműködés -nemzetközi; Elektronikus könyvtár; Hírlap; Hozzáférhetőség; Nem latin betű; Orientalia; Sajtóarchívum; Szerzői jog

Az *East View Information Services* 2016-ban kezdte meg együttműködését a Stanford Egyetem Könyvtáraival (SUL) és a Hoover Intézet Könyvtárával és Levéltárával azzal a céllal, hogy 25 millió oldalnyi hírlapot digitalizáljon és elérhetővé tegyen a világ minden tájáról, kínai, japán, arab és cirill nyelveken egyaránt. Ez a partnerség katalizátorként szolgált az *East View* számára, hogy nagymértékben kibővítsen saját digitalizálási programját, amelyet ma *East View Global Press Archive* (globális sajtóarchívum) néven ismerünk.

A Hoover Intézet Könyvtárát és Levéltárát 1919-ben alapították, küldetése a XX. és XXI. század globális

politikai, társadalmi és gazdasági változásairól szóló legfontosabb sajtóanyagok összegyűjtése, megőrzése és elérhetővé tétele. Az intézet több mint 125 országból szerez be hírlapokat, és több mint 25 millió oldalnyi gyűjteménnyel rendelkezik. Különlegessége, hogy a nagyobb napilapok mellett egyedi, ritka hírlapcikk is fellelhetőek benne. 2001–2002-ben a SUL megkapta a Hoover Intézet Könyvtára és Levéltára anyagainak mintegy 60%-át, beleértve a kelet-ázsiai gyűjteményt is.

A SUL-lal és a Hoover Intézet Könyvtárával és Levéltárával kötött megállapodás után az *East View* szoros együttműködésbe kezdett a *Center for Research Libraries*-zel (CRL) is. Ez az 1949-ben *Midwest Inter-Library Center* néven alapított szervezet korán felismerte a nemzetközi hírlapok fontosságát, majd az évek során páratlan gyűjteményt hozott létre a nemzetközi hírforrásokból: katalógusa több mint 18 ezer hírt tartalmaz az 1700-as évek közepétől egészen napjainkig. A megnövekedett dokumentummennyiség indokolta tette, hogy a CRL stratégiai lehetőségeket keressen egy nagyszabású digitalizálási program megkezdéséhez. 2016-ban a CRL bejelentette szándékát, miszerint minden olyan digitális anyag, amely nyilvános forrásokból származik, vagy amelyhez a CRL biztosította a szükséges jogokat és engedélyeket, korlátozás nélkül elérhető lesz.

Az *East View*-val kötött megállapodás szerint a SUL 10 év alatt 25 millió oldal digitalizálását vállalta; a

CRL-lel kötött megállapodás szűkebb fókuszú, és a tagintézmények finanszírozási képességein alapulva 4,5 millió oldal digitalizálásáról szól egy hároméves időtartamra. A CRL-lel való együttműködés nemcsak az *East View* digitalizálási programját alakította át, hanem egy olyan új digitalizálási modellt is létrehozott, amely a legszélesebb körű hozzáférést biztosítja a ritka anyagokhoz, beleértve a nyílt hozzáférést az árva művekhez is.

Egy ilyen hatalmas digitalizálási projektben azonban számos logisztikai kérdés merül fel, többek között a metaadatokkal kapcsolatos problémák, a szállítás és a tárolás, vagy a digitális kimenet megosztása. A logisztikai feladatok megoldását segítette a *Digital Divide Data* nevű, Kambodzsában alapított, ma már nemzetközi kereskedelmi szolgáltató cég – amellyel az *East View* 2017-ben kezdeményezett együttműködést –, illetve az általa alkalmazott szoftver és felhőalapú technológia.

A Stanford–Hoover gyűjtemény immár százéves múltra tekint vissza. Ez alatt az idő alatt a katalogizálási szabályok módosultak, különös tekintettel a transliterálásra. Más kulcsfontosságú metaadatok is változtak az idők során, például a városok neve is. Ez a címadatok többszöröződését eredményezte. Bizonyos esetekben teljesen hiányoztak a megfelelő metaadatok, és nem voltak egységes azonosítók az ismétlődő címek összehangolásához. Mivel a gyűjtemény különböző országok sajtóanyagát tartalmazza, ezek különféle nyelveken és írásmódokban találhatók meg, mint például a hagyományos és egyszerűsített kínai, japán (hiragana, katakana), koreai, orosz, spanyol, arab, urdu, pastu stb. További problémát jelentett az OCR szoftver alkalmazása. Az OCR-eredmények még kivételes képminőség mellett is elmaradhatnak az elvárhatótól, mert egyes nyelvek OCR-ezése nem éri el azt a pontosságot, mint a nyugati nyelveknél.

A projekt a szerzői jogok és a finanszírozás területén is számos akadályba ütközött. Mivel a digitalizálendő tartalom nagy része szerzői jogvédelem alatt áll, az *East View* megbízást adott a szerzői jogi törvény globális szintű és országonkénti vizsgálatára. A szerzői jogi szabályok ugyanis attól függően változnak, hogy hol és mikor készültek a kiadványok, illetve hogy hol található a forgalmazó, és milyen országokban adják ki az anyagot. Mindezek miatt egy ilyen vállalkozás óriási összegeket emészt fel.

A tapasztalatok azt bizonyítják, hogy a tömeges digitalizálási programok megvalósításához elengedhetetlen a szoros együttműködés a kereskedelmi és

a tudományos szervezetek között. Az olyan cégek, mint az *East View*, meghatározó szerepet játszanak az egyetemek, a könyvtárak, a tudományos intézmények és a kiadók közötti szakadékok áthidalásában.

(Lengyel Szilvia)

60/2021

STANČIĆ, Hrvoje – TRBUŠIĆ, Željko: Optimisation of archival processes involving digitisation of typewritten documents. – Bibliogr. In: *Aslib journal of information management*. – 72. (2020) 4., p. 545–559.

Az archiválási folyamatok optimalizálása a gépiratok digitalizálásának példáján

Alakfelismerés; Digitalizálás; Elektronikus könyvtár; Hatékonyság; Levéltári anyag; Közgyűjtemény; Szoftver

Napjainkban a teljes szövegű eléréssel rendelkező elektronikus tartalmak kereshetősége mindennapos, köszönhetően az optikai karakterfelismerés (OCR) technológiájának. Ám vannak olyan digitalizált dokumentumtípusok, amelyek szövegfelismerése informatikai szempontból nehezebb. Ezek közé tartoznak a kézírást, valamint az írógéppel készült dokumentumok is.

A digitális repozitóriumok használata nagyban függ a szövegek kereshetőségének minőségétől, vagyis az OCR-ezés pontosságától. A felismerési hibák minimalizálása érdekében módszeres, empirikus vizsgálattal szükséges értékelni a szövegfelismerés hatékonyságát. A cikkben tárgyalt horvát kutatás XX. századi, írógéppel készült iratokat használt mintaként. Arra a kérdésre keresték a választ, hogy gépiratok esetében a modern OCR-szoftverek elegendő pontossággal dolgozzák-e fel a szöveget ahhoz, hogy nagy léptékben alkalmazni lehessen őket minimális emberi beavatkozás mellett. A kiértékeléshez a Nevadai Egyetem Információtudományi Kutatóintézete (ISRI) által kifejlesztett, *The ISRI Analytic Tools for OCR Evaluation* (ISRI-elemzőeszközök OCR-értékeléshez) nevű szabadon felhasználható szoftvert alkalmazták. Két fő hipotézist állítottak fel: egyrészt a szövegfelismerés pontossága növekszik a digitalizálás minőségének javulásával, másrészt az ún. binarizáció (fekete-fehérre konvertálás annak érdekében, hogy a szöveg jobban megkülönböztethető legyen a háttértől) tovább növeli az OCR-folyamat pontosságát. Ehhez kapcsolódó alhipotézis, hogy a szokatlanul nagy és kis mértékű binarizáció a gépek

és az emberek számára egyaránt olvashatatlan szöveget eredményezhet.

A binarizáció folyamatára a *Linux* operációs rendszerre fejlesztett *ImageMagick* nevű szoftvert használták, míg magát az optikai karakterfelismerést a térítéses *Abbyy FineReader 15* és a nyílt forráskódú *Tesseract 4.0.0* szoftverekkel végezték. Az adatmintát 123, A4-es méretű színesen szkennelt TIFF formátumú oldal szolgáltatta, amely a Horvát Írószövetség 17 db, 1966 és 1968 közötti jegyzőkönyvét, valamint egy irodalmi nyelvvel kapcsolatos deklaráció gépiratát foglalta magában. (Az irategyüttes lelőhelye a Horvát Tudományos és Művészeti Akadémia.) A dokumentumok kizárólag írott szöveget (azaz táblázatokat, ábrákat, képeket nem) tartalmaztak, esetenkénti margóra írt kéziratos jegyzetekkel. Minden egyes oldalt hatféle minőségben szkenneltek (100, 200, 300, 400, 500 és 600 DPI), az adategyüttes így 738 oldalt számlált. (Minél nagyobb a felbontás, annál több időt vesz igénybe a szkennelés, és annál nagyobb tárhelykapacitásra van szükség, aminek tömeges digitalizáláskor nagy jelentősége van.)

Az OCR-szoftverek esetében nem változtattak az alapbeállításokon. A horvát nyelvet – és a speciális karaktereket – mindkét OCR-szoftver gond nélkül felismerte. A karakterfelismerés pontosságát a beavatkozást (beillesztést, törlést vagy behelyettesítést) igénylő hibák számszerűsítésével határozták meg, majd ezt hasonlították össze a kutatásra előkészített *ground truth* adatmintával (előre ismert, „ideális, várható eredmények”). Külön vizsgálták a karakterfelismerésen túl a szavak felismerését is, amit szintén a *ground truth* mintával vetettek össze. (Az iratokban előforduló, x-ekkel felülírt elgépelések a dokumentumtípusból adódó kihívást jelentettek a szövegfelismerés során.)

A Tesseract átlagos karakterfelismerési pontossága binarizáció nélkül 88% és 91% között mozgott 100 és 400 DPI felbontás között. Magasabb felbontás esetén romlani kezdett a hatékonyság, mivel a nagyobb részletesség miatt az így már látható kosz vagy a papírhibák megzavarták a szövegfelismerő algoritmust. A FineReader esetében még nagyobb karakterfelismerési pontosságot értek el (a legjobb érték 95,02% volt 300 DPI mellett), és az algoritmus a nagyobb felbontással is hatékonyabban birkózott meg. A szavak felismerésének pontossága ugyanezt a trendet követte, azzal a különbséggel, hogy a kapott értékek alacsonyabbak voltak (a FineReader maximuma 86,97% volt 500 DPI mellett).

A binarizáció kevés eredményt hozott a Tesseractnál és a FineReadernél egyaránt. Több szinttel is kísérleteztek: 30–50% között drasztikusan visszaesett az OCR-hatékonyság, 20% alatt és 70% felett pedig szinte olvashatatlanok volt a szövegek a szoftverek számára (is). A 60%-os binarizációs szint növelni tudta a felismerés pontosságát 400–600 DPI felbontás esetében (szignifikánsan 600 DPI-nél), általánosságban azonban megállapítható, hogy nem érdemes alkalmazni a binarizációs eljárást.

Összegezve az eredményeket, a két szoftver közül mind karakter- mind szófelismerés tekintetében a FineReader bizonyult hatékonyabbnak. A kutatás az első hipotézist megcáfolta: a pontosság nem nőtt a felbontással arányosan, 200 DPI (Tesseract), illetve 300 DPI (FineReader) felbontás felett vagy stagnáló, vagy csökkenő OCR-pontosságot mértek. Ezt szem előtt tartva számottevő munkaidő és tárhely spórolható meg. A második hipotézist sem igazolták, a binarizáció összességében nem javítja az OCR-ezés pontosságát. Az alhipotézis viszont megerősítést nyert: a szélsőségesen alacsony vagy magas binarizációs szintek olvashatatlan karaktereket eredményeznek. A vizsgálat maga megmutatta, hogy a horvát nyelvű XX. századi gépiratok OCR-ezése nem okoz problémát a jelenlegi szövegfelismerő szoftverek számára, a nyílt forráskódú Tesseract ráadásul költséghatékony módon biztosít kielégítő pontosságot.

(Bódog András)

Lásd még 11, 20, 28, 39, 66, 68

Adatbázisok

Lásd 39, 49, 52, 68

Nyomtatott dokumentumtípusok

Lásd 39

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

Lásd 19, 27, 51, 61

Információ- és kommunikációs technológia

61/2021

HARDESTY, Juliet L. [et al.]: 3D data repository features, best practices, and implications for preservation models : findings from a national forum. – Bibliogr. In: College & research libraries. – 81. (2020) 5., p. 789–807.

A 3D-adatrepozitóriumok jellemzői, jó gyakorlatok és megőrzési modellek: egy országos fórum tanulságai

Adatfeldolgozás; Elektronikus könyvtár; Formátum -gépi; Információtechnológia; Konferencia -nemzeti; Megőrzés; Munkafolyamat

A háromdimenziós és virtuális valóság (VR) formában megjelenő dokumentumok egyre inkább teret hódítanak a közgyűjteményekben és a kutatásban, lehetővé téve a műtárgyak, helyszínek és adatok interaktív vizualizációját és elemzését. Egyre több felsőoktatási könyvtárban jelennek meg ilyen jellegű gyűjteményrészek, ám jelenleg még hiányoznak a szabványok és jó gyakorlatok a 3D-s és VR-tartalmak előállítására, szolgáltatására és megőrzésére. E kihívásra válaszul indította el az Egyesült Államokban a Múzeumi és Könyvtári Szolgáltatások Intézete (*Institute of Museum and Library Services, IMLS*) a *Könyvtári stratégia kidolgozása 3D-s és VR-gyűjteményfejlesztés és újrafelhasználás céljából* (LIB3DVR) elnevezésű pályázatot, amely négy fő célt tűzött ki maga elé:

- holisztikus tudás gyűjtése a különböző alterületek szakértőinek bevonásával;
 - jó gyakorlatok kialakítása a 3D/VR-technológia támogatására a kutatási ciklus egészét tekintve, beleértve a metaadatsémákat, a tartalom-előállítást, a vizualizációt, az újrafelhasználást, a kereshetőséget, a megőrzést és a repozitóriumokat;
 - irányelvek kidolgozása többféle kutatási környezet és felhasználási mód támogatására, ahogy egyre inkább elterjednek a 3D/VR-kutatási eszközök;
 - könyvtári stratégiák kidolgozása a 3D/VR-szolgáltatások irányelveihez és munkafolyamataihoz.
- A projektcélokkal összhangban 2018 folyamán három konferenciát szerveztek országszerte (*Washington DC Forum, Oklahoma Forum, Chicago Forum*).

A cikk az utóbbi konferencián tárgyalt kutatási problémákat összegzi:

1. Milyen tulajdonságokkal kell rendelkeznie egy repozitóriumnak a 3D-adatkezeléshez?
2. Milyen munkafolyamatokat és jó gyakorlatokat alkalmazhat egy információs intézmény a 3D-adatok megőrzésére és kezelésére?
3. Milyen vonatozásokkal bírnak a 3D-adatok a jelenlegi tartós megőrzési modellek tükrében?

Ami a 3D/VR-adatokat kezelő repozitóriumokhoz szükséges és hasznos jellemzőket illeti, elsőként a kereshetőség említhető: elengedhetetlen a kulcsszavak, címkék, tárgykörök és műfajok hozzáadása, hiszen a 3D-modellek esetén nem-szöveges tartalmakról beszélünk. VR-környezetben a keresési eredményeknek vizuálisan ajánlott megjelennie, a videojátékokban alkalmazott kiemelések és metaadatok használatával. További követelmény a tartalom jogvédelme, valamint a tulajdonjogot és a licenct érintő kérdések egyértelmű tisztázása. Hasznos opció a 3D-tartalom streamelésének lehetősége webböngészőben vagy a repozitóriumplatform felületén. A tartalom letöltése is valós igény a felhasználók részéről, ami szintén méret- és felbontásbeli kérdéseket vet fel. A gyűjtemények méretének növekedésével szükségessé válik a munkafolyamatok skálázhatósága is. A tartós megőrzéshez kívánatos a szabványosított formátumok bevezetése, valamint a 3D/VR sajátosságaihoz eredően fontos a formátumok verziózása, ami által lehetséges az újonnan kibocsátott változatok, illetve a nyomtatásra vagy vizualizációra szánt verziók nyomon követése. Az adattisztítás (*data scrubbing*) kulcsfontosságú a személyes adatok védelme érdekében (pl. CT-felvételeknél). Szintén a hosszú távú megőrzést segíti elő a működéshez szükséges informatikai környezet és forráskódok megőrzése az utóknak.

A konferencia során a résztvevők munkacsoportokba szerveződve vázolták fel a 3D-adatkezelés munkafolyamatait és gyakorlatát. Az egyik megközelítés szerint a 3D/VR-objektumok repozitóriumba vétele négy összetevőt igényel: befogadást/feldolgozást, vizualizációt, archiválást és disszeminációt. Utóbbira a szabványosított X3D fájlformátumot ajánlották. Egy másik megközelítés az OAIS referenciamodellel alapul, egy javasolt felhasználói felület (UI) hozzáadásával. A jelenleg alkalmazott megőrzési modellek közül a Digitális Gondozás Életciklusa (*Digital Curation Lifecycle*): leírási és reprezentációs információk, megőrzési terv, közösségi részvétel, gondozás és megőrzés), a már említett OAIS referenciamodell (átadási információs csomag, archiv információs

csomag, felhasználói információs csomag – SIP, AIP, DIP), valamint a FAIR (megtalálható, hozzáférhető, interoperabilis, újrafelhasználható) alapelvek jönnek számításba a 3D/VR-adatok kezelésekor.

Összegzőképp elmondható, hogy a 3D/VR-gyűjtemények kialakításánál szükség van az egyedi dokumentumtípus sajátosságainak figyelembevételére a munkafolyamatok során, ám kívánatos lenne a 3D/VR-fájlformátumok szabványosítása. A hosszú távú megőrzésnél a legnagyobb nehézséget a munka

költsége és volumene jelenti; további kihívás a szellemi tulajdont érintő kérdések megoldása 3D/VR-környezetben. Érdemes mérlegelni a repozitóriumok aggregátorokon keresztüli elérésének lehetőségeit. Végezetül megemlíthető még fejlesztési területként, hogy átvehetők jó gyakorlatok a média- és szórakoztatóiparból is.

(Bódog András)

Lásd még 6, 8, 13, 57, 62

Könyvtárgépesítés, könyvtárépület

Könyvtárgépesítés általában

62/2021

FU, Meng-Hsuan: Integrated technologies of blockchain and biometrics based on wireless sensor network for library management. – Bibliogr. In: Information technology and libraries. – 39. (2020) 3., p. 1–13.

Vezeték nélküli szenzorok hálózatán alapuló blokklánc- és biometrikus technológiák integrált használata a könyvtár működtetése során

Adatvédelem; Gépesítési kérdések -általában; Használó; Információtechnológia; Kölcsönzés -önkiszolgáló; Munkafolyamat; Rádiófrekvenciás azonosítás

A dolgok internete (*Internet of Things*, IoT), amely egyedi azonosítóik alapján köt össze egyes tárgyakat vezeték nélküli hálózaton keresztül, immár a hétköznapi „okos” technológia egyik alappillére képezi. Ide tartoznak az RFID-címkével ellátott „okoskártyák”: diákigazolványok, tömegközlekedési bérletek, bankkártyák, vagy akár a könyvtári olvasójegyek. A többféle kártya használata helyett már rendelkezésre áll a biometrikus – ujjlenyomat, tenyérvéna, arc, hang vagy retina alapján történő – azonosítás lehetősége is. A jelenlegi tíz legnépszerűbb technológiai trend egyike a blokklánc-technológia (*blockchain*), amelyben az ún. blokk egy kriptográfiai eszközökkel és komplex algoritmusokkal védett virtuális adattároló egység. Az ilyen privát, védett rendszerben tárolt adatok decentralizáltan, felhasználó és felhasználó között cserélődnek. A technológiát több területen is

alkalmazzák már; biometrikus azonosítási technológiával és vezeték nélküli hálózattal kombinálva a könyvtárszakmában a kölcsönzési adminisztráció korszerűsítésére lehet felhasználni.

A tajvani szerző cikkében a *BlockMetrics Library* (blokkmetrikus könyvtár) koncepciót ismerteti, amely blokklánc- és biometrikus technológiákat integrál egy IoT-eszközöket tömörítő, vezeték nélküli szenzorhálózatba. A tervezett architektúra ötrétegű (hardver, szoftver, internet, adatátvitel és biztonság, alkalmazás). Hardveroldalról a könyvtárban fizikailag elhelyezett szenzoros csomópontokról és RFID-címkével ellátott dokumentumokról, valamint biometrikus azonosítórendszerekről, kamerákról, érintőképernyőkről és egyéb perifériákról van szó. A szoftveres rétegben egy nyílt forráskódú szövegszerkesztőt alkalmaznak a könyvtári gyűjtemény adatainak rögzítésére és a könyvtári ügyek kezelésére, emellett természetesen megfelelő szoftverek szolgálják a biometrikus azonosítást, a kép- és videofeldolgozást, az adatbázis-kezelést. A használókat biometrikai jellemzőik révén (ebben a koncepcióban ujjvéna-felismeréssel) azonosítja a rendszer. A könyvtári tereket, a be- és kilépést, valamint a kölcsönzési tranzakciókat kamerák figyelik. A rögzített felvételeket, a személyes adatokra, illetve a könyvtári gyűjteményre és használatára vonatkozó információkat célszoftverekkel dolgozzák fel, az eredményeket gyűjteményi és biometrikus (személyi) adatbázisban tárolják. Az internettechnológiai réteg a hardveres és szoftveres komponenseket köti össze az internettel mint a könyvtári és egyéni eszközök elsődleges közvetítő csatornáival. Itt válik nélkülözhetetlenné az

adatátviteli és adatbiztonsági réteg: a blokkmetrikus könyvtárban az információkat blokklánc-kriptográfiái megoldással védik. Végezetül az alkalmazási réteg az RFID-technológiát és ujjvéna-felismerést használó beléptetéshez, az önkiszolgáló kölcsönzéshez/visszavételhez, valamint a könyvtár részéről a működtetéshez szükséges megoldásokat takarja.

Használói oldalról a folyamat a regisztrációval kezdődik, ami magában foglalja az azonosításhoz szükséges ujjvéna-beolvasást és a könyvtárhasználatához szükséges személyes információk megadását. Ezek az adatok blokklánc által védetten kerülnek a rendszerbe. A regisztráció után biometrikus azonosítással vehetők igénybe a könyvtár szolgáltatásai az érvényesség lejártáig, nincs szükség olvasójegyre vagy egyéb fizikai azonosítóra. A beléptetőkapunál a vénaszkenneléssel automatikusan megtörténik az olvasók azonosítása. Amint valaki levesz egy könyvet a polcra, egy infravörös érzékelő észleli a dokumentum helyváltoztatását. Ezt követően a megfigyelőkamerák képi felismerés útján azonosítják a könyvet és az olvasót, statisztikailag rögzítve a dokumentumhasználatot. Helyben használat esetén a használó egyszerűen egy újabb ujjvéna-azonosítással távozhat a kapunál (ha nincs nála a könyv). Ha kölcsönözni kívánja az adott dokumentumot, a teendők sora kiegészül az RFID-címkéket beolvasó terület és a vénaszkenner használatával, majd az illető kiviheti a kapun a dokumentumot. A használói adatokat és a dokumentumok státuszának változását összekapcsolják, és személyes kölcsönzési blokkláncban tárolják. A visszahozatal is egyszerű folyamat: a dokumentumokat az RFID-olvasó területre kell helyezni, aminek révén megtörténik a státuszváltozás a gyűjteményi adatbázisban és a személyi kölcsönzési blokkláncban. A helyi adatbázisokkal dolgozó integrált könyvtári rendszerek jelenleg nincsenek felkészülve a blokklánc-technológia adaptálására. (Az arcfelismerés és az ujjlenyomat-olvasás könyvtári alkalmazására már van példa, de ezek adatait helyben tárolják.) Egy számos könyvtárat átfogó új, blokklánc-alapú rendszer kiépítése új szabályozást, illetve könyvtári feldolgozás és egyéb munkafolyamatok egységesítését teszi szükségessé, továbbá interdiszciplináris szak tudást igényel, és magas költségekkel jár. Előre nem látható adatvédelmi problémák is felmerülhetnek, emellett maguknak a használóknak a részéről is számítani lehet ellenállásra egy ilyen működési modell bevezetése esetén.

(Bódog András)

Könyvtárépítés, -berendezés

63/2021

DUB, Roman: Využívaný veřejný prostor města (Městská knihovna Písek) In: Čtenář. – 72. (2020) 4., p. 152–156.

A város nyilvános terének újrahatszósítása – a Píseki Városi Könyvtár

Átépítés; Könyvtárépítés, berendezés; Könyvtárépület -közművelődési; Közművelődési könyvtár; Városi könyvtár

A 2019-ben új helyre költözött könyvtár Písek városában korábban krónikus helyhiánnyal küzdött, ami gátolta fejlődését. A hasonló nagyságú (20–40 ezer lakosú) városok közül itt 1000 lakosra csupán 17,27 m² könyvtári tér jutott. A jelenlegi ajánlásokhoz képest ez jóval elmaradt az elvárttól (60 m²/1000 lakos). Korábban jellemző hiányosság volt az akadálymentes bejutás megoldatlansága, mivel az épület műemléki védelmet élvezett. A nehézségek ellenére a könyvtár használóinak száma 2009 óta folyamatosan növekedett, ezért a város új megoldást keresett. A médiamegjelenések mellett a könyvtár folyamatos lobbitevékenységet fejtett ki; a nyilvánosság, a könyvtárhasználók bevonásával sikerült döntést hozni egy új könyvtár építéséről. A helyszín kiválasztására már 2007-ben történtek kezdeményezések, végül a város tanácsa a lehetőségek 2013-as mérlegelése után a régi általános iskola átépítése mellett döntött, amely a régi könyvtár épületének közelében, attól kb. 40 m-re helyezkedik el.

A 2014-ben indult építészeti tervezésbe a könyvtár munkatársait is bevonták, a tender Písek Városi Könyvtár és Oktatási Központ néven mintegy 13 millió koronás támogatást kapott az integrált regionális operatív programból. A tervezéskor figyelembe vették a hasonló nagyságú új cseh városi könyvtárak épületeit. A rekonstrukció tervezett költsége 153 millió cseh korona volt, amelyet menet közben 139 millióra sikerült csökkenteni. A belső berendezésre és az IT technológiára csaknem 17 millió koronát fordítottak. A megújult könyvespolcok, bútorok, pultok, továbbá a könyvlift, a számítástechnikai eszközök (PC-k, laptopok, táblagépek, nyomtatók, szerverek) mellett televíziók, indukciós hurok és 3D nyomtatók beszerzésére is sor került. Kialakítottak egy politechnikai műhelyt is, ahová a biológia és a fizika oktatásához szükséges felszerelések kerültek (mikroszkópok, csillagvizsgáló távcső stb.). A könyv-

tár alapterülete az előzőhöz képest megháromszorozódott (3729 m²); a kültéren egy belső udvar várja a látogatókat a parkoló mellett, és a tetőn egy oktatóteraszt is létrehoztak geológiai parkkal. Az épület minden szintje akadálymentes, a földszinten 110 férőhelyes oktatóterem, az átriumban külső pódium és relaxációs zóna található. Az egyéni és csoportos tanulást 313 m²-nyi terület szolgálja (politechnikai műhely, nyelvi és digitális tanulószoba, kézműves műhely és oktatókonyha). Az eredeti iskolaépület tornyában kapott helyet az obszervatórium a távcsővel. A belső design a könyvtár egész területén újszerű, látványos, vonzó, és az olvasók kényelmét szolgálja (pl. kör alakú polcok, akváriumok, szövegfelhőt formázó világítótestek, színes ülőhelyek). A bejáratnál lévő kávéház külső és belső térrel is rendelkezik. A földszinten találhatók az irodák, raktárak, technikai helyiségek. Az 1. emeletre helyezték az információs és szolgáltatási övezet központi részét a kölcsönzővel, regisztrációval, könyvtárközi és önkiszolgáló kölcsönzési lehetőséggel. A 2. emeletre került a szépirodalom, a 3. emeletre pedig a szakirodalom és a további oktatótermek. A könyvtár mellett, hogy a szabadidő aktív eltöltésének színtere, egyúttal egy oktatási központnak is helyet ad, s a város oktatási intézményeivel együttműködve a képzési tevékenység (olvasásfejlesztés, digitális írástudás, környezeti nevelés stb.) kiemelkedő szerepet tölt be az épület különböző tereiben.

A 2019-ben megnyílt könyvtár munkanapokon 9-től 18 óráig, szombaton 9 és 16 óra között tart nyitva. A regisztrált használók száma 2018-ban 5350 fő volt, amely 2019-re 6039 főre növekedett. A kölcsönzött kötetek számában jelentős emelkedés volt tapasztalható, különösen a gyermek- és szépirodalom területén. A megújult könyvtárral a munkatársak és az olvasók is megbarátkoztak, így az a város látványos, népszerű nyilvános terévé vált.

(Prókai Margit)

Lásd még 3, 16, 20

Számítógépes könyvtári rendszerek

64/2021

PORTER, Toccara D.: Migrating from ILLiad to Tipasa. – Bibliogr. In: Journal of access services. – 17. (2020) 2., p. 83–95.

Migráció az ILLiadról a Tipasára

Felsőoktatási könyvtár; Integrált gépi rendszer; Kommunikáció -használókkal; Könyvtárközi kölcsönzés; Szoftverválasztás; Továbbképzés

A Tennessee Állami Egyetem (TSU) könyvtáraiban 2009 óta használták az OCLC *ILLiad* nevű könyvtárközi kölcsönzési rendszerét. 2018-ban döntés született arról, hogy átállnak a szintén OCLC-termék *Tipasára*. A migráció oka nem az ILLiaddal való elégedetlenség volt, hanem az, hogy értesültek róla, hogy a szolgáltató fel kívánja váltani az ILLiadot a Tipasával. A cikk a TSU egyik könyvtárközi kölcsönzésért felelős munkatársának szemszögéből mutatja be a közel egy évig tartó implementációs folyamatot, különös tekintettel az OCLC-vel való kommunikációra, a munkatársak továbbképzésére és együttműködésére, valamint az új felület megismertetésére a használókkal.

Míg az ILLiad az asztali gépekre konfigurált alkalmazás, a Tipasa egy, a *WorldShare Platform* webes architektúrájára épülő felhőalapú rendszer, amely okostelefonról is használható, és több szempontból hatékonyabb, mint az elődje. A szerző két előnyt emel ki: a könyvtárosok otthonról is beléphetnek a Tipasába, így a hét elején kevesebb felgyűlt kérést kell kezelniük. Emellett az automatikus értesítési rendszernek köszönhetően azonnal üzenetet kapnak a teljesített cikk-kérésekről, amit követően a beszkennelt anyagot rögtön továbbíthatják az olvasóknak.

Az átállási folyamat 2018 nyarán vette kezdetét: ekkor a könyvtár vezetősége, a könyvtárközi kölcsönzési szolgáltatást nyújtó két campuskönyvtár egy-egy könyvtárközi kölcsönzésért felelős könyvtárosa, a rendszerkönyvtáros, illetve az OCLC képviselői bevonásával párbeszéd indult az adminisztrációról, a költségekről, a határidőkről és a munkatársak továbbképzéséről. A migrációra vonatkozó papírokat 2018 szeptemberében nyújtották be, ezt további egyeztetések követték, majd 2019 elején a rendszerkönyvtárosnak ki kellett töltenie egy felmérést az intézményi autentikációról, egy IT-munkatárs pedig részt vett egy online megbeszélésen, ahol pontosították a rendszer felállításához szükséges követelményeket. A könyvtárközi kölcsönzésért felelős könyvtárosok ezután egy ún. kohorsz-továbbképzésbe kapcsolódtak be 2019 áprilisában, amelyet az OCLC egyszerre több könyvtárnak biztosított (a rendszermigráció ára tartalmazta a képzés

Számítógép-szoftver

65/2021

QUINTEL, Denise FitzGerald – WILSON, Robert: Analytics and privacy : using Matomo in EBSCO's Discovery Service. – Bibliogr. In: Information technology and libraries. – 39. (2020) 3., p. 1–11.

Analitika és adatvédelem: a Matomo használata az EBSCO Discovery Service-ben

Adatvédelem; Felsőoktatási könyvtár; Gépi információkeresési rendszer; Használó; Honlap; Statisztika; Szoftver

A webes elemzőeszközök kiválasztásakor a felsőoktatási könyvtárak hagyományosan a *Google Analytics*-hez fordultak az adatok gyűjtése céljából, hogy képet kapjanak webtulajdonaik használatáról. Miközben az adatelemzés nagy értékkel bíró területe egyre nő, aggályok is felmerülnek a használói személyes adatokkal (*user privacy*) kapcsolatban, különösen ha egy Google-hoz hasonló technológiai óriásról beszélünk. A cikkben a szerzők a *Matomo* nevű ingyenes és nyílt forráskódú, a könyvtárak *discovery* rétegének webanalitikájára szolgáló szoftveres alkalmazás használhatóságának lehetőségeit tárják fel. A Matomo olyan webanalitika-platform, amelyet a felhasználói adatok védelmének garanciáit szem előtt tartva terveztek. A cikk részletezi a telepítési folyamatot, összehasonlítja a Matomót a Google Analytics-szel, továbbá leírja egy nyílt forráskódú elemzőplatform működését egy könyvtárspecifikus alkalmazás, az *EBSCO Discovery Service* keretén belül.

(Autoref.)

Lásd még 13, 26, 36, 60, 66

díját). Az összesen 9 alkalomból álló online képzéssorozat lefedte a kölcsönzés, az ügyfélkezelés és értesítés, a szerzői jog és a dokumentumszolgáltatás tematikáját, illetve áttekintő jellegű, interaktív megbeszéléseket is tartalmazott. Az OCLC implementációért felelős munkatársai online fogadóórákat is tartottak, ahol válaszoltak a kohorsz résztvevőinek felmerülő kérdéseire. A betanulási időszak alatt a TSU könyvtárosai párhuzamosan dolgoztak az ILLiadban és a Tipasában, egyre nagyobb mértékben az utóbbira támaszkodva. Az OCLC ezenfelül oktatóvideókkal és online szimulációs feladatokkal is segítette a Tipasa használatának elsajátítását. 2019 májusától júliusig a TSU könyvtárközi kölcsönzésért felelős könyvtárosai és a rendszerkönyvtáros közösen finomhangolták az értesítések szövegét, valamint beállították a felületre való belépést. Utóbbihoz elegendő az egyetemen használt felhasználónév és jelszó, a rendszer első használatakor ugyanis automatikusan létrejön egy használói fiók; a statisztikai relevanciával bíró használói adatok (egyetemi hallgatói/oktatói/dolgozói státusz, illetve tanszéki illetőség) megadására a rendszerkönyvtáros a dokumentumkérő űrlapon hozott létre új mezőket.

Miután mindkét campus könyvtárában gondoskodtak az egységes felület véglegesítéséről, elkezdődött a Tipasa marketingkampánya. 2019 júliusától szeptemberig kör-e-maileket küldtek az átállásról azoknak, akik az elmúlt egy évben éltek a könyvtárközi kölcsönzés lehetőségével. A Tipasa használatával kapcsolatban (belépés, kérés indítása, elektronikus dokumentumok megtekintése, hosszabbítás stb.) kör-e-mailek, az egyetemi levelezőlistára küldött e-mailek, *LibGuide*-útmutatók, illetve a könyvtár honlapján elhelyezett PowerPoint-prezentációk formájában tájékoztatták a közönséget.

A Tipasát 2019. augusztus 1-jén élesítették; az ILLiad augusztus végén vált végleg inaktívvá. Az új platformmal eddig pozitívak a tapasztalatok, egyedül a két campuskönyvtár közötti dokumentumátírást nem tudja jól kezelni a rendszer. A TSU könyvtárai az OCLC által szolgáltatott használati statisztikák vizsgálata mellett a jövőben használói elégedettségfelmérést terveznek.

(Szabó Pirokska)

66/2021

BURNETT, Anne – EVANS, Rachel: Messy data secrets revealed : how we digitized theses and improved discovery In: Computers in libraries. – 40. (2020) 6., p. 16–22.

Adattisztítási titkok, avagy hogyan digitalizáltuk a szakdolgozatokat és javítottuk a kereshetőséget?

Digitalizálás; Disszertáció; Elektronikus könyvtár; Feldolgozó munka; Felsőoktatási könyvtár; Online információkeresés; Online katalógus; Szoftver

A cikk a Georgiai Egyetem Alexander Campbell King Jogi Könyvtára intézményi repozitóriumának adattisztítási folyamatát mutatja be a jogi mesterszakos szakdolgozatok különgyűjteményén keresztül. A szakdolgozatok elektronikus változatainak gyűjtését már az 1990-es évek végén elkezdték; az ezt kiegészítő nagy volumenű digitalizálást külső partner végezte. (Az üres PDF-oldalak törlését egy szkripttel oldották meg.) A különféle elektronikus dokumentumok megőrzésére és szolgáltatására a könyvtár 2006 óta használja a *bepress Digital Commons* repozitóriumplatformját.

A repozitórium rekordjai kevesebb metaadatmezőt kezelnek, mint a MARC-on alapuló könyvtári katalógusrekordok. A repozitórium hasonló információkat tárol, mint a katalógus, de eltérő mezőelnevezéseket és formátumot alkalmaz, ezért nagy kihívást jelentett a szakdolgozatok esetében a meglévő rekordokból a gyűjteményt alkotó példányok kilistázása, ráadásul a hiányzó pontok, felesleges szóközők vagy kötőjelek megnehezítették a behasonlítást a katalógus- és a repozitóriumrekordok között. A katalógusbeli példánylistához jó kiindulópontnak gondolták az 502-es disszertáció megjegyzést, ám nyilvánvalóvá vált, hogy a jogi terület megnevezését (LL.M. = *Legum Magister, Master of Laws*) és az intézményt többféle módon is feltüntették a rekordokban. Végül kiderült, hogy a szakdolgozatok rekordjainak többsége rendelkezik azonos adományozóra vonatkozó megjegyzéssel, így ez lett az átemelés kontrollmezője, melynek segítségével már több találatot értek el, mint a repozitóriumban található szakdolgozatok száma.

Ezt követően a *Sierra IKR Create Lists* funkciójával nyert listát szöveges fájlba exportáltak, hasonlóan a repozitórium tartalmához, amelyből szintén készült exportálás. Mindkét listát adattisztításnak vetették alá, amíg a köztük lévő különbség kevesebb nem lett, mint 30 rekord. Az eredményeket Excelben kézi munkával tovább javították (pl. korrigálva az elhelyezéssel és a dokumentumtípussal kapcsolatos következetlenségeket vagy a repozitóriumra hivatkozó 856-os mező kitöltetlenségét). Végül az *OpenRefine* szoftver használatával hasonlították be a két listát, javítva minden előforduló kisebb formai hibát az adatokban (pl. a repozitóriumban csupa nagybetűvel szereplő címeket).

A munkával párhuzamosan átnézték a *Digital Commons* statisztikáit, és kiderült, hogy a jogi szakdolgozatok az egyik legnépszerűbb gyűjteményt képezik a repozitóriumban. Ehhez az adattisztítás és az OPAC-beli 856-os mezők frissítése – aminek köszönhetően többen jutottak el a repozitóriumba a katalógusból – nagymértékben hozzájárult.

A cikk hat pontban foglalja össze a repozitórium gyűjtemények felfedezhetőségének optimalizálását a *Google* és a hasonló keresőmotorok számára:

1. Fontos kitölteni a címezőket, mivel a *Google* algoritmusai elsődlegesen ezeket figyelik.
2. A *Google* előnyben részesíti az emberek által olvashatóbb tartalmakat az OPAC-ok gépi olvashatóságú adataival szemben.
3. Maximum négy kulcsszót adjunk meg a rekordoknál, ugyanis a keresőmotorok a túl sok kulcsszót manipulációnak érzlelik, ezért ezeket a találatokat figyelmen kívül hagyják.
4. Gyakori frissítéssel és használattal törekedjünk arra, hogy a *Google* gyakran indexelje az oldalunkat!
5. A keresőbotok nem szeretik a hosszú töltési időket, így az oldalakat célszerű nem túlterhelni videókkal és egyéb beágyazott médiatartalmakkal.
6. A keresőmotoroknak fontos az oldaltérképek megléte, ezért ügyeljünk ezek pontosságára és naprakészségére!

(Bódog András)

Lásd még 11, 25, 28, 34, 42, 48, 54, 59, 60, 61, 67, 68

Kapcsolódó területek

Múzeumok, levéltárak

Lásd 8, 20, 34, 60

Kiadói tevékenység

67/2021

WOUTERSEN-WINDHOUWER, Saskia [et al.]: Consolidating institutional repositories in a digital, free, open access publication platform for all scholarly output. – Bibliogr. In: LIBER quarterly. – 30. (2020) 1., p. 1–15.

Az intézményi repozitóriumok egyesítése egy digitális, ingyenes, nyílt hozzáférésű publikációs platformon minden tudományos produktum számára

Elektronikus könyvtár; Felsőoktatási könyvtár; Folyóiratkiadás; Hozzáférhetőség; Kutatás információellátása; Publikálás -tudományos kiadványoké; Tudományos kutatás

A jelenlegi publikálási környezetet a kereskedelmi célú kiadók oligopóliuma jellemzi, amelyben a szerzők és az intézmények minimális kontrollal bírnak. Az intézményi repozitóriumok kevésbé vonzóak a szerzők számára, mivel nem részei a tudományos elismerési rendszernek; ezzel szemben a finanszírozók gyakran előírják a nyílt hozzáférésű (*open access*) publikálást. Tovább bonyolítja a helyzetet az, hogy a hagyományos kiadók döntően csak lektorált tanulmányokat és könyveket publikálnak, amibe viszont a tudományos produktumok jelentős hányada (így például a jelentések, adatok, szoftverek, protokollok stb.) nem tartozik bele. Nem is szólva arról, hogy a szektor lektorálási és replikációs válsággal néz szembe, és a kiadói elvárások publikációs torzítást is eredményeznek (nem hoznak le negatív kutatási eredményeket vagy megismételt kutatásokat).

A nyílt hozzáférésű publikálás újabb lehetőséget keresve, illetve az intézményi repozitóriumok újrapozicionálását célul kitűzve négy európai ország 13 egyeteme 2018-ban elindította a *University Journals* elnevezésű konzorciumi projektet (<https://universityjournals.eu/>). Az elgondolás az,

hogy egy nyílt hozzáférésű, akkreditált nemzetközi platformon, minőségbiztosítást követően folyóirat formájában tegyék közzé az előzőleg intézményi repozitóriumokban elhelyezett tudományos produktumokat, legyenek azok cikkek, jelentések, adatagyűttek, protokollok, szoftverek vagy egyéb tudományos eredmények. A kezdeményezés megfelel a nyílt tudomány (*open science*) gyakorlatának és a FAIR (*Findable, Accessible, Interoperable, Reusable* – kereshető, hozzáférhető, interoperabilis, újrafelhasználható) alapelveknek. A tervek szerint típustól függetlenül minden publikáció DOI-azonosítót kap, és indexelik a vezető tudományos adatbázisok és a keresőmotorok is, miközben a szerzői jogok az egyetemekenél maradnak.

Minőségbiztosítás szempontjából a *University Journals* újszerű megközelítést kíván alkalmazni, amelynek lényege, hogy a részt vevő egyetemek maguk végzik saját repozitóriumi tartalmaik szigorú ellenőrzését, és helyi és tudományterületi gyakorlatok alapján az egyetemen dolgozó illetékesek döntenek – a szerzők mellett – a lektorálás esetleges módjáról (belső/külső/lektorálás nélküli; nyílt/anonim). A külső szaklektorálás lehetősége változatlanul adott lenne a szerzők számára. A *University Journals*ba az egyetem és a kutató is beküldhet majd anyagokat; a lektorálás módját a platformon közzétett publikáción egy címkével jelölnék. A hagyományos folyóiratokkal szemben a *Universal Journals* szabad publikálást tesz lehetővé: nem válogatnak téma, diszciplína vagy a várható idézettség szerint, ezzel is gyorsítva a minőség-ellenőrzés folyamatát.

A *University Journals* a részt vevő partnereket tömörítő konzorcium tulajdonában áll, amelyben minden egyetem egyenlő szavazati joggal bír, a döntéseket pedig egy megválasztott vezető testület hozza majd. A kiindulópontot képező intézményi repozitóriumok működtetése az egyetemek feladata marad; a közös infrastruktúra költségeit a résztvevők osztják fel egymás között, illetve kormányzati finanszírozásra is számítanak. A projekthez később is lehet csatlakozni, amennyiben a belépni kívánó intézményt a tagok erre alkalmasnak találják. A feladatok többségét a partnerintézmények (már meglévő) munkatársai végeznék, így a központnak csak kevés munkatársra van szüksége, akik a platform működtetéséért, a

marketingért, a technikai fejlesztésekért felelnek. Az egyetemek szintjén helyi szerkesztők és adminisztrátorok dolgoznának, akik bizonyos keretekig intézményi sztemderdek alapján végeznék a munkát. A platform első (béta) verzióját 2020 júniusában kívánják élesíteni. A *University Journals* célja, hogy a kutatók tanulmányainak és egyéb tudományos eredményeinek egy gyors és rugalmas, lektorált, nyílt hozzáférésű és indexelt felületet kínáljon, összekapcsolva a már létező intézményi repozitóriumokat. Előnye, hogy a szerzőknek nem kell fizetniük a publikálásért, nem kell lemondaniuk szerzői jogaikról, valamint tudományos produktumaik megjelenése sincs típushoz kötve. A platform a részt vevő egyetemek köre miatt presztízzsel is bír, emellett eleget tesz a nyílt hozzáférési követelményeknek is, így vélhetően a szerzők tudományos elismerését is növelné, akik emiatt elfogadnák ezt a típusú publikálást.

A hagyományos bibliometriai mutatók háttérbe szorításával a *University Journals* több teret enged a nyílt tudomány gyakorlatának; a platform révén az egyetemek segíthetik kutatóik (költség)hatékonyabb nyílt hozzáférésű publikálását egy minőségbiztosított felületen. A működtetést és az adminisztrációt a könyvtárakra bíznák, akik ezáltal kulcsszerepet játszanának a nyílt tudomány infrastruktúrájának előmozdításában, és a kutatókkal együtt visszanyernék a kontrollt a tudományos publikálási folyamatban.

(Molnár Bence)

Lásd még 43, 48, 68

Közművelődés

Lásd 55

Határtudományok

68/2021

MARTINEZ, Merisa: Critical approaches to 'clerical' work : textual transmission in two Swedish digital resources. – Bibliogr. In: LIBER quarterly. – 29. (2019) 1., p. 1–44.

Kritikai közelítések a „hivatali” munkához: textuális közvetítés két svéd digitális forrás esetén

Adatbázis; Digitalizálás; Egyetemi könyvtár; Együttműködés -szakterületi; Elektronikus könyvtár; Hasonmás kiadás; Interdiszciplináris problémák; Kiadói tevékenység -könyvtárban; Tudományos kutatás

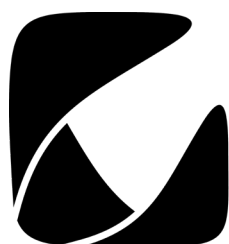
Jelen kutatás szerzői a könyvtári digitalizálási projektek és a digitális tudományos kiadási projektek közötti különbségtételt elemzik kvalitatív interjúk adatait felhasználva, melyeket két svéd digitális tudományos ökoszisztémából gyűjtöttek: 1) *Litteraturbanken* (a Svéd Irodalmi Adatbank) és együttműködése a Göteborgi Egyetemi Könyvtárral, illetve 2) belső együttműködés az Uppsalai Egyetemi Könyvtárban és az ebből születő digitális output az ALVIN platformon. A digitális kiadási gyakorlat mindkét említett együttműködésben felbukkanó elemeinek vizsgálata után a szerzők amellet érvelnek, hogy a fenti különbségtételek elmosódóban vannak, és a „kritikai kontra nem kritikai kiadás” felől a kritikai közvetítési (*transmission*) tevékenységek felé történő orientációt szorgalmaznak, amely több teret enged a nehezebben definiálható digitális kiadási projektek vizsgálata számára. Végezetül arra a következtetésre jutnak, hogy a könyvtárosok, a könyvtári bázissal dolgozó textológusok, továbbá az olyan könyvtári technikai szakemberek, mint a képtechnikusok, a digitalizálási koordinátorok és a felvételezők, aktívan részt vesznek az irodalmi szövegek kritikai közvetítésében, valamint a „könyvtáros” és a „kutató” fogalma közötti, intézményi szinten érvényesülő határok újrafelállításában.

(Autoref.)

Lásd még 13, 25

Az ismertetett cikkek forrásai

AIB studi (IT)	60. (2020) 2.
Aslib journal of information management (GB)	72. (2020) 4.
Bibliografîa i knigovedenie (RU)	(2020) 4.
Bibliotekovedenie (RU)	(2020) 2., 3.
Biblioteksbladet (SE)	105. (2020) 6.
Bibliothek (DE)	44. (2020) 2.
Bibliotheksmagazin (DE)	(2020) 2.
Bibliotheksdienst (DE)	54. (2020) 7-8.
Bok og bibliotek (NO)	88. (2021) 1.
BuB (DE)	72. (2020) 7., 8-9.
Bulletin des bibliothèques de France (FR)	(2020) 1.
Cataloging & classification quarterly (US)	58. (2020) 3-4.
College & research libraries (US)	81. (2020) 3., 5., 6.
Computers in libraries (US)	40. (2020) 6.
Čtenář (CZ)	72. (2020) 4., 6.
Education for information (I)	36. (2020) 3.
Information technology and libraries (US)	39. (2020) 3.
The journal of academic librarianship (I)	46. (2020) 4., 6.
Journal of access services (US)	17. (2020) 2.
Journal of documentation (GB)	76. (2020) 4.
Journal of education for library and information science (GB)	61. (2020) 3.
Journal of librarianship and information science (GB)	52. (2020) 2., 3.
Journal of library administration (US)	60. (2020) 3., 4.
Journal of map & geography libraries (US)	15. (2019) 2-3.
LIBER quarterly (I)	29. (2019) 1.; 30. (2020) 1.
Library hi tech (GB)	38. (2020) 3.
Library management (GB)	41. (2020) 4/5.
The library quarterly (US)	90. (2020) 1.
Libri (I)	70. (2020) 1.
Naučnye i tehničeskie biblioteki (RU)	(2020) 2., 3.
New review of academic librarianship (GB)	25. (2019) 2-4.
Public library quarterly (US)	39. (2020) 1.
The serials librarian (US)	78. (2020) 1-4.
Technical services quarterly (US)	37. (2020) 3.

KÖNYVTÁRI INTÉZET

Könyvtártudományi Szakkönyvtár

1014 Budapest, Szent György tér 4–6.

Levélcím: 1827 Budapest, (Budavári Palota F épület)

Telefon: 224–3795 (szerkesztőség),
224–3725 (tájékoztatás)

Hol keresse a hálózaton számítógépes szolgáltatásainkat?

— 2021. április —

(Az URL-ek esetleges változásairól folyamatosan hírt adunk)

a Könyvtári Intézet

honlapja:

<http://ki.oszk.hu>

a szakkönyvtár honlapja:

<http://ki.oszk.hu/konyvtar>

az online katalógus (LibriVision):

<http://nektar.oszk.hu>

könyvtárközi kölcsönzés, dokumentum-szolgáltatás:

kszk@oszk.hu

Könyvtári Figyelő:

<http://ojs.elte.hu/kf>

HUMANUS adatházis:

[http://www.oszk.hu/humanus/
konyvtartud/konyveskonyvtartud.html](http://www.oszk.hu/humanus/konyvtartud/konyveskonyvtartud.html)

ProQuest Library Science adatházis

(helyben használható)

EPA-HUMANUS-MATARKA

közös kereső:

<http://ehm.ek.szte.hu/ehm>

ÚTMUTATÓ A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ SZERZŐI ÉS KÖZREMŰKÖDŐI SZÁMÁRA

A Könyvtári Figyelő az Országos Széchényi Könyvtár 1955-ben indult, negyedéves megjelenésű, országos hatókörű, lektorált, tudományos szakfolyóirata. A szerkesztőség a magyar könyvtár- és tájékoztatásügy elméletével, gyakorlatával és történetével foglalkozó, valamint a külföldi szakmai trendeket, innovációkat, jó gyakorlatokat bemutató tanulmányokat várja.

- **Kéziratok leadása:** e-mailben, szövegfájlként csatolva várjuk az írásokat a saghi.ilona@oszk.hu, illetve a referátumokat a szabo.piroska@oszk.hu címre.
- **Műfajok, terjedelem:** Times New Roman betűtípus, 1,5-ös sortávolság használatát kérjük; Egy A/4 oldal terjedelme: szóközökkel együtt kb. 2800–3000 n; az illusztrációk, jegyzetek is beszámítandók. Önálló tanulmányok: 20–23 A/4-es oldal; szemletanulmányok: 10–20 A/4-es oldal; tömörítések, fordítások: 5–15 A/4-es oldal; recenziók: 3–6 A/4-es oldal; referátumok: 1–2 A/4-es oldal. A megadott terjedelemtől a szerkesztőséggel egyeztetve el lehet térni. A rövidítések feloldását az első előfordulásnál, az évszázadokat római számmal kérjük megadni.
- **Absztrakt, névjegy:** a tanulmányokhoz és a *Kitekintés* rovat írásaihoz 10–15 mondatos tartalmi összefoglalást kérünk mellékelni magyar, és lehetőleg angol nyelven is. Kérjük továbbá, szíveskedjék megadni a szerzők listájának közléséhez szükséges alábbi adatokat: Név (munkahely, beosztás, település).
- **Illusztrációk** (ábrák, képek, táblázatok): kizárólag jogtiszta illusztrációkat közlünk, azonban a szerkesztőség nem tud jogtisztázást vállalni; az illusztrációk a szerző által létrehozott mű szerves részét képezik (ld. Felhasználási szerződés). Kérjük, győződjön meg arról, hogy az Ön által a szövegbe illesztett illusztrációk (fotók, internetről, más kiadványokból származó képek, ábrák stb.) felhasználása a mindenkor hatályos szerzői jogi szabályozás figyelembevételével történik (engedélyezett). Az illusztrációkat külön fájlban szíveskedjék megküldeni, egyértelműen azonosíthatóan rendszerezve. A szövegben számozással jelölje a helyüket, illusztráció-típusonként (pl. fotó/kép; ábra; táblázat; grafikon) újratekintve a számozást. Az illusztrációk mindegyikéhez kérünk képaláírást, amennyiben releváns, készítőjének megnevezését, illetve az illusztráció forrásának feltüntetését. A nyomtatott változatban csak fekete-fehér illusztrációkat tudunk közölni, ezért a színes ábrák, táblázatok, grafikonok készítésénél, kérjük, legyen erre tekintettel. A megjelenítendő illusztráció megfelelő minőségének biztosítása érdekében a diagramok alapját képező forrásfájl (pl. Excel) is szíveskedjék megküldeni.
- **Irodalomjegyzék, hivatkozások, jegyzetek:** kérjük, a jegyzeteket, hivatkozásokat végjegyzetek formájában készítse el, az alábbiak szerint:

I. **Jegyzetek és irodalmi hivatkozások** (folyamatos sorszámozással kérjük felsorolni).

II. **Felhasznált irodalom** (az itt közölt források nem szerepelnek az előző felsorolásban, csak az elolvasott, ám nem idézett műveket tartalmazza, szerző szerinti ABC-rendben).

A hivatkozások az *MSZ ISO 690: 2018 Információ és dokumentáció. Irányelvek az információforrások bibliográfiai hivatkozásaihoz és idézéseihez* c. szabvány alapján készülnek. **A részletes hivatkozási szabályzatot szerzőinknek megküldjük, illetve elérhető a <http://ki2.oszk.hu/kf/utmutato-a-szerzoknek/> oldalon.** Néhány jellegzetes példa:

Egyszerűs, egykötetes, nyomtatott könyv

NAGY Attila. Háttal a jövőnek?: Középkorok olvasás- és művelődésszociológiai vizsgálata. Budapest: OSZK, Gondolat, 2003. 217 p. ISBN 963-200-472-8

Időszaki kiadványban megjelent tanulmány, közlemény (folyóiratcikk)

DIPPOLD Péter. Kötelesspéldány-szolgáltatás és nemzeti bibliográfia: nemzetközi kitekintés. == Könyvtári Figyelő, Ú.f. 15. = 51. (2005) 1., p. 63–74. ISSN 0023-3773

Weboldallal elérhető (letölthető) dokumentum

Riding the waves or caught in the tide? Navigating the evolving information environment: Insights from the IFLA trend report [elektronikus dok.]. The Hague: IFLA Headquarters, [2013]. Hozzáférhető: <http://trends.ifla.org/insights-document> [Megtekintve: 2020.05.18]

- **Lektorálás, szerkesztés:** a kéziratot az adott témában kompetens szakértő (szerkesztőbizottsági tag, illetve külső szakértő) lektorálja. A szerkesztőség stílusosan és nyelvhelyességi szempontok alapján javíthatja a kéziratokat. A tipográfiát a szerkesztőség alakítja ki. A tartalmat érintő változtatást a szerzővel egyeztetjük, a betördelt cikket számára korrektúrára megküldjük.
- **Felhasználási szerződés:** a szerzőkkel a mindenkor hatályos szerzői jogi szabályozással összhangban felhasználási szerződést kötünk, amelynek mintáját a felkérő levéllel egyidejűleg megküldjük. Amennyiben a lapban közölt írások egy másik folyóiratban is megjelennek, kérjük, hivatkozzanak a *Könyvtári Figyelő*-ben történt első közlésre. A *Tanulmányok*, *Kitekintés* és *Könyvszemle* rovatok szerzőit egy tiszteletpéldány illeti meg.

A KÖVETKEZŐ SZÁMOK TARTALMÁBÓL:

- ⊙ A MAGYAR KÖNYVTÁRAK MEGÚJULT SZOLGÁLTATÁSAI
A JÁRVÁNYHELYZET IDEJÉN: EGY FELMÉRÉS
EREDMÉNYEI
- ⊙ A KIVÁLÓSÁG ÚTJÁN AVAGY HOGYAN SZABÁLYOZZUK
FOLYAMATAINKAT?
- ⊙ AZ ELSŐ MAGYAR SZÍNÉSZETI KIÁLLÍTÁS
- ⊙ EGY „DÉL-DUNÁNTÚLI SZELLEMI CSOMÓPONT”:
DEDIKÁLT KÖNYVEK TÜSKÉS TIBOR KÖNYVTÁRÁBÓL
TÜSKÉS TIBORNÉ HAGYATÉKÁBAN
- ⊙ HAGYOMÁNY ÉS INNOVÁCIÓ → FENNTARTHATÓSÁG:
AZ IFLA FENNTARTHATÓSÁGI TÖREKVÉSEI ÉS
EREDMÉNYEI
- ⊙ HAGYOMÁNY ÉS FENNTARTHATÓSÁG –
GAZDASÁGFEJLESZTÉS INNOVATÍV KÖNYVTÁRI
ESZKÖZÖKKEL
- ⊙ ZÖLD VÁROSBAN ZÖLD KÖNYVTÁR
- ⊙ A SZEMANTIKUS WEB ÉS A KÖNYVTÁRAK
- ⊙ SZÁRNY VAGY TEHER? AZ ONLINE TANULÁS
LEHETŐSÉGEI ÉS KIHÍVÁSAI – A KÖNYVTÁR MINT
KULCSSZEREPLŐ

HIRDESSZEN A KÖNYVTÁRI FIGYELŐBEN!

KÖZLÉS MEGÁLLAPODÁS SZERINT.
ÉRDEKLŐDNI LEHET A SZERKESZTŐSÉG
CÍMÉN ÉS TELEFONJÁN.

Nemzeti Kulturális Alap